DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

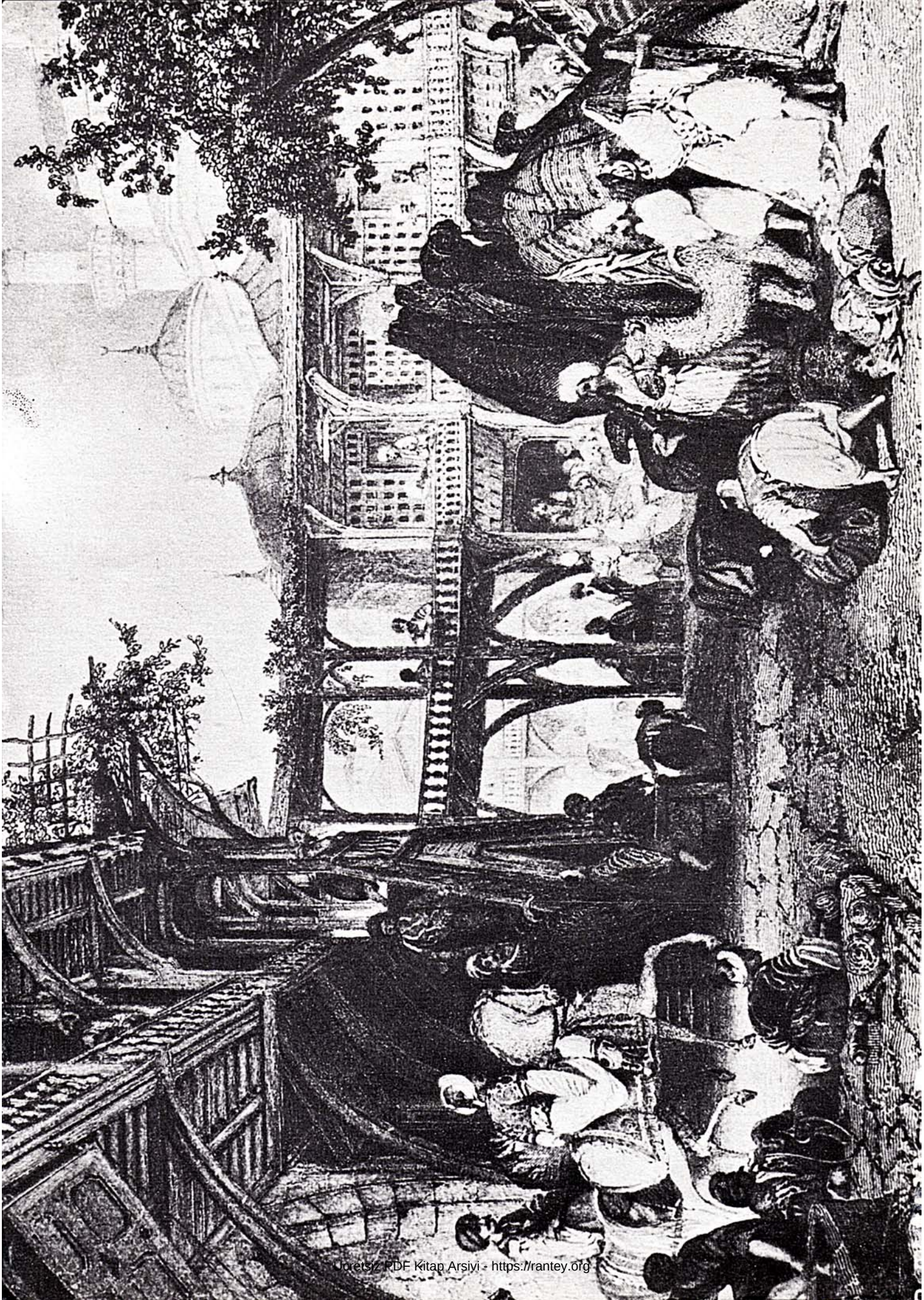
TÜRK HANLARININ GELİŞİMİ VE İSTANBUL HANLARI MİMARİSİ

DR. CEYHAN GÜRAN

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

by nhy&YesilOrdek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

TÜRK HANLARININ GELİŞİMİ VE İSTANBUL HANLARI MİMARİSİ

Dr. CEYHAN GÜRAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SUNUŞ

İstanbul Hanları, Türk Mimari Tarihi çalışmalarında, ya birkaç monografi, yahut derinleşmemiş genel bilgilerle adeta bir kenarda unutulmuştur.

Lâyık olmadığı bu ilgisizlik yanında Türk Mimari tarihi için bir kayıp olarak bazı ciddi ve önemli çalışmalar da, ya yazarlarının vakitsiz ölümleri veya başka sebeblerle ortaya çıkamadan kaybolmuştur. Bunlar arasında izini tesbit ettiğimiz Mektupcu Hamdi beyin İstanbul Hanları hakkındaki çalışmaları böyle neticesinden faydalanılmadan kaybolanlardan biridir.

Camiler kadar etkiye sahip olaması, ayrıca dökümantasyon bakımından da çok güçlük göstermesi, araştırıcıları bu konudan uzaklaştıran ve böylece İstanbul Hanları ve Mimarisini derin bir incelemeden mahrum eden sebeblerdir.

Ancak bugün, devamlı yok olmaya terkedilen, (ev) den sonra çok önemli bir müessese olan ve mimarisinde, sadelikle fonksiyon rahatlığını birleşdirmeği başarmış Türk Han ve Kervansaraylarının mimari gelişmesinde, İstanbul hanlarının yerini önemle belirtebilmek için Prof. Dr. Oktay Aslanapa bu mevzudaki doktora tezi teklifimi uygun bulmuş ve teşvik etmiştir.

Hazırlanan katalog uzun araştırmaların, çeşitli bilgi ve dökümanların sentezinden doğmuş, 19. yy. ilk yarısına kadar İstanbulda ortaya çıkmış, 43 adet eski karekterini oldukça muhafaza etmiş, 59 adet tamamen kaybolmuş veya değişmiş olan, toplam 102 han üzerinde çalışma ve araştırma yapılmıştır. Ancak, bu eserlerin büyük bir kısmının yüzyıllar boyunca süregelen ihmâl ve kötü onarımlarla gittikce eski hallerinden uzaklaşmakta olmaları, ayrıca bugünün kesif ticaret ve iş bölgelerinin halâ yoğun bir şekilde kullanılan mekanlârını teşkil etmeleri sebebiyle ortaya çıkan büyük çalışma ve tetkik güçlükler yüzünden, genellikle plânlar şematik olarak düzenlenebilmiş fakat ölçekli olarak şehir bölge plânına yerleştirilmiş ayrıca etrafla olan ilgisi de gösterilmiştir.

İstanbul'un kuruluşundan günümüze kadar uzanan muhtelif devirlerdeki gelişmesinde, karakteristik olan taraf, bazı bölgelerinin ticaret ve sosyal yaşantı yönünden ehemmiyetini devamlı olarak muhafaza etmesi ve şehir ticaret çekirdeğinin adeta kesintisiz bir devamlılık göstermiş olmasıdır. Dolayısıyla fetihden itibaren 400 yıl boyunca İstanbul hanlarının bu bölge gelişmeleri ve ticaret hayatıyla çok ilgili olarak şehir dokusunda yer almaları, kısa bir tarzda da olsa İstanbul'un tarihi gelişmesine değinilmesini kanımızca gerekli ve faydalı kılmıştır.

Bana bu çalışma fırsatını veren, teşviklerini esirgemiyerek Türk Mimari Tarihinde bir araştırmanın ortaya konulmasına yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Oktay ASLANAPA'ya, tezin gelişmesinde yardımlarını esirgemeyen sayın Prof. Dr. Şerare Yetkin'e, Dr. Gönül Güreşsever'e ve eserin teknik olarak hazırlanmasında emeği geçen teknik eleman İrfan Kantar'a, Aybars Güner'e ve Lokman Başdemirci'ye teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul 1976

Dr. Ceyhan GÜRAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Türk Tarihinin büyüklüğü içinde kültürümüzü, san'atımızı asırlar boyunca çok geniş coğrafi bölgeler içinde aksettirmiş eserlerimiz hepimize gurur kaynağı olmaktadır.

Zamanın mahir ustalarının üstün zevk ve san'at duyguları ile meydana getirdikleri bu nadide eserler, Türk-İslâm medeniyetinin abideleri olarak asırlar boyunca gelişerek devam etmiş ve bulundukları yerlere san'at gücümüzün damgasını vurmuştur.

Uzun yıllar ihmale uğrayan ve maalesef gerekli araştırmalardan da uzak kalan bir çok eserimiz, gün geçtikçe harap olmaktadır. Bir daha yerine yapılması imkânsız bu şaheser yadigarlarımızın milletce benimsenip korunması millî ideâlimiz olmalı, bu yöndeki her türlü gayret ve davranışlar teşvik ve takdir görmelidir.

Asırlar boyunca çok önemli bir sosyal müessese olarak Türk Milletine hizmet etmiş olan Han ve Kervansaraylarında, üstün san'at eserleri olarak san'at tarihimizde çok önemli yeri vardır. Bu müesseseler san'atdaki zarafet ve inceliklerini sosyal görevleriyle beraber 4 asır boyunca İstanbul'da da gelişerek devam etmişler ve günümüze kadar dayanan eşi bulunmaz eserler meydana getirmişlerdir.

Her türlü eserimizde olduğu gibi İstanbul Hanlarında kaybedilmemeleri, daha iyi muhafaza edilebilmeleri ve uslûplarını kaybetmemeleri için tanıtılmasını, faydalı gören Genel Müdürlüğümüz Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi» adlı bu değerli eseri yayınlamakla ilim adamlarımıza ve eserlerimize karşı olan ilgi ve saygısını bir kere daha göstermekle gurur duymaktadır.

Konusunda büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu kıymetli eseri Milletimizin hizmetine sunar, eserin neşrinde emeği geçen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İbrahim ATEŞ
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

A. HANLARIN KAYNAĞI

I. GİRİŞ ... 1
II. ETİMOLOJİ ... 1
III. TÜRKLER DE HAN VE TARİHİ GELİŞME ... 3
1. İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hanlar ... 3
2. Büyük Selçuklular'da Hanların Gelişmesi ... 4
3. Anadolu Selçukluları'nda Han ... 5
4. Osmanlı Devri Hanları ... 8

B. İSTANBUL HANLARI MİMARİSİ VE GELİŞİMİ

I. İSTANBUL'UN TARİHİ GELİŞMESİ ... 21
1 İlk İskân ve Ticaret Bölgelerinin Kuruluşu ... 21
2. Türkler de İstanbul ve İskan ... 23

II. İSTANBUL HANLARI ... 26
1. İstanbul Hanları (Alfabetik) ... 27
2. İstanbul Hanları (Kronolojik) ... 31

III. TOPLAMA VE DEĞERLENDİRME ... 33
a) Yapı ... 33
1. Malzeme ve Yapı Tekniği ... 33
2. Taşıyıcı Sistem ... 34
3. Örtü Sistemi ... 34
b) Mimarî ... 35
1. Plân ve Mekân Anlayışı ... 35
2. Cephe Mimarisi ... 35
3. Avlu ve Revaklar ... 35
4. Odalar ... 37
5. Süsleme ... 39

IV. İSTANBUL HANLARININ TARİHİ SÜRE İÇİNDE GELİŞİMİ ... 41
— Fatih Devri ... 43
— 16. Yüzyıl ... 43
— 17. Yüzyıl ... 44
— 18. Yüzyıl ... 44
— 19. Yüzyıl ... 47
— İstanbul Hanlarının Topoğrafik Durumu ve Şehir Dokusunda yeri ... 48

V. İSTANBUL HANLARININ TÜRK HAN MİMARİSİNDEKİ YERİ 51
a) Yapı ... 53
1. Malzeme ve Yapı Tekniği ... 53
2. Taşıyıcı Sistem ... 54
3. Örtü Sistemi ... 54
b) Mimarî ... 58

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. Plân ve Mekân Anlayışı 58
2. Cephe Mimarisi 62
3. Avlu ve Revaklar 67
4. Odalar 69
5. Süsleme 70

VI. SONUÇ 73

VII. KATALOG
A. İstanbul'un Mevcut Hanları 81
B. İstanbul'un Çok Değişmiş ve Kaybolmuş Hanları 145

VIII. BİBLİYOGRAFYA 157

IX. PLÂNLAR 173

X. FOTOĞRAFLAR 239

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HANLARIN KAYNAĞI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(I). GİRİŞ

Tarihi gelişme içinde, Hanları + Kervansarayları başlıca iki gruba ayırmak mümkündür :

A) Şehirler arası hanlar. İlk defa ortaya çıkan bu tiplerdir.

B) Şehir hanları. Ancak ticari, bölgelerin gelişmesiyle başlar. Orta Doğu ve Batı Asyada sırasıyla ribat, kervansaray, han gibi isimler alırken, batıda Cermenlerde Gasthoff, Anglo-Saksonlarda İnn, Latinlerde Hospitium (hospice) + Auberge, Cenevizlilerde Fondaco ve Romenlerde Mansion adıyla anılır, fakat şehirler arası yollarda can mal emniyetini sağlayan konak yerleri olarak aynı gayeye hizmet ederlerdi. Bugün otel ve moteller bir bakıma bunların yerini almıştır.

Bu şehirler arası kervansaraylar, yollar boyunca konaklamalarda geceye kalmadan bir gün içinde varılabilecek şekilde 30-40 km. lik etaplarda kurulurdu. Şehir içi hanları ise o şehrin yol sistemine ve ticaret bölgelerinin kuruluşlarına göre yerlerini alırdı.

Fetihten sonra İstanbul'un iskân ve iş yerleri, çarşıları ve pazarları ile ticaret hayatı ve dolayısıyla hanları, adeta ideal şartlar altında yerlerini bulmuş ve İstanbul'un tarihi gelişmesini incelerken göreceğimiz gibi, Türkler'e kadar geçen dönemlerdeki şehir topografyası-iskân sahaları münasebetinden etkilenmiyerek, Fetih sonrası şehirleşme ve gelişmesinin tamamlayıcı unsurları olmuşlardır.

II. ETİMOLOJİ

Bugün halk arasında birbirine iyice karışmış olarak kullanılan Han ve Kervansaray deyimleri bir gaye birliği gösterirlerse de aralarında önemli farklar vardır.

HAN

Kelime olarak farscadır. Ancak orijini yönünden muhtelif iddialar vardır. (1) Han, kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen mimari ve fonksiyon yönünden farklıdır. Kervansaraylar genellikle şehirler arasında olup bünyelerinde bulunan hamam, çarşı, ve ahır gibi kısımlar, şehir hanlarında kısmen yahut tamamen kaybolur. Bunlardan sadece ahırlar bazı şehir hanlarında mikyasları küçülmüş olarak devam eder. Konstrüksiyon yönünden de önemli farklar vardır. Issız yollar üzerindeki kervansarayların, can ve mal emniyetini kolayca sağlayabilmeleri, müdafaa edilebilmeleri ve dayanma güçlerini gerekli bir süre devam ettirebilmeleri için, yapılış tarzları bir kaleyi andırır. Kervanların şehirlere vardıktan sonra azalmaları çok normal olduğundan, şehir hanları fonksiyonel bir şekilde bu ihtiyaçlara göre mimari ve nispet değişiklikleri göstererek, kale gibi müstahkem hallerini ve büyüklük ölçülerini kaybederler.

KERVANSARAY

Kelime farsca (Kârban - Kervan) Kârban saray'dan türemiştir. Şehirler arasında kervanların konakladıkları ve korunduğu ünitelerdir.

RİBAT

Han ve kervansarayların ilk örnekleri ve orijini olarak bu eserleri kabul etmek

---

(1). Çağatay türkçesindeki (Kon) nun Ebül Gazi Bahadır Hanın Şecere-i Türk'ünde, mesken, ikâmetgâh olarak gösterildiğini ileri süren ve farscada fonetik yönden (A) nın ve (O) nun birbirine çok karıştığını bu yüzdende (Han) nın aynen (Kon) gibi telaffuz edildiğini belirten Samih Rifat, farsca Hanın türkçe Kondan doğmuş olduğunu ileri sürerken, Ahmed Caferoğlu, (Han) ın (Hane) olarak arapça olduğunu Arami lisanından geçtiğini ve dolayısıyla türkçe olamıyacağını belirtir. Diğer yandan K. Erdmann'a göre ise (Han) nın orijini moğolca (Çan) dır. (ERKSAN, Metin - İstanbul Hanları İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1956. (Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 48.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mümkündür. Ribat arapça (rıt) kökünden türemiştir. Önceleri dini ve askeri bir müessese olarak görülür. Evvelâ din mücahitlerinin sonra da ordunun harplerde ikmâl merkezleri ve korunma yerleri olarak kullanılmıştır. Batıda yapı yönünden buna benzer örnekler olarak bazı müstahkem manastırlar gösterilebilirse de bu manastırların askeri bir yönü yoktur. İlk ribatlar resmi vakıf kuruluşlarıdır. İlk örnek olarak Abbasiler devrinde Hârûn Reşid'in (786-809) Kuzey Afrika valisi Harşama'nın Tunus'da 795 de(2) yaptırmış olduğu ribatı göstermek mümkündür. Şam yakınında Kasrül-Hayrül-Garbi civarında yine 8. yüzyıla ait, plânı Harşama Ribatına benzeyen, Bizans kastelleri tipinde bir ribat daha bulunmuştur.

Gazneniler'de de bu tip yapılar mevcuttur. Gazneli Mahmud'un Tûs valisi Arslan Cazip, Nişâpûr-Merv ve Tus-Herat yolları kavşağında 11. yüzyıl başında Sengbest ribatını yaptırmıştır (1028). Sengbest ribatından da önce Gazneli Mahmud da 1020 de Meşhed Serahs yolunda ilk örnek olan RİBAT-ı MAHİ yi yaptırmıştır.(3) 70, 68 x 71,92 m.lik ölçüleriyle daha sonraki Karahanlıların Day Hatun kervansarayına benzer bir plâna ve köşelerde ve cephelerde yarı yuvarlak burçlara sahiptir. En önemli özelliği 4 eyvan şeması ve eyvan-kubbe birleşmesinin Büyük Selçuklulardan da önce bu eserde Gaznelilerde gerçekleşmiş olmasıdır. Dört eyvanlı avlu ve tuğla süslemeler Karahanlı mimarî geleneklerinde devam ettirilmiş ve daha sonra Büyük Selçuklu kervansaraylarının öncüsü olarak Karahanlı mimarisiyle Selçuklu mimarisi arasındaki bağlantıyı temin etmiştir. İbn-i Hallekan, yalnız Maverahünnehir'de bin ribat olduğundan bahseder. Böylece esas manasını emin bir yerde konaklamaktan alan hanların orijinini ribatlara bağlamak mümkündür. Ancak bazı Batılı sanat tarihcileri ayrı görüşlere sahip olarak Bizans Ksenedokion'unu da orijin olarak gösterirlerse de bugün hiç bir örneği olmayan ve sadece ismi kalmış bir yapı olan bu tipin han ve kervansaraylar için bir kaynak olabileceğini gösteren deliller mevcut değildir. Ayrıca Karl Müller İran'daki Büyük Selçuklu kervansaraylarının ve Doğu Roma Kastrumlarının iç avlu ve köşe kuleleri gibi benzerliklerine dayanarak Roma kastrumlarını orijin olarak kabul etmekte ve kastrumların kervansaraylara misal alınarak değiştirildiğini ileri sürmektedir.(4) Kurt Erdman'a göre ise bu yapılar Kasr'ül Hayr'ül Garbi deki kervansaraya bağlı olarak Sasani menşeilidirler(5).

Strzygowski ise, Anadolu'daki Sultan Hanlarını Kâşgar'daki Taşribat adlı yapıya bağlar. Fonksiyon olarak aynen Doğuya bağlanan Anadolu kervansarayları, plân tipleri bakımından farklar gösterecek, yeni kervansaray tiplerini de ortaya çıkaracaktır. Böylece tarihi gelişme zinciri içinde önceki örnekler yenileri etkilemiş yenilerde öncekilerin tesirlerini daha

---

(2). Bu ilk ribatların plânları Bizans kalelerini hatırlatan tarzdandır. Kareye yakın düzügün dikdörtgen avlulu bir plân, massif silindirik piliyelerle kuvvetlendirilmiş, duvarlar ve köşe kuleleriyle kale görünüşlü yapılardır. Damları düzdür. Yükseklikleri 20 metreye varan kuleler hem gözcülük yönünden hemde bir saldırı karşısında yüksekliklerinin verdiği avantajla önemli rol oynarlardı. (YETKİN, S. K; İslâm Mimarisi Ankara 1965).

(3). Eyvanlardan biri arkasında kubbenin yer alması bu kervansarayın önemini arttırmaktadır. Çünkü böylece Gezneli Sultan Mahmud zamanında Leşker-i Bazar camiinde mihrap önü kubbesi mekân içinde belirli bir yer alarak daha sonraki Selçuklu camilerine yol açtığı gibi, aynı devirden kalan bu Gazneli kervansarayı da yüzyıl sonraki Selçuklu kervansaraylarının öncüsü olmuştur. Godard'a göre, Gazneli Mahmud'un Firdevsinin hatırasına yaptırdığı Ribat-ı Çahe ile Ribat-ı Mahi aynı eserdir. (ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı I. İst. 1972).

(4). MÜLLAR, K; Die Karawanerai in Vorderen Orient. Berlin. 1920.

(5). ERDMANN, K; «Bericht über den Stand der Arbeiten über das Anatolische Karawansaray des 13. Jahrhunderts» 1963 Venedik 2. Uluslar Arası Türk Sanat Kongresi Tebliği Napoli 1963 S. 73-87.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonrakilere aktararak Türk Han mimari anlayışının ifadesini Osmanlı Hanlarına ve dolayısıyle İstanbul hanları mimarisine kadar ulaştırmıştır.

III. TÜRKLERDE HAN VE TARİHİ GELİŞME

1 — İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİNDE HANLAR

Türkler'den kalan ilk kevransaraylar Gazneliler ve Karahanlılar zamanındadır. Bu kervansaraylar harap izler halindedir. Bazılarının plânları Emevi kasırlarının tesirlerini gösterirler.

Gazneliler bu yönde abidevî eserler meydana getirmişlerse de çoğu zamanla kaybolmuştur. En eski örneği Tûs - Serahs yolu üzerinde Gazneli Mahmud tarafından 1019-1020 tarihinde yaptırılmış olan Rıbat-ı Mahi dir.

Meşhed'in 100 km. kadar doğusunda bulunan eser yaklaşık 70,68 x 71,92 metrelik bir ebatda olup Karahanlılar'ın daha sonraki Day Hatun Kervansarayına benzer kare plâna sahiptir. 4 eyvanlı avlu şeması ve eyvan-kubbe birleşmesinin Karahanlı ve Selçuklular'dan da önce Gazneliler'de bu eserle gerçekleşmiş olması da en önemli hususiyeti olarak görülür.

Böylece 4 eyvanlı avlu şeması ve tuğla süslemeleri gibi Karahanlı mimari geleneklerini devam ettiren şekiller yanında eyvanlardan biri arkasında kubbenin yer alması önemini daha da arttırmakda ve yüzyıl sonraki Selçuklu kervansaraylarının öncüsü olarak Karahanlı mimarisi ile Selçuklu mimarisi arasında bir bağlantı teşkil etmektedir.

Yine bir II. yüzyıl Gazneli eseri olan Sengbest Ribatı (1028) ise Nişâpûr-Merv ve Tûs-Herat yolları kavşağında Gazneli Mahmud'un Tûs Valisi Arslan Cazip tarafından yaptırılmıştır ve yaklaşık olarak Rıbat-ı Mahi den 5 fersah mesafededir.

Alparslan'ın kızı Ayşe Bibi ile evlenmiş ve Buhara Şemsaabad sarayını yaptırmış olan Karahanlı Hükümdarı (Şemsül Mülûk) Nasr Bin İbrahim (1068-1089) zamanında yapılan RİBAT-ı MELİK Semerkant-Buhara yolunda 1079 da inşa edilmiştir. Bugün harabe halinde olan eser 86 x 86 m. lik bir plâna sahiptir. Duvarları 12 metre yükseklikte tamamen kerpiçten yapılmış ve üzeri tuğla kaplanmıştır. Köşelerde ve cephede tuğladan iri yarım silindir biçiminde payelerle takviye edilmiş ve bunlar üstte kırık sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Merv bölgesi kale mimari tarzı olan bu şekili, burda kervansaraylara tatbik edilmiş görüyoruz. Portal 12,3 m. genişliğinde ve halihazır durumuyla 15 m. yüksekliğindedir. Tuğladan, farsca çiçekli kûfi yazılı bir kitabesi vardır. Karahanlılar'dan kalan Kervansaraylar sonraki Türk kervansaraylarına etkilerini açıkca gösterir.

Yine 11. yüzyıla ait DEHİSTAN kervansarayı ise 37 x 36 m. lik cepheleriyle kare bir yapı olup köşelerinde kuleleri vardır. Bugün çok harap olan bu kervansaray 11. yüzyılda yapılmış olup Melikşah'a maledilen Rıbat-ı Zafaranî ve Ehvan'daki Rıbat-ı Anuşırvana benzersede diğerlerinin 4 eyvanlı olmalarına karşı sadece giriş kısmındaki tek eyvanı ile bir farklılık gösterir ki buda daha eski bir yapı olduğunu düşündürebilir(6).

11. yüzyılın ikinci yarısına ait AKÇAKALE kervansarayı Merv-Amul yolu üzerindedir. Tuğla kerpiç karışımı olan eser plân yönünden Büyük Selçukluların 1115 tarihli Ribat-ı Şerif'ine benzer. Dış görünüşü bakımından ise Anadolu'da Sultan hanlarını hatırlatır. (Plân 1). Arka arkaya dört eyvanlı, revaklı, avlu etrafına sıralanmış mekanlarıyla Büyük Selçukluların 1115 tarihli Ribat-ı Şerif'in plânına uygundur. Yine 11. yüzyılın ikinci yarısına ait BAŞANE (Kurtlu Tepe) kervansarayı

(6). ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı (I). İst. 1972.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ise önde açık arkada kapalı kısmı ile Sultan hanların ana şemasında(7) bu kervansarayların bir öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Karahanlılardan kalan diğer kervansaraylar olarak, Amû Derya kıyısında Amul'dan Harzem'e giden eski yol üzerinde 11. yüzyıl sonu veya 12. yüzyıl başında yapılmış olan, köşelerde kule ve yanlarda silindirik payelerle takviye edilmiş cepheleri ve dört eyvanlı kare plânıyla Emevi kasırlarını hatırlatan, 4 eyvanlı ve revaklı avlulu DAY HATUN kervansarayındaki kuzeybatı köşesinde batı eyvanının arkasındaki iki mekânın plânı Ribat-ı Şerif deki mekânlara benzer. Day Hatun kervansarayı ayrıca çok sağlam tuğla mimarisi ile Baba Camiine de benzemektedir. Diğer kervansarayların sivri kemerlerinden değişik olarak yuvarlağa yakın kemerleriyle tek kervansaray EL ASKER ve Harzemde Köhne Ürgenç den çıkan yol üzerinde taştan inşa edilmiş BELEVLİ kervansarayı gösterilebilir. 10 ve 11. yüzyıllarda Türkistan'da yapı malzemesinin kerpiç ve tuğla olduğunu düşünürsek, bir iki örnek hariç olmak üzere kervansaraylarda genellikle bu malzemelerin kullanılmış olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Örneklerin zamanımıza kadar süememiş olmamalarının bir sebebi de bu malzeme dayanıklığının düşük olmasındandır.

2 — BÜYÜK SELÇUKLULARDA HANLARIN GELİŞMESİ

İmparatorluk 1040 da kurulduktan sonra 11. ve 12. yüzyılda İran'da siyasi ve kültür birliği tesis eden Büyük Selçuklular hüküm sürdükleri topraklar üzerinde önemli olarak Sasani sanatı ile karşılaşmışlardır. Karahanlı ve Gaznelilere bağlı olarak kullanılagelen, kubbe, eyvan, duvar nişleri, sivri kemerli portaller bu devrede de mimaride önemle yerlerini almıştır. Orijini Part ve Asurlulara kadar inen, Türkistan'daki ilk İslâm Türk Devletleri mimarisinin vazgeçilmez bir unsuru olan, Gaznelilerin Leşker-i Bazar sarayında, Ribat-ı Mahi de, Karahanlı eserlerinde ve ayrıca istisnasız bütün kervansaraylarında kullanmış oldukları, eyvanlı avlu düzeni aynen Büyük Selçuklular'da da devam edecektir. Türkistan'ın avlulu ev plânıyla sıkı bir yakınlık gösteren bu tarz kervansaraylar ülkenin her yönünde inşa edilecektir. Bunlardan Ehvan da taş ve tuğladan yapılmış Ribat ANUŞİRVAN, Tuğrul Bey zamanında ve muhtemelen 11. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. 72 x 72 mt. lik bir plâna ve köşelerde tam silindire yakın, cephelerde ise yarım silindir kulelere sahiptir. 4 eyvanlı ve revaklıdır.

Yine aynı bölgede ve Nîşâpûr-Sebzevar yolunda Melikşah'ın yaptırmış olduğu Ribat ZAFARANİ, 75 x 75 m. lik kare bir plana ve 4 eyvanlı bir avluya sahiptir. Bugün çok haraptır(8). Selçukluların en önemli eserleri arasında Rıbat-ı ŞERİF (1115) Meşhed ve Serahs arasında bulunur(9). Portali Karahanlıların Day Hatun kervansarayı portaline, plânı ise Akçakale kervansarayına benzer.

Emeviler devrinde inşa edilmiş kervansaraylar da vardır. 8. Yüzyılda inşa edilmiş Şam yakınındaki Kasr-ül Hayr-ül Garbi yakınında, kare plânlı bir kervansaray mevcuttur. Tek portalli, etrafı revakı bir avlusu ve üç tarafında hayvanlar için bölmeleri olan bu yapıyı Erdmann Bizans kastelleri tipine bağlar. Bu tip plânlı yapılar bilhassa Emeviler (660 x 750) devrinde çok kullanılmış olup Abba-

---

(7). ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı (I). İst. 1972.

(8). (ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı (I). İst. 1972.

(9). Bu kervansarayın adı Godard'a göre Selçuklu. ların Merv Valisi Şerafettin Ebu Tahir bin Sadettin bin Ali el Kumi'ye bağlanmakta olup Selçuklu Sultanları tarafından yaptırılması icap eden bu eserin asıl adı bilinmediğinden, Ribat-ı Şerif olarak tanınmaktadır. (ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı (1) İst. 1972)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

siler devrinde (750-1258) gitgide kaybolmuşlardır. 8 -10. yüzyıl aralarında ise muhtemelen azda olsa bu tip plânlı kervansaraylar yapılmıştır.

3 — ANADOLU SELÇUKLALAR'INDA HAN

Alp-Arslan tarafından, Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Melik Şah'ın Hükümdarlığının ilk senelerinde Anadolu'yu Türk topraklarına katmış bulunuyordu. Melik Şahın, Süleyman Şah'ın Anadolu Hükümdarlığını tanıyan fermanı imzalamasıyla 1077 de ilk Anadolu Türk Devleti kurulmuş ve merkezleri de 1080 de İznik olmuştur. Ancak burası daha sonra Haçlıların yardımıyla Bizanslılar tarafından geri alınınca 1. Kılıç Arslan zamanında ikinci merkez Konya olmuştur. (1096) Mesud I'le Anadolu birliği tam olarak kurulmuştur. Anadolunun daha önce Doğu Roma İmparatorluğuna ait olmasından ötürü Türkler tarafından Diyar-ı Rûm denen bu bölgeler fethedildikten sonra kurulan devlet, bu yüzden Rûm Selçukluları devleti adıyla da anılır. Bilhassa 4. Haçlı seferinin amacını değiştirerek Bizansı zaptedip bir Lâtin İmparatorluğu kurduğu zamana rastlayan Gıyâsüddin Keyhüsrev I. (1205-1211), ve Osmanlılar'ın geldiği soy olan Kayı Boyunun Ankara civarına yerleştiği devre olan, Alâüddin Keykubâd I (1219-1237) zamanı gerek siyasi gerek sanat yönünden en parlak devirleridir. Böylece Orta Asya ve Batı Türkistan'da Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular'la devam edip gelişen Türk sanatı Anadolu'ya yayılma imkânını bulmuştur. Anadolu Selçuklu sanatı ve mimarisi bazı farklı özellikler göstermesine rağmen genellikle Türk sanatına bağlı kalmış Türkistan Türk Mimarîsi ile Osmanlı mimarîsi arasında önemli bir yer almıştır. Portaller, sivri kemer ve avlu düzeni yine eski anane olarak bu devrede de görülecek ve kervansarayların önemli mimarî unsurları olacaktır.

Anadolu'da önemli Selçuklu şehirleri önceleri Konya, Kayseri, Sivas, Amasya ve Malatya olmuş bunlara sonradan Sinop Antalya ve Alanya katılmıştır[10]. Selçuklu kervansarayları, Anadolu'nun ulaşım güçlüğü ve emniyet azlığı yüzünden büyük bir titizlikle ele alınmış ve bu faktörler altında mimaride gerekli değişikliğe uğramış, önceki devrin kerpiç ve tuğla ribatlarına karşılık tamamen taştan, kale görünüşlü kervansaraylar ortaya çıkmış kolay savunulması için pencereler küçük ve az sayıda tutularak bir mazgal niteliğinde yapılmıştır. Barış zamanında konak yeri olan kervansaraylar böylece savaş zamanında bir kale vazifesi görmüşlerdir[11].

Ticaret maksadı ile kurulmuş ve o devirde daha ziyade Han adıyla anılanlar, kervan ve yolcuları bir ücret karşılığı barındırırken, Selçuklu Hükümdarları, devlet büyükleri ve zengin hayır sahipleri tarafından kurulup, hizmete açılan bu kervansaraylarda üç gün süreyle bedava olarak misafir kabul edilirdi. Kervanların bakım ihtiyaçları da buralarda bedava sağlanırdı. Devlet baskın ve soygundan zarara uğrayanlarında kayıplarını öderdi. K.

---

(10). Büyük ticaret yolları ise muhtelif tarihci ve seyyahlara göre şunlardır :

1. Rubruqus yolu : Sivas - Divrik - Erzincan Erzurum.

2. Pegolotti yolu : İskenderun limanı yanındaki Yumurtalık - Ceyhan - Sivas - Erzincan.

3. Clavijo yolu : Erzurum - Erzincan - Trabzon

4. İbni Bibi yolu : Kerkük - Mardin - Diyarbakır - Elâzığ - Malatya. (İLTER, İsmet; Tarihi Türk Hanları Ankara 1969).

(11). Moğol Kumandanı Erincin'e karşı savaşan İlyas Bey, Konya - Aksaray yolundaki Sultan Hana sığınıp burda 20 bin kişilik Moğol ordusuna karşı iki ay dayanarak Erincini başarısızlığa uğratmıştır. (TURAN, Osman; «Selçuklu Kervansarayları» BELLETEN C. X, Sayı 39 S. 471-496, Ankara 1949).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Erdmann bu kervansarayların 5 inin Mahperi Sultan tarafından, 8 inin tanınmış kişilerce, 10 unun tanınmamış fakat rütbe sahibi kimseler tarafından yaptırılmış olduğunu yazar. Sekiz kervansaray ise sultanların eseri olup bunlardan Alay Han Kılıçarslan II (1156-1192), Evdir Han İzzeddin Keykavus I (1210-1219) iki Sultan Han ve Alara Han Alâeddin Keykûbad I (1219-1236), İncir Han ve Kırkgöz Han ile, Eğridir Han ise Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-47) tarafından yaptırılmıştır. Anadolu Selçukluları'nda ribat pek yapılmamıştır, ancak Kayseri surları dışında Emir Ertan'a tarafından hanımı için yaptırılmış olan ve Köşk Medrese diye anılan, fakat medreseye benzemiyen yapının, Prof. Eyice bir ribat olması ihtimalinin kuvvetli olduğunu belirtir. Ayrıca Afşinde, İzzeddin Keykâvus I zamanında Emir Hasan tarafından yaptırılmış olan Eshâb-ı Kehf ve Ribat ül Mübarek adıyla anılan, hanla cami arasında bir ribat da vardır.

Bu devir kervansaraylarının plânı, fonksiyon ve sosyal görevleri icabı, ahır, depo, hamam, ve mescid gibi kısımları da ihtiva ederdi. Böylece hekimleri, baytarları ve tamirci ustalarıyla bir sosyal topluluk meydana getiren bu yapılar, mimari yönden, genel plan düzeni ve çok rastlanan avlulu kuruluşlarıyla Büyük Selçuklu ananesini devam ettirdiğini gösterir. Ancak bu bağlanış tam bir uygulama olmıyacak bazı farklar ve bilhassa inşa tekniğinde değişiklik gösterecektir.

Anadolu Selçukluları'nda, Türkistandaki Türk kervansarayları tarzında 4 eyvanlı, merkezi, üstü açık avlulu tip; sadece Anadolu'da ortaya çıkan avlusuz ve üstü örtülü hanlar; ve bu iki tarzın değişik uygulamaları olan karma formlu hanlar olmak üzere başlıca 3 tip görmek mümkündür.

1 — Avlulu üstü açık tipin örneği olarak EVDİR Hanı gösterebiliriz. Burda kare veya dikdörtgen bir avlu etrafında kapalı mekânların sıralanışı görülür. (Plân: 11). I. İzzeddin Keykâvus (1211-1219) tarafından Antalya'ya 13 km. mesafede kurulmuş olan bueser. Selçuklular'ın inşa ettirdikleri, 2. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan Alay Han dan sonra ikinci Sultan Handır. 4 eyvanlıdır. Tamamen kesme taştandır. Cepheleri kare kulelerle takviye edilmiştir. Bugün çok haraptır. Kırkgöz Handa bu tipe girer.

2 — Türklerde şimdiye kadar kullanılmamış ve ilk defa Anadolu'ya gelişlerinde kullanmaya başladıkları bir tarz olan avlusuz ve üstü örtülü tipin örneği olarak ŞEREFZA Hanı (Şarapsa Han) gösterebiliriz. (Plân 3). Antalya yolu üzerinde olup Alanya'ya 15 km. dedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1236-1246) tarafından yaptırılmıştır, bir dikdörtgenden meydana gelen tonozlu tek bir koridor halindedir ve tek nefli yegane örnektir, bugün çok haraptır. Anadolu Selçukluları zamanında avlusuz ve birbirine paralel nefler halinde paye sütun ve kemerlerin ayırdığı hollerden ibaret kervansaraylarda nef sayısı 1 ila 5 arasında değişmektedir. Antalya-Burdur yolundaki İncir Han (M. 1239) ve M. 1246 tarihli Susuz Hanı (M. 1330) Konya-Ankara yolundaki Horozlu Hanı böyle 5 nefli önemli örneklerdir.

3 — Tipte bulunan hanlar 1. ve 2. tipin birleşmesiyle meydana çıkarlarsa da kaynaşma şekilleri yönünden iki gruba ayrılırlar. Birinci grupda, avlulu kısımla örtülü kısım ilk örneğini Türkistan'da Başane Kervansarayında gördüğümüz tarzda uc uca konmuştur. Tipik örneği Konya-Aksaray Niğde yolundaki SULTAN Handır. (Plân 4). Aksaray'a 42 km. de 1229 da Alâaddin Keykubad I. tarafından yaptırılmıştır. Avlunun ortasında kare plânlı bir mescidi ve ihtişamlı bir portali vardır. Bu örnekte çok harap bir halde iken bugün restore edilmiştir. İkinci grupda ise avlulu kısımla kapalı kısımın iç içe kaynaşması ile ortaya çıkan ALARA Hanı görürüz. (Plân 3). 1231 de Alâaddin Keykûbad tarafından Antalya-Alaiye yolu üzerinde yaptırılmıştır. Han ve Kervansaray-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ların menşeini sınır müstahkem mevkileri iken sonradan bazı bölgelerde zaviyelere dönüşen ribatlarda görüyoruz. İlk ribatların izleri, bazı tarihci ve seyyahların notlarına göre ancak 7. yüzyılda görülür. Bu ilk belirtilerden sonra zamanımıza gelen en eski ribat kalıntı ve bilgileri ise Abbasiler devrinden kalan 8. yüzyıl sonu ribatlarıdır. Bu eserlerin mimari karakterinin en önemli özelliği, plan düzeninde uzun yıllar ana fikrin korunmuş olması ve çok az değişikliklerle ileriki yüzyıllarda gelişen han ve kervansaraylara bir esas teşkil etmesidir. Bu ana fikir, genellikle revaklı merkezi bir avlu etrafında masif bir yapı kütlesinin teşkilidir. İlk öncüler kale görünüşünde olmuş ve Anadolu'da Selçuklular'da görülen, sonra da Osmanlılar'da kullanılacak avlusuz kevransaray tipleri dışında, 19. yüzyıla kadar ana plân formunu sürdürmüştür.

Türkler'in devlet kurduğu bölgelerdeki en eski ribatlar olarak Gazneli ve Karahanlılar'dan kalanları görüyoruz. Türklere ait bu en eski ribat karekterindeki kervansaraylar 11. yüzyıl başındadır.

Daha sonraki gelişme Büyük Selçuklularla devam eder. Yine önceki Türk han ve kervansaraylarında olduğu gibi merkezi bir avlu etrafında eyvanlı revaklı sistem bu devrede de devam eder. En önemli örnekler olarak, Day Hatun'a benzeyen taş tuğla tekniğine geçmiş olan 11. yüzyıla ait RİBAT-I ANUŞİRVAN, RİBAT-I ZAFARANİ ve plânı Akçakale kervansarayını andıran 12. yüzyıla ait RİBAT-I ŞERİF i gösterebiliriz.

İlk Türk Ribat ve kervansaraylarının ortak karekterleri olarak görülen noktalar şunlardır: Plân bir iki variant ile aynı olup, merkezi bir avlu etrafında eyvanlı revaklı bir kütle mimarîsine sahiptir. Portali massif paye ve kulelerle takviye edilmiş cephe duvarlarıyla bir kale görünüşündedirler. İnşa tekniği ise, taştan yapılmış Belevli Kervansarayı dışında kerpiç ve tuğladır. Türkler'in Türkistan'dan Anadolu'ya kadar olan devresinde meydana getirdikleri ribat ve kervansaraylar gerek plân gerek inşai yönden çok az farklı görünürler.

Ancak Anadolu'da Selçuklular'ın kurduğu kervansarayların çok azı, Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı ananesine, revaklı eyvanlı avlu düzeniyle bağlı kalmış inşaat tekniği ve bazı değişik plân tipleriyle ayrı bir yol izlemeye başlamıştır. Bilhassa inşaat tekniği değişerek, ilk devirlerin kerpiç ve tuğla mimarisine karşı taş tercih edilir. Anadolu Selçukluları'nın eski, tuğla yapı ananesini diğer dini mimari eserlerinde kullanmış olmalarına rağmen, kervansaraylarında hiç kullanmamış olmaları karakteristiktir. Plân tertibinde ise, tamamen kapalı nefler halinde avlusuz veya kapalı neflerin bir avluyla birleştiği karma tipler ise bir yenilik olarak ortaya çıkar. Böylece Türkistan'daki ilk doğuşlarından itibaren benzer halkalarla devam eden bu eserler zincirine Anadolu'da değişik halkalar katılacaktır. Anadolu Selçuklu kervansarayları mensup oldukları tipin grubunda genel hatlarıyla birbirlerine benzerlerse de aralarında ayrılıklar da gösterebilirler. Meselâ karma tipde, açık avlulu kısımla kapalı kısmın uç uca konduğu örneklerde, açık avlulu kısmın bazen kare bazen dikdörtgen olduğu görüldüğü gibi kapalı kısmında daralıp uzadığı veya kısalıp kareye yaklaştığı olmaktadır.

Yine, avlulu üstü açık tipde, portalin karşısındaki iki sıra revaklı bölümün, yerini Antalya-İsparta yolundaki Kırkgöz Handa olduğu gibi, dar beşik tonozlu bir sıra revaklı bölüme bıraktığı olur. Diğer bir değişiklik de mescidlerin yerinde görülür. Bazı mescidler, Konya - Aksaray ve Kayseri-Sivas yollarındaki iki Sultan Handa, Kayseri-Aksaray yolundaki Ağzı Han, ve Akşehir - Çay yolundaki İshaklı Hanlarında olduğu gibi, avlunun ortasındayken, bazan Konya'ya 15 km. de Konya-Beyşehir yolunda Kızılören Han'daki gibi cephe çıkıntısının sol tarafında, yahut Konya-Aksaray yolundaki Zazadin Han ve Avanos'daki Saruhan veya Alara Han-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

daki gibi portalin üstünde yer alır.

Diğer bir ayrılık olarak bazan dış ve iç portallerin akslarının her zaman binanın esas aksı üzerinde olmadıkları görülür. Örneğin Ağzı Kara Han ile Kırşehir civarındaki Kesik Köprü Hanı'nda dış portaller avlulu kısmın yan tarafındadır. Gotik katedrallerini andıran mekân yapılarıyla, abidevî saray ölçülerine erişmiş Anadolu kervansaraylarından günümüze kadar kalmış olanların hepsi 13. yüzyıldan olup 12. yüzyıldan kalmış bir eser yoktur. Ancak, Alay Hanın 12. yüz yıl sonlarından kalması muhtemeldir. K. Erdmann, Anadolu hanlarının, güney bölgelerinde ve Suriye'deki hanlarla olan benzerliklerine dikkati çeker. Ancak Anadolu Türk hanlarını Suriye hanlarından ayıran önemli farklar vardır ve bunlarda, kare veya dikdörtgen avlunun etrafını çeviren revakların iki sıralı olması, cephe duvarlarının muntazaman kesme taşdan yapılmış olup dışa taşan kulelerle takviye edilmiş olmaları, ve nihayet öne çıkık portallerdir. Antalya-İsparta yolundaki Kırkgöz Han ve Antalya'daki Evdir Hanbu karakteristik hususiyetlere misal olabilecek nitelikte eserlerdir.

4 — OSMANLI DEVRİ HANLARI.

Anadolu Selçukluları'nın hüküm sürdükleri bölgelerde, Uzak Doğuya ve bilhassa Hind, Çin ticaret yollarını, Anadolu şehirlerine bağlayan arterler üzerinde kurdukları mükemmel kervansaray sistemine, Osmanlılar da kervansaraylar ve birçok şehir hanları ilâve etmiş ve bu düzeni çok geniş olan ülkelerinde emniyetle yürütmüşlerdir. Ayrıca komşu bölgelerde ve bilhassa Mısır, Suriye ve Irak'da plân tertibi ve mimarî yönden Anadolu kervansaraylarına benzer eserler yayılmıştır. Bilhassa 13. ve 14. yüzyıllarda, biri, Diyarbakır-Musul-İran'dan Orta Asya'ya uzanan, diğeri Fırat nehrini takiben Bağdad ve Basra'ya varan ticaret yollarının önem kazanması üzerine ve daha ilerki devirlerde, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İstanbul ve Anadolu'dan Hac'ca gidecekler için Kuzey Suriye'de Anadolu kervansaraylarından ilham almış bir çok kervansaray yapılmıştır(12).

a) Plân ve Mekân anlayışı.

Plân ve mekân anlayışı, kare veya kareye yakın açık bir avluyu çeviren sütun ve payelere oturan kemerlerden oluşan revak sisteminde örneklerle, yahut sadece kapalı bir mekan teşkil eden sade neflerden oluşan misallerle eski adetlere bağlı olarak görülür. Ancak incele-

---

(12). Mekkeye gidecek Türk hacıları için Güneyde, İskenderun - Payas - Antakya - Hama - Humus Şam yolunda:

İskenderun - Antakya arasında: Kanuni tarafından 1550 de Beylan Hanı, 4. Murad zamanında 1638 de yaptırıldığı tahmin edilen ve 1848 yıllarında dahi yıkılmış bulunan Kara Mugurt Hanı,

Antakya - Hama arasında : Bugün tamamen kaybolmuş olan Zam bakiye Hanı, kitabesinde 1826 da Hacı İsmail Ağa Şerfzadenin tamir ettirmiş olduğu yazılan ve 1660 da Köprülü Fazıl Ahmed Paşanın yaptırmış olduğu Dpisr Esh - Shugur Hanı, 16. yüzyıl sonlarında yapılmış olması lâzım gelen Kal'at - El Mudik Hanı,

Hama - Humus arasında : tarihini belirtecek hiç bir iz bırakmamış olan Eresten Hanı,
Humus - Şam arasında : kitabesinde silik olarak Kanuninin onarılmasını emrettiği yazılı ve eski han bölümüne ilâve edilen bu yeni kısmın da 1520-1560 tarihleri arasında olması lâzım gelen, Hasye Hanı,
Thévenot'un 1664 seyahatinde gördüğünü söyleyip Sinan Paşaya atfettiği En - Nebk Hanı, ve yine Yemen Fatihi ve Şam Valisi Koca Sinan Paşanın 1591 de yaptırdığı el-Ta ife Hanı, olmak üzere, birçok mimari yönden olgun örnekler vermişlerdir. (SAUVAGET, J. «Suriyede İstanbuldan Giden Hacılar İçin Yapılan Türk Kervansarayları» ARS ISLAMİCA C. IV).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

meye tabi tutulduklarında bu plân ve mekân anlayışının ilk Türk han mimarisi başlangıcından Anadolu Selçuklu Han ve kervansaray mimarisinin sonuna kadar olan devirde tatbik edilenlerden farklı bir şekilde ele alındığı da dikkati çeker. Zira Osmanlı devri, bilhassa şehir hanları mimarisinde bu kapalı kısımlar muntazam dikdörtgen formlarını kaybedip daha ziyade arsa ve yola göre formlar alıp avluda da mutlaka düzgün formlar arama endişesi kaybolurken, han mimarisine ihtiyaçlara en geniş ölçüde cevap verebilme gayreti hakim olur. Böylece revaklı avlu gerisinde misafir ve yolcular için mekânlar yapılırken insanların, hayvan barındırma yerlerinden kesin bir mekân ayrılığı ile kopması ve nefler halinde veya ayrı bölümlerde ahırlara yer verilişi çok önemli bir gelişme olarak ortaya çıkar.

Ayrıca, Osmanlı devri han mimarisinde yine kare veya kareye yakın, revaklı avlu şeması esas alınmakla beraber 2 katlı olarak inşa edilmiş eserlerde ortaya çıkar. Bilhassa 16. ve 17. yüzyıl eserlerinde böyle örnekler çoktur. Diyarbakır Hürsev Paşa kervansarayı (1527) **(Plân 30)**. Çeşme'deki kervansaray (1528) ve Edirne Rüstem Paşa kervansarayı (1644) **(Plân No. 27)** böyle eserlerdir. Bu kat sayısının daha da yükseldiği örneklerde vardır. Yine kare formlu ve revaklı bir avluya sahip olup, 4 kat olarak inşa edilmiş olan Merzifon Kara Mustafa Paşa Kervansarayı'nda (1681) bu katlar muhtelif vazifelere tahsis edilmiştir, böylece bodrum ahırlara, zemin idarî işlere ve katlar ise yolculara ayrılmıştır. Türk han mimarisinin böyle 2 katlı revaklı kare avluya sahip ilk örneğini Karahanlı mimarisinde (1079) Ribatı Melik de görmekteyiz. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ve bilhassa Sultan hanlarında kullanılan plân şemasındaki düzene sahip, bir kenarı nefler halinde kışlık kapalı mekâna bitişik revaklı, avlulu fakat tek katlı örneklerde çok sayıdadır. Malatya Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı (1636), Kayseri İncesu'daki Kara Mustafa Paşa Kervansarayı bu tarzda uygun eserlerdir.

Osmanlı Han mimarisinde kapalı bir mekân olarak münferit neflerden ibaret han ve kervansaraylar da inşa edilmiştir. Bu yapılar Anadolu Selçuklu Sultan hanlarının sahip olduğu plân şemasındaki kapalı nefli mekânın Osmanlı Han mimarisinde de devam ettiğini gösteren eserlerdir. Bursa Manyas yolundaki Issız Han (1394) ve Antalya da Hüsnü Sabunsu Kervansarayı (1517) bu tarzın örnekleridir. Nef sayısı artan örneklerde yapılmış olup Tunceli Pertek de İmaret Han (16. yüzyıl), ve Bitlis Başhan (1672), böyle 4 nefe sahiptirler. Ayrıca nefli kapalı kısımlarla avlunun, yahut yine nefli bir bölümün diğer nefli bir kapalı kısımla olan değişik düzenleride tatbik edilmiştir. Meselâ Divriği Burmahan köyü kervansarayı ve Adilcevaz Kögoz köyündeki Hüsrev Paşa Kervansarayı böyle 3 nefli kapalı bir bölüm ve ön kısmında bir avlu ile Anadolu Selçuklu Sultan hanlarının plân şemasına uygun örnekler olarak görülür. Eskişehir Kurşunlu Kervansarayı'nda ise (1525) **(Plân No. 34)** iki kapalı bölüm birbirinden ayrı olarak inşa edilmiş olup ortada bir aşhane ile birleşmiştir. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'ne (152) ait kervansaray da ise böyle 2 kapalı mekan sisteminin ortada kubbeli kare bir mekânla birleştiğini görüyoruz. Bu variyasyonlar daha da değişik haller alarak meselâ '1609 da Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı'nda olduğu gibi iki büyük dikdörtgen ahır olarak kullanılan kapalı bölümün ortada kare bir mekan gibi düşünülmüş bir iç avlu ile birleştirilmesiyle ortaya çıkar.

Osmanlı Devri han mimarisinde sadelik ısrarla aranmıştır. Han ve kervansaraylarda kale fonksiyon ve görünüşünden uzaklaşılmıştır. Yapının dışla bağlantısı artmış bazen cephelerde dükkanlar yer almaya başlamıştır. Ticari yön gelişmeye başlamış ve bazen Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı'nda olduğu gibi ikinci kat sadece badesten olarak inşa edilmiş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tir. Anadolu Selçuklu kervansarayları yerlerini siyasi ortamla da ilgili olarak Osmanlı han mimarisinde şehir ve ticaret hayatının icaplarına bırakmaya başlamıştır. Artık kervansarayların askeri rolü bitmiştir, ama yolcu ve kafileleri barındırma gayreti önemini kaybetmeden devam eder [13]. Ancak yine Evliya Çelebi ve Batılı seyyahlardan öğrenildiğine göre bu kervansaray ve hanlar, seyahatlarda gerekli olanı ancak temin etmekte fakat bir konfor göstermemektedir. Daha sonraki devirlerde ve bilhassa 16. ve 17. yüzyıllardaki Batılı seyyahların yazılarında, bu yönden şikâyetler oldukça sıktır.

İlk Osmanlı şehir hanları Bursa ve civarındadır. Bunlardan Bursa-Manyas yolundaki Issız Han (H. 797/M. 1394) **(Plân No: 23)** ilk Osmanlı menzil hanıdır. Yine 15. yüzyıl İnegöldeki Ortaköy Kervansarayı, yan nefler üzerindeki galerileriyle Selçukluların tek katlı kervansarayları ve sonraki yüzyıllarda inşa edilen 2 katlı Osmanlı kervansarayları arasında bir intikal yapısı olarak görülür. Edirne gibi önemli şehirlerin belirmeye başlamasıyla aynı karakterdeki hanlar burada da inşa edilmeye başlanmıştır. Fatih devri öncesi ilk Osmanlı şehir hanlarının Bursa örnekleri olarak Orhan Gazi zamanının Lala Şahin Paşa'ya ait BEZİR HAN'ını [14]. Orhan Gazi camii külliyesinden olan EMİR HAN'ını[15] **(Plân No: 7);** Murad Hüdavendigâr devrinin KAPAN HAN'ını; Yıldırım Bayazıd'ın damadı Buharalı Emir Efendi vakfından olan ÇUKUR HAN'ını[16] Çelebi Mehmed devrinin Yeşil Cami iradından olan Geyve[17], Yoğurt ve İpek Hanını; II. Murad zamanının Hacı İvaz Paşa Hanını[18]. Katırcı Hanını, Kütahya ve Şerafeddin Hanlarını, Tuz Pazarı Hanını; Edirne örnekleri olarak ise yine II. Murad devrinde ait Araplar[19] ve Mezit BEY Hanlarını[20] ve Beylerbeyi, Büyük ve Küçük Hanlarını gösterebiliriz.

En eski örneklerden olan BEZİR Hanı'nın 1627-1628 tarihli bir sicil kaydında zemininde 32 dükkân ve 6 odaya, üst katda ise 25 odaya sahip olduğu ve örtü sisteminin ise kurşundan kiremite tahvil edildiği belirtilmektedir. Han iki katlıdır ve 1861 de çizilen bir Bursa haritasında Fidan Han'la birlikte görülmekte ve tahminen 50 x 40 metre ölçülerinde olduğu anlaşılmaktadır. Eser 1900 daki Bıçakcılar yangınında harap olmuştur[21]. Emir Han ise Osmanlı ülkesinde asırlar boyunca tatbik edlien istikrarlı han plânının ilk örneğidir. Bu han şehir içi ticaret hanlarının talep ettiği bütün şartları yerine getirir. Zemin önü revaklı ve penceresiz eşya mahzenlerinden mürekkep iken, üstler pencereli ve ocaklı odalardır. Anlaşıldığı-

---

(13). Evliya Çelebi, ünlü Seyahatnamesinde «Dide-banlar (kolcular) vakıftan kandiller yakıp kapu dibinde yatarlar, eğer nisfülleyhde (gece yarısında) dışarıdan misafir gelirse kapuyu açıp içeri alırlar, mâhazar taam (hazır yemek) getirirler amma, cihan yıkılsa içerden dışra bir adam bırakmazlar, şartı vakıf böyledir. Tâ cümle misafirin kalktıkta yine mihterhane döğülüp (davullar çalınıp) herkes malından haberdar olur. Hancılar, dellâler gibi . Ey ümmedi Muhammed cannız, ânınız (şu, bu) donunuz elbiseniz tamam mıdır? diye rica edip nida ederler, misafirlerin cümlesi tamamdır, Hak sahibi hayrata rahmet eyleye dediklerinde, bevvaplar (kapıcılar) vakfı şafii (sabah vakti) iki dervazeleri (kapı kanatlarını) küşade edip (açıp) yine kapu dibinde: «Yollarda gafil gitmen, bisat (halı kilim) kayıp itmen, herkezi refik itmen (arkadaş etmeyin), yürüyün Allah âsân getire (kolay getire) deyu dua edip nasihatler ederler» diyerek bu sosyal müesseselerin işleyişini bize tanıtmaktadır.

(ÇELEBİ, Evliya; SEYAHANÂME Cilt III. İst. 1970).

(14). Diğer isimleri : Vezir Hanı, Lala Şahin Paşa Hanı, Demir Hanı.

(15). Diğer ismi : Bey Hanı.

(16). Diğer ismi Kütahya Hanı, Lonca Hanı.

(17). Diğer ismi : Hacı İvaz Paşa Hanı.

(18). Diğer isimleri : Payigâh Hanı, Ütücüler Hanı, Ütücüler Hanı, Sandıkcılar Hanı.

(19). Diğer ismi : Kurşunlu Hanı, Kervansaray-ı Serb.

(20). Diğer ismi : Basmacılar Hanı.

(21). Ayverdi E. H. Osmanlı Mimarisi İlk Devri, (1230 - 1402) I İst. 1966 S. 96

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na göre burda şehir tüccarı deposunu tutar üst odalarda da ticaret yapardı. Ahırın ise sadece gündüze mahsus olması mümkündür. Bina kesme taş ve tuğla ile yapılmış kalın ayaklara oturan tonozlarla örtülü iki katlı revakla, kapıları bunlara açılan mekândan mürekkeptir. Odalar da tonozla örtülüdür. Yalnız birinci kat revaklarının 4 köşesinde bir kubbe vardır. Ayaklardan maada olan kısımlar moloz taş ve tuğla sıralarla yapılmıştır. İç duvarlarda hatılsız taş olanlar da vardır. Avlu gönyesizdir. Revak kemerleri başka başkadır, güney revaklarının kemerleri tam dairevi olduğu halde diğer üç taraf ve üst katdakiler mümasî sivri kemerlidir. Odaların ebadı ve duvar kalınlıkları muhteliftir. Koridorlar iki yanda dar, ön ve arkada geniştir(22).

Kapan Han'dan ise bugün yalnız büyük ve derin tonozlu girişiyle kuzey kısmına ait bir kaç oda kalmıştır. Ancak 1864 tarihli bir kayıda göre Hanın 1511 zira sakfı yani yaklaşık 868 m² olduğu 20 oda ve bir mescide sahip olduğu anlaşılmaktadır(23).

Geyve Han (Plân No: 32+33), dış duvarlar moloz taş ve tek sıra tuğlalarla yapılmıştır, mescidlidir. Ayakları ve kemerler tamamen tuğladır. Örtü sistemi tonozdur. Mescid ise kubbeyle örtülmüştür.

İpek Han ise Bursa Hanlarının en büyüklerinden olup Sultan Han veya Han-ı Hazîr diye de adlandırılır. Alt ve üstte olmak üzere 78 odalı, mescidli ve şadırvanlıdır. Ayrıca bir ahırı da vardır. Dış cephe duvarları aralarında tek sıralı tuğla bulunan kaba yontma taşla yapılmıştır. Avludaki ayaklar saçak ve kenarları tuğladır.

Hacı İvaz Paşa Hanı bugün mevcut değildir. Kadir Hanı'nın ise Ertuğrul Camiinin arkasına isabet eden kısmında, sadece bir duvar parçası kalmıştır(24). Kütahya (veya Çukur Han) Hanı'ndan da Tuz Pazarı caddesinde sadece bir kaç oda ve kemer kalmıştır. Bir adı da Nalbur Hanı olan Şerafeddin Paşa Hanı'ndan da bugün bir iz kalmamıştır. Tuz Pazarı Hanı da bugün çok harap olup zemininde 26 oda bulunur.

Edirne Hanlarından ise hiç biri zamanımıza intikal etmemiştir, dolayısıyla mimarî ve yapıları hakkında bir bilgi edinme imkânımız yoktur.

Bu misallerde ve daha sonra inşa edilmiş olan 16. yüzyıl başı eseri Bursa Koza Hanı'nda da görüldüğü gibi merkezî avlulu hanlarda, zemin kat depo ve servis kısımlarına ayrılmış, üst kat ise revaklı bir galeriye açılan ikâmet odalarına tahsis edilmiştir. Her oda ocaklı olup zemini bir kilim veya ekseriya bir halıyla kaplıdır. Yatak, yolcuların kendilerine aittir. Örtü sistemi, beşik, çapraz tonoz veya kubbedir. Zemin ve üst kat bağlantısı hayatlı Anadolu evlerinde olduğu gibi, galerideki bir merdivenle temin edilmiştir. Bu merdiven ekseriya avluda veya giriş geçidinde bulunur. Avlu ortasında aynen camilerde olduğu gibi, bir çeşme ve kıbleyi gösteren taştan basit bir namazgâh vardır.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarının avlusunda bazanda birkaç istisna örnekde olduğu gibi başka yerlerinde olmak üzere, ama herzaman bir mescid bulunurken, Osmanlı hanlarında bu durum kaybolmaya başlar, ancak şehir hanları bünyesinde tekrar ortaya çıkar. İlk şehir hanlarının görüldüğü Bursa'da İpek, Fidan, Kapan ve Geyve Hanları böyle mescidli olanlardır. Bunlardan İpek ve Fidan Hanları mescidleri iki katlı olup İpek Hanı'nkinin altında bir şadırvan bulunurken, Fidan Hanı'nkinin altında ise dükkanlar yer almıştır.

---

(22). Ayverdi E. H. Osmanlı Mimarisi İlk Devri, (1230 - 1402) I İst. 1966 S. 100.

(23). Ayverdi E. H. Osmanlı Mimarisi İlk Devri, (1230 - 1402) I İst. 1966 S. 276.

(24). Diğer İsmi : Hasan Paşa Hanı, Sarraf Mustafa Hanı, Çelebi Hanı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı devrinin şehirler arası han ve kervansaraylarında yine Selçuklu prensibinde yerleşerek, topografik durumun imkânlarına göre iki menzil arasına gündüz emniyetle geçilebilmesine imkân vermişlerdir(25).

Şehirlerin siyasi hayata göre önem kazanarak gelişmeleri, şehir hanlarında da bazı farklar yaratmış, bazı hanlar ticaretin ve pazarların önemli merkezleri olmuştur. Artık sadece gece konaklanan üniteler olmaktan çıkıp ticaret ve iş hayatının büroları olarak da kullanımışlardır. Pirinçci, Kürkçü hanı gibi aldıkları isimlerle hangi loncalara ait oldukları ne gibi ticaret merkezleri olduklarını anlamak mümkündür. Osmanlılardan önce daha ziyade şehir dışı yollar üzerinde ağırlığını hissettiren kervansaray ve hanların, Osmanlılarla beraber siyasi yöne paralel olarak gelişen şehirlerde önemli merkezler haline geldikleri görülür.

Bilhassa Bursa ve Edirne'de başlıyan Fetih öncesi hanlarının hususiyetleri, gerek plân tertibiyle gerek inşaat tekniğiyle fazla bir değişiklik göstermeden, Fatih devrinde de devam eder. Osmanlıların Bursa'yı almalarından sonraki devrede görülen, mimari tenasüp ve ahengi, hacimde arama arzusu ve aşırı süslemeden kaçınma, han mimarisinde de olgun sonuçlara varmış, ortaya çıkan istikrarlı plânlar adeta değişmeden 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'da inşa edilenler de esas prensibe sadık kalmış sadece avlu ve kat sayılarında değişiklik göstermişlerdir.

İstanbul dışında Fatih devri hanları olarak Edirne de, şimdi hepsi yıkılmış bulunan şehrin tacirlerinden HACI ALEMÜDDİN tarafından yaptırılan TARAKÇILAR HANI'nı, Çandarlı Halil Paşa Hanı'nı, Dâye Hatun Kervansarayı'nı; Bursa örnekleri olarak ise 16. yüzyılda yanmış olan, Ulu Cami batısındaki BAŞCI İBRAHİM HANI'nı, yine bugün yıkılmış olan BALİBEY HANI'nı, Sadrazam Mahmud Paşaya ait olan Tuz pazarındaki FİDAN Hanını ve onun civarında olup şimdi yıkılmış bulunan, Molla Alâaddin Esvetoğlu Hasan Paşanın inşa ettirdiği HASAN PAŞA HANI'nı, (Bugün tamamen kaybolmuş olan Eski Yeni Hanı'nı ve Molla Hüsrev Hanını) Pirinç Hanı'nın doğusundaki Karacabey camii vakfına ait olup Dayı Karacabey tarafından yaptırılan yıkık KARACABEY HANI'nı, Gevye'de Sinan Bey Hanı'nı ve Çardak da Yakub Bey Hanı'nı gâsterebiliriz. Ancak Fatih Devrinden günümüze kadar gelebilmiş olanlar sadece Bursa'daki FİDAN HANI ile İstanbul'daki KÜRKÇÜLER HANI'dır(26).

Bunlardan Bursa Fidan Hanı, devrinin en önemli şehir hanlarından olup Tuz Pazarı caddesinde Koza Han karşısındadır. Hanın bânisi Sadrazam Mahmut Paşay-ı Vel'dir. Ebad itibariyle İstanbul'da aynı zatın eseri olan Kürkçü Hanı'nın bir bir avlusu kadardır ve her katta 48'zerden 96 odası vardır. Aynen Kürkçü Handa olduğu gibi odalar beşik tonozlu, revaklar kubbelidir. Hanın güney ve doğu katları nispeten sağlam kalmış ancak kuzey ve batı kısımları yıkılmıştır. Zemin katda yapılan ilâvelerle çok değişmişdir. Hanın ortasında altı şadırvanlı bir mescid olduğu anlaşılmaktadır. Binanın duvarları tuğla hatıllı, moloz taştan kemerleri ve kirpi saçakları ise tuğladan yapılmıştır.

Osmanlı devri kervansarayları, Ana-

---

(25) .Evliya Çelebi İstanbul - Erzurum yolunda bu menzilleri şöyle anlatır :

Üsküdardan hareketle 7 saatte ilk menzil olan Pendik kasabasına geldik. Burda mamur hanlar vardır. Buradan 6 saatte Gebze kasabasına geldik. Gebzeden 5 saat giderek Hereke kalesine geldik. Buradan 6 saat canibi şarkta Sapanca kasabası menziline geldik.» Ama Koyluhisar gibi sarp bölgelerde ise bu menzillerin 2 - 3 saat gibi birbirlerine yaklaştıkları yine Evliya Çelebi notlarında kayıtlıdır. (ÇELEBİ, Evliya; Seyahatname Cilt 2. İst. 1970).

(26). AYVERDİ, E. Hakkı; Fatih Devri Abideleri. İst. 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dolu Selçuklu kervansaraylarından, mimari hacimler, proporsiyon, ve inşaat tekniği ve cephe mimarisi olarak çok farklıdır; hacimler daha küçük ve sade tutulmuş, kale görünüşlü monümental hava terkedilmiştir. Cephe mimarisindeki büyüklük, ihtişam arzusu, portallerin yüceliği kaybolmuş, ebatlar insan ölçülerine daha çok yaklaşmıştır. Sadelik her yönde tercih edilmiştir.

b) Cephe Mimarîsi.

Böylece Osmanlı Devri han mimarisinde bilhassa cephe, önceki devirler Türk han mimarisinde görülen üslûp ve görünüşten ayrılmış ve eserlere hakim olan anlayış kendi devrinin karekteristik hususiyetlerini ortaya koymuştur. İki katlı hanlarda cephedeki yatay hatlarla bunları dik olarak kesen hatların çok dengeli bir anlayışla ele alındığı görülür. Cephedeki yatay hatlar, bilhassa duvar örgüsündeki tuğla hatıllarla ortaya konurken, bunları kesen portal, pencere ve kemerlerin husule getirdiği denge çok önemlidir. Kirpi saçak firizi ise yapının en üst yatay hattını teşkil eden ve bir tamamlayıcı, bitirici bir eleman olur. Portal önceki devirlerin zengin ve dışarıya fırlayan görünüşünü kaybedersede yine dengeli ve cephenin en önemli unsurudur. Bütün Osmanlı mimarisinde olduğu gibi 15. yüzyıl han mimarisi de daha çok bir arama devridir. Günümüze kadar kalabilmiş ISSIZ Han, Çandarlı Yakup Bey Kervansarayı gibi örneklerin incelenmesinden 15. yüzyıl başlarında portalin tonozlu bir eyvan içine yerleştirildiğini ve basit kemerli bir açıklıktan ibaret olduğunu görüyoruz. Yakup Bey Kervansarayı'nda porol cepheden 30 cm. kadar dışarıya fırlar. Cephelerde olduğu gibi portalde de taşla beraber tuğlanın kullanıldığı görülür. Yine bir 15. yüzyıl eseri olan Döğer kervansarayında ise cephelerde ve portalde sadece kesme taş kullanılmış tuğlaya yer verilmemiştir. Cephe 16. yüzyılda ise, yine diğer mimari elemanlara paralel olarak gelişmiş Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı portalinde olduğu gibi, portal ya hafifce dışarı çıkıntı yapmış, yahut Eskişehir Kurşunlu Han da olduğu gibi daha sathi olarak yapılmıştır. Büyük Çekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı'nda da görülen sathi portalde olduğu gibi 16. yüzyıl cephede sathi bir şekilde yer alan portal anlayışının devam ettiği bir devre olarak görülür. Bu tarzda cephe anlayışı 17. yüzyılda da tatbik edilmiş tir, meselâ Kuşadası'ndaki Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı'nın **(Plân No: 26),** her iki cephesindeki portaller yay kemerli olup cephede ancak 30 cm. çıkıntı teşkil edecek şekilde oldukça sathi kapılar olarak ele alınmıştır. Aynı misalleri Menemen Kervansarayı'nda ve Ezine Pınar Kervansarayı'nın dar cephesinde de görmek mümkündür.

Ancak bu tarz anlayışın yanında bazı eserlerde değişik tarzlarda yapılmış, eski örneklere doğru bir dönüş görülmüştür. Ancak bu hiç bir zaman eskinin aynen tekrarı anlamında olmamış ve devrinin anlayışı içinde bir kaynaştırma olarak ele alınmıştır.

Bunlardan Amasya Taşhan'da böyle bir cephe anlayışı görülür. Bu eserde klâsik Osmanlı devri cephesi Anadolu Selçukluları kervansaray cephesi anlayışıyla birleştirilerek abidevi bir portalin cephede önemli bir tesir yaratmasına çalışılmıştır.

İzmir Çeşme Kervansarayı ve Ereğli, Edirne **(Plân No: 27)** ve Erzuru'daki Rüstem Paşa Kervansarayları **(Plân No: 28+29)** hep eyvan şeklinde portale sahip yapılardır. Cephede Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı'nda olduğu gibi sadece taş kullanılırken, Edirne ve Eskişehirde taş ve tuğla kullanılmıştır. Yine eyvan şeklinde alışılan bir portale sahip olan ve 2 katlı kervansaraylardan 16. yüzyıl başına ait Diyarbakır Hüsrev Paşa kervansarayında (Plân No: 30) cephe düzeninde iki renkli taştan yapılmış olan portal cepheyi aşan abidevi bir görünüşle zengin bir dekor teşkil eder. Cephesinde ay-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rıca 2 kûfî pano da tezyinatı arttırmaktadır. Yine bu tarzdaki örneklerden bir 17. yüzyıl yapısı olan Diyarbakır Hasan Paşa Hanı'nda aynı özellikler görülür, hatta cepheler portal dahil tamamen iki renkli taştan inşa edilmiştir, ve bu sebeble cepheye hakim olan yatay hatların tesiri üst kat pencerelerinin meydana getirdiği düşey hatlarla dengelenmeğe çalışılmıştır.

Süsleme yönünden bilhassa eyvan şeklindeki portal ele alınmış ve mukarnaslı sıralar ile dekorlanmıştır. Kitabelik rozetler ve üç dilimli kemerlere sahip nişler portali dahada zenginleştirmiştir. Böylece klâsik planların uygulanmasına rağmen karekteristik bölgesel tesirlerin bilhassa tezyinatda ağır bastığı görülmektedir. Diyarbakır'da rastlanan bu iki renkli taş işciliği, kabartma ve süslemeler bir Artuklu tesirinin devamı olarak görülür.

Osmanlı devri hanlarında cephe tezyinatında rol oynayanlar ise yapı malzemeleridir ve taşla tuğla baş sırayı teşkil eder. Edirne Rüstem Paşa Hanı cephelerinin bütün kemer ve pencere alınlıkları tamamen değişik dekorda tuğlalarla süslenmiştir. Avlu cepheleride yine taş ve tuğladandır. Avlu revaklarının gerisinde bulunan mekanların cephelerinde de kapı ve pencere kenarları sathi tuğla kemerler olarak yapılırken alınlıklarda zengin tuğla dekorlarla tezyin edilmiştir. Korkuluk levhalarında tatbik edilen süslemelerde eserin cephe düzeninin ihtişamını arttırır.

Güneyde yine Hatay-Payas Sokullu kervansarayının portalinde de farklı bir tezyinat göze çarpar. Çok renkli taş önemli bir süsleme elamanı olarak görülür. Taşlar portal kemerlerinde palmet şeklinde siyah-beyaz, diğer kemerlerde ise siyah pembe yeşil renkli olarak kullanılmıştır. 16. yüzyıl boyunca çok çeşitli ve zengin örnekli cephelerden sonra 17. yüzyıl Osmanlı han mimarisinde cephe daha sade fakat yine eyvan şeklinde açılan portallerle devam etmiştir.

Ankara Nallıhan Ulukışla Öküz Mehmet Paşa ve Merzifon Kara Mustafa Paşa (Taşhan) hanlarında **(Plân No: 25)** olduğu gibi giriş portal şeklinde ve cephenin ortasındadır. Cepheler ise kesme taştan muntazam duvarlar halindedir. Bazı örneklerde ise cepheler moloz taştan düz sağır duvarlar halindedir. Böylece başlangıcından itibaren bir portal hakimiyetine sahip cephe mimarisi ve yapının kale hüviyetinde ifadesi Osmanlı devri han mimarisinde değişik bir hüviyete bürünmüş ve geniş ölçüde gelişmiştir.

Bu eserlerin incelenmesinde açıkca ortaya çıkan bir hususda cephe mimarisiyle ışıklandırma probleminin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemiş olmasıdır. Ancak birçok Osmanlı kervansaraylarında hayvanlar ve insanlar için ayrı mekânların bulunmadığı örneklerde, ışıklandırma ve havalandırma ocak ve mazgal pencereleri vasıtasıyla olmuştur. Osmanlı devri han mimarisinde çok önemli bir mekân anlayışının gelişmesi olarak, hayvan barındırma ve insan ihtiyaçlarına cevap veren hacimlerin kesin olarak ayrılmış olan örneklerinde, esas iki hacim ve mekân ortaya çıkar. Bunlardan ahırlar, örneklerden ortaya çıkardığımız gibi ocak ve mazgal pençerelerle aydınlatılmış ve havalandırılmıştır. İnsanlar tarafından kullanılan mekânlar ise üst katlarda dışa açılan bir pencere ile avlu revaklarına açılan bir kapı ve pencere düzeniyle aydınlatılmışlardır. Zemin kat mekânları ise üst katlar kadar açıklığa sahip değildir. Çok az bir kaç istisna dışında, dışa açılan pencere ve kapıları yoktur. Aydınlıkları iç kısımlarda revaklara açılan pençere ve kapıyla elde edilmiştir.

Bu açıklıkların gerek dış ve gerekse iç avlu cephelerinde ele alınışı genel cephe mimarisi anlayışı içinde olgun örnekler vermiştir.

Osmanlı devletinin ilk günlerinden itibaren, Bursa'dan başlıyarak gelişen ve Fatih devri sonuna kadar devam eden han mimarisinin genel karakterlerini şöyle özetleyebiliriz:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

A) MALZEME OLARAK : Anadolu Selçuklu kervansaraylarında taşın tercih edilmesi, Osmanlı hanlarında da devam etmiş ancak taş duvarlar kullanılmakla beraber daha çok tuğla hatıllarla beraber kullanılmıştır. (Şema No: 22) Harç olarak hafif Horasan harcı tercih edilmiş, ancak kum harcıda kullanılmıştır. Basınca karşı mukavemetli ve 28 x 28 x 3 cm. ebadında olup ancak kalınlığı 3 ilâ 4,5 cm. arasında değişen tuğla, daha çok kubbelerle, kemerlerde ve taş sıraları arasında hatıl olarak kullanılmıştır. Döşeme olarak kullanıldığı zaman kalınlıkları 5-7 cm. ye kadar yükselir. 25 x 25 cm. lik kare yahut 60 cm. lik altıgenler gibi muhtelif ebad ve formda kullanılmışlardır. Ahşap yönünden, zamanımıza kadar devam edebilmiş han kapı ve penceresi bulunmadığından bir fikir edinmek zorsada, mimaride en çok tercih edilen meşe'nin mukavemeti dolayısıyle hanlarda da kullanılmış olması normaldir. Örtü malzemesi olarak, ilk devir Osmanlı mimarisinde kubbelerin kiremitle kaplanması bu devre hanları örtüsünün de kiremit olduğunu düşündürebilir. Ancak bu örtüler zamanla çok değişikliğe uğramış ve orijinal hallerini kaybetmişlerdir.

Fatih devrinde ise han kubbe ve çatılarında kurşunun tercih edildiği görülür. Taş olarak en çok köfeki kullanılmışsada değişik taşlardan da istifade edilmiştir. Mermer süs için dahi kullanılmamıştır, renkli taş da görülmez.

B) İNŞAAT TEKNİĞİ OLARAK: Cephelerde taş ve daha çok tuğla hatıllı taş tekniği han mimarisinin en karekteristik unsurudur. Bu malzemeler yapıyı meydana getiren inşaat malzemeleri olduğu gibi eserin tezyinatında da mühim rolleri olan elemanlardır. Moloz taş duvar, çok az örneklerde cephede görülmüş daha ziyade iç bölümlerde,tali kısımlarda, bodrum, ahır gibi yerlerde tercih edilmiştir. Osmanlı Han mimarisinde taşın yanında tuğla da çok önemli bir yer almıştır. Bilhassa örtü sisteminde tuğlanın geniş ölçüde kullanılması muhakkakki bu bölümde yapı tekniğine daha uygun olmasındandır ve taşa göre yapının ağırlığını çok azaltmaktadır. Cephelerde ise tuğla, taşlar arasındaki sıralar halinde tezyini olarakta bir vazife yüklenmektedir. Ayrıca kapı ve pencere üstlerinde sathi tuğla kemerler ile alınlıkların tuğladan değişik örgüleride zengin kompozisyonlar vermektedir. Mermer çok az eserde ve daha çok cephelerin hakim unsuru portallerde kullanılmıştır.

Karapınar II. Selim Külliyesi'nde dört portalde tamamen siyah beyaz mermerdendir. Payas Sokullu Külliyesi'nde ise portal beyaz-yeşil mermerle inşa edilmiştir. Kemerlerdeki gergiler ilk devirlerde ahşapken Fatih devrinde yerini demir gergilere bırakır.

Kemerler değişik formda olmakla beraber en çok tercih edileni sivri kemerdir. Revaklarda daha ziyade kare kesitli taş payelerin ve ağaç direklerinde görüldüğü örneklerde vardır. Payeler yastık taşından sonra iki veya bazen 4 yöne açılan kemerlerin taşıyıcı elemanı olmuştur.

Bazı örneklerde Çandarlı Yakup Bey Kervansarayı'nda ve Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı'nda olduğu gibi antik yapılardan getirtilerek kullanılmış olan sütunlara da rastlanır. Eskişehir Kurşunlu Kervansarayı avlu revaklarında olduğu gibi azda olsa orjinâl sütunlar da kullanılmıştır. Ağaç direkler ise, Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı'nda veya Büyük Çekmece Sultan Süleyman Kervansarayı'nda olduğu gibi dikdörtgen plânlı yapılarda kullanılmıştır. Ancak Büyük Çekmece'deki eserin direklerin orijinâl hali bugün mevcut olmayıp beton direk-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ler halindedir. Ayrıca Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı orta destek sistemi paye olmakla beraber yanlardakiler ağaç direklerdir. Bu ağaç direklerin daha ziyade ağacı bol bölgelerde görülmesi dikkati çeker.

a) Taşıyıcı Kemerler :

Bütün Osmanlı mimarisinde olduğu gibi han mimarisinde de kemerler örtü sisteminin taşıyıcı elamanlar olarak yapı yükünü duvar ve payelere aktarırlar. Han ve kervansaraylarda kemerler ya nefleri ayırıp dikine birbirine bağlar, yahut neflerin tonoz örtüsünün kaburgasını teşkil ederek açılmaları önleyen çıkıntılı bir karkas teşkil ederler.

Çift meyilli ahşap çatı ile örtülü eserlerde ise, ahşap çatı sistemindeki bağlantılar ahşap kirişlerle halledilmiştir.

b) Örtü Sistemi.

Türk mimarisinde başlangıcından itibaren devam eden örtü şekli başlıca şu tarzda olmuştur.

1 — Tonoz.
2 — Kubbe.
3 — Ahşap çatı

4 — Düz toprak dam. Bütün Türk mimarisinin her yapı dalında olduğu gibi Han Mimarisinde de bu tarzlar devam etmiş ancak Anadolu'da sadece ilk üç tarz kullanılmış ve tonoz tercih edileni olmuşdur. Beşik, çapraz ve aynalı tonoz şeklinde kullanılan bu sistem, mekânların örtülmelerine daha uygun düşmekte ve mekânı hacmen zorlamamaktadır. Dikdörtgen mekân kolaylıkla beşik tonozla örtüldüğü gibi kare veya kareye yakın hacimlerde çapraz veya aynalı tonozla kolaylıkla kapatılabilmiştir. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'nda ise tonozun yanında kubbede aynı eserin diğer bir katında kullanılmıştır. İki katlı bu eserde, zemin çapraz tonozla örtülürken üst kat örtüsü olarak kubbe kullanılmıştır.

Yine Merzifon Kara Mustafa Paşa Taşhan'ın 3. katda giriş üstüne rastlayan mekânlarda ve Eskişehir Kurşunlu ve Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansaraylarında tonozla birlikte kubbe de kullanılmıştır.

Türk Han Mimarisinde ise Osmanlılara kadar ahşap örtü sisteminin kullanıldığını gösteren bir örnek veya esere rastlanmamıştır. Osmanlı hanları içinde ise Fatih devrine kadar inen bir örnek olan Lâpseki Yakup Bey Kervansarayı ile Silivri Piri Mehmet Paşa, Büyük Çekmece Sokullu, Edirne Ayşe Kadın (1744) Beyşehir Kurdular Köyü Kervansarayları (1844), ahşap örtü sistemine sahip eserlerdir.

Plân tipleri yönünden Osmanlı devri hanlarını, genel olarak avlusuz kapalı tip, üstü açık avlulu tip kervansaraylar ve şehir hanları olmak üzere iki ana bölümde toplamak mümkündür.

a) Kervansaraylar
b) Şehir Hanları

a) KERVANSARAYLAR :

1 — AVLUSUZ KAPALI TİP KERVANSARAYLAR.

Tek hacimden ibarettir. Plânları umumiyetle kare ve dikdörtgendir, tek kapılıdır. Giriş aksının her iki yanında kalan kısımlar zeminden yükseltilerek yolcuların yatacağı peykler halinde ayrılmıştır. Duvarda ocak ve nişler vardır. Orta bölüm yük ve hayvanlar için ayrılmıştır. Pencereler yüksek dar ve küçükce yapılmıştır. Dış cephelerin taş ve taş-tuğla karışımı olarak yapıldığı bu yapılar bazan kubbe ve tonozlarla, bazanda ahşap bir çatı kiremitle örtülmüştür. Bazı tiplerde merkezi kubbenin bir fener taşıdığı da görülür. Bu grubun tip plânına uygun örnekler olarak, bir Osmanlı eseri olmamasına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rağmen 14. yüzyıl yapısı Bitlis BAPÇİN Kervansarayını, Osmanlılar devrine ait 16. yüzyıl eserleri olan Gebze ÇOBAN MUSTAFA PAŞA HAN'ını ve Lüleburgaz SOKULLU Kervansarayı'nı gösterebiliriz.

Örnek : Büyük Çekmece SOKULLU Kervansarayı.

16. yüzyılda Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Dikdörtgen (64 mt. x 24,35 mt.) lik kapalı mekânıyla kapalı tip Osmanlı hanlarının tipik misali Büyük Çekmece köprüsünün İstanbul istikametine açıldığı meydandadır. Yapı tuğla ve köfeki taştan olup kesme taştan 3 sıra kare kesitli payelerin taşıdığı çatısı ise, kiremit kaplı ahşap sistemdir. Giriş kapısı aksının iki yanında zeminden 1.20 mt. yükseklikte bir set bulunur. Her yolcu için ayrılan iki paye arasında bir ocak ve bir niş vardır. Işık azdır. Genellikle bu tip hanlarda olduğu gibi hayvanlar için, iki peyke arasındaki orta bölüm ayrılmıştır.

2 — AVLULU AÇIK TİP KERVANSARAYLAR :

Bu tarz plân teşkili mimari yönden büyük bir gelişmedir. Zira hijyen, konfor, ve sosyal yönden, insan önemle ele alınmış ve mimaride bu meselelere çareler aranmıştır. Bu tipte, hayvanlara ayrılan küçük avlu ile servis bölümleri, yolcuların ikâmet bölümüne ayrılan kısımdan artık ayrılmıştır. Birincisi yine 1. kapalı tipte görülen tertip üzere inşa edilmiş olan, yolcuların yatmasına mahsus kapalı bölüm ki her yolcu bir sedir, ocak, ve nişe sahiptir; ikincisi ise iç taraftan bir cephesini bu kapalı kısmın teşkil ettiği ve diğer üç cephenin ahır hamam ve servis kısımlarıyla çevrelendiği ortası kare veya dikdörtgen avlulu bölümdür. Giriş yine esas prensipte olduğu gibi tekdir ve kapalı kısım esas giriş aksındadır. Girişin sağ ve solunda kalan küçük hacimlerde ise hanın idaresi ve personeline ait bölümler ayrılmıştır. Ortada ise umumiyetle bir çeşme bulunur.

Bu tipe misal olarak Osmanlı devrinden (17. yüzyıl) Malatya Kervansarayı, Kayseri-İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı gösterilebilir. Yine Osmanlıların ilk devirlerine yakın bir zamanda Tokat'da inşa edilmiş olan Hatun Han ve değişik bir plan tarzı göstermekle beraber 14. yüzyıla ait Sivas Yeni han bu tiptendir.

Örnek : EDİRNE EKMEKÇİZADE AHMET PAŞA HANI.

17. yüzyıl başında (1609), Edirne'de Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış, 1. Sultan Ahmed'e ithaf edilmiştir. Kapalı kısmı dikdörtgen bir hacim olup, ortasında, sekizgen bir tamburu olan bugün üstü yıkık bulunan kare bir mekan vardır. Bu kısmın sağında ve solunda ise iki hacim daha bulunur; büyük açık avlu dıştan dükkanlarla çevrili olup, yola uyduğundan muntazam bir plân göstermez.

b) ŞEHİR HANLARI.

Bu tip hanlar Imparatorluğun başından itibaren ortaya çıkar ve diğerlerine göre daha gelişmiş bir plan tarzı gösterir. Genellikle artık iki kat olmuş, zemin katları depo, ahır tamirhane gibi servis kısımlarına ayrılmış, üst kat ise tamamen yolcuların ikâmetine tahsis edilmiştir. Her iki katın önünde revaklı bir galeri dolaşır. Taşıyıcı aks sistemi her iki katta da aynıdır. Avlu yine geleneksel kare veya dikdörtgendir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şehir hanları kendi bünyelerinde 3 esas grupta toplanır.

A) Birinci grup.

Esas olarak tek avlulu, ahır kısmı ise avluya bitişik ayrı bir bölüm halindedir.

Örnekleri : Bergama Taşhanı (15. yüzyıl), Diyarbakır Deliller Hanı (16-17. yüzyıl), Gaziantep Hişva Hanı (17. yüzyıl), Mardin Hanı (17-18. yüzyıl) ve Gaziantep Mecidiye Hanı (19. yüzyıl) dır.

B) İkinci grup.

Daha ileri bir merhaledir, zira avlulu ikâmet kısmı gibi, ahırlar kısmıda bitişikte avlulu ayrı bir kısım teşkil eder, 15. yüzyıl Bursa Koza hanını, 16. yüzyıla ait Edirne Rüstem Paşa Hanı'nı örnek olarak gösterebiliriz. (Plân No: 27)

C) Üçüncü grup : Ticaret hanları.

Daha ilerdeki devirlerde, bilhassa İstanbul Hanlarında gelişecek olan bu tip hanlar ilk olarak Bursa'da görülür. Bunların esas karekteri ve Selçuklu hanlarından farklı tarafı, içinde ikâmet edilmeyişidir. Zemin kat, avlu kısmında revaklı olup, tek kapıyla avluya açılan ve penceresiz eşya depoları olarak kullanılan hücrelerden meydana gelmiştir. Üst kat odaları ise birer büro mahiyetinde olup avluda yine revaklı galeriye açılır ve pencerelidir. Bu tipe örnek olarak Orhan Gazi zamanında inşa edilmiş olan Bursa Emîr Hanı'nı gösterebiliriz. (Plân No: 7).

Bu Han 19. yüzyıla kadar Osmanlılarda tatbik edilecek istikrarlı han planının tam ve ahenkli nispetini ilk defa olarak ortaya koyar. Plânın ana prensibi beş asır süresince bozulmamış, küçük değişikliklerle devam edegelmiştir. Bir şehir ticaret hanının bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde, zemin depolara üst kat bürolara ayrılmıştır. Ahır ise sadece gündüz kullanılır. Eser, kesme taş ve tuğla ile, cephe mimarisinde asırlar boyunca değişmez bir misâl teşkil edecektir. İç bölümlerde ayaklar hariç olmak üzere her yer, taş veya moloz taş tuğla karışımı olarak inşa edilmiştir. İki katlıdır, odalar avluda revaklı galeriye açılır. Sadece üst galerinin dört köşesi kubbeyle diğer kısımlar ise beşik tonozla örtülüdür. Reva kemerlerinde daire kavisli ve sivri kemerler karışık şekilde kullanılmıştır.

Şehir Hanları 1. gruba örnek : DELİLLER HANI İki katlı olan bu han Diyarbakırdadır ve Gabriel'e göre bir 16-17. yüzyıl yapısıdır. Alt kat, depo ve servis kısımlarına üst kat ikametgâha ayrılmıştır. Yapı bir sıra kalker bir sıra bazalttan yapılmış olup, giriş eyvanı büyük avlunun aksına isabet eder. Avlusu şadırvanlı giriş cephesi dükkânlıdır. Güney cephesinde bulunan ahır kısmı tek katlıdır, ahırlar kubbelerde açılan birer delikle aydınlatılmışlardır, yine, genellikle olduğu gibi, pencere çok azdır[27].

---

(27). **AKOZAN, Feridun; «Türk Han ve Kervansarayları» Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İst. 1963. S. 133 - 167.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSTANBUL HANLARININ MİMARİSİ VE GELİŞİMİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

B). İSTANBUL HANLARININ MİMARİSİ VE GELİŞMESİ

I. İSTANBUL'UN TARİHÎ GELİŞMESİ.

İstanbul şehir hanlarının İstanbul şehir dokusundaki yerinin ve şehirciliğinin gelişmesindeki öneminin belirtilebilmesi ticari hayatın toplandığı bölgelerin doğuşu, gelişmesiyle de çok yakından ilgilidir.

1. İLK İSKÂN VE TİCARET BÖLGELERİNİN KURULUŞU.

İstanbul civarındaki ilk yerleşmelerin, Kadıköy'de Kurbağlıdere bölgesinde, Truva'nın erken katları ve Mısır'ın Keops, Kefren, Mikerinos piramitleriyle eşzamanlı olan, Trakyalı kavimlerin Lygos adını verdikleri bir topluluk tarafından M. Ö. 30. yüzyılda yapıldığı anlaşılmıştır. Grekler'in Boğaz kıyılarına gelişleri ise daha sonralara rastlar. Yunan yarım adasında yaşayan Grekler muhtelif yönlere yayılmışlar ve yolları üzerinde sırasıyle önce M. Ö. 7. yüzyıl başında Chalcedon (Kadıköy)ü ve çok yakın bir devrede Üsküdar'ı n Marmara'ya bakan dik yamaçlarında (bugünkü Harem-Salacak) Chrysopdis'i ve üçüncü bölge olarakta bugünkü Galata'nın ilk çekirdeği olan Sykae'yi kurmuşlardır.

Bizanslı tarihçi Dionisos'un bildirdiği gibi, Kydaris (Alibey deresi) ve Barbyses'in (Kağıthane deresi) Karas'a (Haliç) döküldüğü yerde bir koloni kurduktan sonra, böylece Mimar İctinos ve Callicrates'in Atina da Parthenon'u inşa etmelerinden yaklaşık iki asır önce, bu Megaralı Grekler Haliç ve Marmara'ya hakim bir tepe üzerinde, bugünkü Sarayburnun'da M.Ö. 658 de de Byzantion Koloni şehrini kurmuşlar ve ilk surlarını inşa ederek içinde yaşamaya başlamışlardır(29)

M. S. 2. yüzyıl da Romalı Septimüs Severüs, Byzantion'u tahrip ederek zaptetmiş, surları genişletmiş ve böylece Grek kolonizasyonu yerini Roma İmparatorluğuna terketmiştir. Bu zamana kadar sadece Karadeniz yolu üzerinde bir iskele durumunda önemsiz bir yer olan Byzantion, Roma çağı ile politik bir değer kazanmaya başlamıştır. Bilhassa Konstantin tarafından Imparatorluk merkezi olarak seçildikten sonra da bir Dünya şehri gelişmeye başlar. Byzantion bugünkü Sarayburnu'nda ilk kurulduğu zaman, surları bu tepeyi ancak kuşatacak şekilde 5 km. kadar olduğu biliniyor. Kodinüs, bu ilk surların 27 kule ile takviye edilmiş olduğunu ve sağlamlık yönünden o günkü önemli şehirlerden olan Messene ve Rodos surlarından sonra 3. geldiğini yazar. Yine aynı yazara göre kara surları deniz yönündekilere nazaran daha yüksektir.

Surlar dışında ise bugünkü Sirkeci bölgesinde şehrin limanı bulunur ve 12.

---

(28). Sarayburnu ilk demir yolu inşaatından ve Alman arkeolog Prof. Bittel'in Kadıköy Fikirtepede yaptığı kazılardan elde edilen iskelet ve temel kalıntılarının, M. Ö. 3000 yıllarına ait olduğu anlaşılmıştır. Yine Kadıköyde bir Finike Kolonisinin yerleşmiş olduğunu R. Janin, Constantinople, Byzantine - Developpement urbain et répertoire topographique. Paris 1950 S. 15. de belirtilmiştir. (KUBAN Doğan; «İstanbulun Tarihi Gelişimi» Mimarlık 5 1970 İst. 1970).

(29). Stewing, A. M. Schneider'den naklen Kadıköyün, daha ziyade tarımsal gayelerle kurulmuş olduğunu bildirir. «(Bizans-Konstantinopolis-İstanbul, Dünya Şehri problemi bakımından bir araştırma. Kiel 1964. S. 14)». KUBAN, Doğan; «İstanbul'un Tarihi Gelişimi» Mimarlık 5 1970).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yüzyıla kadar aynı isimle Neorion olarak anılırdı. Şehrin ilk kuruluşunda akropol Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer olmuş ve daha ilerki devirlerde de buraları daima saray kuruluşları için tercih edilen bölge olarak kalmıştır. Agora ise (bugünkü Sultan Ahmed meydanı) sonradan meydanlar ve hipodromların kuruluş yerleri olarak seçilmişdir. Sirkeci civarındaki Thrakion kapısı yanında, resmi binaların bulunduğu Strategion bölgesi, Osmanlılar zamanında yine aynı fonksiyonu yüklenmiş olarak Bab-i Âli adını alacaktır. Septimüs Severüs M. S. 196 da Bzantionu zaptettikten sonra surları genişletmiş ve batıda bugünkü Cağaloğlu-Eminönü hattına isabet eden yerde yeniden inşa edilmiştir. Hipodrom da onun Imparatorluğu zamanında yapılmaya başlanmış, güneydeki surları yeni hipodromu içine alacak şekilde genişletmiş ve şehre Antoninia adını vermişse de ne bu ad ne de 330 senelerinde kullanılan Secundo Roma ve 5. yüzyıldaki Nova Roma adları uzun ömürlü olamamıştır(30).

CONSTANTİNOPOLİS.

Konstantin, Licinüs'ü yenip 324 de Bizansı ele geçirdikten sonra Severüs surlarını yıktırıp batı kısmında 15 stad (2,8 km. kadar) ileriye taşır. Böylece batı surları bir tahmine göre Unkapanından bir tahmine görede Cibali kapısından başlıyarak, Sultan Selim Camiinin güneyinden geçip Çukur bostanı (Aspar sarnıcı) dışarda bırakarak güneye kıvrılır ve Fatih külliyesinin iki üç yüz metre batısından Bayram Paşa deresine inip tekrar Koca Mustafa Paşa sırtlarına tırmanarak bu-Çukurbostanı (Mocius sarnıcı) dışarda bırakarak Etyemez'e (Rabdos) ulaşırdı. R. Janin bu sur kalıntılarının 9. yüzyıla kadar sürmüş olduğunu yazar(31). Şehrin anayollarının Akropol ile kapılar arasında radyal olarak teşekkül ettiği görülür(32). Ayrıca Konstantin sarayını, Akropol yakınında Aya Sofya'nın güney yamaçlarında yaptırmış, Altı Mermer denilen Altın Kapı önünde, Got askerlerinin bulunduğu yerde, bir kolon diktirmiş, Sykae'nin (Galata) etrafını surlarla çevirtmiştir. Bu devirde Blakerna'da (Ayvansaray) eski Grek kolonilerinin kalıntısı olan müstakil bir bölge de kurulmuş ve Romalılarda olduğu gibi 14 idari kısıma ayrılmıştır.

TEODOSYÜS SURLARI: Janin'e göre 5. yüzyılda artık şehir çok kalabalıklaşmış, Vlaherna ve Sykae epey gelişmiştir. Teodosyüs zamanında 413 de yeni surlara başlanmış, Vlaherna'da içe alınmıştır. Bu surlar ancak 26 senede bitirilebilmiş, esas surlar önündeki ikinci sur ve hendek ise 447 de Attila idaresindeki Hunların Büyük Çekmece ye kadar yaklaşıp Bizansı haraç vermeye mecbur ettiği zaman yapılmıştır. Yeni yapılan sur hattı, Yedikule-Ayvansaray arasında olup şehiri 2/5 kadar genişletmiştir. Bu devirde şehirin bir aksı olarak Anıtsal yol, Via Triomphalis, ortaya çıkarki bugünkü,

---

(30). Septimüs Severüs devrinde, bugün dahi öneönemini kaybetmemiş olan şehrin iki esas ana elemanı doğar : bunlardan biri Atmeydanı (hipodrum), diğeri ise bu meydanı Çemberlitaşa bağlayan portikli ana arterdir. (KUBAN, Doğan; «İstanbul'un Tarihi Gelişmesi», Mimarlık Sayı 5 1970 İst. 1970).

(31). JANİN, R; Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique. Paris 1950 S. 32 37)

(32). Bu devreden kalan şehrin ana röperleri şunlardır :

1. Ayasofyanın yeri. İlk Ayasofya atriumlu bir bazilika olarak Konstantin tarafından şimdikinin yerinde yaptırılmıştı. (Krautheimer. Early Christian and Byzantine Archiecture. Pelican History of Art. 1969. S. 46.)
2. Kostantinin mezar anıtında ihtiva eden Apostoleion Martiryonu (ki yerine Havariyun kilisesine bu eser de yerine Fatih Külliyesine bırakmıştır.)
3. Çemberlitaş. Tetrastoos meydanından çıkan protikli yol Kostantinin heykelini taşıyan bu kolonda sona erer. (KUBAN, Doğan; İstanbul'un Tarihi Gelişimi». Mimarlık Sayı 5. 1970 İst. 1970).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bayezıd Aksaray - Cerrahpaşa - Yedikule hattıdır. Etrafı Konstantin zamanında surlarla çevrilen, Karaköy-Azapkapı arasındaki Sykae, Jüstinyen devrinde artık bir şehir kadar gelişmiştir. Karşı ana bölgeyle önemli bir bağ olan ilk köprüyü ise Jüstinyen Kasımpaşa-Ayvansaray arasında taştan kurdurmuştur(33). Galata 13. yüzyıl da Cenevizliler'e verilmiş ve kendi başına önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

14. yüzyılda surları dahada genişletilmiş ve tamamen müstakil olmuştur. Bizans tarihinde en önemli dış mahalle Hebdomon (Bakırköy) dur. Burası Trakya'ya sefer yapan ordunun toplanma bölgesidir. Yine 5. yüzyıl da Bizans şehir gelişmesinde, Adalar'da Manastırlar, Boğazda St. Mamas'da (Beşiktaş), St. Phocas (Ortaköy) da, Brochthoi (Kandilli-Vaniköy) da, ve Sophianae'de (Çengelköy) küçük köyler meydana gelmiş, Beşiktaş da bir saray diğer yerlerde köşkler kurulmuştur.

2. TÜRKLERDE İSTANBUL VE İSKÂN

1453 de İstanbul'un fethinden sonra, Fatih, önce şehire yeni nüfus getirtmiş, ilk mimari faaliyet olarak surları tamir ettirmiş, Altınkapı'nın bulunduğu yerde, hazinenin saklanması için olduğu söylenen, ancak yerin pek uygun olmaması yönünden, zannetmediğimiz bir iç kale, ve Teodosyüs Forumu'nun Halice bakan kısmında bir saray inşa ettirmiştir. Fetih'den 4 sene sonra da İstanbul başşehir olmuştur. Şehirin adı Konstantinopolis-Stanpolis-İstanpoli gibi fonetik değişikliklere uğrayarak III. Selime kadar (1703-1780) İslâmbol adıyla anılmış ve devlet sikkelerinde bu ad geçmiştir. 1839 da Tanzimat'la beraber bu ad da terkedilmiş, Osmanlıların son devrelerinde zaman zaman, Der-i Saadet, Der-i devlet, Asitane, Dârül Saltana, Dârül İslâm, Asitane-i Devlet gibi adlarla anıldıktan sonra İstanbul adı diğerlerinin yerini almıştır.

Fatih'in ilk camii ve külliyesi olan Eyüp camiini önemle kaydetmek lazımdır. Fatih 1458 de, Aziz Kosmos'a atfedilen Kosmidion manastırı yerinde, aynı zamanda Peygamberin sancaktarı Ebu Eyyüb El-Ensari'nin mezarı olarak da bilinen bu mevkide ilk Türk camii ile şehir surları dışında, ilk önemli yerleşme merkezini Eyüp'te kuruyordu. İstanbul nüfusu Teodosyüs zamanında 40-50 bin olarak tahmin edilir. Kuşatma sıralarında daha da azalmış olması mümkündür. Fetih'den sonra ise İstanbul'a, Türkler Rumlar, Ermeniler, Yahudiler yerleştirilmiştir(34). Bu yerleşmelerin başlıca iki grup teşkil ettiği görülür. Birincisi Haliç sahil ve yamaçlarında, diğeri, Beyazıd-Aksaray civarındadır. Genellikle Ermeniler Samatya ya, Rumlar Marmara sahiline, İzmirli Rumlar Galata'ya, Bursalılar Eyüb'e, Samsun-Sinoplular Tophane'ye, Anadolu'dan gelen ilk Türkler ise Üsküdar'a yerleştirilmişlerdir. Böylece ilk defa Fatih'le beraber, İstanbul surları dışına yayılmış bir şehir manzarası alır.

1513 tarihli Ayasofya tahrir defteri, devrin İstanbul evleri için 200-400 arşın karelik bir alan gösterirki buda 50-100 metre kareye tekabül eder.

Osman Ergin'in Fatih İmareti vakfiyesi adlı eserinde bu vakfiyenin tek katlı olduğunu bildirmesine, 15. yüzyıl seyyahlarının Istanbul evlerini ahşap kerpiç ve moloz taşdan tek katlı olarak anlatmalarına dayanarak 15. yüzyıl evlerinin tek katlı, tek aile ye ait evler olduğunu kabul edebiliriz. Bu bilgilerden yaklaşık bir nüfus bulmak mümkündür. Topkapı ar-

---

(33). Ancak bu köprüden İbn-i Batutanın 14. yüzyıl İstanbul seyahati notlarında sözedilmediğine göre, daha evvel yıkılmış olması mümkündür.

(34). AYVERDİ, E. H; Fatih Devri sonlarında İstanbul Mahalleri, Şehir İskân ve Nüfusu. Ankara 1958).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şivinde Fatih devri belgelerinde, İstanbul ve Galata da, Üsküdar hariç olarak, 16324 ev ve 3927 dükkan olduğu gösterilir(35). Ev başına Schneider 5, Ayverdi ise 8 nüfus kabul eder. Bizede uygun gelen hane başına 5 kişilik nüfusa göre 16324 x 5 olarak 81.620 kişi elde edilirki, Ayverdi'ninki gibi, askerleri, medreselileri (mekteplileri) katarsak, İstanbul nüfusunu yaklaşık 100.000 olarak tahmin etmek mümkündür. Surlar dışındakilerle beraber bu nüfusun 120.000 olduğunuda kabul edebiliriz.

Fetih'den 25 sene kadar sonra, mecburi iskânın uygulandığı bir şehir olarak İstanbul nüfusunu Schneider 70 bin, Ayverdi ise 200 bin gibi epeyce değişik olarak tahmin ederler. İstanbul 1507 den itibaren üç asır dünyanın en kalabalık şehri olmuştur. Ancak 1840 da Londra nüfusunun İstanbul'u aştığı görülür. Fetih'den sonraki çeyrek asır içind ede, daha önceki devirlerde olduğu gibi, şehir nüfusu daha ziyade Haliç sırtlarında yoğunlaşmış ve ticaret merkezi yine eski yerini muhafaza etmiştir. Fatih devrinde kurulan Bedesten-i Atik (Bugünkü İç bedesten) ticaret merkezini teşkil eder.

Çarşının etrafında ise tek katlı ahşap dükkânlar sıralanır. Şehrin ticaret merkezi aşikâr burası olmakla beraber 3667 dükkandan hepsinin burada olmadığı muhakkaktır. Bunlar aynen bugünkü gibi, Büyük Çarşı'dan ve Mercan'dan Haliç'e ve surlara doğru yayılmışlardır. Bizans İmparatorluğu devrinde olduğu gibi, Unkapanı, Odunpazarı, ve Balıkpazarı gibi depolama yerleri Fatih devrinde de fonksiyonlarını muhafaza etmişlerdir.

Diğer bir çarşı kompleksi ise Fatih Külliyesi civarında kurulmuş ve bilhassa, saraçlar demirciler burada toplanmışlardır. Fatih devrinde tesbit edilmiş hanlardan Kürkçü Hanı günümüze kalabilmiş tek örnektir. 15. yüzyıl da dinî yapıların ve, Ayverdi ye göre sayıları 300'e varan, medrese hamam gibi sosyal yapıların da yoğunlaştıkları bölge Haliç yamaçlarıdır. Saray için ise Fatih, Konstantin zamanından beri seçilen bölgeyi tercih etmiş ve 1462 de inşaata başlatmış, Çinili Köşk 1472 de bitirilmiştir.

Böylece genel olarak Fatih devri İstanbulu'nun idari ve ticari bölgelerinin, topografik verilerle, aynen Doğu Roma İmparatorluğu şehrinin idari ve ticari bölgeleri üzerinde veya çok yakınlarında kurulduğu görülür. Büyük yol akslarının da değişiklik göstermemesi yine topografik sebeplerledir. Bu devrede şehircilik yönünden en önemli değişiklik ise sur dışı gelişmelerin nüvelerinin atılmasıdır.

Bu Eyüp'le başlamış, Anadolu Türkleri'nin Üsküdar'a yerleşmeleriyle devam etmiştir. Boğaz içindeki ilk Türk topluluklarının yerleştikleri yerler ise Anadolu ve Rumeli Hisarları bölgeleridir.

XVI. yüzyılda İSTANBUL

Arnold von Harff, İstanbul'un II. Bayezıd devrinde, artık büyük bir şehir niteliği kazandığını yazar. 15. yüzyıldan beri yapılagelmiş olan camii ve mescidlerin dağılışları bir oran dahilinde incelenirse, bu devrede şehir nüfusunun 1/3 ünün yine Haliç sırtlarında yerleşmiş olduğu tahmin edilebilir. Fatih'in külliyesi civarında, yapılan mescidlerin 1/3 nün toplanmış olması, bu bölgenin nüfus kesafeti tahmininin esas noktasıdır. Artan nüfusun diğer üçte biri, Aksaray-Koca Mustafa Paşa-Topkapı, üçgeninde yine yüzde on kadarı ise, Haliçin Eyüp, Balat kısımlarında toplanmıştır. Karşı taraf Kasım Paşa'da sadece bir iki mahalle kurulmuştur.

16. yüzyıl başında II. Bayezıd tarafından eski Tauri forumu üzerinde Beyazıd Külliyesi yaptırılmıştır. Böylece İstanbul ilk defa Konstantinopolis'ten strüktü-

(35). KUBAN, Doğan; İstanbulun Tarihi Gelişimi. Mimarlık 5 1970. İst 1970).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ral bir fark gösterecektir. Zira evvelce anıtsal aks Bayezıd dan sonra Marmara'ya paralelken, İstanbul'da Beyazıd Külliyesi, bu yüzyıl ortalarında inşa edilen Şehzade ve biraz dışda kalmakla beraber Süleymaniye külliyeleriyle, Bayezıd-Edirnekapı hattı olarak, Haliçe paralellik gösterir(36).

İslâm'da anıtsal forum yoktur. Buna karşılık toplanma cami etrafında olur, ve böylece külliyeler İslâm şehir strüktüründe Bizans Forumlarının yerini alır.

II. Bayezıd devrinde şehrin ticaret bölgesi yine Sirkeci-Unkapanı arasında gelişir. Haliç iskeleleri birbirinden farklı malların kabulüne göre bir görevlendirmeye tabi tutulur. Ayrıca Bizans devri esas deniz yoluna ilaveten, İstanbul kara yolu ile de beslenmeğe başlamıştır. Edirnekapı ve Topkapı, Trakya'dan gelen malların giriş yerleridir. Karagümrük semti böylece, Edirnekapı yanında, gelişecek bir ortam bulur. Haliçe bakan yamaçlar ve ona bitişik tepeler daha sonraları da en çok yapı ve nüfus yoğunluğuna sahip yerler olarak görülür. Ö. L. Barkan, Kanuni devrinde, ev sayısını, Haliç, Boğaziçi ve Üsküdar dahil olarak, 80 bin gösterirki böylece nüfusu yaklaşık olarak 400 bin tahmin edebiliriz. Bu devirde surlar dışındaki nüfus, şehir nüfusunun yüzde 30-40 ını bulmuş Eyüp, Kasımpaşa epeyce, Galatasaray, Azapkapı ise oldukça gelişmiştir.

Boğazda asıl yerleşmenin ise Kanuni devrinde gelişmeye başladığı görülür. Fatihin kurduğu Tophane, Kanuni tarafından genişletilmiştir. Beşiktaş gelişmiş, Çengelköy'de bir saray, Çubuklu'da kasırlar inşa edilmiştir. 1565 de Üsküdar'la İstanbul arasında muntazam kayık seferleri yapılmaya başlanmıştır(37). Bunlar için hassa peremeleri kullanılmışsada şüphesiz özel pereme ve kayıklardan da faydalanılmıştır.

Böylece lik dolmuş fikrinin İstanbulda 16. yüzyılda başladığı söylenebilir. Bu devirden itibaren Üsküdar, en önemli iskân bölgelerinden biri olmuştur. Buradaki cami ve mescidlerle nüfus arasında bir bağlantı kurulursa, bu bölgenin şehir nüfusunun yüzde onunu topladığı söylenebilir.

Bu yüzyılda, Melchior Lorichs ve Dilich'in panoramalarından İstanbul siluetinin anıtsal bir görünüşe vardığını görmek mümkündür. Yabancı seyyahlardan, Stephan Gerlach (1573-1578), Michail Heberer (1588), ve Pietro della Valle (1615) ye göre ise, şehir iç bünyesinde evlerin gösterişsiz olarak, bazan taş-ahşap veya kerpiçten ve ekseri tek katlı inşa edildiklerini ve yolların ise pek muntazam olmadıklarını görmekteyiz. 16. yüzyılda çarşıdaki han ve dükkanların konstrüksüyonuna ahşap hakimdir. Bu yüzden ticaret yerleri ve bu çeşit yapılar kolayca harap olmuştur.

XVII. yüzyılda İSTANBUL

R. Mantran'a göre bu devrede anıtsal yapılarda bir duraklama görülür(38). Yüzyıl başında Sultan Ahmed Camii son hamlelerdir. Fakat şehir kalabalıklaşmaya yine devam etmiştir. 1638 de yapılan bir sayıma dayandığını söyleyen Evliya Çelebi'ye göre, şehirde bu devrede 262 bin lonca mensubu vardır. Mantran 1690 da, gayri müslimlerin 68 bin haneye sahip olduklarını yazarki, bir haneyi 5 kişi kabul edersek, yaklaşık 300 bin kişiyi bulur.

16. yüzyılda Sinan Paşa'nın doktoru Christobal de Villanon'un yüzde 42, ve Ömer Lütfü Barkan'ın yüzde 48 oranındaki gayri müslim tahmininin ortalaması

---

(36). KUBAN, Doğan; İstanbulun Tarihi Gelişimi. Mimarlık 5 1970. İst 1970).

(37). ORHONLU, C; Tarih Dergisi. Mart 1960. S. 118.

(38). MANTRAN, R; İstanbul dans la seconde moitié du 17. siécle. Paris 1962.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olan yüzde 45'i kabul edersek, şehrin nüfusunun 650-700 bin civarına ulaştığı kabul edelibilir. Üsküdar ise doğudan gelen kara yolunun bitiş noktası olarak, 16. yüzyıldan itibaren bir depolama ve ticaret bölgesi olarak gelişme göstermiştir. Evliya Çelebi burada 11 han ve 2020 dükkan bulunduğunu, ayrıca Mihrimah ve Orta Valide kervansaraylarının yüzer ocaklı olduklarını kaydeder(39).

Tabiidir ki şehir nüfusunun artması ve önceleri boş olan bölgelerde mahalleler teşekkül etmesi sebebiyle, ticaret bölgeleri Bayezıd'dan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşmiştir. Han ve kervansaraylar bu bölgede ve özellikle Eminönü-Bayezıd arasında kurulmuş, inşa tekniğinde ahşap sistem terkedilmiştir. Kapalıçarşı ve etrafındaki hanların bugünkü görüntüsü, esas itibariyle 17. yüzyılın sonlarına doğru teşekkül etmeye başlar. Böylece İstanbul, klâsik Osmanlı çağının sonlarında, gerek şehir dışı şekillenmesi gerek içte iskân ve ticaret bölgeleriyle, dokusunun bütün özelliklerini ortaya koyar. 17. yüzyıl İstanbul'unun, Joseph Grelot (1670), Cornelis de Bruyn (1678). gibi bazı batılı seyyahlarında belirttiği gibi, iç bünyesindeki sade konut ve ticaret yapılarıyla, büyük anıtsal kompleksler arsındaki kontrastı dikkati çeken bir özelliğidir.

XVIII. yüzyılda İSTANBUL

16. yüzyılda surlar dışındaki cami ve mescid oranı yaklaşık olarak yüzde 38 iken 18. yüzyıl da yüzde 55'e ulaşır ki buda şehir dışına yayılmanın önemle geliştiğini gösterir. Batıyla gelişen temaslar sonunda 15. Louis devri şehircilik uygulamalarının tesiri İstanbul'a kadar uzanır. Kağıthane de, 1721 de inşaasına başlanan Sadâbâd kompleksi ilk öncüleridir. Ancak bu uygulamalar şehirin ticaret bölgelerindeki yapılarda fazla bir değişiklik yapmamıştır.

Bu devirde önem kazanan bir bölge Beyoğlu'dur. Tünel-Taksin hattının iki yakasında, ve Kasımpaşa'ya doğru Balıkpazarı kısmıyla gelişir.

II. İSTANBUL HANLARI.

Osmanlılar devrinde inşa edilmiş olan şehir içi hanlarının iki katlı düşünülmüş olması, kare veya dikdörtgen avluda her iki katda da revaklı bir galerinin dolaşması, üst katların ikâmete ayrılmış olması gibi özellikler, genel olarak yine görülmekle beraber şehir hususiyetleri ve yer imkânsızlıkları yüzünden, İstanbul hanları bazı farklara sahiptir.

İstanbulda 15. yüzyılda yapılan hanlar çok azdır. İstanbul'un bilhassa ticaret yönünden iyice canlandığı 17. yüzyıldan itibaren hanlar da bir gelişme göstermiştir. Hanların plânlarının gelişen şehir ve hayat tarzına göre tertipleri, ve şehir dokusuna uymak zorunluğu, ortaya daha değişik ve olgun eserler çıkarmıştır. Şimdiye kadar ancak iki katlı olan hanlar üç kata yükselebilmiş, avlu sayısı çoğalmış, ahırlar yavaş yavaş ehemmiyetlerini kaybetmiş, bazı hanlar yalnız ticari bir hüviyetle bugünkü iş hanlarına tekâbül eden bir durum göstermiş, bazıları ise tamamen deposuz ve ahırsız, misafirhane hüviyeti kazanmıştır. Bu gün dahi İstanbul'un en kesif iş ve ticaret sahaları hüviyetini muhafaza eden bu hanlardan ayakta kalabilenler, tarihî fonksiyonlarını bitirmiş yarı harap ve bakımsız depo ve büro olarak vazifelerini sürdürmektedirler.

---

(39) Cihangirle Fındıklı arasında, salı günleri pazar kurulması sebebiyle Salıpazarı adını alan semtte büyük bir çarşı bulunur. (GÖKBİLGİN, T; Boğaziçi İst. 1971).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSTANBUL HANLARI

(ALFABETİK)

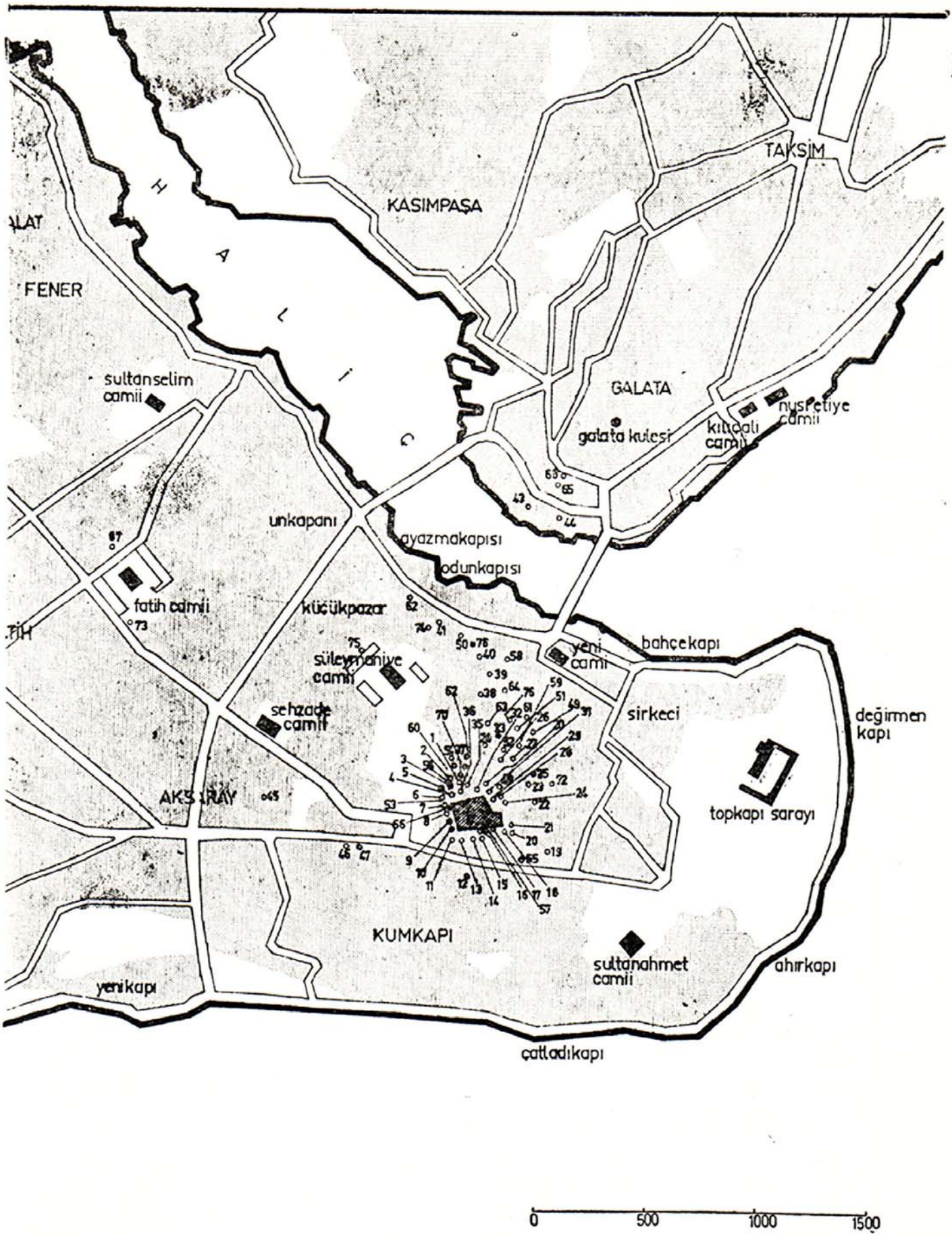
1. Ağa Hanı 4
2. Aktarbaşı Hanı 48
3. Ali Bey Hanı .....
4. Ali Paşa Hanı (1) 42
5. Ali Paşa Hanı (2) 9
6. Ali Paşa Hanı (3) .....
7. Arpacı Hanı .....
8. Asturcı Hanı 2

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

9. Bahçeli Hanı .....
10. Baklalı Hanı .....
11. Balaban Hanı .....
12. Balkapanı Hanı 40
13. Baltacı Münheddin Hanı 15
14. Baltacı Hanı 49
15. Beşiktaş Kervansarayı .....
16. Bey Kervansarayı .....
17. Bodrum Hanı 10
18. Bodrun Kervansarayı .....
19. Burmalı Hanı 50
20. Büyük Çorapcı Hanı 23
21. Çorabcı Hanı 72
22. Büyük Safran Hanı 37
23. Büyük Şişeci Hanı 51
24. Büyük Valide Hanı 34
25. Büyük Yeni Han 26
26. Büyük Yolgeçen Hanı 11
27. Camili Hanı 8
28. Cebeci Hanı 3
29. Çuhacı Hanı 22
30. Çukur Hanı 1
31. Darbhâne Hanı .....
32. Dâvûd Paşa Hanı .....
33. Deve Hanı 73
34. Elçi Hanı 12
35. Esir Pazarı Hanı .....
36. Eski Hanı .....
37. Evliya Hanı (1) 53
38. Evliya Hanı (2) 71
39. Güllekeş Hanı 6
40. Hacı Abidin Hanı .....
41. Hasan Paşa Hanı 46
42. Haznedar Hanı 20
43. Hoca Hayrüddin Hanı .....
44. Hüseyin Bey Hanı .....
45. İbrahim Paşa Hanı .....
46. İğneci Hanı 54
47. İmameli Han 30
48. İplikci Hanı 55
49. Kadı Kumrulu Hanı 56
50. Kalcılar Hanı 28
51. Kaşıkcı Hanı 24
52. Kebapcı Hanı 57
53. Kızıl Han .....
54. Kilit Hanı 58
55. Kızlar Ağası Hanı 32
56. Kumrulu Hanı 59
57. Kurşunlu Hanı 44
58. Kuşakcı Hanı 60
59. Küçük Han .....
60. Küçük Çukur Han 41
61. Küçük Yeni Hanı 76
62. Kürkçü Hanı 27
63. Leblebici Hanı 61
64. Lütfullah Hanı 7
65. Mehmet Paşa Hanı .....
66. Mercan Ağa Hanı 35
67. Mercan Çukur Hanı 62
68. Molla Gürani Hanı .....
69. Muazzaf Mutaf Hanı .....
70. Murad Paşa Hanı .....
71. Nasuhiye Hanı 63
72. Odun Kapısı Hanı .....
73. Pastırmacı Hanı 31
74. Perdahçılar Hanı 36
75. Rabia (Rubiye) Hanı 17
76. Rüstem Paşa Hanı 74
77. Sabuncu Hanı 64
78. Saksı Hanı 65
79. Saman Virân Hanı .....
80. Sarnıçlı Hanı 5
81. Sarraf Hanı 60
82. Şekerci Hanı 67
83. Sepetci Hanı 13
84. Serpuş Hanı 68
85. Şeyh Davut Hanı 39
86. Silahtar Hanı 38
87. Simkeşhane 47
88. Sofcu Hanı 21
89. Sorguçlu Hanı 16
90. Süleymaniye Hanı 75
91. Sümbüllü Hanı 33
92. Taş Han 45
93. Vezir Hanı 19
94. Yağcı Hanı 18
95. Üsküdar Kervansarayı .....
96. Yağhane Hanı .....
97. Yaldızlı Hanı 69
98. Yelkenciler Hanı 43
99. Yemişkapanı Hanı .....
100. Yıldız Hanı 28
101. Yolgeçen Hanı (2) 14
102. Zincirli Hanı 70
(K). Kapalı Çarşı .....

(Sağ taraftaki numaralar Hanların yanındaki İstanbul haritasındaki yerlerini göstermektedir.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MEVCUT İSTANBUL HANLARI

15. YÜZYIL :

KÜRKÇÜ HANI

16. YÜZYIL :

BALKAPANI Hanı
BURMALI Hanı
BÜYÜK ÇORAPCI Hanı
KURŞUNLU Hanı
LEBLEBİCİ Hanı
RÜSTEM PAŞA Hanı (1561)
SÜLEYMANİYE Hanı (1555)
KÜÇÜK ÇUKUR Hanı

17. YÜZYIL :

BÜYÜK VALİDE Hanı
ŞEKERCİ Hanı
VEZİR Hanı
YELKENCİLER Hanı (1647)
KIZIL Han

18. YÜZYIL :

AGA Hanı
Ali Paşa Hanı (1) (2) (3)
ASTARCI Hanı
BALTACI MÜNHEDDİM Hanı
BODRUM Hanı
BÜYÜK YENİ HANI (1764)
CEBECİ Hanı
ÇUHACI Hanı
ÇUKUR Hanı
HASAN PAŞA Hanı (1740)
İMAMELİ Hanı
KALCILAR Hanı
KAŞIKCI Hanı
KİLİT Hanı
KIZLAR AĞASI Hanı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III. TOPLAMA ve DEĞERLENDİRME

Toplama ve değerlendirme bölümünde, Türk Han mimarisinin ilk devirlerinden başlıyarak, Gazneli ve Karahanlı'lardan itibaren Büyük ve Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devri içindeki gelişmesinin İstanbul hanlarına bıraktığı mirasın özelliklerini görebilmek ve böylece Fetih'den sonra, gittikçe gelişerek kendine has bir plân ve mekân anlayışına, mimari tarz ve üslûba sahip olan bu hanların hususiyetlerini ortaya çıkararak aralarındaki ilişkileri değerlendirebilme amacı güdülmüştür.

Bu amaçla bir mimari eserin bünyesindeki elemanların ayrı ayrı incelenmesi faydalı görülmüş ve İstanbul Hanları mimarisinin yaratıcı unsurları, Yapı ve Mimari bölümleri olarak iki ana grup içinde ve tarihi gelişmesi boyunca incelenmiştir.

Daha ziyade teknik özellikleri inceleyen Yapı bölümünde :

1 — Malzeme ve Yapı Tekniği

2 — Taşıyıcı Sistem

3 — Örtü Sistemi

Mimari tarz ve üslubu inceleyen Mimari bölümünde ise :

1 — Plân ve Mekân Anlayışı

2 — Cephe Mimarisi

3 — Avlu ve Revaklar

4 — Odalar

5 — Süsleme

bölümleri ve detaylı olarak ele alınmış, böylece İstanbul hanlarının plân tiplerini tespit edecek hususiyetler ortaya çıkarılmıştır.

a) YAPI

1). MALZEME ve YAPI TEKNİĞİ.

Türk Mimarî sanatının bütün dallarında olduğu gibi, Han mimarisinde de malzeme çok önemli bir rol oynamıştır. Eserlerin inşaasında ve ayrıca tezyinatında da önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Yapı malzemesi olarak kullanılan, kerpiç, tuğla, moloz taş ve taş, devirler boyunca ayrı ayrı önemlerini hissettirmiş, eserlere karekterini vurmuştur.

Osmanlı Şehir hanları mimarisinde ve bilhassa İstanbul hanlarında sağlam bir malzeme olan taşa gereken önem verilmişse de bu malzemeyi tuğla ile beraber kullanma tercih edilmiştir. (ŞEKİL No: 24) Öyleki dış cephelerin hatılları ve kemerler olarak tuğla İstanbul hanlarının değişmez ve çok karekteristik bir unsuru olmuştur. Cephedeki bu tuğla hatıllı tarzın, estetik bir yönü olduğu gibi, (ŞEKİL No: 15-16-17) statik bir vazifeside kaba yontma veya moloz taş duvar inşaatta basınç yüklerinin aşağı kısımlara mütecanis bir tarzda intikalini sağlamasıdır. İstanbul hanlarında, yabancı tarihci ve seyyahların da belirttiği gibi, Fetih'ten sonraki ilk devrelerde ahşap hanlar görülmüşse de bu hal uzun sürmemiş yerini kârgir yapılara terketmiştir.

Açıklıklarda her iki katta aynıdır. Hacimlerin ebatları fazla zorlanmamıştır. Taşıyıcı elamanlar yine duvarlar ve payelerdir. Duvarlar bilhassa dış cephe duvarlarında tuğla hatıllıdır. İç duvarlarda da hatıllı taş kullanılmakla beraber sadece taş kullanılan eserlere de rastlamak mümkündür. Kemerleri taşıyan unsurlar olarak payeler iki istisna dışında İstanbul Hanlarında taştan yapılmıştır. Sütun ve ağaç direk görülmez. Ancak çoğunda bugün orijinal halini kaybetmiş olarak beton sistemler görmek mümkündür. İstanbul Hanlarında sadece Kürkçü ve Küçük Yeni Han'ın payeleri tuğladan yapılmıştır ve karakteristiktir. (FOTOĞRAF No: 29+

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III. TOPLAMA ve DEĞERLENDİRME

Toplama ve değerlendirme bölümünde, Türk Han mimarisinin ilk devirlerinden başlıyarak, Gazneli ve Karahanlı'lardan itibaren Büyük ve Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devri içindeki gelişmesinin İstanbul hanlarına bıraktığı mirasın özelliklerini görebilmek ve böylece Fetih'den sonra, gittikçe gelişerek kendine has bir plân ve mekân anlayışına, mimari tarz ve üslûba sahip olan bu hanların hususiyetlerini ortaya çıkararak aralarındaki ilişkileri değerlendirebilme amacı güdülmüştür.

Bu amaçla bir mimari eserin bünyesindeki elemanların ayrı ayrı incelenmesi faydalı görülmüş ve İstanbul Hanları mimarisinin yaratıcı unsurları, Yapı ve Mimari bölümleri olarak iki ana grup içinde ve tarihi gelişmesi boyunca incelenmiştir.

Daha ziyade teknik özellikleri inceleyen Yapı bölümünde :

1 — Malzeme ve Yapı Tekniği

2 — Taşıyıcı Sistem

3 — Örtü Sistemi

Mimari tarz ve üslubu inceleyen Mimari bölümünde ise :

1 — Plân ve Mekân Anlayışı

2 — Cephe Mimarisi

3 — Avlu ve Revaklar

4 — Odalar

5 — Süsleme

bölümleri ve detaylı olarak ele alınmış, böylece İstanbul hanlarının plân tiplerini tespit edecek hususiyetler ortaya çıkarılmıştır.

a) YAPI

1). MALZEME ve YAPI TEKNİĞİ.

Türk Mimarî sanatının bütün dallarında olduğu gibi, Han mimarisinde de malzeme çok önemli bir rol oynamıştır. Eserlerin inşaasında ve ayrıca tezyinatında da önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Yapı malzemesi olarak kullanılan, kerpiç, tuğla, moloz taş ve taş, devirler boyunca ayrı ayrı önemlerini hissettirmiş, eserlere karekterini vurmuştur.

Osmanlı Şehir hanları mimarisinde ve bilhassa İstanbul hanlarında sağlam bir malzeme olan taşa gereken önem verilmişse de bu malzemeyi tuğla ile beraber kullanma tercih edilmiştir. (ŞEKİL No: 24) Öyleki dış cephelerin hatılları ve kemerler olarak tuğla İstanbul hanlarının değişmez ve çok karekteristik bir unsuru olmuştur. Cephedeki bu tuğla hatıllı tarzın, estetik bir yönü olduğu gibi, (ŞEKİL No: 15-16-17) statik bir vazifeside kaba yontma veya moloz taş duvar inşaatta basınç yüklerinin aşağı kısımlara mütecanis bir tarzda intikalini sağlamasıdır. İstanbul hanlarında, yabancı tarihci ve seyyahların da belirttiği gibi, Fetih'ten sonraki ilk devrelerde ahşap hanlar görülmüşse de bu hal uzun sürmemiş yerini kârgir yapılara terketmiştir.

Açıklıklarda her iki katta aynıdır. Hacimlerin ebatları fazla zorlanmamıştır. Taşıyıcı elamanlar yine duvarlar ve payelerdir. Duvarlar bilhassa dış cephe duvarlarında tuğla hatıllıdır. İç duvarlarda da hatıllı taş kullanılmakla beraber sadece taş kullanılan eserlere de rastlamak mümkündür. Kemerleri taşıyan unsurlar olarak payeler iki istisna dışında İstanbul Hanlarında taştan yapılmıştır. Sütun ve ağaç direk görülmez. Ancak çoğunda bugün orijinal halini kaybetmiş olarak beton sistemler görmek mümkündür. İstanbul Hanlarında sadece Kürkçü ve Küçük Yeni Han'ın payeleri tuğladan yapılmıştır ve karakteristiktir. (FOTOĞRAF No: 29+

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

30+31) Taş payeler ise kare veya dikdörtgen şekildedir. Ahşap çatının görülmediği İstanbul Hanlarında tonoz ve kubbeyle halledilmiş olan çatı örtüsü ağırlığının taş duvarlar ve payelerle zemine aktarılmasında yine kemerler vazife görür ve konstrüksiyon sisteminin en önemli elamanlarından birini teşkil eder. İstanbul Hanlarının kemerleri bütün eserlerde sadece tuğladan yapılmıştır.

2). TAŞIYICI SİSTEM.

İstanbul Hanlarında Fetih'den sonraki ilk devrede muhtelif seyyahların hatıralarından ahşap hanlarında inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tip yapılarında taşıyıcılarının ahşap olması normaldir. Ancak bu tip hanlardan günümüze intikal edeni kalmamıştır.

İstanbul Hanlarında da Osmanlı şehir Hanlarında ve bilhassa Bursa da görülen örneklerde olduğu gibi zemin ve üst kat taşıyıcı sisteminin aynı olarak ele alındığı görülür. Zaten taş ve tuğladan inşa edilen bu tarz kargir yapılarda katlarda ayrı bir taşıyıcı sisteme dönmek imkânsızdır.

Başlangıcından itibaren Türk Han mimarisinde tercih edilmiş olan örtü sistemi tonoz ve kubbe tarzı, İstanbul hanlarında da değişmeden kullanılmıştır, İstanbul hanlarında tonoz ve kubbe birbiriyle karışmış olarak değişik tarzlarda tatbik edilmiştir. Ağa ve Ali Paşa II. Hanlarında bütün katlarda örtü şekli olarak beşik tonoz kullanılırken, Ali Paşa I. Han'ında sadece zemin kat galerisinde beşik tonoz Hanın diğer kısımlarında ise çapraz tonoz kullanılmıştır.

Balkapanı Hanı'nda ise, zemin katta köşe hacimlerinde çapraz diğer hacimlerde beşik tonoz kullanılırken üst kat mekânları beşik tonoz revaklar ise kubbeyle örtülmüştür. Büyük Valide Hanı'nda da bu tarz değişik uygulamalar devam etmiş zemin katda bütün mekan ve revaklar beşik tonozla örtülürken üst katda ise kubbe kullanılmıştır. İstanbul civarındaki Silivri ve Büyük Çekmece Kervansaraylarında görülen kiremit örtülü ahşap çatılar, günümüze kalmış İstanbul hanlarının hiçbirinde kullanılmamıştır. Son örtü malzemesi olarak da işlenmesi kolay ve uzun ömürlü olan kurşun tercih edilmiştir.

3). ÖRTÜ SİSTEMİ.

İstanbul hanlarında da muhtelif seyyahların yazılarında belirttikleri gibi Fetih'in ilk yıllarında diğer ahşap imalatın yanında, kubbeli tonozlu kârgir yapılara nazaran daha kolay inşa edilebilen ve kısa zamanda ihtiyaçlara cevap verebilecek ahşap hanlar da yapılmıştır. Ancak yangın veya başka sebeplerle bu tip hanlardan bugün hiç bir iz kalmamıştır.

Cephe istisnasız taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiş, moloz taş bazen iç kısımlarda kullanılmıştır. Mermere ise hiç rastlanmaz. Taş işçiliği mükemmeldir. Kesme taş dış cephelerde, moloz taş daha ziyade iç bölümlerin, statik ve estetik yönden mühim olmayan kısımlarında, tuğla ise kemer, tonoz ve kubbelerde, taş sıra aralarında olmak üzere de cephede kullanılmıştır.

İstanbul hanlarında payeler, Kürkçü Hanı ve Küçük Yeni Han gibi iki istisna dışında, tamamen taştan olup bu Hanlarda ise tuğladan inşa edilmişlerdir. Cephelerdeki tuğlalarda diğerleri gibi basınca çok mukavim olup, iki ve üç sıra olarak kullanılmıştır. Kalınlıkları 3. iiâ 4,5 cm. arasında değişir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b). MIMARİ.

1). PLÂN ve MEKÂN ANLAYIŞI.

Osmanlı devri Han mimarisi için ayrı bir yeri olan İstanbul şehri hanları, bir avlu etrafını çeviren revaklar ve bunların gerisindeki mekânlardan oluşan genel şema ile, Anadolu Selçukluları'ndan geçerek Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı devrine kadar inen, bütün Türk Han mimarisine hakim olmuş ana plâna ve uzun geleneklere bağlı kalmış, ancak bu hiç bir zaman bir eskinin tekrarlanması şeklinde olmamış, aldığı tesirleri kendi bünyesi içinde eriterek yeni ve gelişmiş bir mimari anlayışı şeklinde ortaya koymuştur.

Fatih devrinden önce yapılmış olup günümüze kadar gelebilmiş Osmanlı devri şehir hanları çok olmamakla beraber, devirlerinin önemli eserleri olan Bursa Emir Hanı (Plân No: 7) ve II. Bayezıd zamanının Koza Hanı'nın tetkikinden ortaya çıkan sonuç, Osmanlı Hanlarının ilk eserlerinde dahi dengeli ve gelişmiş bir plân anlayışına sahip olduklarıdır. Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu devirlerine ait hanların revaklı bir avlu etrafında tertip edilişleri esas olarak muhafaza edilmiş ancak sadelik ve gelişmiş fonksiyonel bir plân anlayışı ön plâna geçmiştir. Osmanlılar'ın ilk devirlerinde dahi erişilen bu mimari olgunluk, bu dengeli plân tipinin aralıksız 19. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul da devam etmesini sağlamıştır. Bu tarz o kadar benimsenmiştir ki Türkler tarafından İstanbul da çok az istisna dışında hiç bir avlusuz han inşa edilmemiştir. Kazandıkları olgunluk ve gelişmelerle İstanbul hanları, Osmanlı hanlarının bir devamı olarak, mimari mekân ve plân anlayışının üstün örneklerini teşkil etmişlerdir.

İstanbul şehrinin hususiyetine uygun olarak, şehirlerde ortaya çıkan iş hanları yanında, yeni bir tip olan ve sadece misafirhane olarak kullanılan hanlarda görülmeye başlar. Böylece Şehir hanları başlangıçda Bursa ve sonradan Bilhassa İstanbul hanlarıyla Türk Han mimarisinde önemli değişiklikler ve gelişmeler ortaya koyar.

Bursa Emir Hanı (14. yy.) (Plân no: 7+16) ve Koza Hanı 16. yy. başı ilk şehir hanlarının en önemli eserleridir. Şehir ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda, gece konaklanan hanlar veya iş hanları olarak kullanılmaları hanların genel plân şemasını değiştirmez. İnşaat tekniğide aynıdır. Tek merkezi avlu fikri esastır ve etrafı revaklı bina kollarıyla çevrilmiştir. Giriş yine dıştan binanın en önemli yeri olarak gözükmesine rağmen mübalağalı değildir, genellikle yuvarlak taş kemerli olup avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu düzgün bir dikdörtgendir. Zemini üst kata bağlayan merdivenler revaklı galerinin girişe yakın kısmında bulunurlar. Zemin kat depo ve iş bölümlerine ayrılmıştır, dışa açılan pencereleri yoktur. İkâmet için kullanıan kısım üst katdır. İki katlı ve tek avluludur. İnşa tekniği taş ve tuğla sıra karışımıdır. Örtü sistemi kalın payelere oturan beşik tonozdur. Emir Hanı'nda revak kemerleri her yerde aynı değildir. Meselâ zemin katta güney revak kemerleri yuvarlak olduğu halde diğer üç taraf ve üst kemerleri sivridir. Plân tanzimi ve inşa özellikleriyle Fatih devri öncesi hanları Fatih devri hanlarından farklı görülmez.

2) CEPHE MİMARİSİ.

Türk Han Mimarisinin ilk devirlerinden itibaren başlıyarak devam eden gelişmeye paralel olarak cephe mimarisi de bilhassa Osmanlı devri han mimarisinde ve dolayısıyle İstanbul Hanlarında büyük bir gelişme göstermiş ve daha önceki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cephe anlayış tarzından ayrılmıştır. İstanbul şehir hanlarından, 15. yüzyıla ait olarak günümüze kalan sadece Kürkçü Hanıdır. Bu eserde de cephe mimarisinin taş ve tuğla sıra karışımı olarak ele alındığı görülür. (Şekil No: 22) Portal sadeleşmiş olarak, sivri kemerli bir eyvan şeklinde ve hafifce dışa doğru fırlamış vaziyettedir.

Eserde taş ve tuğla hatıllarla cephede elde edilen yatay hat tesiri üstte bir kirpi saçak frizi ile daha da kuvvetlendirilmiştir. Bu yatay hatlar ise iki kat halinde sıralanmış pencereler ve portalle dengelenmiştir.

Ancak diğer bazı 15. yüzyıl eserlerinde rastlanan süslemelere Kürkçü Hanında yer verilmemiştir. 15. yüzyılın hafif çıkıntı yapan portal anlayışına karşılık 16. yüzyılda ise portalin cephelerin ortasında sathi kalarak sadeleştiği dikkati çeker. 16. yüzyıl İstanbul hanlarında da aynı anlayış devam eder. Ancak Süleymaniye Külliyesi'nin bir bölümü olarak, külliye mimarisi ve yapı tekniği içinde sade kapalı bir hacim şeklinde düşünülmüş olan Süleymaniye Hanı ayrı önemli bir portale sahip değildir. Külliye kesme taş tekniğinde inşa edildiğinden İstanbul hanlarının klâsik taş tuğla hatıllı cephe mimarisinede bu eserde rastlanmaz. Rüstem Paşa Hanı ise ayrı bir hacim olarak ele alındığından, avlulu ve revaklı bir plân şemasına sahiptir. Cephe diğer İstanbul hanlarında ve ilerki devirlerde bütün hanlarda değişmeden devam edecek olan taş ve tuğla karışımı olarak ele alınmış, giriş ise sathi ve kemerli tarzda uygulanmıştır.

17. yüzyılda İstanbul da görülen hanlarında klâsik tarza uyduğu, ancak bazı ayrı özelliklere sahip oldukları dikkati çeker. İstanbul hanlarında giriş, genellike satıhda hiç bir çıkıntı yapmayan, kemerli sade bir açıklık olarak ele alınmışsa da bazı eserlerde, meselâ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından yaptırılmış olan Vezir Han'da, portalin bir çıkıntı yaptığı görülür. Cephenin taş ve tuğla düzenine karşı portaller tamamen taştır. (Fotoğraf No: 58+59) Vezir Han portalinde yuvarlak kemer üstten çıkıntı yapan sivri bir kemerle kavranmıştır. Büyük Valide Hanında ise değişik bir durum görülür. Portal altta basık kemerli bir açıklığa üstte ise, bu yüzyıl ve daha sonraki devrelerde İstanbul hanlarının karekteristik bir unsuru olarak görülecek olan, bir bindirmeliğe sahiptir. Bindirmelik 7 adet 4 sıralı taş konsola oturup giriş üstünde cumba tarzında bir mekân teşkil eder. Ancak bindirmelik hizası üstte kirpi saçağa kadar yükselmeyip daha alçakta kalmıştır. (Fotoğraf No: 5+6+7+8)

18. yüzyılda İstanbul hanlarında bir yenilik olarak üç katlı hanlar ortaya çıkar. Büyük Yeni, Küçük Yeni ve Sümbüllü Hanlar bu tarz eserlerdir. Böylece yükselen yapılarda yeni bir mimari cephe düzeni aranmasına başlanır. Zemin kat cepheleri kemerleri dükkanlara ayrılır, geleneksel tarzda tuğla taş karışımı yine üst kat cephelerinde tatbik edilir ve yatay hatların hakimiyeti bu tip eserlerde yerini düşey hatların hakimiyetine bırakır. Çıkmalara sahip olan yapılarda ise çıkmaların cephelerde hasıl ettiği kırıklıklar bu düşey hat tesirini daha da kuvvetlendirmektedir.

18. yüzyıl portalleri de aynen 17. yüzyıl portalleri gibi devam eder. Bir 18. yüzyıl eseri olan Çuhacı Han'da portal Büyük Valide Han'ında olduğu gibi yine bindirmeliklidir, yalnız giriş yuvarlak kemerlidir, ve taş konsollar 4 sıralı olmayıp 3 sıralıdır.

İstanbul hanlarında 19. yüzyılda da cephe anlayışı değişmeden devam eder. Bu yüzyıla ait Yıldız Hanı'nda plân eğrilikleri üst kat cephelerinde taş konsollar üzerine oturan çıkmalarla düzeltilmiştir. Giriş basit yuvarlak kemerli olup cephe yine taş ve tuğla hatıllıdır. Böylece başlangıcından itibaren bir portal hakimiyeti şeklinde gelişen cephe mimarisi ve yapının bütününe hakim olan kale intibaı, Osmanlı devri han mimarisinde çok deği-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şik bir ifade anlayışına sahip olmuş İstanbul'da da bu yeni anlayış içinde devam etmiştir. Hanlar tek başına bir abide olma yerine şehirlerde külliyelerle yarışmayan ve şehir bünyesi içinde tamamlayıcı unsurlar halinde ele alınıp geliştirilmiştir. Cephedeki kapalı ve açık kısımlar proporsiyonu, kapalı kısımlar lehine çok gelişmiştir.

Zemin katlarda dış cephelerde pencere açıldığı görülmez. Bir çok hanın dış cephesi dükkânlıdır. Giriş taş kemerli olup monümental değildir. İstanbul hanları kale görünüşlü değilse de dışarıya karşı cephe açıklıkları yönünden epeyce kapalı kalmak ve küçük pencere kullanma alışkınlıklarını devam ettirmişlerdir.

Giriş önemli tutulmakla beraber mübalâgalı değildir. Giriş üstünde taş konsollarla taşınan ve Türk evlerinin cumbasına benzeyen bindirmelik yaygın olarak birçok handa karakteristik bir görünüş teşkil eder. Giriş cephesinin dışında kalan yan cephe duvarları ise daha da sadedir. Mimari plânın dışa aksi olarak zemin katta sağır duvarlar üst katta ise ekseriya bir ve seyrek olarak da iki pencereli açıklıklar görülür. Avluda rastlanan mimari hareket ve estetik çabası dış cephede görülmez. Ancak bazen yola uyma sebebiyle meydana gelen plân eğrilikleri üst kat cephelerinde çıkmalarla tashih edilirki bu da cepheye bir hareket kazandırır. İstanbul şehir hanları genellikle iki katlı olarak inşa edilmemiştir. Böyle üç katlı ilk örneği Bursa'da 15. yüzyıla ait Bali Bey Han'ında görüyoruz. Bunun bir şehir hanı olması da normaldir. Önemli şehirlerde bilhassa iş ve ticaret bölgelerinde arsaların ihtiyaca kafi gelmemeleri böyle bir çareyi zorunlu kılmaktadır.

Ancak bu üç katlı hanlar İstanbul'da Fetih'den sonraki ilk devirlerde görülmez ve ilk ortaya çıkışları ancak 18. yüzyılda Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han ve Sümbüllü Han'la olur. Başlangıcından itibaren ihtiyaçlara çok iyi cevap veren bir çözüm tarzına sahip olduğunu ispatlayan Türk hanlarının, Türkler'in devlet kurdukları muhtelif bölge ve devirlerde, ana fikre sadık kalarak bazı değişiklikler ve gelişmeler göstermiş olması normaldir. Önceki bölümlerde incelediğimiz gibi, zamanla bu hanlar tek başına bir kale, abide olma yerine şehirlerde hacimlerde nispet ve dengenin önem kazandığı sadeliğe doğru bir gelişme göstererek şehir bünyesinde olgun eserler haline gelmiştir. Başlangıcından itibaren Türk Han Mimarisinin gelişmesi özünden kopmadan devam etmiş yeni gelişmeler eskilerden aldıklarını daha olgun bir halde ilerki devirlere hazırlayarak İstanbul mükemmel eserlerin doğuşuna sebep olmuşlardır.

3). AVLU VE REVAKLAR.

Osmanlılar devrinde gelişmesini sürdüren avlulu hanlar, 15. yüzyıldan itibaren İstanbul'da da önemle ele alınmıştır.

Öyleki, İstanbul hanlarında çok az istisna dışında artık avlusuz bir tip görülmez. Ebatları çok değişiktir, bazı han avluları Vezir Han da olduğu gibi, bir meydan görüntüsü verirken, bazılarında meselâ Unkapanı Ali Paşa Hanı ve Büyük Şişeci Han'ında olduğu gibi bir ev avlusu havası ve sakinliğini verebilmektedir. İstanbul hanları genellikle bir ev iki avlulu olarak gözükürken, iki istisna ile Büyük Val'de ve Taşhan'da üç avlulu olmuşlardır. Ancak bu hanların üç avlulu olmaları mimari fonksiyonlarıyla ilgilidir. Zira bu iki han, iki avlulu Kürkçü Hanı hariç, İstanbul'un tek ahırı bulunan hanlarıdır. Bu ahırlarda avluların bodrum kısmında yer almıştır. Böylece İstanbul hanlarında avlu ile ahır ilişkisi önemli bir gelişme ortaya çıkar. İstanbul'un en eski hanı olan, 15. yüzyıla ait Kürkçü Hanı da iki avlulu olmasına rağmen ahırlıdır ve ahırı bodrumda yer almıştır. Böylece ahır kıs-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mının bodruma alınarak insanlardan ayrılması daha 15. yüzyılda düşünülmüş ve tatbik edilmiştir. Ancak Kürkçü Han'ın ahır bölümü esas avlunun altındadır, avludan buraya bir rampa ile inilir. Bir 17. yüzyıl eseri olan Büyük Valide Han'ında ise durum daha farklıdır ve ahırların, ikâmet kısımları dışında bir üçüncü avlunun bodrum bölümünde yer aldığı görülür. Bu hal bir aşama olup, ahırlı şehir hanlarının en gelişmiş şekli olarak ortaya çıkar. Böyle gelişmiş bir misal vermiş olmasına rağmen, bir tek istisna ile İstanbul hanlarında ahırlar kaybolacaktır. Bu tek istisna ise Lâleli'deki Taşhan'dır. Hanın yapılış gayesinin İstanbul'a ulûfelerini almaya gelen sipahileri barındırmak olması, zaten bir ahır bölümünü zorunlu kılmaktadır. Büyük Valide Han'ından bir asır sonra inşa edilmiş olmasına rağmen aynı gelişmeyi takib etmeyerek ahırın esas avlu bodrumuna alınması ancak askeri sebeplere bağlanabilir. Zira sipahilerin atlarıyla daha yakın temasta olmaları ancak bu şekilde mümkündür.

Hanların genel karakteristik bir noktası da, girişin avluya muhakkak bir geçitle bağlanmış olmasıdır. Doğrudan doğruya avluya açılan bir giriş kapısı görülmez. Ayrıca Anadolu Selçuklu kervansaraylarının ortak bir hususiyeti olan mescidler Osmanlı devri Bursa ve İstanbul şehir hanlarında tekrar ortaya çıkar ve önemli bir hususiyet kazanırlar. Ancak bu meccidler, hanın değişik yerlerinde olmayıp sadece ana avludadır.

İstanbul hanlarında sadece Kürkçü ve Küçük Yeni Han gibi iki istisna dışında, payelerin herzaman taştan inşa edilmiş olduğu örülür. Yukarıdaki iki örnekte ise payeler tuğladandır. Hanların kat adetine göre revaklar üç kata kadar yükselir. Revak kemerleri ise sadece tuğladan inşa edilmiştir. İstanbul hanlarında en çok kullanılan, ilk Türk han mimari örneklerinden beri tercih edilen sivri kemerli revaklardır. Ancak ilk örneklerde dahi sivri kemerin yanında, El Asker Kervansaray'ında olduğu gibi, yuvarlak kemerli eserler görülmüştür.

İstanbul hanlarında yalnız yuvarlak kemer kullanmış olanları, Hasan Paşa, Büyük Çorapçı, Burmalı, Yaldızlı, Küçük Çukur, Sorguçlu, Yıldız, Zincirli Hanlar ile Küçük Yeni Han ve Taşhan'dır. Bazı örneklerde, meselâ Astarcı ve Bodrum Hanlarında olduğu gibi, zemin katta sivri üst katta ise yuvarlak kemer kullanılmıştır. Tek örnek olmakla beraber, İstanbul'un en eski hanı olan Kürkçü Han'da revak kemerleri avluya bakan sırada sivri iç kısımlarda ise yuvarlaktır. Revak, Simkeşhane, Külliye han'larının bazıları ve Galata'daki Saksı ve Serpuş Hanlar'ı istisna edilirse avlulu olan diğer İstanbul hanlarının hepsinde tatbik edilmiştir.

Avluda hanın cephesini her kat boyunca dört bir yandan çeviren revaklar ne yazıkki yılların tahribatıyla çoğunda yıkılmış ve tamirleride orijinal hallerine uymadığından izleri ya kaybolmuş veyahut tamamen değişmiştir.

4). ODALAR

İstanbul hanları ikâmet hacimleride Osmanlı hanlarının avlu ve revaklı tiplerinin hususiyetlerine aynen sahiptir. Ancak bazen çok büyük değişmelere uğramış eserlerde, odalar orijinal hallerini kaybettiklerinden, ocak ve nişlerin izleri de kaybolmuştur. İstanbul hanlarında da ışıklandırma, aynen Osmanlı hanlarında olduğu gibi devam eder. Ancak pencereler mazgal pencere niteliğinde değildir. Pencereler emniyet endişesiyle genellikle dar ve küçük ebatta tutulmuş ve herzaman demir parmaklıklarla korunmuşlardır.

Zemin kat hacimlerinin dış cepheye açılan pencereleri, yoktur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üst kat hacimlerinde ise bazı eserlerde, meselâ Büyük Yeni Han da olduğu gibi (Fotoğraf No: 9+10+11) iki pencere mevcutken, Yıldız ve Sümbüllü Han gibi diğerlerinde, iki pencere üstüne isabet edecek şekilde yerleştirilmiş bir üçüncü pencere de görülür (Fotoğraf No: 52+61). Ancak çoğunlukla hanların üst kat mekânlarının dışa açılan tek bir penceresi bulunur. İki veya üç pencereli olan eserler diğerlerine nazaran daha iyi aydınlanmışlardır. İstanbul hanlarının girişten sonra dışa açılan tek elamanı olan pencerelerde en çok kullanımış olan dikdörtgen düz hatıllı pencere tarzıdır. Ancak bu tarz pencere, meselâ Kurşunlu Han'da olduğu gibi (Fotoğraf No: 27+28). Sadece düz hatıllı olarak kalırken, bazen Simkeşhane (Fotoğraf No: 42+43+44 45+46+47+48) ve Çuhacı Hanlarında (Fotoğraf No: 13+14) olduğu gibi, düz hatıl üstünde sivri kemerli sağır alınlıklı veya Yıldız ve Büyük Yeni Hanlardaki gibi yuvarlak kemerli sağır alınlıklı olarak da tatbik edilmiştir. Odaların kapılarında ise, çoğunlukla düz hatıl veya yuvarlak taş kemer yahut düz hatıl üstünde yuvarlak tır. Kapılar revaklara açıldıkları gibi bazen kemerli sağır alınlıklı şekiller kullanılmış-mekânların birbirlerine açılmalarınıda temin etmişlerdir.

Plânlarda köşelerde yer alan birbirine geçit veren iki gözlü tek dış kapılı bazı hacimlerin, meselâ Ribat-ı Şerif gibi ilk Türk eserlerinde görülen hususi maksatlarla yapılmış mekânlardan ziyade, kare bir plânda tatbik edilen aks sisteminin zorunluğuyla ortaya çıkan hacimler olduğu görülür. Ancak bu hal bir misafirhane hanı olan Hasan Paşa Han'ında değişiklik göstermekte ve çeşitli ihtiyaçlara göre kullanılabilecek 2 ve 3 lü hacimlerle mekânlar elde edilmektedir.

5). SÜSLEME

Osmanlı Han mimarisinde, mahalli bir iki örnek dışında süslemenin artık bir önceki devirdeki önemli yerini kaybettiği gözükür. Bu devirde gerçek güzelliğe ve olgunluğa plân ve hacim anlayışındaki araştırmalarla varılmaya çalışılır. Tezyinatın yapıda çok önemsenmemesi, İstanbul hanlarının da bir hususiyeti olarak görülür. Bu anlayış içinde, istikrarlı fonksiyonel bir plânla ve şehir bünyesi içine dengeli hacimlerle yerleşen eserler ortaya çıkar.

İstanbul hanlarında, çini, mermer, ve renkli taş gibi tezyinat hiç kullanılmamıştır. Bütün hanlarda ortak tek süsleme elemanı cephelerdeki iki veya üç sıra halinde görülen tuğla hatıllardır.

Tuğla, bazen Ali Paş Hanı (I) (Fotoğraf No: 1-2), Balkapanı (Fotoğraf No: 3), Pastırmacı (Fotoğraf No: 33) ve Saksı (Fotoğraf No: 35) Hanlarında olduğu gibi, pencere kemerleri şeklinde de cepheyi süslemiştir. Ayrıca bindirmelikler ve plân eğriliklerinin tashihi için üst katlarda tatbik edilen çıkmalar ve bunların taş konsolları, yine mimari plân ve yapı bünyesindeki elemanlar olarak, cepheyi hareketlendiren, süsleyen şekillerdir. Büyük Yeni Han'ın Çakmakçılar, Hasan Paşa Hanı'nın Yakup Ağa ve Serpuş Hanı'nın Perşembe Pazarı sokakları cepheleri (Fotoğraf No: 39), bu tarzın güzel tatbikatları olarak göze çarpar. Hanlarda oldukça sık rastlanan başka bir motif ise, saçaklarda damlalık vazifesi gören tuğlaların birbiri üzerine çaprazlama ve taşkın konmasıyla elde edilen, kirpi saçaklardır.

Bunlardan ayrı olarak az sayıda da olsa bazı İstanbul hanlarının değişik tarz süslemelere sahip olduğu görülür. Meselâ, Taşhan da, giriş cephesinde sathi kemerler ve taşsilme (Fotoğraf No: 53), Simkeşhane avlusunda bir sebil, Hasan Paşa Hanı girişinin yanında iki rokoko çeşme (Plân No: 15), eserlerin süslemesine katılmışlardır. Ancak Simkeşhanenin sebili ve Hasan Paşa Hanı'nın çeşmeleri bugün kaybolmuştur.

İstanbul hanlarında gerek ilk Türkistan eserlerinin tuğla motifli süslerine, gerekse Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının ihtişamlı portallerindeki taş işçiliğinin çok gelişmiş örneklerine benzer bir yola gidilmeyişi, mimaride artık değişik bir tarzın hakim oluşuna, süsten ziyade form ve hacimdeki nispetlere önem veren bir yönelişe bağlanmalıdır.

İSTANBUL HANLARININ TARİHİ SÜRE İÇİNDE GELİŞİMİ

FATİH DEVRİ

Bu devirden günümüze kalmış olan sadece Bursa Fidan Han ile İstanbul'daki Kürkçü Han'dır. Kürkçü Han tipik bir örnek olup İstanbul şehir hanlarının ilk hususiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul şehir hanları da, ana fikir, inşaat tekniği, giriş ve örtü sistemi bakımından Bursa hanlarının bir devamı olarak görülür. İki katlıdırlar ve avlu iki katda da revaklı bir galeriyle çevrilidir. Zemin kat depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır. Bunlar daha önceki Osmanlı hanlarının ortak hususiyetleridir, ancak 15. yüzyılda İstanbul'daki ilk Türk hanlarında bazı özellikler belirmeye başlar. Nitekim Kürkçü Hanında esas avluya aynı gayeli ikinci bir avlu eklenir ve zemin yine depolara üst kat ise ikamete ayrılır. Şehrin sıkışık arsa durumları ve yerleşmiş yol düzeninden ötürü artık plânda düzgün formlar elde etmek güçtür. Bu yüzden Kürkçü Hanının ikinci avlusu yamuk formludur.

Diğer önemli bir nokta, hanlarda ahırlar bölümü için bir bodrum yapılmasıdır. Kürkçü Hanının esas avlusunda bir rampa ile inilen ve ahır için ayrılan bodrum bir yenilik ve aşama olarak görülür. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında her zaman görülen, Osmanlı hanlarında ise kaybolan mescidler, İstanbul şehir hanlarında tekrar gözükmeye başlar. Nitekim 15. yüzyıldan günümüze kalmış, İstanbul'un en eski Türk hanı olan Kürkçü Hanı da bu hususiyetlere sahiptir. Avlusundaki mescid, Fatih'in rikâbdar veya silahtar olan Hacı Küçük Ahmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Böylece İstanbul'da ilk Türk hanlarının başlangıcı olan 15. yüzyıl Fatih devri han mimarisinde :

1. İkinci bir avlunun doğuşu.

2. Plân tertibinde muhakkak düzgün bir geometrik form aranmaması.

3. Ahırlar için bir bodrum düşünülmesi.

4. Avluda mescidlerin yer alması.

gibi yenilikler ortaya çıkar.

Anadolu Selçuklu mimarisinden gittikçe uzaklaşan, süslemeden çok kitle hacim proporsiyonunu ön plâna alan Fatih devri mimarisinin bu vasıfları, şehir hanlarında da kendini gösterir. Sadelik her yönde hakimdir.

16. YÜZYIL

16. yy. ikinci yarısında (1577) Halep Kadısı Zekeriya Efendi'nin sayımında(40) Istanbul da 485 cami ve 417 Kervansaray tespit edilmiştir. Ancak bu kervansarayların büyük bir kısmının ahşap olması ihtimali kuvvetlidir. Bu yüzden çoğu yangın veya diğer muhtelif sebeplerle pek uzun ömürlü olmamışlar ve dolayısıyla bu yüzyıl İstanbul hanlarından günümüze kalanlar pek az olmuştur ve hepside Kanuni devrindendir. Bunlardan Süleymaniye ve Rüstem Paşa Burmalı ve Küçük Çukur Han'la beraber kendi adlarını taşıyan külliyelerin bir bölümü olarak inşa edilmişdir. Külliyelere ait olmayanlar ise, Leblebici, Büyük Çorapçı, Büyük Şişeci, Balkapanı, Kurşunlu Hanlarıdır. Cephe, duvar, taş, ve tuğla çalışmaları bir yenilik göstermez. Sadelik yine hakimdir. Plân tertibinde form araştırması yine düzgün geometrik dikdörtgenlerdir. Tek katlı olan Süleymaniye Hanı hariç diğerlerinde yine zemin kat depolara üst kat ikâmete ayrılmıştır.

(40). Hayat Gazetesi. İst. S. 135.

17. YÜZYIL

Bu yüzyılın günümüze eski karekterini muhafaza ederek intikal etmiş en önemli örnekleri, Kösem Sultan'ın yaptırdığı Büyük Valide Hanı ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği Vezir Hanı Şeker ve Yelkenciler Hanlarıdır. İnşaat tekniği, genel uygulama ve ilk ikisinde bulunan merkez avlu mescidleriyle 15 ve 16. yüzyıl hanlarından farklı görülmezler. Ancak gerek Vezir gerekse Büyük Valide Hanı'nda ilk defa olarak bir organik plân araştırması hissedilir. Katı geometrik formlar deformasyona uğrayarak araziye tabi olurlar. Bu yüzyılın diğer önemli bir değişikliği ise ilk defa Büyük Valide Hanı'nda görülen üçüncü avlu fikridir.

Ayrıca ahırların bu üçüncü avlunun bodrumuna alınarak ikâmet kısımlarından tamamen ayrılması ise önemli bir ilerlemedir. Yine bu yüzyılda ilk defa ahırsız hanlar ortaya çıkar. Vezir Hanı İstanbul'un ilk ahırsız han örneğidir. Böylece hanlar şehirde ikâmete mecbur, evsiz çalışan bir topluma da cevap verecek durum kazanırlar.

17. Yüzyılın önemli özellikleri olarak :

1. Plân tanziminde organik bir düzen başlangıcının belirtisini,

2. Ahırların ilk defa olarak üçüncü avlunun bodrumuna alınmasını,

3. İlk defa ahırsız hanların ortaya çıkışını, göstermek mümkündür.

18. YÜZYIL

Günümüze kalan İstanbul hanları en çok bu yüzyılda inşa edilmiştir. Hanların gelişmesi en yüksek noktasına yine bu yüzyılda ulaşmış, başka hususiyetler kazanmadan ilerki yüzyılda da devam ederek tarihi gelişmesini tamamlamıştır. Şimdiye kadar iki kattan fazla han görülmezken üç katlılar ilk defa 18. yüzyılda ortaya çıkar. İstanbul'un gittikçe gelişmesi ve ticaret bölgelerindeki arsaların ihtiyaca kafi gelmemesi dolayısıyla hanlar adeta bazı bölgelerde yanyana sıralanır, kat adedi yükselir. Bu yüzyıl üç katlı hanlardan olan Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han ve Sümbüllü Han'ın aynı kesif iş ve ticaret bölgesinde yapılmış olması bir tesadüf değildir.

İnşaat tarzı yönünden bir değişiklik görülmez. Taş ve tuğla sıra karışımı yine devam eder. Plân tertibi yönünden ise ilk belirtileri 17. yüzyılda görülmeye başlayan organik plân tarzı en tipik şeklini 18. yüzyılda Taşhan'da gösterir. Bir avlu etrafında kuruluş yönüyle geleneksel plân fikri ve inşaat tekniğinden ayrılmamakla beraber, Taşhan araziye yayılış ve oturuş olarak şimdiye kadar alışılanın dışında organik bir mimarî örneğidir. Böylece her ikiside III. Mustafa tarafından yaptırılmış olan Taşhan organik formuyla, Büyük Yeni Han da üç katlı oluşuyla bu yüzyılın tipik örnekleridir. Ayrıca Büyük Yeni Han, 17. yüzyılda görülmeye başlayan ahırsız hanların 18. yüzyılda da devam eden bir örneğidir. Sadece misafirhane olan hanlarda bu yüzyılda ortaya çıkar. Gerçi II. Bayezıd devrinde 15. yüzyıl sonunda inşa edilen Elçi Hanı da böyle bir gaye için yapılmışsa da sadece devlet misafirlerine ayrılmış olması dolayısıyle farklı bir durum gösterir.

18. yüzyıl da Seyyid Hasan Paşa tarafından yaptırılan Hasan Paşa Hanı, ilk misafirhane örneğidir. Plân ve inşaat tekniği aynen devam etmekle beraber, kullanma düzeninde bir değişiklik olarak, zemin kat da ikâmete tahsis edilmiştir. Hanın her iki katının da ikâmete tahsis edilmesi, deposuz ve ahırsız olması bu yüzyılın yenilikleridir. Ayrıca bu yüzyıla kadar sadece iç plânın dışa aksetmesi olarak gö-

rülen cephe mimarisi, dış görüntüye daha önem vermeye başlar. Yollara uyma sebebiyle hasıl olan plân eğrilikleri üst kat cephelerinde yapılan çıkmalarla düzeltilerek dış estetiğe daha çok önem verilir.

18. yüzyılda böylece ilk defa :

1. Organik plân tatbikatı.
2. Uç katlı hanların inşaası.
3. Misafirhane hanlarının ortaya çıkışı.
4. Plân eğriliklerinin çıkmalarla düzeltilmesi, gibi yenilikler getirmiştir. Bu yüzyılda İstanbul'da aynı yenilikleri göstermeyen, klâsik tarzda hanlar da çok sayıda inşa edilmiştir.

19. YÜZYIL

17. ve bilhassa 18. yy. da gelişmelerinin zirvesine varan İstanbul hanları 19. yy. da duraklama devrine girer. Sayıları geçen yüzyıldaki hanlar kadar çok değildir ve genellikle 18. yy özelliklerini sürdürürler. Bu yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Yıldız Hanı önemli bir örnek olarak görülür. Taş kemerli girişi revaklı avlusu üç katlı olması ve nihayet cephe çıkmalarıyla bu yüzyıl özelliklerini gösteren tipik bir örnekdir.

Yine sabuncu Hanı ve muhtemelen bu yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan Yeni Cami önündeki Hidayet Cami bitişiğinde bulunan, dış hatlarında İstanbul hanları üslûbu görülmekle beraber avlusuz, bir koridor yanına iki sıra halinde yerleştirilmiş mekanlarıyla İstanbul hanlarının klâsik plân anlayışından tamamen farklı olan Şapçı Han ve Baba Cafer Zindanı ve türbesine bitişik ve cepheleri iç kısımları tamamen restore edilmiş olan Zindan Hanı ise geç devrin son yapıları olarak görülür.

Fatih devrinden itibaren gelişen İstanbul hanlarının incelenmesi şu genel hususiyetleri ortaya koyar.

1. Bütün avlulu hanlar'da kat adedi genellikle iki olup, üç katlılar ancak 18. yy. dan itibaren görülmeye başlar.
2. İstanbul'un hanları genellikle avlulu ve revaklıdır.

İstisnalar : Avlulu fakat revaksız olan Simkeşhane Külliye bünyesinde inşa edilmiş olan kapalı tek hacimli Fatih Deve Hanı, Süleymaniye Hanı ve cephelerinde bir 18. yy eseri karekteri taşıyan Galata, Saksı ve Serpuş Hanları ve 19. yy. sonlarına doğru inşa edilmiş olan Şapcı Hanı.

3. Avlu adedi genellikle bir veya iki olup, sadece iki han üç avluludur.
4. Üç avlulu han tipi ilk defa 17. yüzyılda ortaya çıkar.
5. Bütün hanların avlusu tek istisna Simkeşhane olarak revaklıdır.
6. Eğri yollara isabet eden kısımlarda cephe çarpıklıkları çıkmalarla, 18. yüzyıldan itibaren düzeltilmeye başlanmıştır.
7. Hacimlerin örtü sistemi beşik tonoz, çapraz tonoz ve kubbedir.
8. Ahırlar avludan bir rampa ile inilen bodrumlarda yer almıştır.
9. İkâmet odaları ocaklı ve duvar hücrelidir.
10. Kemerlerde sadece tuğla kullanılmıştır.
11. Kapısı doğrudan doğruya avluya açılan bir han görülmez giriş avluya daima tonozlu bir geçitle bağlanır.
12. Plânın değişik kotlardaki araziye oturması dolayısıyle ikinci bir girişi olan Büyük Yeni Han, Kurşunlu Han ve bodrum girişi ayrı olan Rüstem Paşa ve Küçük Çukur Hanları istisna olarak, giriş herzaman tektir.

Fatih devriyle başlayıp dört asır boyunca İstanbul şehir hayatında önem kazanmış olan hanlar, 19. yüzyılda evvelâ duraklar, yüzyıl sonuna doğru sosyal gelişmenin icaplarına uyarak, gittikce ticaret hayatının iş yerleri halini alır. Böylece Karahanlı, Gazneli, Büyük ve Anadolu Selçukluları ve son olarak da Osmanlılarda devam edegelen bu köklü han mimarisi,

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında artık tarihi devrini kapamış olarak görülür.

İSTANBUL HANLARININ TOPOGRAFİK DURUMU VE ŞEHİR DOKUSUNDA YERİ.

İstanbul'da Fetih'den sonra ilk Türk hanlarının görüldüğü 15. yüzyıl ikinci yarısından 19. yüzyıl ikinci yarısına kadar yaklaşık 4 asır boyunca, hanların şehir bünyesindeki yerlerini alışı, tipik bir durum göstermektedir. İstanbul hanları plânında (s. 29) da kolayca görülebileceği gibi, şehir hanlarının, bir iki külliye manzumesinden olanlarıyla Galata'da ki 4 han dışında, kesif bir şekilde, Eminönü - Laleli - Bayezıd üçgeni içinde toplandığı görülmektedir. İstanbul yakınında olup da bu bölgenin dışında kalanlar ise Süleymaniye ve Fatih Külliyeleri hanları ile yine Fatih'deki Şeker Hanı'dır. Askeri bir fonksiyonu olan Taşhan da bu bölgeye yaklaşmış olmasına rağmen içine girmemiş ve Lâleli'de ve hanların en dış hattında yer almıştır. Böyle bir yerleşme ise askeri birlikler için şehir dokusundaki yerin gayet uygun olarak seçildiğini göstermektedir.

Şehir hanlarının esas yoğunlaştığı Eminönü-Lâleli-Bayezıd hattı içinde kalan bölgedeki yerleşmenin en önemli hususiyeti ise burdaki hanların yaklaşık olarak yarıya varan bir oranda Kapalı Çarşı civarında toplanmış olmasıdır. Çarşının Fetih'den sonraki devrede İstanbul'un ilk önemli ticaret çekirdeğini teşkil etmesi bu toplanmanın esas sebebi olmuştur. Zamanla bu iş-ticaret bölgesinin Mercan-Mahmud Paşa hattı boyunca Haliçe kadar uzaması da hanların diğerlerini buraya doğru çekmiştir. İstanbul'un ilk iş ve ticaret hayatının yayıldığı bu bölge, seçimin çok isabetli yapıldığını ispat edercesine asırlar boyunca önemini kaybetmemiş ve hanları da yaşantısına katmıştır. Büyük şehir merkezlerinde, şehrin demografik durumunun ve ticaret hayatının normal bir neticesi olarak, arsa problemleri ortaya çıkmış ve genellikle Fetih öncesine kadar han mimarisinde kolaylıkla plânlarda rastlanan düzgün kare veya dikdörtgen formlardan, bu yer yetersizlikleri sebebiyle uzaklaşmak zorunda kalınmıştır. Ancak hanlar bu arsa zorluklarına ve şehrin topografik durumuna ustalıkla uyan ve şehir plânı içinde estetik yönden tamamlayıcı unsurlar olmayı başarmışlardır.

İstanbul hanlarında diğerlerine nazaran daha büyük olarak inşa edilenlerden Büyük Yeni Han, Vezir Hanı, ve Kürkçü Hanı dışındakiler, şehir dokusu içinde önemli noktalar olmaktan ziyade şehir mimarisi içinde tamamlayıcı elemanlar olarak gözükürler. Yukarıda belirttiğimiz büyük hacimli hanların ise ebaları ve yayılışlarıyle önemli noktalar olabilecekken, İstanbul tepelerinde yerleşerek şehrin siluetinde ihtişamla beliren anıtsal külliyelerle hiç bir zaman yarışacak ve anlam bütünlüğünü bozacak bir tarzda ele alınıp yerleştirilmemiş oldukları görülür. Bir Çuhacı Hanı'nın, Nuru Osmaniye Camiî ile ve Vezir Hanı'nın da Atik Ali Paşa Camii ile çok yakın yerleşmiş olmalarına rağmen karşılıklı etkilerini azaltmayışları ve şehir estetiğinde birbirlerini tamamlayıcı olarak inşa edilebilmiş olmaları çok önemlidir.

İstanbul'un büyük külliyeleri bünyelerinde diğer sosyal müesseseleri topladığı gibi hanlara da yer vermiştir. Bunlardan İstanbul'un ilk külliyesi olan Fatih Külliyesinin bir adıda Deve Hanı olan kervansarayı bugün tamamen yıkılmıştır. Süleymaniye Külliyesinin han bölümü ise mevcuttur, ve bulunduğu kısmın diğer bölümleriyle birlikte ele alınmış olması sebebiyle klâsik Osmanlı hanları tarzından uzak, kapalı tek bir hacim halindedir. Rüstem Paşa Camii külliyesinden olan Rüstem Paşa Hanı ve Küçük Çukur Hanı ise ayrı olarak inşa edildiklerinden klâsik avlulu şemaya sahip olmuştur.

İSTANBUL HANLARININ TÜRK HAN MİMARİSİNDEKİ YERİ

a). YAPI

1). MALZEME ve YAPI TEKNİĞİ.

Bir Karahanlı eseri olan Ribat-ı Melik de görüldüğü gibi, ilk Türk han mimari örneklerinde kerpiç ve tuğla kullanılmıştır. Ribat-ı Melik 12 metrelik yüksek duvarlarına rağmen sadece kerpiçten inşa edilmiş, duvar satıhları ise çeşitli geometrik şekillerde düzenlenmiş tuğla ile kaplanıp örülmüştür. Yine bu devreye ait Kerpiç-tuğla karışımı bir başka eser Akçakale Kervansarayı'dır.

İlk devir eserleri içinde bir istisna teşkil eden Harzem'deki Belevli Kervansarayı ise taştan inşa edilmiştir. Day Hatun Kervansarayı 11. yüzyıl sonlarına doğru sağlam bir tuğla mimarisine sahip olarak kerpiçten uzaklaşmış bir örnek olarak görülür. Karahanlılar devrini takiben Büyük Selçuklu kervansaraylarında da aynı malzemeler kullanılmıştır. Bunlardan Melikşah tarafından yaptırılmış olan Ribat-ı Zafaranî'nin temelleri tuğla, duvarları ise kerpiçten yapılmıştır. Tuğrul bey devrinde inşa edilmiş olan Ribat-ı Anuşirvan ise, taş ve tuğladan inşa edilerek daha sağlam malzemelere geçişi gösterir. Büyük Selçuklular'ın en önemli eserlerinden olan Ribat-ı Şerif de tuğla mimarisinin üstün bir örneği görülür. Tuğlanın tezyinat elemanı olarak da Karahanlı mimarisinden gelen özelliklerde, çeşitli örneklerde dizilmesi, bu malzemenin hem inşaat hemde tezyinat yönünden ilk devir Türk han mimarisinde ne derecede önemli olarak ele alındığını ve üstün neticelere ulaşılabildiğini göstermektedir.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ise daha sağlam ve kalıcı bir kapı malzemesi olan taş tercih edilmiştir. Bu devrede, Osmanlıla'ra kadar Han mimarisinin bütün eserlerinin taştan inşa edilmiş olması önemli bir hususiyet olarak belirir. Taş, Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ana duvarlarda olduğu gibi süslemelerinde ana malzemesini teşkil etmiş, ve bilhassa taş portaller çok ince detaylara kadar işlenerek önemli örnekler vermiştir.

Osmanlı devri Han mimarisinde ise durum tekrar değişmiş taşın yanında tuğla da çok önem kazanmıştır. Tuğlanın ağırlık ve işleniş yönünden uygun olması sebebiyle bilhassa örtü sisteminde tek malzeme olarak görülür. Cephelerde ise hem yapı, hem de tezyinat elemanı olarak kullanılmıştır. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayın'da olduğu gibi, cephelerde taşıyıcı olarak kullanılırken, pencere ve kapı alınlıklarında çeşitli dekorlar meydana getirmiştir.

Osmanlı devri han mimarisinde ayrıca mermer de bir yenilik olarak denenmişse de çok az örnekte kullanılmış olması fazla rağbet edilmediğini göstermektedir. Mermer bir inşaat elemanı olmaktan ziyade sadece tezyinatlarda yer almış ve daha ziyade portallerde kullanılmıştır. Böylece mermer kullanılmış eserler olarak Karapınar II. Selim Külliyesi ve Payas Sokullu Külliyesi görülür. Bu Kervansarayların portallerinde siyah-beyaz yahut yeşil-beyaz renklerde mermer kullanılmıştır.

Sonuç olarak Türk Han mimarisinde yapı tarzının bilhassa malzeme yönünden coğrafî bölge ve devirlere göre değişikliğe uğradığı ve gittikçe gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Kargir yapı şartlarının gereği olarak zemin kat ve katların, taşıyıcı payelerinde ve açıklıklarında değişiklik görülmez. Alt kat sistemi aynen üst katda da devam eder. Kapalı hacim ve açıklıklar ebat olarak zorlanmamıştır. İç mekânların, malzeme tekniğinin açıklıkları

geçmede kifayetsiz bıraktığı düz kirişler yerine, daha geniş imkanlar veren, kemer, kubbe ve değişik tarz tonozlarla kapatılması Türk Han mimarisinde başlangıcından itibaren vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Ahşap çatılı kiremit örtülü hanlara Osmanlı devrinde bazen rastlanırsada fazla rağbet görmemişlerdir. Kerpiçten taşa kadar hangi malzeme kullanılırsa kullanılsın Türk han mimarisinin bütün devrelerinde bir ustalık ve sağlamlık anlayışının öne çıktığı görülür.

İstanbul hanlarında ise ilk Türk eserlerinde kullanılmış olan Kerpiç hiç görülmezken Anadolu Selçukluları'nda görülen taşın tek malzeme oluşu gibi inşa tarzına da rastlanmaz. Tuğlanın cephelerde süsleme motifleri olmayıp fonksiyonel bir tarzda taşla birlikte hatıllar veya kemerler şeklinde kullanılmış olması ise malzeme yönünden karakteristik bir hususiyet'ni teşkil eder.

Ayrıca tuğla İstanbul hanlarının örtü sisteminin ana malzemesi olmuş günümüze kalan eserler arasında ahşap çatılı ve kiremit örtülü sisteme sahip bir esere rastlanamamış, hepsi tonoz ve kubbe ile örtülmüştür.

2). TAŞIYICI SİSTEM.

Türk Han Mimarisinin ilk devir örneklerinde kullanılan malzemeye bağlı olarak yapının ağırlığını, taşıyıcı duvarlar dışında, zemine aktaran elemanlar, fil ayakları yahut payelerdir. Bunlar yapının bünyesine göre taş ve ekseriye tuğladandır. Bu özellikler Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklular'da olduğu gibi, Türkler'in Batıya geçişinde Anadolu Selçukluların'da da devam etmiştir. Osmanlı devri hanlarının incelenmesi ise bu taşıyıcı elemanların, paye, sütun, ve ağaç direk olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sütun ve ağaç direkler Osmanlılar tarafından da çok kullanılmamış ancak bir kaç eserde tatbik edilmiştir. İçlerinde paye en çok kullanılanı olmuş daha ziyade alçak bir kaide üzerinde, kare veya dikdörtgen kesitli bir gövdeye sahip olarak yükselen ve yastık taşlarından sonra iki veya dört kemeri taşıyan elamanlar olarak ele alınmıştır. Payeler genellikle muntazam kesme taş ve bloklardan meydana gelmişse de tuğladan yapılmış olanlarıda mevcuttur. Sütunlu yapılar ise çok azdır. Bunlardan Eskişehir Kurşunlu Kervansarayının avlu revakları 16. yüzyılda orijinal olarak kullanılmış tek sütun örneğine sahiptir. Yine yapılarında sütun kullanılmış olan Çardak Yakup Bey ve Vezirhan Köprülü Mehmed Paşa Kervansaraylarındaki sütunlar orijinal olmayıp eski antik yapılardan getirtilerek kullanılmış olanlardır.

Ağaç direkler ise daha ziyade dikdörtgen plânlı ve kapalı nef tarzındaki hanlarda görülmektedir. Silivri Piri Mehmed Paşa, ve Büyük Çekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansaraylarının orijinalleri ağaçtandır. Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı'nda ise, orta destek sistemi paye olduğu halde yandakiler ağaç direktir.

İstanbul hanlarında ise taşıyıcı duvarlar dışında yapının yüklerini taşıyan elemanlardan kemerler bütün eserlerde tamamen tuğladır. Ancak hiç bir tarzda sütun kullanılmamış ve kemerler sadece payelerle taşınmıştır. İstanbul hanlarından Kürkçü ve Küçük Yani Hanlarının tuğla olan payelerinin dışında diğerlerinin hepsi taş payedir.

3. ÖRTÜ SİSTEMİ.

Türk Han Mimarisinde mekânların örtülmesi, ilk devirlerden itibaren sonuna kadar, aynı tarzda devam eder. Bu örtü sistemi başlıca :

1. Tonoz

2. Kubbe

3. Ahşap çatı ve toprak dam şeklindedir.

Tonoz bu tarzların en çok kullanılanı olup, beşik, çapraz ve aynalı tonoz gibi şekillerde tatbik edilmiştir. Dikdörtgen mekânlar kolaylıkla beşik tonozla örtülebilirken kare veya kareye yakın hacimlerin örtülmesinde çapraz yahut aynalı tonoz daha uygun düşmüştür. Ancak örtü sisteminde tonozun yanında kubbeninde yer alışı daha ilk Türk eserlerinden itibaren ortaya çıkmaya başlar.

Nitekim bir Karahanlı devri eseri olan Akçakale Kervansaray'ında, diğer bölümler tonozla örtülü olmasına rağmen, girişin yanındaki iki mekân kubbeyle örtülmüştür. Ribat-ı Mahi'de de kubbe görülmekte ayrıca Türk Han mimarisinde çok önemli bir özellik olarak eyvan-kubbe birleşmesinin böylece 1020 de, Büyük Selçuklular'dan da önce gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Gazneli ve Karahanlı eserlerinden sonra Büyük Selçuklularda da tonoz ve kubbenin önemli yeri olmuştur. Bu devir eserlerinden Ribat-ı Anuşirevan'da yan yana sıralanmış dikdörtgen mekanlar beşik tonozla örtülürken yapının üç köşesinde bulunan bölümlerde 4 eyvanın birleştiği merkezde kubbe kullanılmıştır. Bu tarzın bir örneğini Osmanlı devri han mimarisinde, tek misal olmakla beraber, Bitlis El-Aman Hanı'nda da görmek mümkündür. Eserde ahırlara açılan 4 eyvanlı mekân ortada merkezi bir kubbeyle örtülür. Ribat-ı Şerif'de de eyvanların bağlandığı kare mekânlar tromplu kubbelerle örtülmüştür.

Anadolu Selçuklular'ında ise yine geniş ölçüde tonoz kullanılmakla beraber bazı eserlerde örtü fonksiyonu dışında vazifeleri olan kubbeler de kullanılmıştır. Kayseri ve Niğde-Aksaray yolundaki Sultan Hanlarında, Avanos Sarı, Kayseri-Malatya yolundaki Karatay, Akşehir-Afyon yolundaki İshaklı hanlarda olduğu gibi, kışlık mekânlarda neflerin orta kısmında bir kubbe bulunur. Bu kubbeler yüksek ve pencereli çokgen bir kasnak üzerine oturtularak, hacmi örten bir unsur olma yanında, ayrıca bir aydınlatma feneri vazifesi de görürler.

Osmanlı devri Han mimarisinde ise önemli bir yenilik olarak, iki katlı han tiplerinin çoğalmasıyla, tonozla birlikte kubbe de çok kullanılan bir eleman olur. Eskişehir Kurşunlu ve Gebze Çoban Mehmed Paşa Kervansarayları bu tarza misal teşkil ederken, yine Edirne Rüstem Paşa Kervansarayında zemin katda çapraz tonoz kullanılmış üst kat revak ve mekanlarında ise üçgen pantantifli kubbeler yer almıştır. Üç katlı Merzifon Kara Mustafa Paşa Kervansarayı'nın çeşitli tonozları yanında, girişin üstüne ve karşısına isabet eden hacimlerin örtüsünde dıştan kiremitle kaplı 3 sıra kubbe kullanılmıştır.

Başlangıcından itibaren Osmanlı devrine kadar geçen devrede Türk Han mimarisinde ahşap örtü kullanıldığını gösteren bir ize rastlanmaz. Anadolu Selçuklu devri eserleri içinde bazı camilerde böyle ahşap örtü sistemi kullanılmış olmakla beraber han ve kervansaraylarda tatbik edilmemiştir. Osmanlı devri hanları içinde ise günümüze kalan böyle ahşap örtülü bir kaç eser bulunmaktadır. Fatih devrinin Lâpseki Yakup Bey, ayrıca Silivri Piri Mehmed Paşa, ve Büyük Çekmece Sokullu Kervansarayları ahşap örtülüdür. Yine bir 17. yüzyıl eseri olan Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı ile 18. yüzyıla ait Beyşehir Kurdular Köyü Hanı da bu tarzda devam etmiş örneklerdir.

İstanbul hanlarında Fetih'in ilk yıllarından sonra ahşap hanlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların kiremitle örtülmüş olmaları normaldir. Ancak bu tip eserlerden günümüze kalan olmamıştır. Bugün İstanbul'da bulunan hanların örtü sistemi sadece tonoz, kubbe veya bu ikisinin karışımı tarzındadır.

b). MİMARİ.

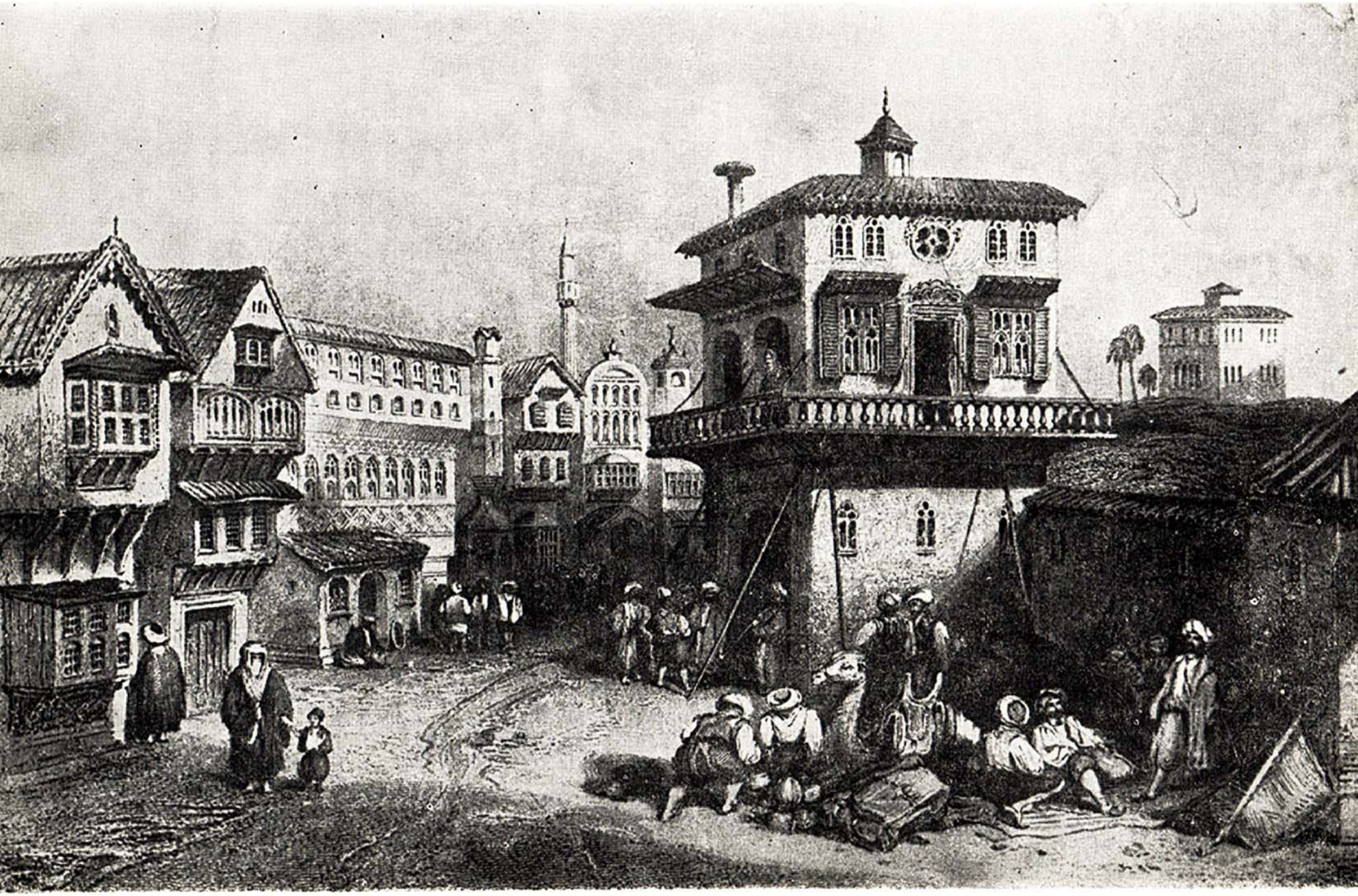
1). PLÂN ve MEKAN ANLAYIŞI.

Esas plân ve mekân anlayışının tesirlerini yaratan ilk tipik Türk han mimarisi örneklerini Gazneli ve Karahanlı yapılarında kolaylıkla görmek mümkündür. Bu iik devir eserlerini incelediğimizde, ilk plânların kare veya kareye yakın bir avluya sahip olduğu, etrafının ise revaklarla çevrildiği ve bunların gerisinde de kapalı mekânların yer aldığı görülür, bu genel plân şeması bütün Türk toplumlarında, değişik devrelerde dahi aynen uygulanmıştır.

Ancak bu şemanın değişik uygulamaları da görülmüştür. Meselâ bir Karahanlı devri eseri olup 11. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olan Akçakale Kervansarayında revaklı ve kareye yakın avlunun iki blok halinde olduğu görülür. Bu tarz daha ilerki bir tarihte 1115 de bir Büyük Selçuklu eseri olan Ribat-ı Şerif de tekrar ele alınmış fakat ön avlu enine bir dikdörtgen olarak uygulanmıştır. Dış görünüşüyle bu tarz eserlerin Anadolu Selçuklu Sultan hanlarına kadar tesir ettikleri görülmektedir.

İik eserlerden Gazneliler'e ait ve 1020 de yapılmış olan Ribat-ı Mahi de de değişik bir uygulama görülür. 4 eyvanlı avlu şeması yanında eyvan-kubbe birleşmesini Büyük Selçuklular'dan da önce gerçekleştiğini gördüğümüz bu eserde revakların yerini, avluyu 4 yönden çeviren ve avluya kemerlerle açılan mekânların aldığını görüyoruz. Büyük Selçuklu devri eserleri olan Ribat-ı Anuşirvan ve Ribat-ı Zafarani de kare plân ve 4 eyvanlı bir avluya sahip şemanın tipik örnekleri olarak devam eder. Ancak bu genel şema yanında farklı tatbikatlar da görülür. Karahanlı devrinden kalan ve bir 11. yüzyıl sonu veya 12. yüzyıl başı eseri olan Başane (Kurtlutepe) harabelerinde bulunan eser, diğerlerinden farklı bir plânla uygulanarak öndeki avlu kısmı arkada kapalı bir hoile birleştirilmiştir. Bu tarz ilerde, Karahanlı, Gazneli, ve Büyük Selçuklu kervansaraylarından farklı bir plân uygulayan, kare veya kareye yakın dikdörtgen bir avlu ile bir kenarında bu avluya bitişik kapalı bir mekandan oluşan, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının küçük bir öncüsü olarak karşımıza çıkmakta ve Anadolu Sultan hanlarının ana şemasını vermektedir.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında avlu, Karahanlı, Gazneli, ve Büyük Selçuklu kervansaraylarından farklı olarak sadece bir veya iki kenarı boyunca revakla çevrilmiştir. Bu devrede ayrıca tamamen değişik plân uygulamaları da ortaya çıkar. İzzeddin Keykavus I (1211-1219) tarafından Antalya'da yaptırılan ve Selçuklular'ın Kılıç Arslan II den sonra inşa ettirdikleri ikinci Sultan han olan Evdir Han, kareye yakın açık avlusu ile, Karahanlı, Gazneli, ve Büyük Selçuklu devirleri genel plân şemasına uygun bir eser olarak görülürken, Antalya-Alanya yolundaki, Giyasüddin Keyhüsrev II (1236-1246) tarafından yaptırılan Şerefza (Şarapsa) Hanı Türk Han mimarisinde şimdiye kadar görülmemiş ve Türkler'in ilk defa Anadolu'ya gelişlerinde kullanmaya başladıkları bir tarz olan, avlusuz ve üstü kapalı birbirine paralel nefler halinde oluşan tipin tek nefli örneği olarak ortaya çıkar. Bu neflerin sayısı ise çeşitli örneklerde bir ilâ beş arasında değişir. Antalya-Burdur yolundaki (1239) İncir Hanı ise bu tarzda 5 nefli bir eserdir. Bu tip örneklerin yanında kapalı nefli bölümlerle açık avlulların birleştirilmesiyle elde edilen eserler de yapılmıştır. Bunların en tipik misalleri avlulu kısımla kapalı kısmın

uç uca konmasıyla elde edilen ve ilk örneğini başlangıçda Başane Kervansarayında gördüğümüz, Sultan hanlarıdır. Konya-Aksaray yolunda 1229 da Sultan Alâaddin Keykûbad I tarafından yaptırılan Sultan Hanı bu tarzın en önemli eserlerindendir. Kapalı ve açık kısımların Sultan hanlarında olduğu gibi uç uca konması yerine, iç içe yerleştirilmesiyle elde edilen değişik bir tarz ise yine, Alâaddin Keykubad I tarafından 1231 de Antalya-Alâiye yolunda yaptırılan Alâra Han'da görülür.

Osmanlı devri Han mimarisinde kare yahut kareye yakın bir avluyu çeviren sütun ve payeler tarafından taşınan kemerlerden oluşan revak sistemine dayalı eserler önemli bir yer tutar. Ancak bu eserlerin tetkiki, Osmanlı Han mimarisi plân ve mekân anlayışının, başlangıcından itibaren Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'ndan tatbik edilenlerden farklı olarak ele alındığını ortaya koyar. Osmanlı devri hanlarında da bu şema esas tutulmakla beraber, yenilenen, gelişen ihtiyaçlara, fonksiyonel bir hal tarzı getiren mekânlar olarak ele alınır. Gelişmelerdeki ilk önemli adım ise Han mimarisinde büyük bir anlayış değişikliğini ortaya koyan, yolcularla hayvanlar arasında kesin bir mekân ve yerleşme ayrılığının doğmuş olmasıdır.

Bu tip hanlarda misafir ve yolcular için revaklar gerisinde mekânlar yapılırken, hayvanlar için de kapalı nefler halinde müstakil ahırlar tanzim edilerek iç içe bir konaklamadan uzaklaşılmış ve ileri bir anlayış getirilmiştir. 17. yüzyıl eserleri olan Malatya Kervansarayı ve Edirne Ekmekçizade Ahmed Paşa Hanı bu ilerlemenin güzel örnekleridir.

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında kapalı nefler şeklinde ki örneklerde, duvarlar boyunca uzanan iki sıralı taş veya ahşap sekilerdeki bölümler yolculara, sekiler arası da hayvanlara ayrılmıştır. Avlulu kervansarayların revaklı kare avlu gerisinde bulunan mekanları, yahut eyvanları ise daha ziyade yaz mevsimleri içindir. Böyle kapalı nefler halindeki hanlar Osmanlı devrinde de inşa edilmiş olmakla beraber geniş ölçüde kullanılmamıştır. Bir 16. yüzyıl eseri olan Gebze Çoban Mustafa Paşa ve Lüleburgaz Sokullu Kervansarayarı ile Büyük Çekmece Kervansarayı bu tarzda yapılardır. Yine böyle kapalı neflerden oluşan diğer eserler ise, 3 nefli Bursa-Manyas yolunda bulunan Issız Han (1394), Antakya Sabuncu Kervansarayı (1517), ve 4 nefli Tunceli-Pertek İmaret Hanı (16. yy.) ve Bitlis Baş Hanı'dır. (1672).

Osmanlı hanlarında, Anadolu Selçuklu Sultan hanları şemasına uygun, ön kısmı avlulu ve arkada avluya bitişik kapalı nefler halinde bir bölüme sahip eserlerde görülür. Meselâ Divriği Burmahan Köyü Kervansarayı ve Adilcevaz Kögoz Köyü Hüsrev Paşa Kervansarayı bu tarzdadır. Ayrıca Eskişehir Kurşunlu Kervansarayı (1525) (Plân No: 34) ve Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyelerinde (1529) olduğu gibi nefli iki ayrı kısmın ortada bir mekânla birleştirildiği örneklerde yapılmıştır. Bu anlayışda bir eserde 17. yüzyıl başında Edirne Ayşe Kadın Kervansaray'ında tatbik edilmiştir. Burda dikdörtgen iki büyük nefli bölümden meydana gelen ahırlar ortada kare bir mekân gibi düşünülmüş bir iç avlu ile birleştirilmiştir. Eserin kapalı nefleri yine, Bilecik-Vezirhan yolundaki Köprülü Mehmed Paşa Kervansaray'ında olduğu gibi, ahşapla örtülmüştür. Dikdörtgen ve avlusuz bu tip yapılarda çatının, diğer tarzdakiler gibi sadece tonoz ve kubbe ile örtülmedikleri bazen de ahşap örtülü oldukları görülmektedir.

Osmanlı devri han mimarisinde avlulu revaklı plân şeması önemli yer tutmakla beraber mekân anlayışındaki diğer bir gelişme de kat sayısının çoğalmasında görülür. İlk Türk Han mimarisi örnekleri içinde tek katlı bir plân anlayışı hakim olmuş sadece, bir 11. yüzyıl Karahanlı eseri olan Ribat-ı Melik yine revaklı kare avluya sahip olmakla beraber tek istisna

olarak iki katlı inşa edilmiştir. İlk devrelerden beri devam etmiş olan tek katlı han anlayış ve uygulamasının Osmanlılar tarafından da benimsenmiş olması gayet tabiidir. Bunlardan Malatya Silâhtar Mustafa Paşa (1636) ve Kayseri-İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayları Anadolu Selçuklu Sultan hanlarının plân şemasını aynen uygulayan ve tek katlı olan örneklerdir. Diyarbakır Hüsrev Paşa Kervansarayı (1527) (Plân No: 30), Çeşme (1528) ve bir 16. yüzyıl eseri olan Edirne Rüstem Paşa Kervansarayları (Plân No: 27), ise yine avlulu-revaklı şemada fakat iki katlı eserlerdir.

Merzifon içinde bulunan Kara Mustafa Paşa Kervansarayında (1681) ise (Plân No: 24), kat adeti daha da çoğalmış ve 4 kat olarak inşa edilmiştir. Bu eserde her kat değişik işlere tahsis edilmiş, bodrum kat ahırlara, zemin idareci ve bazı hatırlı konuklara, diğer katlar ise yolculara ayrılmıştır.

Türk Han mimarisinin ilk devirlerinden itibaren Osmanlılar'a kadar uzanan eserler tetkik edildiğinde, bütün Han mimarisinde dışa kapalı bir mekân anlayışının hakim olduğu ortaya çıkar. Bu yapılar, kendi ihtiyaçlarına cevap verebilen, uzun zaman dış yardım görmeden kendi kendilerine yetebilen mekânlar olarak düşünülmüş ve dışarıyla tek bağlantısı ise portali olmuştur. Özellikleri adeta bir iç kaleyi andırır.

Osmanlı devrinde, bilhassa külliye ve şehir anlayışı içinde gelişmesiyle, hanlar artık Anadolu Selçuklu kervansaraylarının kale görüntüsünden uzaklaşırlar.

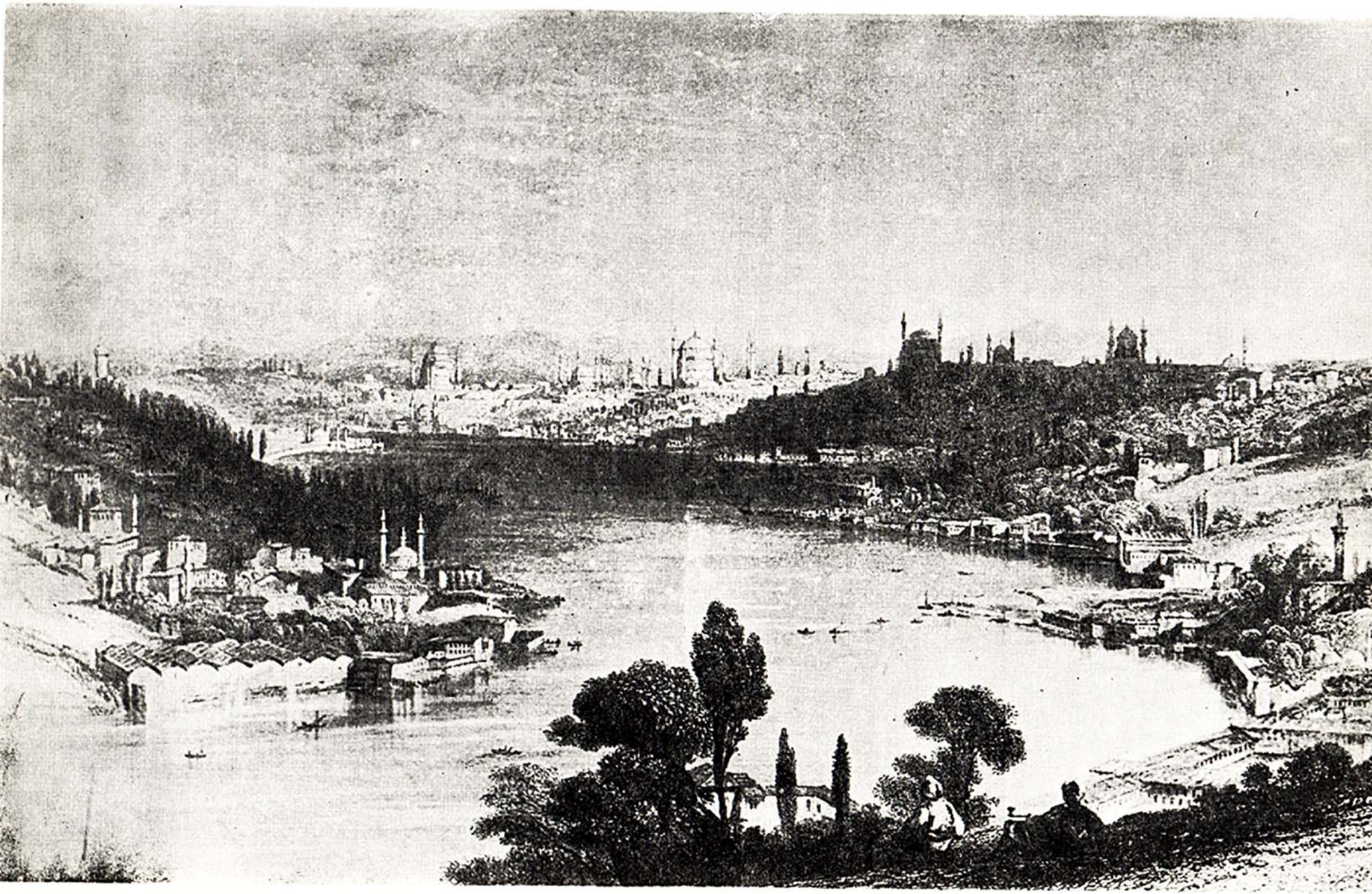
Bilhassa şehir hanları büyük bir gelişme göstererek iki kata yükselir. Az sayıda olmakla beraber 3 katlı olanlarda vardır. Yolcu hanlarında zemin ikamet için kullanılmayıp, depolara tahsis edilir. Yolculara ayrılan veya ticaret için kullanılan mekânlar ise üst katta yer alır. Büyük portaller sadeleşir, avlularda yer alan mescidler, bir iki istisna ile ortadan kaybolur. Bilhassa şehir hanlarında, yapının dışarıya bağlantısı artar, bazen cephelerde dükkânlar yer almaya başlar. Ayrıca şehir hayatının gerektirdiği iş hanları da ortaya çıkar. Bu hanların en mühim hususiyeti ise Türk han mimarisinin gelişmesi içinde hiç rastlanmamış bir şekilde, içlerinde ikâmet edilmeyişidir. Zemin depolara üst kat ise ticarethane mekânlarına ayrılmıştır. Bu tipin en eski örneğini Orhan Gazi devrinde Bursa'da yapılmış olan Emir Han'ında görüyoruz. Han ticaret hayatının ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda ,iki katlı olarak revaklı bir avlu etrafını çeviren mekânlardan teşkil edilmiştir. Asırlar boyunca Osmanlılar'da tatbik edilecek olan şehir hanları plânının olgun ve ahenkli nispetlerini ortaya koyan eserde zemin katın depolara üst katın ise ticaret mekânlarına ayrıldığı görülür.

İstanbul hanlarında genel plân şemasında ilk Türk eserleri geleneklerine bağlı noktalar olmakla beraber büyük aşamalar görülmekte, kapalı örtülü hacimlerden uzaklaşılmakta ve çok azı istisna dışında bütün hanlar avlulu olmakta eyvan ise kaybolmaktadır. Ayrıca kesif bir şehir ve ticaret hayatının gelişmelerine uygun olarak kat ve avlu sayıları değişmekte insanlara hizmet eden mekânların ahır bölümleriyle olan münasebetlerinde de önemli gelişmeler ortaya çıkmaktadır.

Devamlı bir gelişme göstermiş olan Türk han mimarisi böylece İstanbul hanlarında en üst düzeye erişmiştir.

2). CEPHE MİMARİSİ.

İlk Türk ribat ve kervansaraylarının görüldüğü, Karahanlı ve Büyük Selçuklu devirlerinde başlayarak Anadolu Selçuklu mimarisinde, mekân ve plân anlayışının gelişmesine tabi olarak cephe mimarisi de gelişerek olgun eserler vermiştir.

İlk Karahanlı ve Gazneli eserlerinden itibaren, cephe mimarisi abidevi bir anlayışla ele alınmıştır. Giriş cephesinde gelişmiş bir portale, yarım silindir takviye payandalarına, ve kademeli kemerlere, diğer cephelerde ise yine köşeli veya yarım silindir takviye kulelerine yer verilmiştir. Böylece bu yapıların dış görünüşünde bir kale intibaı yaratılmıştır. 11. yüzyıla ait tuğladan yarım silindir biçiminde payelerle ve sivri kemerlerle, Merv bölgesi karakteristik kale mimarisi görüntüsündeki Ribat-ı Melik, cephedeki yarı yuvarlak burçları ve köşedeki yuvarlak kuleleriyle Ribat-ı Mahi, ve yine köşe kuleleriyle Ribat-Şerif bu tarzın önemli ve tipik örnekleridir. Cephe mimarisinde bilhassa sivri kemerli abidevi portalin rolü büyüktür. Ayrıca tuğladan geometrik geçmelerle yapılan süslemelerde cephe mimarisini zenginleştirmiştir. Büyük Selçuklular'da da ribatların bu kale görünüşü yanında cephelerde tuğla süslemelerde Karahanlı tesiri devam eder. İç kısımlardaki tezyinatlar adeta bir saray ihtişamı gösterir. Böylece bu ilk devir Türk han mimarisinde bilhassa revaklı avluya bakan cephelerde süsleme geniş ölçüde kullanılmış ve kûfi kitabe kuşakları, geometrik geçmeli tuğla dekorlar ve bezemelerle, yapılarda bir zenginleştirme aranmıştır. Daha ileriki devirlerde Anadolu Selçukluları saldırılara karşı korunmayı kolaylıkla yapabilecek bir mimari anlayışında inşa ettikleri Sultan hanlarıyla, Anadolu'da bu abidevî kale görünüşlü tesiri devam ettirmişlerdir.

Anadolu Selçuklu kervansarayları cephe mimarisinde sadece taş kullanılmış ve taşlar zeminden saçak altına kadar aynı hacimde bloklar halinde büyüklüklerini muhafaza etmişlerdir. Bir kısmı kapalı nef halindeki mekâna, bir kısmı ise avlulu bölüme ait cephe duvarları, Sultan hanlarında cephe boyunca ve köşelerdeki takviye payandalarıyle eski örneklerin bir devamı olarak görülür. Kapalı mekân cephelerini hareketlendiren sadece, takviye payandaları, mazgallar ve saçakta cephe düzeyinden fırlayan çörtenlerdir. Her avlulu tip yapıda olduğu gibi avlu cephesi, çok daha fazla hareketlidir. Eyvan şeklinde dışarıya doğru çıkıntı yapan kemerli portal ise cephenin en önemli görüntüsüdür. Dış taş portaller cephenin sadeliğine karşı, geometrik geçmeli yıldızlar, kûfi ve nesih kitabe bordürleriyle son derece tezyini bir şekilde işlenmişlerdir. Bu yüzden Anadolu Selçuklu kervansaray mimarisinde cephe bir portal mimarisi olarak gelişir. Bu özelliği bütün Sultan hanlarında tespit etmek mümkündür.

Avluya bakan cephe portallerinde de süsleme önemle ele alınmış ve bazen, 1241 de inşa edilen Karatay Kervansarayında olduğu gibi, ejder kabartmaları ve stilize edilmiş motifler kullanılmıştır. Ayrıca Kayseri Sultan Hanı, Avanos Sarı Han, Niğde-Aksaray yolundaki Sultan Han ve Konya-Ankara yolundaki Sadeddin Han cephe mimarisinin abidevi portallerle geliştiğini gösteren örneklerdir.

Ancak bu tarz Osmanlı devri hanlarında aynen devam etmemiş ve ilk örneklerden itibaren cepheye hakim abidevi portal görünüşünden farklı bir durum ortaya konmuştur. Bilhassa kullanılan malzeme de değiştirildiğinden, Osmanlı devri mimarisinin bütün yönleri yanında, han mimarisi de kendine özgü karakteristik vasıflara sahip olmuş ve olgun örnekler ortaya çıkarmıştır. Osmanlı devri hanlarının cephe düzeni bilhassa iki katlı hanlarda düşey ve yatay hatların dengelenmesi şeklinde kendini gösterir. Cephelerde bu yatay hatlar daha ziyade duvar örgüsü ile elde edilmiş ve bilhassa taş sıralar arasındaki tuğla hatıllar bu görüntüyü kuvvetlendirmiştir. Yapının en üst yatay hattı ise bir bitiş hattı olan saçak frizidir. Cephenin bu yatay tesirleri, portal, pencereler, ve pencere kemerlerinin hasıl ettiği düşey hatlarla dengelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı devri hanlarının portalleri Anadolu Selçuklu kervansaraylarının zengin ve dışa fırlayan portallerinin karekterinde olmamalarına rağmen cephede den-

geli bir abidevî görünüşe sahip olmuşlardır. Osmanlı devri mimarisi bünyesi içinde diğer eserlerde olduğu gibi, han mimarisinde de, 15. yüzyıl bir araştırma devresi olarak geçmiş ve 16. yüzyılda klâsik ve karakteristik olgun ifadesini bulmuştur. Issız Han ve Çardak Yakup Bey Kervansarayı'nda olduğu gibi 15. yüzyıl başlarında, portalin tonozlu bir eyvan içinde basit kemerli bir açıklıktan ibaret olduğu görülür. Ancak Yakup Bey ve bazı diğer 15. yüzyıl eserlerinde portalin 30 cm. kadar dışa fırlamış olmaları karakteristiktir.

Cephelerde olduğu gibi portalde de taşın yanında tuğlanın da yer aldığı örnekler görülmeye başlar. Bu tarz Issız Han gibi şehir dışı hanlarda olduğu kadar, İpek Hanı, Koza Hanı gibi Bursa'daki ilk şehir hanlarında da tatbik edilmiştir. 15. yüzyıl yapılarından olan Issız Han'da portal eyvanının yan duvarlarında kemerli nişlerin ayna kısımlarının, tuğladan dekoratif bir şekilde işlendiği görülür. Ancak 15. yüzyıl eserlerinin hepsi böyle taş ve tuğla karışımı olmayıp meselâ Döğer Kervansarayı'nda olduğu gibi bazen hem cephede hem portalde sadece taşın kullanıldığı eserlerde vardır.

16. yüzyılda daha ziyade külliye şeklinde teşekkül eden yapılarda yer alan Kervansaray ve hanların, Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı'nda olduğu gibi bazen külliyeden ayrı olarak bir portale sahip olduğu ve hafifce dışa çıkıntı yaptığı görülür. Bu eserde cephede taş ve tuğla, portalde ise sadece taş kullanılmıştır. Eskişehir Kurşunlu Kervansarayı'nda ise portal tamamen sathi bir sivri kemerden oluşmuştur. Büyük Çekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı'nın cephesi de ayni sathi yay kemerli portalle teşkilâtlandırılmıştır.

17. yüzyılda han mimarisinde portallerin tekrar Kuşadası Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı'nın her iki cephesinin yay kemerli portallerinde ve Menemen Kervansarayı'nın esas portalinde olduğu gibi, dışa doğru hafifce bir çıkıntı yaptığı görülür. Yine bir 17. yüzyıl eseri olan Amasya Taşhan'da portal cepheden dışarıya fırlayan zengin Selçuklu portalleri gibi inşa edilmiştir. Klâsik Osmanlı devri cephesi böylece Selçuklu devri anlayışıyla birleştirilmiş ve portal abidevi bir tesir yaratmıştır. Buna paralel olarak iki katlı hanlarda portal bir eyvan içine yerleştirilmiştir. İzmir Çeşme, Ereğli, Edirne ve Erzurum Rüstem Paşa kervansaraylarında portal hep eyvan şeklinde ve muntazam kesme taştandır. Cephe taş ve tuğla karışımı tarzında olup sadece Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı'nda cephe, bir bölge özelliği olarak taştan yapılmıştır. Ayrıca eyvan şeklinde dışa açılan portale sahip Diyarbakır Hüsrev Paşa Kervansarayı'nda, iki katlı cephe düzeninde cepheyi aşan portal iki renkli taş sıralar ve iki pencere arasında yer alan kitabesiyle abidevi bir görünüşe ve zengin bir dekora sahiptir. Diyarbakır Hasan Paşa Hanı da aynı özellikleri gösterir. Tamamen iki renkli taştan olan portal, cepheden daha yüksektir. Eyvan şeklinde olup mukarnaslarla süslenmiş, ayrıca kitabe, rozet, ve üç dilimli kemere sahip nişlerle çok zenginleşmiştir.

Doğuda da aynen Batıdaki klâsik plân ve mekân anlayışı uygulanmış olmakla beraber, tezyinatda ve portal anlayışında mahalli karakterler hakim olmuş, süslemelerde kabartma, iki renkli taş işçiliği gibi Artuklu tesiri devam etmiştir. Batı Anadolu örneklerinde ise Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'nda olduğu gibi, cephede tezyinat sadece yapı malzemeleriyle elde edilmiştir. Cephedeki kemer ve pencere alınlıkları tuğla dekorludur. 17. yüzyılda Ceyhan Kurtkulağı ve Ulukışla Öküz Mehmed Paşa, Merzifon Kara Mustafa Paşa Kervansaraylarında olduğu gibi, cephede eyvan tarzında sade bir portal anlayışının devam ettiği görülür. Bir 16. yüzyıl eseri olup farklı bir durum gösteren Lüleburgaz Sokullu Kervansarayında, sivri kemerli portalin kubbeli bir giriş mekânına dönüşmüştür. Bu durum bazı eserlerde 17. yüzyılda da ortaya çıkar.

Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı'nda avlu girişi, kubbeli bir mekân halindedir. Yine farklı bir uygulama olarak, Bilecik-Vezirhan yolundaki Köprülü Mehmed Paşa Kervansarayı'nda da klâsik tarz dışında cephe masif payandalarla takviye edilmiştir. Ancak bu tarz yapılar münferit kalmakta ve genellikle tatbik edilen Osmanlı mimari anlayışını bozmamaktadır.

İstanbul hanlarında ise Cephe anlayışı da genel Han mimarisi gelişmesi içinde yerini almış ve ne ilk eserlerin tuğla motifli süslemelerine ne de daha sonraların taş işçilik ve süslerine rağbet etmeyerek hatta portali dahi cephe içinde adeta eritip cephenin tamamlayıcı parçası haline getirerek bir tam cephe bütünlüğü elde etmiştir. İstanbul hanları cephe mimarisinde hiç bir eleman tek başına bir estetik merkez teşkil etmez. Sadelik ve olgun bir proporsiyon araştırması cephe bütünlüğünün önemli bir özelliğini teşkil eder.

3). AVLU VE REVAKLAR.

Bütün genişlik ve açıklığıyla insanın istifade ettiği bir tabiat parçasının etrafını mekânlarla çevirip emniyet duygusunu kuvvetlendirmiş olarak kendi yaşama hususiyeti içine alma fikri, Türk mimarisinde başlangıcından itibaren ev, medrese ve han gibi eserlerde önemle yer almıştır. Kare veya kareye yakın bir forma sahip 4 eyvanlı revaklı avlu şeması, ilk Türk han mimarisinin ortaya çıktığı Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu Devirlerinden itibaren esas plân unsuru olarak bütün eserlerde görülmeye başlanır. İlk Karahanlı eserlerinden Ribat-ı Melik, Dehistan ve Day Hatun Kervansarayları 11. yüzyılın böyle 4 eyvanlı revaklı kare avlulu örnekleri olarak görülürken yine bu yüzyıla ait Akçakale Kervansarayı'nda olduğu gibi biri kare diğeri dikdörtgen olan iki avlulu veya Başane Kervansarayında olduğu gibi kapalı bir mekân yanında yer alan avlulu örneklerde ortaya çıkar.

En eski Türk han mimari örneklerinden olan ve 11. yüzyıl başında Gazneliler tarafından inşa edilen Ribat-ı Mahi de 4 eyvanlı kare bir avlu etrafında sıralanan mekanlarla çevrilmiştir. Burda revakların yerini, avluyu 4 yönden çeviren ve kemerlerle avluya açılan tonozlu mekânların aldığı görülür. Büyük Selçuklularda 11. yüzyılda Ribat Anuşirvan ve Ribat-ı Zafarani, 4 eyvanlı ve payeler üzerinde revaklı tek avlu şemasında eserler olarak ortaya çıkarken, bir 12. yüzyıl eseri olan Ribat-ı Şerif'de ise biri kare diğeri dikdörgen 4 eyvanlı ve revaklı iki avlu şeması tatbik edilmiştir.

Böylece Türkler Anadolu'ya gelinceye kadar hüküm sürdükleri Batı Türkistan'da revaklı merkez avlu şeması, han mimarisinin esas unsuru olarak devam eder. Ancak Anadolu Selçukluları'yla dahada Batıya ulaşan Türkler'in Anadolu'da başlattıkları devrede, han mimarisi böyle eski klâsik şemada çok az eser vermiştir. 1219 tarihinde İzzeddin Keykâvus tarafından Antalya'ya 13 km. mesafede kurulmuş olan Evdir Han bu eski geleneği sürdüren bir örnektir.

Avlu fikri bazı kapalı tip hanlarda tamamen ortadan kalkar, dolayısıyla revak da kaybolur. İlk örneğini 11. yüzyılda Türkistan Başane Kervansarayı'nda gördüğümüz tarzda ortaya çıkan Sultan hanlarında avlu, kapalı neflerden oluşan bir mekanın önünde tekrar ortaya çıkar, ancak avluda 4 eyvan fikri ve revaklar kaybolmuştur. Bu tarzın tipik bir örneği olan ve Alâaddin Keykûbad I tarafından yaptırılmış olan Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han'ın (1229) avlusunda, girişin sağında süslü revak kemerleri yer alırken sol tarafda ise tonozlu mekânların yer aldığı görülür. Yine aynı Sultan tarafından Antalya-Alâiye yolunda yaptırılmış olan Alara Han'da (1232) avlu, kapalı bölümle açık kısmın iç içe yerleştirilmesiyle çok değiş-

şik ve Türk Han mimarisinde hiç rastlanmayan bir tarz gösterir. Böylece dar ve uzun bir avlu meydana gelmiş etrafıda açık ve kapalı mekanlarla çevrilmiştir. Mescidler Sultan hanlarda merkez avluda yer alırlarsa da avludan başka yerlere yerleştirildikleri eserler de vardır.

Osmanlı devri han mimarisinde de revaklı kare avlu şeması eses alınmış, ancak 4 eyvan düzeni artık kaybolmuştur. Anadolu Selçukluları'yla ortaya çıkan kapalı neflerden meydana gelen avlusuz tiplerin bu devrede de devam edişi, avlu şemasına sahip hanların gelişmesini hiç bir zaman engellememiş ve dolayıyla bu alanda olgun abidevi eserlerin ortaya çıkışına mani olamamıştır. Avlulu tip hanlar Osmanlı devrinde konfor, hijyen ve sosyal yaşama yönünden büyük merhalede ortaya koymuştur. Zira bu tarz hanlarda insan önemle ele alınmış, hayvanlara ayrılan kapalı bölümler servis kısımları yolcuların ikâmet mekanlarından ayrılmıştır. Bilhassa ilk örneklerin bulunduğu Bursa da, Orhan Gazi zamanına ait Bezir Hanı, Emir Hanı, Murad Hüdavendigar devrinin Kapan Hanı ve diğer devirlerin Çukur, İpek, Hacı İvaz Paşa, Koza Hanlarıyla Edirne'deki Araplar, Mezit Bey Hanları gibi eserlerde, avlulu plân şeması, şehir hanlarının değişmez bir unsuru olarak ortaya çıkar.

İstanbul hanlarında ilk eserlerden itibaren ortaya çıkan merkezî avlu fikrine sadık kalmakla beraber önemli değişiklikle tatbik edilmişlerdir. 4 Eyvan şeması kaybolmuş açık avlu yanında kapalı bölümler kullanılmamışdır. İlk olarak avlu sayısı üçe kadar yükselmiş ve ahırlar bölümü ise avluların bodrumuna indirilmiştir. Birkaç istisna dışında ise avlunun bütün İstanbul hanlarında yer aldığı görülür.

REVAKLAR.

Türk han mimarisinin ilk örneklerinin görüldüğü Karahanlı ve Gazneliler'den itibaren avluda kullanılan ve iç mekânların önünde tabiat şartlarına karşı koruyucu bir unsur olduğu kadar estetik yönüyle de yapıya bir hareket getiren revaklar, genellikle her devirde önemle ele alınmıştır. İlk devir eserlerinden, Karahanlılar'a ait Ribat-ı Melik, ve Dehistan, Akçakale Day Hatun Kervansarayları; Büyük Selçukluların Ribat-ı Anuşirvan Zafarani ve Ribat-ı Şerifleri, böyle revaklı yapılardır. Ancak ilk devir hanlarında revakların kullanılmadığı örneklerde mevcuttur. Bir Gazneli eseri olan Ribat-ı Mahide (1020) bu revakların yerini avluya dört yönden çeviren ve kemerlerle avluyu açılan tonozlu mekânlar almıştır.

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında ise avlulu tiplerde yine revak kullanılmışsada bu ilk devir örneklerinde olduğu gibi avluyu dört bir taraftan çevreleyen tarzda olmamış revak sadece bir veya iki kenar boyunca tatbik edilmiştir. Anadolu Selçuklular'ında, önceki devir örneklerine benzer tarzda avlunun dört bir taraftan revakla çevrilmiş olması, ancak tek bir eserde, Antalya Evdir Han'da (1239) görülür.

Osmanlı devri han mimarisinde de, kapalı nefler halindeki han örnekleri dışında avluyu çeviren sütun ve payeler üzerinde kemerlerden müteşekkil revak sisteminin esas olduğu bir plân şeması uygulanır.

İlk Türk han mimari örneklerinden itibaren revaklarda payeler taş veya tuğladır. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu eserlerinde hiç bir zaman sütun kullanılmamış payeler sadece tuğladan yapılmıştır. Ancak bu devir eserleri içinde malzeme yönünden bir istisna gösteren ve taş olarak inşa edilmiş Belevli Kervansarayının payeleri de taştandır. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ise payelerde artık taşın tercih edildiği görülür. Ancak sütun yine kullanılmamıştır. Osmanlı devri hanlarında da taş payelerle taşınan revaklar çoğunluktadır. Ancak payelerin tuğladan olduğu veya bir 16. yüzyıl ese-

ri olan Eski:sehir Kurşunlu Kervansarayında olduğu gibi revakların sütunlarla taşındığı nadir örnekler de vardır.

İstanbul hanlarının revaklar yönünden fazla bir değişmeye uğramadığı görülür. Çok az örnek dışında bütün hanların avlulu ve dolayısıyla revaklı olduğu görülür. Ancak Revakların hepsi tuğladan olup sadece payelerle taşınmışlardır, sütunlu revaklar hiç kullanılmamıştır.

4). ODALAR

Türk Han mimari eserlerinin en önemli bölümlerinden birini teşkil eden bu ikâmet hacimlerinin, başlangıcından itibaren daha ziyade dışa kapalı bir tarzda inşa edildikleri ve açıklıklarının iç avluya tevcih edildikleri görülür. Türk han mimarisinin en eski eserlerinden olan, Gazneli devrine ait Ribat-ı Mahide (1020), bu mekânlar dikdörtgen formlu ve tonozla örtülü hacimler olarak avluya kemerlerle açılırken, diğer eserlerde tamamen avlu cephesini çeviren revaklara açılmışlardır.

Ayrıca bazı ilk Türk hanlarında meselâ Rebat-ı Şerif'te her odanın müstakil bir hacim olarak inşa edilmediği hususi gayelerle birbirleriyle irtibatlandırılmış mekânlar teşkil ettikleride görülür. İlk devir eserlerinde ikâmet mekânlarının ışıklandırılmasının, plân ve rölevelerin tetkikinden, sadece revaklara yahut avluya açılan giriş açıklıklarından elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden revaklara açılan hacimlerin fazla ışıklı olmadığı düşünülebilir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında, doğrudan doğruya avluya açılan eyvanlar dışında, revaklara açılan odalarda da aynı ışık azlığı hissedilmektedir. Ancak bazı eserlerde dışa açılan pencereler vardır ve bu yüzden ışık problemi kolayca halledilmiştir. Esas aydınlatma ve havalandırma meselesi olan mekânlar, ahırlarla kapalı nefler halindeki kışlık kısımlardır. Bu kısımlarda havalandırma ve aydınlatmanın ana duvarlara açılan mazgal pencerelerle halledildikleri görülür. Havalandırmanın nispeten halledilmesine karşılık, mazgal pencerelerden yeteri kadar ışık sağlanamadığından bu hacimler daha karanlık ve loştur. Ancak Anadolunun sert kışlara sahip bölgelerinde pencerelerin mazgal şeklinde tutulmuş olmaları ısıtmalarıyla ilgili olup bunu kolaylaştırmak içindir. Ayrıca bu yüksek mazgal pencereler, ocakların bacalarıyla birlikte havalandırmayı sağlayan özelliğe sahiptir.

Osmanlı devri han mimarisindeki örneklerin incelenmesi, ışıklandırma probleminin dış cephe ile ilgili olarak, mekânlara intikal ettiğini gösterir. İnsan ve hayvan barındıran mekânlar ayrı ayrı ele alınmışlardır, ahırlar daha önceki eserlerde olduğu gibi mazgal pencerelerle aydınlatılmış havalandırma ise yine mazgal pencere ve ocaklarla halledilmiştir. İkâmete ayrılan mekânlar ise zemin ve katlarda olmak üzere farklılık gösterir. Zemindekiler revaklara açılan bir kapı, bazı eserlerde ise bir kapı ve bir pencereye sahiptir. Ancak zemin kat mekânları dışa açılan pencerelere sahip değildir. Ekseriye depo olarak kullanılan bu zemin kat hacimlerinde emniyet yönünden böyle bir ihtiyaç hissedilmemiştir. Bazı hanlarda dış cephede dükkânlar yer aldığından zaten böyle bir imkânda mevcut değildir. Her zaman ikâmet için ayrılmış olan üst kat hacimleri ise, revaklara genellike bir pencere ve bir kapı ile açılırken, dış cephede de bir ve bazen iki pencereye sahip olmuşlardır. Bu yüzden üst kat mekânlarında ışıklandırma ve havalandırma tamamiyle halledilmiş durumdadır.

Ocaklar misafirlerin oturdukları şekillerden itibaren 160 cm. kadar yükselir, yanında ise bir veya iki niş bulunur ve yolcuların eşyalarını koymalarına yarar.

İstanbul hanları odaları da esas gayede fazla farklılık göstermezler. Ancak daha ışıklı ve havalandırılmış bir duru-

ma sahiptirler. Ayrıca bazı ilk eserlerde görülen hususi maksatlarla birbirleriyle rabıtalandırılmış hacimlere Hasanpaşa Hanı dışında rastlanmaz. Genellikle aks taksimatına göre birbirine benzer hacimler teşkil ederler. Ancak girişin üstüne isabet eden bindirmeliğin hasıl ettiği mekân ise diğerlerinden daha büyüktür. Bu yönden tek istisnayı Hasan Paşa Hanı göstermektedir. Bir misafirhane hanı olması sebebiyle böyle 2. katta 3 gözlü hacimler topluluğuna sahip bölümler görmekteyiz. Çeşitli ihtiyaç ve şahıslara göre mekânlar tayin edilmiş olması hanın hususiyetiyle çok uygun düşmektedir.

5). SÜSLEME.

Türk Han Mimari sanatının genel gelişmesi içinde, süsleme de başlangıcından İstanbul Hanlarına gelinceye kadar değişik safhalar göstererek devirlerinin karakterini aksettirmiştir. Süslemenin ilk Türk hanlarından itibaren, bilhassa cephe mimarisinde ve portalde önemle ele alındığı görülür. Günümüze kalan 11. yüzyıl eserlerinde bu özellikler açıkça bellidir. En önemli Karahanlı eserlerinden olan Ribat-ı Melikde, 12 metre yükseklikte olan kerpiç duvarlar tuğlayla kaplanmış ve üst kenarında uzanan farsca kitabe tuğladan ve çiçekli kufi ile yazılmıştır(45). Sivri kemerli portali çevreleyen tuğla tezyinat ve piştakın kenarlarını süsleyen yine tuğladan geometrik süslerle oluşan dikdörtgen bantlarla, 11. yüzyılın ikinci yarısına göre şaşırtıcı derecede gelişmiş bir süsleme gösterir.

Karahanlı kervansarayları ile başlayan bu mimari ve tezyinatın, çok zengin ve çeşitli tipleri sonraki Türk kervansaraylarında da açıkca görülür. Bunlardan bir Gazneli eseri olan aynı yüzyıldan Ribat-ı Mahide, aynı tarz süslemeler vardır, bilhassa eyvanlar süslemelerin en çok olduğu kısımlardır. Eyvanları dolanan tuğladan kesme büyük harflerle çiçekli kûfi kitabe kuşağı, Sengbest Arslan Cazip Türbesi Kitabesine benzeyen tipik Gazneli üslubundadır(46). Tuğla süslemeler Karahanlı devri mimarisi geleneklerini devam ettirir. 4 eyvanlı avlu şeması ve eyvan-kubbe birleşmesinin öncüsü olma gibi hususiyetlere sahip olan Ribat-ı Mahi ilerki yüzyıl kervansaraylarına örnek olurken Karahanlı ve Büyük Selçuklu han mimarisi arasında bir köprü olmuştur. Okadar zengin olmamakla beraber giriş eyvanındaki tuğla süslemeler de Ribat-ı Şerifdekilere misâl olmuştur. Burda pişmiş terrakota tuğlaların çeşitli örneklere göre dizilmesi, Karahanlı mimari özellikleri göstermektedir. Büyük arka eyvan, eserin en zengin kısmıdır. Bu eyvanın cephesinde tuğladan kesme geometrik geçmeler ve abidevi kûfi harflerle etrafını çevreleyen geniş kitabe kuşağı bulunur. Eyvanın içi sonradan ştuk süslemelerle kaplanmış ve alçı kabartma çiçekli nesih geniş bir kitabe kuşağı eyvanın yan duvarlarını ve arkasını boydan boya çevirmiştir.

Ribat-ı Şerifin yapıldığı tarihlerde (1115), Horasan mimarisinde süsleme malzemesi olarak sadece tuğla kullanılmıştır. Ancak tuğla arasındaki boşluklarda yine tuğla örneklere uydurulan harç süslemelere de rastlanır. Ribat-ı Şerifde görülen ştuk süslemeler, eserin Oğuz isyanlarıyla tahrip edilmesinden sonra Terken Hatun tarafından 1155'de yaptırılan tamirler sırasında ilâve edilmiştir. Böylece 11. yüzyıl başlarındaki eserlerde görülen geometrik tuğla geçmeler ve kûfi kitabe kuşakları yanında, 12. yüzyıldan itibaren nesih yazının ve ştuk süslemelerin de mimariye katıldığı görülmektedir.

Anadolu Selçukluları tarafından ortaya konan eserlerde de süsleme motifleri

(45). ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı I. S. 93. İst.
(46). ASLANAPA, Oktay; Türk Sanatı I. S. 93. İst.

yine Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçukluların ilk devir kervansaraylarına dayanmaktadır. Anadolu da süsleme, cephede portali dahada zenginleştiren bir unsur olarak çok önem kazanır. Bir 12. yüzyıl eseri ve Kılıçarslan II tarafından yaptırılmış olan Sultan hanı, Kayseri-Aksaray yolundaki Alay Handa birbirini kesen, yarım sekizgenlerin meydana getirdiği dörtlü düğüm, eski Türk süslemelerinin bir devamıdır. Ayrıca portalde Kılıçarslanla ilgili bir arma olması icap eden iki gövdeli stlize arslan figürü ve iç içe iki sekizgenden ibaret geometrik motiflerin, haçvari ve diagonal dörtlü kollarla birbirlerine bağlanmasından meydana gelen taş süslemeler karakteristiktir.

Izzeddin Keykâvus I tarafından yaptırılmış ve bir 13. yüzyıl başı eseri olan, Antalya-Isparta yolundaki ikinci Sultan hanı olan Evdir Handa, portal sathi işlenmiş yıldız geçmelerden geniş bordürler, birbirine düğümlenmiş daireler ve baklavalardan oluşan sivri kemer frizi ile çok zengin bir görünüş kazanır. Konya-Aksaray yolunda, 1229 da Alâaddin Keykûbad I tarafından yaptırılan ve en büyük Selçuklu Kervansarayı olan Sulhan Hanın dış portalinde yan nişler, iki renkli taş düğümlü geçmeler, aynen Konya Alâaddin Camii avlu cephesindeki portalde olduğu gibi bir Zengî mimarisi süslemesine dayanmaktadır. Alâaddin Keykûbad'ın Kayseri-Sıvas yolu Payas köyündeki ikinci Sultan Hanı portalinde, geometrik süslemelerden başka, iki taraftan gelip ortada birleşen yılan ejderlerinin başları gibi sembolik süslemeler de vardır. Yine bir 13. yüzyıl başı eseri olup Alâaddin Keykûbadın kölesi ve Emirlerinden olan Abdullah el Şahabi tarafından Eğrıdir-Denizli yolunda yaptırılan Çardak Handa da, karakteristik Selçuklu arslan heykellerinden başka, paye başlıklarında basit kabartmalar halinde öküz başı, çift balık, ve insan başı gibi figürlere rastlanır. Ayrıca portalde, Ribat-ı Mahide görülen ve tipik bir Gazneli süslemesi olan, atlamalı olarak birer kenarı kırık sekizgenlerin kesişmesinden meydana gelen dörtlü düğüm şeması, tekrar ortaya çıkar.

Alâaddin Keykûbad tarafından yaptırılmış olan diğer iki handan Ağzıkara Hanın, sathi kabartmalar halinde geometrik örneklerle süslü dış portalinde, mukarnaslarla kavrama kemeri arasını dolduran, svastika kompozisyonu, Harekkan kümbetlerindeki tuğla süslemeleri değişik olarak tekrarlar. Karatay Handa ise cephe, ağzında yılan taşıyan kanatlı arslan figürlerinden çörtenlerle süslenmiştir. Portal nişinde ise 2 arslan ve 2 kuş motifi işlenmiştir. Bordür süslemeleriyle rumiler arasında cepheden bir öküz başı ve küçük insan başı gibi figürler yer alır. Avluya açılan eyvan portalinde de, kuş, gazel, fil, tavşan ve birbirine sarılmış iki yılan gibi hayvan motifleri kullanılmıştır. Ayrıca Zengilerin düğümlü geçmelerinden gelişen çift ejder motifi de, yine avluya bakan kemer cephesinin üst ve köşe dolguları olarak kullanılmıştır. Böylece aynı devrede yapılmış olmalarına rağmen, Ağzıkara Han geometrik süslemelerin, Karatay Han ise figürlerin hakim olukları iki karakteristik eser olarak görülürler.

Alâaddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev II tarafından, sultan hanları plânına uygun olarak yaptırılan Eğridir Hanının, kabartma sülüs yazılı sağlam istifli Selçuklu kitabesi, burda ilk defa olarak bir bordüre yazılmıştır. Diğer eseri İncir Hanın portalinde ise, Sultan arması olarak sikkelerinde de rastlanan yüksek kabartma halinde yandan görülen birer arslan heykeli ve bunların sırtları üzerinde insan yüzlü birer güneş sembolü görülür. Valide Sultan Melike Mahperi Hatun'un Amasya-Tokat yolunda yaptırdığı Hatun Han portalinin solunda, niş şeklinde bir çeşme bulunur ki, bu Selçuklu kervansarayları için bir yeniliktir. Yine Gıyaseddin Keyküsrev II nin son yıllarında Antalya-Isparta yolunda yarım bırakılmış olan Susuz Handa, zengin geometrik süslemeler yanında kemer ve mukarnas yan dolgularında, palmet, rumi, köşe sü-

tun başlıklarında ise çift akant başlıklı nebati süslemelere de yer verilmiştir.

İzzeddin Keykâvus II tarafından yaptırılan Avanos Sarı Han dış portalinde geometrik örnekler devam ederken, yan nişlerin üstünde Zengilerden gelen düğümlü geçmeler sadeleşmiş olarak devam eder. 13. yüzyılın ikinci yarısında Eğridir-Denizli yolunda bulunan Goncalıda Akhanın dış portal bordürü, birbirine bağlanan tek sıra gamalı haçlardan meydana gelen meandırların boşluklarına kare çerçeveler içinde yerleştirilen bir sıra kabartma hayvan figürleri ve insan başı motifleriyle süslenmiştir. Karatay Handaki gibi, sfenks, kuş, çift başlı kartal, karaca, arslan, ejder, yabani keçi gibi çeşitli hayvanlardan oluşan bu figürler bir yenilik göstererek, Karatay Handan farklı olarak, palmet ve rumî gibi nebati motiflerle kaynaştırılmıştır. Tamamiyle antikiteye çalan bu dış bordür yanında iç kısım bordürleri, sekizgen ve geometrik geçmelerden yıldızlarla ve ortalarındaki rozetlerle tipik Selçuklu süslemelerine bağlanır.

Anadolu Selçuklu eserlerinde, süsleme Türk han mimarisinin en gelişmiş ve önem kazanmış bir devresini yaşamıştır. Bu zengin dekorlu yapılar yanında Konya-Beyşehir yolundaki Altınapa Han (1201), veya Vezirköprü-Boyabad yolundaki Durak Handa (1266) olduğu gibi, süslemelerin yer almadığı örnekler de varsa da bu tarz eserler çok azdır. Anadolu Selçukluları kervansaraylarında, ilk Türk han mimarisinde görülen, geometrik süsleme motiflerini, kufi yazıları geniş ölçüde kullanmışlarsa da bunlara, nesih ve sülus yazılı kitabeleri, figürlü ve nebatı motifleri de katarak süsleme sanatını zenginleştirmişlerdir.

Osmanlı devri han mimarisi cephe düzeni ve süsleme anlayışı ise, önceki devirlerden çok değişik olup, zengin süsleme anlayışı, yerini hacim ve proporsiyon dengesiyle oluşan bir estetiğe terkeder. Süsleme önemli ölçüde azalır. İlk Osmanlı han mimari örneklerinden olan Issız Handa, portal eyvanının yan duvar nişlerinin ayna kısımlarında, dekoratif bir işleme görülür. Güney Doğu Anadoluda bir 16. yüzyıl eseri olan Diyarbakır Hüsrev Paşa Kervansarayı portali, siyah beyaz olarak iki renkli taş sıralar halinde ve ayrıca iki yanı pencereli kitabesiyle oldukca zengin bir dekora sahiptir. Yine Diyarbakır'da bulunan Hasan Paşa Kervansarayında ise cephede tamamen iki renkli taş kullanılarak bir süsleme düzenine gidilmiştir. Portal ise eyvan şeklinde ve mukarnaslı sıralar ile dekorlanmış olup, kitabelik rozetler ve üç dilimli kemerlere sahip nişlerle daha da zenginleşmiştir. İki renkli taşlarla süsleme, Artuklu mimarisi tesirinde bir bölge karakteristiği olarak gözükür.

Diğer bölgelerdeki Osmanlı han mimarisinde tezyinat için yapı malzemesi değişik olarak ele alınmıştır. Meselâ Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı cephesinde, bütün kemer ve pencere alınlıkları değişik dekor gösteren tuğlalarla süslenmiştir. Ayrıca üst kat revaklarına açılan bir pencere alınlığında selvi motifi yer almıştır. Yine Payas Sokullu Kervansarayı portalinde görülen çok renkli taş tezyinat ise, bir mahalli karakter taşımakta olup başka yerlerde tekrarlanmamışdır. Saçaklarda tuğlanın birbiri üzerine çapraz yerleştirilmesiyle elde edilen kirpi saçak motifi ise gerek dış gereksl iç cephede hareket yaratan bir motif teşkil eder.

Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devirlerinde süslemeler de esas malzeme olarak tuğla kullanılmış, ancak tuğla arasındaki boşluklar yine tuğla örneklere uyan harçtan yapılmış motiflerle doldurulmuştur. 12. yüzyıl sonlarına doğru ştuk süslemelerin de yapının mimarisine katıldığı görülür. Anadolu Selçuklular'ında ise tezyinat malzemesi taştır. Anadolunun bol taşa sahip olma özelliği bu durumu yaratan başlıca faktördür. Taş portal tamamen rölyef halinde ve ince detaylar halinde işlenmiştir. Osmanlı han mi-

marisinde ise taşın yanında tuğlanın da aynı önemde ele alındığı görülür. Cephelerde tuğla hem yapı hemde süs malzemesi olarak kullanılmıştır. Dış ve avlu cephelerinde bulunan, kapı pencere üstlerindeki sathi kemer ve alınlıklar tuğlanın değişik tarzda işlenmesiyle yapılmıştır. Mermer çok az sayıda eserde kullanılmıştır. Portalinde iki renkli mermer kullanılmış olan Karapınar II. Selim Külliyesi ile üç renkli mermere sahip Payas Sokullu Küliyesi böyle nadir yapılardır.

İstanbul hanlarında ise süsleme geçmiş ile en çok ayrılan bir durum göstermiş, ilk eserlerin tuğla motiflerine veya Anadolu Selçuklularında görülen ince taş süslemelerine hiç bir zaman yaklaşılmamış daha ziyade sadelik ve cephe bütünlüğü önemsenmiş form ve hacim nispetlerinin olgunluğundan doğacak bir estetik anlayışına yönelinilmiştir.

VI. SONUÇ.

Türk han mimarisinin en eski örnekleri olan Ribat-ı Mahi'yi (1020), Ribat-ı Melik'i (1079) ve daha sonraki Büyük Selçuklu eserlerini incelediğimiz zaman, Osmanlı devri hanlarının ve dolayısıyla, İstanbul han mimarisinin, bu en erken devirlere kadar uzanan geleneklere bağlı olarak geliştiği ve gittikce daha olgun ve gelişmiş eserler ortaya çıktığı görülür. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devirlerinin geleneksel bir merkez avluya açılan 4 eyvan şeması, Anadolu'da Selçuklular zamanında terk edilmeye başlanmış, Osmanlılar'da ve İstanbul hanlarında ise hiç kullanılmamıştır. Buna karşılık avluyu dört bir yandan çeviren revak anlayışı, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da yerini bazen başka örneklere bırakmışsa da İstanbul hanlarının en karakteristik bir vasfı olarak herzaman tatbik edilmiştir.

İlk Türk han mimarisine hakim olan revaklı avlu gerisindeki mekânların yer aldığı plân şeması, Anadoluda, Selçuklular tarafından da tatbik edilmişse de bu yeni bir anlayışla yapılmış ve avluya eklenen kapalı bir bölümle Sultan hanı olarlk adlandırılan yeni bir plân tipi geliştirilmiştir. Ancak bu tarzın ilk örneğini, yine ilk devir Türk han mimarisinde görmek mümkündür. Nitekim bir Karahanlı eseri olan Başane Kervansarayı bu tarzın öncüsüdür. Yalnız bu tip yapının Türkler Anadolu'ya gelinceye kadar fazla kullanılmadığı görülür. Kapalı bir mekânın avluyla yan yana yerleştirilişi, Osmanlı devri han mimarisine de tesir etmişse de bu Sultan hanlarının aynen bir tekrarı şeklinde olmamış değişik kompozisyonlar halinde yeni bir anlayışla ele alınmıştır. Ancak bu tarz şemada eserlerin Bursa ve Istanbul gibi önemli şehirlerde kullanılmadıkları, buralarda uygulananların şehrin topografik şartlarına uyan revaklı avlu şemasına sahip hanlar olduğu görülür. Yalnız artık avluda erken devir eserlerinde aranan kare veya kareye yakın avlu fikri, İstanbul'da şehir bünyesi ve arsa durumlarına tabi olarak, terkedilmiştir. Hanın avlu veya plânı yol ve arsa ya uyarak çeşitli şekillerde uygulanır. İlk Osmanlı devri hanlarında ele alınarak, insanlar ve hayvanlar arasında kesin bir mekân ayrılığının ortaya konuşu, bilhassa İstanbul hanlarında gelişerek en olgun örneklerini vermiştir. Böylece ahırlar en eski İstanbul hanı olan Kürkçü Han'da ve Taşhan'da ana avlu bodrumunda yer alırken, Büyük Valide Hanı'nda bir üçüncü avlu bodrumuna yerleştirilmiştir.

İlk defa Osmanlı devrinde rastlanan çok katlı hanlar ve hanların çeşitli işlere tahsisi, İstanbul hanlarında en gelişmiş şekillerini vermiştir. İstanbul'da tek katlı han kullanılmamıştır. Çoğunlukla iki katlı olup, 18. yüzyıldan itibaren de üç katlılar da inşa edilmeye başlanmıştır. Büyük Yeni, Küçük Yeni, Sümbüllü, Yıldız Hanları ve Simkeşhane İstanbul'un üç katlı hanlarını teşkil ederler. Osmanlı devrine

gelinceye kadar barındırıcı olduğu kadar koruyucu bir karaktere de sahip olan hanlar, şehirlerde çeşitli değişik vazifeler yüklenmişler ve dolayısıyle yeni bir vazife anlayışı altında tanzim ve inşa edilmişlerdir.

Böylece şehirlerde yolcu hanları yanında, iş ve misafirhane hanları gibi yeni tipler doğmuştur. Bu hanlardaki mekânlar kullanma ve yereştirme yönünden diğer yolcu hanlarından farklıdır. Bugün tamamen kaybolmuş olan Elçi Hanı ve Hasan Paşa Hanı misafirhane hanları örnekleridir. Bunlarda diğer hanlara göre bir değişiklik olarak üst kat gibi zemin kat da ikâmete ayrılmıştır. Çuhacı ve Yıldız Hanlarında olduğu gibi iş hanlarında ikâmet yoktur, gece kalınmaz. Diğer yolcu hanlarıyla olan benzerliği ise üst katların insanlara tahsis edilirken zemin katın depolara ayrılmış olmasıdır. İlk Türk han mimarisi örneklerinden Osmalı devrine kadar uzanan devrede, hanlar bir kale görüntüsüne sahip olmuşlardır, mimarilerinde ise dışa kapalı bir mekân anlayışı hakimdir. Osmanlı devriyle birlikte bu kale görünüşünden uzaklaşılmış, yapının dışla olan bağlantısı artmış ve bazen cephelerde dükkânlar yer almıştır. Böylece hanlar gittikce ticari hayatın içinde yer almışlardır.

İlk eserlerde ve bilhassa Anadolu Selçuklu eserlerinde yalnız portalde ifadesini bulan cephe mimarisi, Osmanlı ve İstanbul hanlarında bütün cepheye yayılan bir anlayışa sahip olmuştur. İlk devir örnekleri gibi münferit abidevî noktalar olma yerine, İstanbul'da şehir anlayışı içinde yayılmış, şehrin yerleşme ve ticaret merkezlerini beslemiştir. İlk eserlerde kullanılan yapı malzemeleri, tuğla ve kerpiçtir. Anadolu'da ise Selçuklular bu malzemeleri tamamen değiştirmişler ve blok taş yapılar ortaya koymuşlardır.

Kale görünüşündeki cephelerinin sadece taş olarak inşa edilmesiyle hasıl olan yeknesaklık ise, dışa doğru fırlayan eyvan şeklindeki portallerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden kervansaray mimarisinde taş portal bütün tezyini unsurlarla abidevi bir portal-cephe kaynaşması şeklinde ele alınmıştır. İç avlu cephelerinde de ilk Türk eserlerindeki saray ihtişamından uzaklaşılmışsa da çeşitli süslemelere yine yer verilmiştir. Geometrik ve kûfi yazılarla yapılan süslemelere bu devrede, bitkisel dekorlar, nesih yazılar, ejder ve stilize hayvan motifleri gibi figürlerde katılmıştır.

Osmanlı devrinde ise, genel mimari anlayışına paralel olarak han mimarisinde de yeni bir anlayışla, cepheye hakim portal görünüşü terkedilmiş ve cephe bir bütün olarak kabul edilmiştir. Bunda Osmanlılar tarafından kullanılan malzemenin de değişmiş olmasının rolü vardır. Taşın yanında tuğlanın da önem kazanması ve beraberce dengeli bir şekilde kullanılmaları, hanların cephe tanziminde kendine has bir ifadenin doğuşuna sebep olmuştur. Bu yeni ifadeyi bütün İstanbul hanlarında görmek mümkündür. Ayrıca bu şekilde iki veya üç katlı bütün eserlerde cephelerin düşey ve yatay hatlarının dengeli bir tarzda ifadelendirilmesi mümkün olmuştur. Bu cephe anlayışı ilk Türk han mimari örneklerinden çok farklıdır. İlk devir Türk Kervansaraylarının hepsinin cephesinde yer alan piştak ve yarım silindir takviye payandaları gibi unsurlar, yapıların bir kale görünüşü kazanmasına sebep olmuştur. Cephe ve bilhassa portalde, tuğla geometrik geçmeler, ve kûfi kitabeler bu devrin karakteristik süslemeleri olarak ortaya çıkar. Daha sonraki devrede Büyük Selçuklu kervansaraylarında da eski geleneklere dayanan ifadeler devam etmiş, kale görüşündeki mimari kaybolmamış tezyinatda ise bazen aynı motifler kullanılmıştır.

Osmanlı devri hanlarında taş-tuğla sıralı bir anlayışla devam eden cepheler daha ziyade düşey ve yatay hatların dengeli bir kompozisyonu olarak ele alınmış, üst sınır ise kirpi saçak frizi ile nihayetlenmiştir. İstanbul şehir hanlarında plân

ve mekân anlayışının topografik şartlara ve şehir dokusuna uyacak bir tarzda ele alındığı görülür. Giriş, yine cephenin en önemli unsuru olmakla beraber, bütün yapı ve cepheyi hakimiyeti altına almaz. Portal bazen bir 15. yüzyıl eseri olan Kürkçü Hanında veya 17. yüzyıla ait Vezir Hanında olduğu gibi, dışa fırlarsa da, hiç bir zaman mübalâğalı bir tarzda ele alınıp bütün kütleye hakim kılınmamıştır. İstanbul hanlarında girişin önem kazanması bazen bindirmeliklerle halledilmiştir. Basit kemerli ve satıhda kalan bir giriş üzerine isabet eden, dışa taş konsollarla taşan bir hacim teşkil eden bu elemanlar, Çuhacı, Ali Paşa, Hasan Paşa ve Saksı Hanlarda olduğu gibi karakteristik bir görüntü teşkil ederler. Bu tarz nispeten önem verilmiş girişlere sahip hanlar yanında, girişin cephede çıkıntı yapmadan basit, kemerli bir açıklık halinde çok sade tutulduğu eserler İstanbul hanlarının çoğunluğunu teşkil eder. Yaldızlı, Serpuş, Şeyh Davud, Sepetçi, Şeker, Kumrulu, Balkapanı, gibi hanlar bu tarz sade bir girişe sahip olan eserlerden bazılarıdır.

Türk han ve kervansaray mimarisinde ışıklandırma, havalandırma, ilk devirlerden itibaren bir problem teşkil etmiş ve genellikle her devirde, ocak, baca, mazgal gibi elemanlarla halledilmeye çalışılmıştır. Bilhassa Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu mimarisinde ribat ve kervansaraylarda mekânlar revaklara sadece bir giriş acıklığıyla bağlı olduklarından, ışıklandırma yönünden fazla bir aydınlığa sahip olamamıştır. Ancak eyvan şeklinde avluya açılan mekânlarda hiç bir ışık problemi yoktur. Hayvanlara tahsis edilen kapalı mekânlarda ise, havalandırma ve ışıklandırma mazgallarla sağlanmıştır.

Osmanlı devri han mimarisinde nefli kapalı mekânlar mazgal pencerelerle aydınlanırken havalandırılma da ocak ve bacalarla temin edilmiştir. Şehir hanlarında ise ışıklandırma, cephe mimarisinin gelişmesiyle yakından ilgilidir. İstanbul hanlarında, zeminde dışa açılan pencere bulunmaz. Bu katın mekân'arı revaklara genellikle bir kapı, bazende bir kapı ve bir pencere ile bağlanmışlardır. Ancak zemin katın hacimleri, Hasan Paşa Hanı gibi misafirhanelerin dışında, depo ve servis bölümlerine ayrılmış olduğundan fazla bir ışıklandırmaya ihtiyaç göstermez. İkâmete tahsis edilen üst kat hacimleri ise hem revaklara hemde dışa açılmışlardır. Dış pencere, İstanbul hanlarında çoğunlukla her hacim için bir tane olarak görülürse de, bazı eserlerde iki veya üç pencere de bulunur.

Osmanlı devri han mimarisinde örtü sisteminin taşıyıcı iskeletini kemerler meydana getirmiştir. İlk eserlerden itibaren örtü sisteminde en çok kullanılan elemanın ise, tonoz ve bir miktar da kubbe olduğu görülür. Karahanlı eserlerinden Akçakale Kervansarayında girişin iki yanında kubbeli birer mekân, Gazneliler'in Ribat-ı Mahi'sinde tatbik edilmiş olan kubbe-eyvan birleşmesi ve Büyük Selçukluların Ribat-ı Anuşirevan'ında bulunan üç köşedeki kubbeli hacimler, azda olsa kubbenin ilk örneklerde yer aldığını göstermektedir. Osmanlı devrinde ise kubbe eski devirlere nazaran daha çok önem kazanmıştır. Bazı hanlarda ahşap çatı da kullanılmışsa da bu yaygın bir tatbikat olarak görülmez. Bu devrede taşıyıcı sistemlerin üstünü örten koruyucu tabaka artık ilk devir ribat ve kervansaraylarında kullanılan toprak tabaka olmayıp kurşun levha veya alaturka kiremittir. İstanbul'da Fetih'in ilk yıllarında ve 15. yüzyılın ikinci yarısında, ahşap yapılarla beraber ahşap hanların da yapılmış olması mümkündür. Ancak bu yapılar yerlerini çok kısa bir zamanda kârgir hanlara bırakmışlardır. Günümüze kadar ayakta kalmış bir ahşap han İstanbul'da yoktur. Tonoz,İstanbul hanlarında en çok kullanılan bir eleman olmuş, muhtelif şekillerde ve bazen de kubbeyle beraber tatbik edilmiştir.

Yapı malzemesi de Türk han mimarisinin gelişmesi içinde değişik hususiyet-

ler göstermiştir. Horasan'daki Türk ribat ve kervansaraylarında kullanıan kerpiç ve tuğla, Türkler'in Anadolu'ya geçmeleriyle bilhassa Anadolu Selçukluları tarafından terkedilmiş, onun yerine taş en ideâl şekilde değerlendirilerek başından sonuna kadar tam bir üslûp gelişmesi içinde en ince işciliklere sahip olarak mükemmel örnekler vermiştir. Osmanlı han ve kervansaraylarında ise, taşın yanında tuğla da tekrar önem kazanmış ve aynı önemde kullanımıştır. Tuğla, bilhassa örtü sisteminin değişmez bir malzemesi olurken, cephelerde de hem bir yapı, hemde tezyinat elemanı olarak görülür. Güney ve Güney-Doğu bölgeleri eserlerinde taşla beraber, çok az da olsa, mermerin de kullanıldığı görülür. Ancak İstanbul hanlarında çeşmeler dışında, mermer hiç kullanımamıştır. İnşaat yönünden ve cephe ifadesi olarak sadece taş ve tuğla kullanılarak düzgün ve olgun örnekler elde edilmiştir. Böylece İstanbul hanlarının başlangıcı olan Fetih yıllarından itibaren 19. yüzyıl sonuna kadar süren gelişmesindeki bütün özelliker göz önüne alınarak, İstanbul hanlarını biri fonksiyon diğeri plân ve mekân anlayışı olmak üzere başlıca iki ana bölümde toplamak kabildir.

A. FONKSİYON YÖNÜNDEN

1. YOLCU HANLARI.

Bu tip hanlar şehir dışı karakterinde olan kervansaray ve menzil hanlarının yolcu barındırma yönlerini, şehirde de devam ettiren örneklerdir. Şehir yaşantisı ve bünyesine göre bazen değişiklikler gösterirse de yeni bazı özellikler kazanmışlardır. Başlıca iki gruba ayrılırlar :

a). AHIRSIZ HANLAR

İstanbulda Vezir Hanı (17. yy.) ve Büyük Yeni Hanı (18. yy.) gibi örneklerini gördüğümüz bu yapılar artık bir şehir hanının, dış yollar üzerindeki menzil hanları ve kervansaraylardan nekadar farklı özelliklere sahip olduğunu gösterir. Şehir yaşantısı içinde, bir meskene sahip olmayan fakat çalışma mecburiyetinde bulunan insanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapılar olarak ortaya çıkarlar.

b). AHIRLI HANLAR

Şehirlere varışlarda ve şehirlerden geçişlerde hayvanların barındırılmasına imkân veren yapılar olarak şehir bünyesinde vazifelerini devam ettirirler. Ahırlar İstanbul hanlarında gelişmiş bir hal tarzına sahiptir. Bir 15. yüzyıl eseri olmasına rağmen Kürkçü Han'da ahırın esas avlunun bodrumuna yerleştirildiği görülür. Böylece insanların iskân edildiği bölümlerle kesin bir ayrıntığa uğramıştır. Büyük Valide Hanı gibi eserlerde ise, bu hal tarzı daha da geliştirilmiş ve ideâl bir şekil almıştır. Burda ahırın üçüncü bir avlu bodrumuna alındığı ve ayrılmanın daha da kesinleştiği görülür. Bu hususiyetlerinden dolayı ahırlı hanlarda başlıca iki grup olarak görülür :

1. Ahırın esas avlu bodrumunda yer aldığı hanlar.

Kürkçü, Rüstem Paşa Hanları ve Taşhan bu tipe uygun örneklerdir.

2. Ahırın ayrı bir avluda yer aldığı hanlar

Büyük Valide Hanı.

2. TİCARET HANLARI

Bir şehir hayatı hususiyeti olarak ortaya çıkan bu han tipi, Türk han mimarisinde Osmanlılar'a gelinceye kadar gözükmeyen bir tarzdır ve bir yenilik olarak ortaya çıkar. Umumiyetle içinde barındırdıkları esnaf topluluğunun adını taşırlar ve dolayısıyle de hangi iş bölümüne ayrıldıkları kolaylıkla anlaşılır. Bu tip eserlerde han mimarisinin eses mekân anlayışı değişmeyip yine zemin iskân için değil fakat servis ve depolar için ayrılmıştır. Üst kat ise bürolar halinde kullanılır. Bu hanları diğerlerinden ayıran en büyük özellik ise içinde gecelenilmeyişidir. İstanbul hanlarında, Çuhacı, Sofcu, Pastırmacı, Astarcı, Sarraf,, Kebapcı, Kuşakcı, Çorapcı, Perdahcı, Sepetçi, İgneci, Kalcı, Kaşıkcı, İplikçi, Sabuncu, Şekerci, Yelkenci Hanları bu tip eserlerdir.

3. MİSAFİRHANE HANLARI

Bu hanlarda tipik bir şehir hanı hüviyetindedirler. Bu tipden günümüze kalan İstanbul'da sadece bir tek han vardır. 16 yüzyılda devlet misafirleri için yaptırılmış olup 1865 yangınında tahrip olan Elçi Hanı, seyyahların ifadelerinden anlaşıldığına göre, o devrin icaplarına uygun olarak ahırlı bir handır. Bugün izi kalmamıştır. Bu tarzın İstanbulda bulunan tek örneği ise bir 18. yüzyıl eseri olan Hasan Paşa Hanı'dır. Ahırı yoktur ve diğer hanlardan ayrı bir hususiyet göstererek zemin katı ikâmete tahsis edilmiştir. Ancak zemin kat ikâmete ayrılmış olmasına rağmen cephede penceresi bulunmaz.

4. KÜLLİYELERE DAHİL HANLAR

Şehir yaşantısında önemli vazifeleri olan külliyeler, plân ve mekân anlayışları icabı bir kervansaraya da sahiptir. Bunlardan en eskisi, Fatih Külliyesinin imaret bölümünün bir parçası olarak 15. yüzyılda kapalı bir nef halinde inşa edilen ve bir adı da Fatih Kervansarayı olan, Deve Hanıdır. Külliye kütlesinden ayrı olarak ve misafirlerin hayvanlarını barındırmaları için yapılmış olan han, bugün mevcut değildir.

Bayezıd külliyesinin kervansarayının büyük kubbeli ahır kısmı, Abdülhamid II. devrinde, Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından umumî Kütüphaneye çevrilmiştir. Bitişiğindeki önü avlulu ahşap iki katlı binanın, kervansarayın hücreler kısmı olması muhtemeldir. Sonradan buraya aynı gayeye uygun olarak Misafirhane-i Askerî inşa edilmiştir, burasıda sonradan Dişcilik mektebi olmuştur.

Yine 16. yüzyılda Süleymaniye Külliyesinin bir bölümü ve kapalı bir hacim halinde yapılmış olan Süleymaniye Hanı da külliyelere dahil hanlardandır. Han Külliyenin bölümü olduğundan, ayrı bir tarzda ele alınmamış dolayısiyle İstanbul hanlarının gerek plân ve mekân anlayışından gerekse cephe ifadesinden uzak bir hüviyete sahip olmuştur.

Aynı yüzyıla ait ve Büyük Çukur Hanı olarak da adlandırılan Rüstem Paşa Hanı ve Küçük Çukur Hanı ise, Rüstem Paşa Külliyesine dahil olmakla beraber ayrı bir bölüm halinde ve İstanbul hanlarının hususiyetlerine sahip olarak. Taş ve tuğla sıralar ile cephede klâsik görünüşlü merkezi avlulu ve revaklı olarak inşa edilmişlerdir.

B. PLÂN ve MEKÂN ANLAYIŞI YÖNÜNDEN

İstanbul hanlarında Türk hanlarının geleneksel avlu şeması titizlikle korunmuştur. Karahanlılar devrinin iki katlı tek istisnası dışında Osmanlılar'a kadar devam eden tek katlı han mimarisi bu devrede değişerek çok katlı olmaya başlamış ve bu hususiyet İstanbul hanlarının da en karakteristik vasfı olmuştur. Böylece İstanbul hanlarını avlu ve kat yönünden şematik olarak başlıca iki grupda toplamak mümkündür :

1. AVLULARINA GÖRE.

Avlu fikri erken devir örneklerinde değişmez bir şema olarak yerleştikten sonra, Türkler'in Anadolu'ya gelmeleriyle bazı değişikliklere tabi olmuş, fakat İstanbul hanlarında tekrar önem kazanarak çok karakteristik bir vasfını teşkil etmiştir. İstanbul hanlarının pek az istisna dışında hepsi avluludur ve Simkeşhane dışında avlu bütün hanlarda revaklıdır. Ancak 500 senelik bir gelişme içinde pek az istisna vardır. Bunlardan Simkeşhane gerek başlangıcında gerekse yeniden inşasında başka gayelerle yapılmış olduğundandır avlulu fakat revaksızdır. Ancak ilk şekli hakkında da fazla bir bilgimiz yoktur. Bazı Külliye hanları ise Küliiyenin bünyesi içinde bir hacim olarak düşünülüp ayrı inşa edilmediklerinden basit bir kapalı hacim halinde inşa edilmişler ve dolayısıyla avlulu ve revaklı olmamışlardır. Fatih Deve Hanı ve Süleymaniye Hanı böyledir. Ayrıca Galata'da bulunan n dış cephe üslübu yönünden bir 18. yy eseri karakterini taşıyan Saksı ve Serpuş Hanları ise plân yönünden avlusuz olarak tamamen farklıdır. Bir 19. yy yapısı olan Eminönü Şapcı Hanı ise bir geç devir yapısı olup klâsik İstanbul hanlarından plân bakımından tamamen uzaklaşmışdır. Avlusuz ve tek bir koridor etrafında sıralanmış iki sıra hacimlerden ibarettir. Ancak avlunun formunda eskiyle olan bağlanı aynen sürmez, İstanbul hanları avlularında ısrarla kare veya dikdörtgen şema aranmaz ve avlu daha ziyade şehrin yollarına topografik bünyesine uyan daha organik şekiller alır. Avlu sayıları değişiktir ve başlıca üç grupta toplamak mümkündür :

a). TEK AVLULULAR

İstanbul hanlarının çoğunluğu tek avluludur. Ali Paşa, Çuhacı, Mercan, Yaldızlı, Pastırmacı, Leblebici, Bodrum, Astarcı, Balkapanı, Sarnıçlı, Güllekeş, Camili, Ağa, Yolgeçen, Sorguçlu, Baltacı, Kebapçı, Kuşakçı, Burmalı, Rüstem Paşa, Küçük Çukur, Çorapçı, Safran, Çukur, Kızlar Ağası, Perdahçı, Mercan Ağa, Sepetçi, Sofcu, Evliya, Hasan Paşa, İğneci, Zincirli, İmameli, Kalcı, Kaşıkçı, İplikçi, Kilit, Kurşunlu, Rabiye, Yağcı, Yıldız, Şekerci, Silahtar, Şeyh Davud, Simkeşhane, ve Yelkenci Hanları böyle tek avlulu eserlerdir.

b). İKİ AVLULULAR

İki avlulu hanlar Türkler'in İstanbul'da daha iyi yerleşme yıllarından itibaren gözükür, nitekim İstanbul'un en eski hanı

olan Kürkçü Hanı da iki avluludur. Bu tip diğer hanlar ise, Cebeci, Sabuncu, Vezir Hanları ve Büyük Yeni Handır.

c). ÜÇ AVLULULAR

İstanbul'da böyle sadece iki tane eser olup bunlarda, Büyük Valide Hanı ve Taşhan'dır.

2. KATLARA GÖRE

İstanbul hanlarında, tek katlı han görülmez.

c). İKİ KATLILAR

İstanbul hanlarında üç katlı olarak inşa edilenlerin dışında hepsi iki katlıdır.

b). ÜÇ KATLILAR

Az sayıda da olsa ilk örneklerini Osmanlılar'da ve Bursa şehir hanlarında gördüğümüz bu tip hanlar, İstanbul'da Fetih'den sonraki ilk yüzyıllarda tatbik edilmemiş olup, ancak 18. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Böylece İstanbul'un üç katlı hanları olarak görülen, Büyük Yeni Hanı, Sümbüllü Hanı, Simkeşhane ve Küçük Yeni Hanı bir 18. yüzyıl, Yıldız Hanı ise 19. yüzyıl ilk yarı eseridir.

Böylece İstanbul şehir hanları, Fetihden itibaren Türk sosyal ve ticaret hayatının en büyük merkezi olan İstanbul'da, eski geleneklerden hareket etmekle beraber, Türk toplum tarihinde şimdiye kadar rastlanmamış bir tarzda yoğun bir şehir yaşantısı ve ticaret hayatının hususiyetlerine cevap verebilecek bir olgunlukta gelişmiş ve yenilikler getirmiş olarak önem kazanmakta ve Türk han mimarisinde gelişmelerin en yüksek noktaları olan çok kıymetli eserler olarak toplanmaktadır.

İSTANBUL'UN MEVCUT HANLARI

26. KÜRKÇÜ HANI.

İnceleme yılı : KASIM 1971
Plan No: 6 (A+B),
Resim No: 30+31

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bir bölgede, Mahmud Paşa Yokuşu, Çakmakçılar ve Çarkcılar sokakları arasındaki ada üzerindedir. Girişin arka tarafına isabet eden Çarkcılar sokağı tarafında Büyük Yeni Hanı ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

İstanbul'un fethinden sonraki ilk yapılardan olup İstanbul hanlarının en eskisi ve Fatih devri hanlarından kalmış tek örnektir. 15. yüzyılda Fatih'in Sadrazamlarından Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu devrede Baş mimar Sinan-ı Atik Ayas Ağa olduğundan eserin mimarının da kendisi olması ihtimali vardır. Eser Mahmud Paşa Camii vakfındadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İstanbul hanlarının en eski örneği olan eserde, Osmanlı hanlarının bilhassa şehir hanlarında ve Bursa örneklerinde görülen inşa tarzının bir devamı olan yapı malzemelerinden taş ve tuğlanın devam ettiği görülür. Han, Mahmud Paşa'nın eseri olan Bursa Fidan Hanı'nın tertibinde bir eserdir. Bilhassa büyük avlu aynıdır. Hatta odaları dahi aynı sayıda olup, alt kat dükkanları her ikisinde de 48 üst kat odaları ise 49 adettir. Taş cephelerde muntazam kesme taş sıralar halinde ve aralarında tuğla hatıllı olarak kullanılmıştır. Ayrıca pencere söve ve hatılları, revakların taşıyıcı payeleri de taştandır. Tuğla duvar sıraları dışında genellikle bütün kemerlerde ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Örtü sisteminin Türk Han Mimarisinin örtü sisteminde görülen tarz ve teknikte aynen İstanbul hanlarında tekrarlandığını gösteren ilk eser Kürkçü Hanıdır.

Türk Mimarisinin tonoz ve kubbelerinde değişmez bir malzeme olan ve bu yönde teknik kolaylıklar sağlayan tuğlanın, aynı önemde İstanbul hanlarında da ele alınarak geleneksel teknik uygulamada bir değişiklik yapılmadığını göstermektedir. İnşaat ve teknik yönünden Osmanlı Hanları Mimarisinin aynen uygulandığı İstanbul hanları, esas değişikliklerini şehir bünyesine çok iyi yerleşmeleriyle daha ziyade fonksiyon ve mekân anlayışında göstermişlerdir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ

Genellikle muntazam dikdörtgen ve avlulu plân geleneklerine bağlı kalarak, yerin imkânı nispetinde bu tarz üzerinde örnekler vermeğe gayret eden Osmanlı devri şehir hanları, plân anlayışı İstanbul'da da aynen devam eder. Ancak İstanbul şehrinin özel durumu ve bilhassa şehir dokusunun arsa durumları artık istenildiği gibi geniş sahalar elde etmeğe müsâit değildir. Böylece arsa ve yol durumlarıyla sınırlanan arazide tatbik mevkiine konulan plân şemaları ise bazı şekillendirme güçlükleriyle karşılaşır ama yine yapı; plân anlayışından ayrılmadan çözüm yollarını arar ve şehir bünyesine çok iyi bir şekilde katılır. Bu yüzden Kürkçü Hanı da dış form olarak tam bir kare yahut dikdörtgen değildir. Yine yolların durumu plâna tesir etmiş, Mahmud Paşa Yokuşu ile Çakmakçılar ve Çakırcılar sokakları arasında kalan ada üzerinde bazı kısımlarda yollara uyan kırık hal cephelere sahip bir şekilde inşa edilmiştir. Ancak yinede iki avlulu olarak inşa edilmiş eserin esas ana avlusu 41,15x45,5 metrelik muntazam bir dikdörtgen olarak ya-

pılmıştır. İkinci avlusu ise diğerine nazaran daha küçük ve yamuk formludur. Plânı iki katlıdır.

Giriş, Mahmud Paşa yokuşunda bulunur ve eyvanı ile Bursa hanlarını andırır. Portali cepheden dışa fırlamış bir tarzda ve sivri kemerli bir çıkıntı yapar. Genell'kle sonraki İstanbul hanlarında tatbik edilecek tarzın dışında giriş kemerinin tuğla olması karakteristiktir. Portal aynen cephede de tatbik edilen tarzda muntazam kesme taşlı ve tuğla hatıllı sıralar halinde inşa edilmiştir. Hanın ikinci avlu tarafında bulunan kısımları ise bugün tamamen yıkılmıştır. Cephede her mekâna bir pencere isabet edecek şekilde açıklıklar bulunur.

Dikdörtgen, taş, söve ve hatıllı olan pencerelerin üst kısımlarında sivri tuğla kemerli sağır alınlıkları bulunur. Portal, çıkıntılı sivri kemerli bir eyvan şeklinde olup üst kısımlarında pencere bulunmaz. Bütün cephe ise üst kısmında bir kirpi saçakla nihayetlenir. Cephede yatay hatların hakim olduğu bir ifade hakimdir.

İÇ MEKANLAR.

Cepheden dışa fırlayan ve sivri kemerli bir eyvan şeklinde olan giriş, beşik tonozlu bir geçitle yapının esas avlusu olan büyük avluya bağlanır. Muntazam dikdörtgen formlu olan büyük avlu ile daha küçük ve yamuk formlu küçük avlu her iki katda da revaklı bir galeriyle çevrilmiştir. Ancak küçük avlu kısımlarının büyük bir kısmı bugün yıkılmıştır. Avlu çıkışının iki tarafında galeride, katları birbirine bağlayan merdivenler yer almıştır. Küçük avluya ise zemin katdan geçilmektedir. Burası bugün yıkılmış olmakla beraber kalan bazı bölümlerden revakların ve mekânlarının aynen küçük avludaki gibi olduğu anlaşılmaktadır. İç avlu cephelerini çeviren revakların kemerleri tuğladan olup her iki katda da sivridir. Revakları taşıyan payeler ise İstanbul hanlarında pek kullanılmayan ve sadece bir 18. yüzyıl eseri olan Küçük Yeni Han da rastlanan tarzda tuğladan yapılmışdır. Ancak revakların iç kısımlarında kalan kemerlerin ise yuvarlak olduğu görülür. Zemin kat mekânları depolara üst kat ise ikâmete ayrılmıştır.

Odaların hem zeminde hem katda revaklara açılan bir kapı ve pencereleri vardır. Kapılar yuvarlak taş kemerli olup pencereler dikdörtgen, taş söve ve hatıllıdır, üstlerinde ise yuvarlak tuğla kemerli sağır alınlıkları vardır. Üst kat odaları ocaklıdır. Hanın esas avlusunda ve giriş önünde bugün merdivenle inilen bir bodrumu vardır ve beşik tonozla örtülüdür. Buranın evvelce, rampayla inilen ve hayvanlar için ayrılmış bir bölüm olması muhtemeldir.

Büyük avluda Fatih'in silahtarı Hacı Küçük Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış olan mescid bugün geçirmiş olduğu tamirlerle esas karekterini kaybetmiştir. Bursa Fidan Hanı'ndan farkı burda mescidin dükkânlar üzerine inşa edildiği halde orda bir şadırvanın üstüne kurulmuş olmasıdır. Böyle dükkânlar üzerine kurulmuş bir mescid ayrıca Bursa İpek Hanı'nda da mevcuttur. Örtü sistemi ise her iki avluda aynen tatbik edilerek, zeminde galeriler çapraz, mekânlar ise beşik tonozla örtülmüştür. Katda ise odalar yine beşik tonozlu revaklar ise kubbelidir. Cephe tanziminde tuğla hatıllı sıraların yer alışı, dikdörtgen taş pencereleri üzerinde sağır alınlıklı sivri tuğla kemerlerin yerleştirilişi ve kirpi saçak konulması dışında eserde süsleme görülmez.

TİPİ.

Fatih devrinden günümüze kalan tek han örneği ve İstanbul'un en eski hanı olan, bazı kısımları yıkılmışsada orijinal halinden izler taşıyarak kendini oldukça iyi muhafaza edebilmiş olan eser, İstanbul'un iki avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

AYVERDİ, E. H; **Fâtih Devri Mimarisi;** İst. 1953. s. 174;

Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV İst; 1974, s. 580;

EYİCE. S: İstanbul, İst, 1955 s. 25; «İstanbul Maddesi»

İslâm Ansiklopedisi; 53 ABC İst. 1967; GURLİTT, E; **Die Baukunst Konstantinopels,** Berlin 1907. s. 62.

16. YÜZYIL :

6. BALKAPANI HANI.

İnceleme yılı : HAZİRAN 1971
Resim No: 3

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu Eminönü-Bayezıd-Lâleli üçgeninin biraz dışında kalarak Yeni Camii ile Küçük Pazar arasında yer alır. Girişi Hasırcılar sokağında olup diğer yönlerini Cömert Türk, Tahtakale caddesi ve Balkapanı ile Cömert Türk sokaklarının çevirdiği bir ada teşkil eder.

TARİHLENDİRME.

Eserin kitabesi yoktur, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. İstanbul hanlarında görülen ve Türk inşa tarzı üslubundan ayrılan bazı bölümlere sahiptir.

Bu inşa tarzı ve detayları yapının Türkler tarafından bir han olarak Bizans devrinden kalan veya yıkılan bir yapının bodrum ve temelleri üzerinde kurulduğunu göstermektedir.

İstanbul'un bugüne kalan en eski hanlarından biri olan eserin bodrum üstünde kalan kısımlarında 16. yüzyıla ait bir üslup ifadesi göze çarpar. Ancak cephe ve duvarlarda görülen bazı bölümlerin diğer kısımlardan ayrı karekterde olması meselâ cephede taş ve tuğla olduğu gibi sadece tuğla duvar şekline dönüşmesi, yapının ilerki devirlerde de bazı tadilâtlara uğramış olduğunu göstermektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Balkapanı Hanı, İstanbul'un dışında, İstanbul hanlarında görülen geleneksel Osmanlı inşaat tarzı yanında bir Bizans yapı tekniğinde bölümlere sahip tek binadır. İstanbul'da Türk hanlarında görülen ve tatbik edilen taş ve tuğla sıra karışımı veya moloz taş duvar inşaat tarzından farklı olarak bodrum mekânlarının, dar ve alçak dehlizlerinin, kalın masif tuğladan, kemer tonoz payeler ve duvarlarla inşa edilmeleri ve bu tarz ve görüntüde başka Türk hanlarının bulunmayışı bu kısımların Bizans devrinden kalmış olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık bodrum üstünde cephenin taş ve üç sıralı tuğla karışımla yine geleneksel görüntüye döndüğü görülür. Üst kat inşaatlarının çok farklı olması ve bazı yerlerde tuğla kullanılması değişik devir tamirlerine işaret eder. İki katlı eserde her iki katın taksimatı ve taşıma sistemi aynen devam eder. Taş ise payeler, sütun başlıkları, kapı kemerlerinde ve pencere sövelerinde yer almıştır. Üst tecrit malzemesi ise bugün tamamen değişmiştir. Revak kubbelerin kurşun kaplamaları yerlerini çimento harca bırakmıştır. Üst örtü sisteminin diğer kısımlarıda bazı yerlerde kiremitle örtülmüştür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLIKLERİ.

4 tarafı sokakla çevrili bir ada meydana getiren eserin Tahtakale caddesi cephesi gönyesiz olup düzgün bir dik-

dörtgen olabilecek Balkapanı Hanı'nın plânını bir yamuk plâna çevirmektedir. Ancak avlu çok az bir farkla ve yaklaşık olarak 42x31 metrelik oldukca düzgün bir dikdörtgen hasıl eder. Ayrıca bir bodruma da sahiptir. İstanbul'un ticaret hanları grubundan olup iki kat olarak inşa edilmiştir.

İstanbul hanlarında çok az yapı Balkapanı Hanı gibi görülebilen dört serbest cepheye sahiptir. Dış cephelerde inşaat tekniği olarak taş ve üç sıralı tuğla karışımı esas alınmıştır. Ancak üst kat cephelerinde bu tarzın bazı bölümlerinde tamirlerle değişmiş olduğu ve Hasırcılar caddesi cephesinde moloz taşla, Tahtakale cephesinde sadece tuğla ile tamir görmüş olduğu dikkati çekmektedir. Zemin katla birinci kat arasında taş bir bordür, Hasırcılar caddesinde olduğu gibi bazı cephelerde devam eder. Ancak diğer cephelerde tahrip olduğu görülmektedir. Bina saçakta sivri bir taş bordürle nihayet bulursada bu detayın orijinal olmama ihtimali vardır, zira örtü kısımları önemli surette tamir görmüştür. Portal dışa çıkıntı yapmayan ve bindirmeliğe sahip olmayan sade bir görünüşte basık taş kemerli bir açıklık şeklindedir. Bu kemeri üst kısımda yine basık formlu bir kemer kavrar ancak her iki kemerde aynı satıhta bulunup üst kemerin taştan sağır bir alınlığı vardır. Alt kısmında ise iki kemeri birbirinden ayıracak tarzda kemer genişliği boyunca uzanan bozı yerleri kırılmış olan bir taş silme görülür. Girişin üst kısmına isabet eden bölüm diğerlerine nazaran daha geniştir.

Cephe pencereleri taş söveli olup bazı cephelerde dikdörtgen forma sahipken bazılarında yuvarlak tav kemerli olarak da görülür. Hasırcılar caddesinde olduğu gibi basık taş kemer hatıllı olup üstünde tuğla sivri kemerli sağır alınlıklı olan pencerelerde görülür. Ancak bu çeşit pencerelerin sonradan muhtelif devirlerdeki onarımlarda ilave edilmiş olması muhtemeldir.

İÇ MEKANLAR.

Basık taş kemerli girişi, avluya beşik tonozlu bir geçit bağlar. Ayrı bir hususiyet olarak genellikle katların bağlantısını temin eden merdivenler ise genellikle İstanbul hanlarının çoğunda olduğu gibi avluda bulunmayıp giriş geçidinin sağ ve solunda yer almıştır. Geçidin yan mekânlarında geçide açılan pencereler bulunur. Avlu bugünkü haliyle oldukça harap ve ilâve inşaatlarla bozulmuş vaziyetteysede eski halini belirten detaylara sahiptir. Kemerler tuğladan olup üst katda Türk üslubunda sivri kemer tarzındadır ve yassı ütun başlıklı taş payelerle taşınırlar. Alt kat, büyük değişikliğe uğramıştır. Bu yüzden görülen bazı yuvarlak formlu kemerlerin orijinal olduğunu söylemek güçleşmektedir. Ancak dış cephelerdeki basık giriş kemerleri ve pencerelerin yuvarlak taş kemerli oluşları zemin katda da böyle yuvarlak kemerler kullanılmış olma ihtimalini çoğaltmaktadır.

Zemin kat odaları bir depo şeklinde kullanılmıştır ve galeriye açılan kapıları yanında bir de pencereleri vardır. Üst kat mekânlarının ise bunun yanında ayrıca dış cepheye açılan bir penceresi olup avluya bakan duvarlarında bir ocağı vardır. Avlu cephesinde de kesme taş ve tuğla sıralı hatıl tarzı aynen dış cephede olduğu gibi devam eder. Eserin örtü sistemi ise muhtelif tarzın bir karışımı şeklindedir. Zemin katda mekânlar ve revaklı galeri, beşik tonozla örtülürken köşe hacimleri ise çapraz tonozla örtülmüştür. Üst katda ise, köşeler ve mekânlar aynen zemin katdaki gibi devam ederken galeriler kubbeyle örtülür. Avluda cephelerin üstde kirpi saçakla nihayetlendiği görülmektedir. İnşaat malzemeleri, taş ve tuğlanın beraber kullanılış tarzı ve kirpi saçak gibi unsurlar dışında bir süsleme görülmez.

TİPİ.

Eski hususiyetlerini nispeten muhafaza edebilmiş en eski hanlardan olan

Balkapanı Hanı, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

ERKSAN, M; **İstanbul Hanları** I.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi 1916 (Basılmamıştır). Sanat Tarihi Kitaplığı No: 48;

EYİCE, S; «İstanbul Maddesi» **İslâm Ansiklopedisi**. İst. 1967,53 ABC. S: 1208

KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971.

9. BURMALI HANI.

İnceleme yılı : Mayıs 1971

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak gruplandığı bölgenin hafifce dışında ve Eminönü Rüstem Paşa Mahallesinde, Hasırcılar caddesi ve Kızılhan sokağı köşesinde, Rüstem Paşa Camii ve Rüstem Paşa Hanı yanındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir. Burmalı Hanı, Rüstem Paşa manzumesine dahil olarak Rüstem Paşa tarafından 1556 tarihlerinde Mimar Sinan'a yaptırılmıştır, dolayısıyla bir 16 yüzyıl eseridir. Üslûp tarzıda bu ifadeyi kuvvetlendirecek şekilde özelliklere sahiptir. Ancak yapı plân tarzındanda anlaşıldığı gibi bir han olarak inşa edilmeyip mahkeme binası olarak yapılmıştır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapının inşa tekniğinin yine İstanbul hanlarının karakteristik yapı malzemeleri olan taş ve tuğla hatılların kullanıldığı görülür. Bugün çok harap olmuş ve zeminnin tamamen değişmiş olmasına rağmen Hasırcılar caddesi ve Kızılhan sokağında muntazam taş sıralar halinde yine muntazam olarak görülen tuğla hatıllarla beraber işleidiği görülür. Taş ve duvar işçiliğinin mükemmeliyeti göze çarpar. Tuğla hatıllar arasındaki derzlerde muntazam aralıklıdır. Tuğla, taşıyıcı duvarlardaki bu hatıllar dışında revak kemerlerinde, örtü sisteminde ve pencere üst kemerlerinde kullanılmıştır. Revaklarda taş kemer kullanılmamıştır. Payeler ve sütun başlıkları kapı kemerleri pencere hatıl ve söveleri yine taştandır. Örtü sistemini teşkil eden tonoz ve kubbeler ise tuğladandır. Örtünün üst kaplama malzemesi ise bugün kiremit olarak görülmekte bazı kısımlarda ve kubbelerde ise çimento şapa rastlanmaktadır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Burmalı Hanı bir han olarak yapılmadığından klâsik İstanbul hanları gibi avlulu bir şemaya sahip olmayıp bir (U) şeklinde plâna sahiptir ve dolayısıyla yarım bir avlusu olduğu görülür. Avlunun diğer yüzünü caminin cephesi çevrelemektedir. Dış cephe zeminde çok değişmiş üstte ise çok harap olmakla beraber kesme taş ve tuğla görüntüsünde olup tuğla yatay hatıllarla kuvvetlendirilmiştir. Zemin yenilenmiş dükkanlarla kaplı olup üst kat pencerelerinin ve girişin hasıl ettiği açıklık ve düşey hatlar ise bu yatay hat tesirini dengelemektedir. Üst katda bulunan pencereler düz taş hatıllı olup üstlerinde tuğladan sivri mümaslı kemerlidir. En üst hattı eşkil eden saçak bugün eski halini kaybetmişsede kirpi saçak kalıntıları görülmektedir. Giriş sade yuvarlak taş kemerli bir açıklık şeklinde çıkıntısız ve bindirmeliksiz olarak yapılmıştır. Plân iki katlıdır. Zemin kat handa depolara ayrılmış ve ikâmet için kullanılmamıştır. İkâmet hacimleri üst kat da yer almıştır. Girişi Hasırcılar caddesinde ve Kızıl Han sokağında olmak üzere 2 tanedir. Üst katda ise cephe, her ikâmet bö-

lümüne bir pencere isabet edecek şekilde açıklıklara sahiptir.

İÇ MEKANLAR.

Giriş iki tanedir ve hanın tek ve yarım avlusuna beşik tonozla örtülü bir geçitle bağlanırlar. Avlu bugün tamamen haraptır. Her iki katı bağlayan merdiven, avluda yer alır. Ancak bugünkü hali orijinal değildir. Avlu cephelerininde dış cepheler gibi taş ve tuğla sıralı olarak inşa edildiği görülmektedir. Üst kısımda ise bir taş silmeyle nihayetlenirler. Kalan kısımlardan anlaşıldığına göre 3 açıklıklı yuvarlak revak kemerleri her iki katda da tuğladan yapılmış olup kare kesitli taş payelerle taşınırlar ve İstanbul hanlarında en çok kullanılan tarz olan sivri kemer tarzı dışında karakteristik olarak zeminde ve katda yuvarlak kemerler şeklindedirler. Zemin kat mekânları sonradan depo olarak kullanılmışlardır, avlu ve cephede pencereleri bulunmaz ancak avlu revaklarına açılan bir kapıları vardır. Kapılar yuvarlak taş kemerlidir.

Yapının örtü sistemi ise muhtelif tarzlarda ele alınmış olup zeminde revaklar ve mekânlar beşik tonozla örtülürken katda beşik tonoz sadece revaklarda kullanılmış, mekânlar ise kubbeyle örtülmüştür. Üst kat mekânlarının her biri ayrı bir ünite teşkil edip bir dış pencereye ve ayrıca revaklara açılan bir pencere ve kapıya sahiptir. Eserde süsleme izleri görülmez.

TİPİ.

Oldukça değişikliğe uğramış olmakla beraber bazı önemli orijinal bölümlere sahip olan eser, bir mahkeme binası olarak yapılmış ancak uzun yıllar sonra bir han olarak kullanılmaya başlanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA.

ÜLGEN, A. S; «Rüstem Paşa Heyeti» Mimarlık 1952/9 İst. 1912 Sayı 1-2 S: 23-28; Koçu R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971.

10. BÜYÜK ÇORAPÇI HANI.

İnceleme yılı : TEMMUZ 1971

MEVKİ.

Büyük Çorapcı Hanı İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgede ve Mahmud Paşa-Fincancılar yokuşunun kesiştiği köşede bulunur.

TARİHLENDİRME.

pedi'sinde rastlanan kaydına göre Kanupedisinde rastlanan kaydına göre Kanuni Sultan Süleyman'ın Kaptan-ı Derya'sı Piyale Paşa tarafından yaptırılmıştır, ve dolayısıyla bir 16. yüzyıl ikinci yarısı eseridir. İnşaat tekniği ve üslûbu yönündende bir 16. yüzyıl tarzı yapısına uygun vasıflara sahiptir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İstanbul hanlarının geleneksel yapı malzemeleri olan taş ve tuğlanın bu eserde de kullanıldığı görülür. Taş, esas giriş cephesinin bulunduğu Mahmut Paşa Yokuşu ve diğer görünen cephesi olan Fincancılar cephesinde tuğla hatıllarla beraber kullanılmış yatay hatlarla kuvvetlenmiş bir cephe düzeni elde edilmiştir. Taş ve duvar işçiliğinin oldukca iyi olduğu göze çarparsa da yapı önemli değişiklik ve tamirlere maruz kalarak görüntüsünü kaybetmeye başlamıştır. İç bölüm duvarlarında ise moloz taş kullanılmıştır. Revak kemerlerinin ise geleneksel olarak yine tuğladan inşa edildikleri görülür. Payeler bugün değişmiş olduğundan orijinal hallerini kaybetmişlerdir. Kapı ve pencerelerde tamamen değişikliğe uğramış va-

ziyette olduklarından form ve malzeme olarak eski hallerini belirterek bir bilgi edinmek mümkün değildir. Örtü sistemi ise tuğladan yapılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Büyük Çorapcı Hanı da yol ve şehir plânı düzenine uymak zorunda kalması sebebiyle düzgün formlu bir plâna sahip değildir. Tek avlusu yamuk formda ve gönyesizdir. Plânı iki katlı olarak yapılmıştır. Zemin kat hacimleri depolara, üst kat ise ikâmete ayrılmıştır. Esas giriş Mahmut Paşa Yokuşu'ndaki cephede ve cephenin ortasındadır. Bindirmeliksiz, çıkıntısız olarak sade taş kemerli bir açıklık halindedir.

Cephede zeminde pencere bulunmaz ve pencereler üst katda her hacime bir tane isabet edecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Ancak eski formları bugün değişmiştir. Cephenin üst kısmını sınırlandıran kirpi saçak frizi büyük ölçüde harap olmuş ve çok az bir bölümü kalmıştır.

İÇ MEKANLAR.

Giriş yapının tek avlusuna beşik tonozla örtülü bir geçitle bağlanır. Yan mekânların geçide açılan pencereleri vardır. Ayrıca zemini üst kata bağlayan merdivenler geçidin sağında ve solunda yer almıştır. Avlu bugün çok değişmiş ve yeni binalar ilave edilmiştir. Avluda ayrıca beşik tonozlu bir bodrum bulunur. Değişikliğe uğramamış bazı bölümlerden avlu revak kemerlerinin tuğladan ve İstanbul hanlarında çok tatbik edilmeyen bir şekilde her katda da yuvarlak kemer tarzında inşa edildikleri görülür. Revak payeleri, pencere ve kapılar eski hallerini kaybetmişlerdir ve orijinal halleri hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Avlu cephelerinin üst kısımlarında ise bazı yerlerde kirpi saçak motifleri görülmektedir.

Örtü sistemi hakkında tek görüntü bodrum ve giriş holüdür. Diğer kısımlar tamamen değişmiştir. Ancak zemin ve katda da aynen bu tarzda, beşik tonoz kullanılmış olması mümkündür.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş bir halde olup orijinal halinden uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

KOÇU, R. E: İstanbul Ansiklopedisi. İst. 1971.

23. KURŞUNLU HANI.

İnceleme yılı : **HAZİRAN 1972**
Resim No: 27+28

MEVKİ.

Zindan hanı ve Rüstem Paşa Hanı olarak da adlandırılan bu eser Türklerin İstanbulda inşa ettikleri hanlar bölgesinin çok dışında ve Osmanlıların ticaret bölgesi olarak kullanmadıkları Galata'da inşa edilmiş olmasıyla dikkati çeker. Galata Balıkpazarında Kardeşim sokakta Kürekçiler sokağı karşısındadır. Eski Ceneviz surları hattına paralel bir şekilde yapılmıştır.

TARİHLENDİRME.

Kitabesiz olan yapı, Eski Eserleri Koruma Derneği kayıtlarına göre Bizans, Cenevizlilere yaptırmıştır. Fakat 16. yüzyılda Sadrazam Rüstem Paşa vakfiyesi olarak zemin kat tamir ettirilmiş üst kat ise yeniden inşa ettirilmiştir. Eski karekterlerini kaybetmemiş olan zemin katın

inşa tarzı ve tekniği, ayrıca Galata'nın Türkler tarafından bir ticaret bölgesi olarak kullanımamış olması, yapının Bizans İmparatorluğu devrinden kalma olduğunu destekleyen bilgilerdir. Hanın yeniden inşaası ise S. Eyice'ye göre 1544-1550 senelerinde Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Eser bir Ceneviz kilisesi olan San Michele'in kalıntıları üzerinde kurulmuştur.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Zemin kat kısımlarında Bizans devri inşaat tarzının masif tuğla paye ve duvarlarından kalma kısımlar, Hanın Türkler tarafından yeniden inşa edilmesinden önce aynı yerde bir Bizans veya Ceneviz devri yapısı olduğunu doğrulamaktadır. Ancak 16. yüzyılda tekrar ele alınarak bir han haline getirilen eserin zemin katları tekrar tamir edilmiş, Türk tarz ve üslubunda bir yapı tekniği ortaya konarak üst kat tamamen yenilenmiştir. Dış ve iç cephelerde kesme taş ve tuğla karışımı bir tarz ele alınmış, taş ayrıca payelerde, silme taş başlıklarda, kapı kemerlerinde ve pencere sövelerinde kullanılmıştır. Tuğlanın ise yine bütün İstanbul hanlarında olduğu gibi revak kemerlerinde ve örtü sisteminde ve saçaklarda yer aldığı görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLIKLERI.

Kurşunlu Han da diğer hanlar gibi arsa ve yol durumuna uyarak kırık hatlı ve köşeli uzun bir dikdörtgen formlu plâna sahiptir, ve iki katlıdır. İç avlusu ise muntazam bir dikdörtgen olarak 9x46 metrelik dar ve uzun bir koridor halindedir. Yine İstanbul hanlarında çok az görülen bir şekilde Kardeşim sokakta bulunan girişin dışında, Kuyumcu Rahmi ve Endam sokaklarının birleştiği noktada ikinci bir girişi vardır. Hanın iki uzun kenarı bitişik nizamda olduğundan görülebilen iki cephesi dar kenarları olmakta, ancak bu cephelerde ilâve inşaatlarla oldukça kapanmış bulunmaktadır. Geri kalan kısımlar ise oldukça değişikliğe uğramış durumdadır. Giriş'in yuvarlak taş kemerli çıkmasız ve bindirmeliksiz sade bir açıklık olması muhtemeldir. Ancak formu bugün kaybolmuştur. Kalabilen kısımlardan ise pencerelerin düz hatıllı ve taş söveli dikdörtgenler olduğu anlaşılmaktadır.

İÇ MEKANLAR.

Dar cephelerde karşılıklı olarak bulunan girişler yapının tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu dar ve uzun bir dikdörtgen halindedir ve iki katda da revaklıdır. Avlu bugün yapılan ilâvelerle tamamen şeklini kaybetmiş bir durumdadır. Ancak revaklar halen kendini muhafaza etmekte olup, kemerleri her iki katda da tuğladan, zeminde yuvarlak taş kemerli pencereler ise dikdörtgen tarzındadır. Kemerleri taşıyan payeler ise taş ve kare kesitlidir. Zemin katdaki hacimlerin avluya bakan cephelerinde sadece bir kapı, üst kısım mekanlarında ise bir kapı ve pencere yer alır. Kapılar yuvarlak taş kemerli pencereler ise dikdörtgen formlu olup taşdan düz hatıllı ve sövelerle çevrilmişlerdir. İki katı birbirine bağlayan merdivenin ise şimdiye kadar İstanbul hanlarında hiç görülmemiş bir tarzda avlu ortasında ve bir haç teşkil edecek şekilde 4 kollu olarak yerleştirildiği dikkati çeker. Böylece dar ve uzun olan plânda merdiven merkezi bir yerde toplanmıştır.

Örtü sisteminde ise yine esas malzemenin tuğla olduğu ve zeminde galeri ve mekânların beşik tonozla, üst katda ise odaların yine beşik tonoz, galerinin ise kubbeyle örtülmüş olduğu görülür. Ancak üst örtü bugün tamamen değişmiş ve kubbeler çimento ile sıvanmıştır.

Avlu cepheleri üst kısımda kirpi saçak motifleriyle nihayetlendirilmiştir. Eserde ayrıca bir süsleme müşahade edilmez

TİPİ.

Bugün çok harpa ve değişmiş kısımları bulunan eser, İstanbulun tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

Eski Eserleri Koruma Derneği Arşivleri; Eyice S: Galata ve Kulesi İst. 1969. «İstanbul» (X Milletler arası Bizans Tetkikleri Kongresi Tertip Komitesi Yayınları) İst. 1955. s. 103 MAMBOURY, E; İstanbul Touristique İst. 1951, s. 360 ve res. s. 88.

24. KÜÇÜK ÇUKUR HANI.

İnceleme yılı : EKİM 1971

MEVKİ.

Küçük Çukur Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak yerleştiği bölgenin biraz dışında ve Eminönü'nde Rüstem Paşa Mahkemesi sokağındadır. Rüstem Paşa Camii yanında ve Rüstem Paşa Hanı karşısında bulunur.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir, ancak Kanuni'nin damadı Sadrazam Rüstem Paşa'nın 1556-1558 senelerinde Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu manzumeye dahildir ve dolayısıyla bir 16. yy. eseridir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde Osmanlı ve İstanbul hanlarının tarzı devam eder, karekteristik iki yapı malzemesi olan taş ve tuğla yine beraberce kullanılmıştır. Cephede ince ve kaba yontma taş tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. İç bölümlerde ise moloz taş duvar tercih edilmiştir. Tuğla, cephelerdeki hatıllar dışında da yine revak kemerlerinde ve örtü sisteminde vazife görmüşdür. Taşıyıcı konstürüksiyonun, kemer, paye, tonoz ve duvar halinde İstanbul hanlarında tatbik edilen tarzdan ayrılmadan aynen kullanılmış olduğu görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLIKLERİ.

Küçük Çukur Hanı'nın da İstanbul hanlarında görüldüğü gibi yol ve arsa durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle plânı muntazam değildir. Tek avlusu ise 6x8 metrelik oldukça küçük ve sadece bir cephede 2 kemer bulunan bir dikdörtgen forma sahiptir. Plânı iki katlıdır. Zemin katın depolara üst mekânların ise ikamete ayrıldığı görülür. Girişi bir özellik gösterir. Zemin ve kat girişi ayrı ayrı olup yan yana olarak bugünkü Rüstem Paşa Mahkemesi sokağında yer alırlar. Cephede zemin katında pencere bulunmaz ancak bu giriş cephesi ve camiye bakan cephesinde kapıdan daha alçak açıklıklar vardır. Bu açıklıklarda aynen iki giriş gibi bısık taş kemerlidir. Giriş cephesi zemin katda giriş açıklığının kemerine kadar ince kesme taş sonra yukarıya kadar tuğla hatıllı kaba yontma taş olarak görülür. Zemini 1. kattan ise bir taş profil ayırmıştır.

Camiye bakan cephede ise zeminden üste kadar tuğla hatıllı ince kesme taş kullanılmıştır.

Cepheler en üstte bir taş silme ile nihayetlenir kirpi saçak görülmez.

Hanın her iki girişde aynı büyüklükte sade, basık taş kemerli olup çıkıntısız ve bindirmeliksizdir. Giriş cephesi girişlerin üst kısmında diğer kısımlara nazaran bir yükselme gösterir. Ancak bir yüksek hacimli kısım sadece bu bölüme isabet eden odalardadır. Revaklarda ise devam etmez. Cephede gerek bu yüksek kısımda ve gerekse diğer kısımlarda bulunan pen-

cereler hatılsız ve sivri kemerlidir. Her odaya iki tane pencere isabet edecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Cami tarafı cepheleri de aynı karakterdedir.

Unkapanı caddesine bakan cephesi ise tamamen restore edilmiştir ve altda dükkânlar yer almıştır. Üst kısım pencereleri de diğer cephelerdeki gibidir. Hanın Uzun Çarşı caddesi cephesi ise Külliyenin diğer bölümleriyle bağlanmış ve burda bir şadırvan yer almıştır.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade ve basık kemerli bir açıklık olarak görülen avlu girişi beşik tonozludur. Avlu bugün oldukça iyi bir şekilde korunmuş olarak gözükür. Her iki katda da avlu cephelerini bir revaklı galeri çevreler. Katları birbirine bağlayan merdiven revaklarda yer alır. Revak kemerleri ancak iki açıklıklı ve yine diğer İstanbul hanlarında olduğu gibi tuğladan ve her iki katda da yuvarlak formludur. Kare kesitli taş payelerle taşınırlar. Zemin kat mekânlarının galeriye açılan sadece bir kapıları varken, üst kat mekânlarının ayrıca birde kapıyla beraber pencereleri vardır. Çok değişmiş olmakla beraber bazı kapı ve pencerelerin düz hatıl ve söveli dikdörtgen oldukları, pencerelerin ise üst kısmında yuvarlak tuğla kemerli sağır bir alınlığa sahip olduğu görülür. Üst kat hacimlerinin ayrıca dış cephede iki penceresi bulunur. Örtü sistemi katda köşe odalarında çapraz tonoz diğerlerinde kubbe, revaklarda ise çapraz tonoz halindedir. Zemin kat ise çok değişmiş olmakla beraber tonoz olduğu anlaşılmaktadır. Avlu cepheleri kaba taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir ve üst kısımda bir taş ile nihayetlenmiştir. Yapıda cephe işlenişi ve saçak dışında bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün oldukça iyi muhafaza edilmiş olan eser, tek avlulu ve iki katlı olarak İstanbul'un külliye hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

ÜLGEN Ali Salim «Rüstem Paşa Heyeti» IX Mimarlık Sayı 1-2 1952 İst. 1952 s. 23-28.

27. LEBLEBİCİ HANI.

İnceleme yılı : EKİM 1971
Resim No: 32

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgeden hafifce ayrılmış olarak Eminönü'nde Tahtakale'de Sabuncu Hanı sokağı ve Fincancılar Yokuşu'nun kesiştiği köşedir. Arka kısmında Büyük Şişeci Hanı ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir, mimarı bilinmemektedir. Eski Eserleri Koruma Derneği arşivlerine göre, Hürrem Sultan vakfından olup, bir 16. yüzyıl eseridir. 18. yüzyılda cephesinin yeniden elde geçirilmiş olması muhtemeldir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Osmanlı ve İstanbul hanlarının inşa tekniğinden ayrı olarak gözüken bir hususiyeti yoktur. Cephe muntazam kesme taş ve iki sıralı tuğla hatıllıdır. Avlu cephesinde de aynı tarz malzeme kullanılmış, iç bölüm duvarlarında ise, moloz taş tatbik edilmiştir. Taş, ayrıca konsollarda, payelerde, pencere söve ve hatıllarında kullanılmıştır. Tuğla ise, yine duvar hatılları dışında, revak kemerlerinde, örtü sisteminde ve saçak motiflerinde yer almıştır.

DİŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Bugünkü durumu çok harap ve ilâvelerle değişmiş olan Hanın plânı, yol durumları dolayısıyla fazla şeklini kaybetmemiş, plân ve avlu oldukça düzgün kalmıştır. İki kat halinde inşa edilmiştir. İstanbul hanlarının ticaret hanları grubundan olduğundan, zemin katı depolara ayrılmış, ticaret işleri için üst kat tahsis edilmiştir. Esas giriş cephesi bugün için üst kat tahsis edilmiştir. Esas giriş cephesi bugün oldukça değişm'ştir. Ancak orijinal halini gösteren kısımlar da mevcuttur ve bunlardan cephenin muntazam kesme taş ve araları tuğla hatıllı sıralar halinde inşa edildiği görülmektedir. Kesme taş işçiliğin'n muntazam olduğu göze çarpar. Giriş, zemin katının bu katda dışa açılan pencereler bulunmadığından, tek açıklığıdır ve sadece bir şekilde, çıkıntısız ve bindirmeliksiz yuvarlak taş kemerlidir.

Üst kat cephesi ise, girişin üzerinde taş konsollarla taşınan bir çıkmaya sahiptir. Pencereler dikdörtgen taş söve ve hatıllıdır. Cephe üst kısımda kirpi saçakla nihayetlenir.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade bir şekilde, çıkıntısız olarak görülen giriş, yapının 17x13 metrelik tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu cephesini her iki katda da revaklı kemerler çevirir. Revak kemerleri tuğladan ve hiç bir yerde form değişikliği göstermeden yuvarlak kemerlidir. Ancak revak kemerlerini taşıyan payelerin, yine taş ve kare kesitli oldukları görülür. Revaklı galeride bulunan merdiven ise, bugün orijinal halini kaybetmiştir. Zemin kat odalarının revaklara açılan bir kapısı, üst kat mekânlarının ise bir pencere ve kapısı bulunur. Pencereler düz hatıllı, dikdörtgen, kapılar ise yine düz hatıllı, yahut üstleri yuvarlak kemerli sağır alınlıklıdır. Tamirlere uğramış olan üst kat mekânlarının ocakları kaybolmuştur. Örtü sistemi ise, yine tuğla konstrüksiyonlu tonoz şeklinde olup, zemin kat mekânlarında ve galeride beşik tonoz, üst katda ise, galeri ve odalarda çapraz tonoz tarzındadır. Avlu cephelerinde, üst kısım kirpi saçakla nihayetlenmektedir. Hanın cephelerinde görülen tuğla hatıllar taş konsollar üzerindeki çıkmalar ve kirpi saçak motifleri dışında bir süsleme görülmez.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş olmakla beraber orijinal hali hakkında fikir verebilecek bölümlere sahip olan eser, İstanbulun tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

Eski E[illegible]leri Koruma Derneği Arşivleri.

28. RÜSTEM PAŞA HANI.

İnceleme yılı : ŞUBAT 1972

MEVKİ.

Büyük Çukur Hanı olarak da adlandırılan bu eser, İstanbul hanlarının kesif olduğu bölgenin biraz dışında kalarak Eminönü'nde Rüstem Paşa Mahkemesi ve Kızılhan sokakları köşesinde ve Burmalı Hanla Küçük Çukur Hanı arasındadır. Rüstem Paşa Camii Külliyesindendir.

TARİHLENDİRME.

Eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Sarı Rüstem Paşa tarafından, Camisinin Külliyesine ait olarak, 1556-1568 yıllarında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır ve dolayısıyla bir 16. yüzyıl yapısıdır. Kitabesizdir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Bugün eski karakterini oldukça iyi muhafaza etmiş olan yapının cepheleri, yine İstanbul hanlarında ortak bir hususiyet olarak ortaya çıkan, taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Ayrıca taş, paye ve kapı kemerlerinde, tuğla ise revak kemerlerinde ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Eser ayrı bir özellik göstermeden, klâsik İstanbul hanları hususiyetine sahip olarak görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

İstanbul hanlarında genellikle görüldüğü gibi, yola ve arsa durumuna uyma zorunda kalması sebebiyle plânı düzgün bir dikdörtgen değildir. Tek avlusu ise sadece üç göz kemerli ve yamuk formludur, ve zemin kat depolara tahsis edilmiştir. Han dıştan iki katlı olup ayrıca bir bodrumu vardır, dolayısıyla iç avludan üç kat olarak gözükür. Ancak avlu ve kat girişleri aynı olmayıp ayrı ayrı cephelerde yer almıştır. Esas giriş olan kat girişi Rüstem Paşa mahkemesi sokağındadır. Avlu girişi ise Unkapanı caddesi cephesindedir. Her iki girişte basık taş kemerli sade bir açıklık halindedir. Kızılhan sokağı ve Unkapanı cepheleri dükkânlıdır. Dükkânlar 1. kata yükselen yuvarlak kemerli olup araları muntazam taştır.

Rüstem Paşa Mahkemesi sokağında basık taş kemerli girişin yanında yine basık taş kemerli fakat giriş kadar yüksek olmayan hacim girişleri bulunur. Zeminden bu daha alçak kemerlere kadar yükselen kısımlarda ince kesmetaş bir cephe tanzimi gözükürken bunların üstünden birinci kata kadar olan kısımlarda ise tuğla hatıllı kaba yontma taş kullanılmıştır.

Hanın camiye bakan cephesinin zemin katıda aynen bu Mahkeme sokağı cephesi tarzındadır. İki katı birbirinden üç sıralı bir tuğla hatıl, üstünde 2 sıralı taş sıra ve yine üstünde bir taş silme olan kuvvetli yatay bir hat ayırır. Katda bulunan pencereler bütün cephelerde aynı hususiyetleri gösterir. Her mekâna iki pencere isabet eder, taş söve hatıllı olup üstleri sivri mümaslı kemerlidir. Ancak Kızılhan sokağı cephenin Unkapanı kısmındaki köşesindeki pecere istisna olarak tektir. Bu köşeye isabet eden örtü sistemi tonoz diğer odalar ise kubbe olarak görülür. Kat cephesi ise üç sıralı tuğla hatıllı kesme taş olarak inşa edilmiştir. Ancak giriş cephesinde sadece bir kısım diğer bölümlere nazaran 1 m. kadar yükselmiştir. Bu kısma isabet eden iki pencere diğerlerinden farklı olarak hatıllı ve yuvarlak kemerli olarak göze çarpar.

İÇ MEKÂNLAR.

Esas giriş Rüstem Paşa Mahkemesi sokağından olup, hanın tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır, iki katlı ve avlulu olan yapının orijinal halini oldukça iyi muhafaza ettiği görülür. Zemin kat depolara tahsis edilmiştir. Bodrum kat revak kemerlerinin tuğla ve yuvarlak formlu oldukları ve kare kesitli taş payelerle taşındıkları görülür. Zemin ve birinci kat revakları ise sivri mümaslı kemerlidir, ve sadece üç açıklıklıdır. Üst kat odaları bugün çok değişmiştir. Ancak, ocaklı olması muhtemeldir. Üst kata çıkan merdiven yine revakta yer almıştır. Revaklarda köşeler kubbe diğer kısımlar ise çapraz tonozdur. Tonozları birbirinden sivri mümaslı kemerler ayırır. Avluya inen giriş beşik kemerli ancak rampanın başlangıcı ise sivri mümaslı kemerlidir.

Bugün iç kısımlar değişmiş olmakla beraber dıştan karakterini kaybetmemiş olan eserde, cephe de tatbik edilen tuğla sıralar dışında bir süsleme çabası görülmez.

TİPİ.

Bugün orijinal hali hakkında fikir ve-

rebilecek bölümlere sahip olan eser, tek avlulu ve iki katlı olarak İstanbulun külliye hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

ÜLGEN, A. S. «Rüstem Paşa Heyeti», Mimarlık Dergisi 1952 IX. Sayı: 1.2 (Sayfa 23-28); MAMBOURY. E: İstanbul Touristique İst. 1923 s. 360; «İSTANBUL MADDESİ» İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ 53 ABC İst. 1967; Eski Eserleri Koruma Derneği Arşivleri; KOÇU, R. E; İstanbul Ansiklopedisi, İst. 1971.

37. SÜLEYMANİYE HANI.

İnceleme yılı : TEMMUZ 1972

MEVKİ.

Süleymaniye Hanı, İstanbul'un külliyelere dahil hanlarından olarak, Süleymaniye Külliyesi'nin bir bölümünü teşkil eder. Bugün İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılan eski İmarethanenin altına isabet eden kısmında ve Süleymaniye İmareti sokağında zemin katta yer alır.

TARİHLENDİRME.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış olan Süleymaniye Külliyesi'nin bir bölümü olan Han 1555 yılında inşa edilmiştir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşaat tekniği, İstanbul hanlarının genel görüntü ve tarzından ayrılarak, Külliyenin üslûp ve karakterinde devam eder. Genellikle İstanbul hanlarının cephelerinde yer alan taş ve tuğla hatıl, burda yerini sadece kesme taşa bırakmaktadır. Hanın yer aldığı kısmın görüntüsü diğer bölümlerden ayrılmaz. Dış cephe duvarları 1,5 metre kalınlığında taş duvarlar halindedir. Dış kısmı kesme taş iç taraf ise moloz taş olarak inşa edilmiştir. İç bölümlerin duvar ve payeleri de moloz taştır. Cephedeki yükseklik sebebiyle, Hanın yer aldığı zemin katı dikdörtgen taş payelerle takviye edilmiştir. Bu payeler zeminde 45 cm. bir çıkıntı yapmakta üst kat hizasında ise 5 cm. e kadar inmektedir. Böylece bu takviye payelerinin kat boyunca meyilli olarak yükseldiği görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

7,80 m. derinliğinde, kare veya dikdörtgen hacimlerin yan yana sıralanmasıyla tek katlı bir hacim teşkil edecek tarzda, İmarethanenin altına yerleştirilen Han, Külliyenin bir bölümünü teşkil eder. Han zemin katda yer alır üstünde ise İmarethanenin arka cephesi bulunur. İmarethane cephesinin pencereleri iki sıra halinde olup, üsttekiler sivri kemerli alttakiler ise düz taş hatıllı üstleri sivri kemerli ve sağır alınlıklıdır.

Hanın bulunduğu zemin kat pencereleri, düz hatıllı ve yuvarlak taş kemerli sağır alınlıklıdır. Giriş düz ve taş hatıllı olup üstü basık kemerlidir, çıkıntısı veya bindirmeliği yoktur. Gayet sade bir şekilde ele alınmış olan Handa, hiç bir süsleme yoktur.

İÇ MEKÂNLAR.

Süleymaniye Hanı, bağlı olduğu Külliyenin bir hacmini teşkil etmesi ve müstakil bir plâna sahip olmaması sebebiyle İstanbul hanlarının avlulu plân şemasına sahip değildir. Tek hacim halinde olan iç kısımlar moloz taş duvarlarla bölünmüştür, araları geçitlidir ve üstleri çarpraz tonozla örtülüdür.

TİPİ.

Külliyeye bağlı ve müstakil bir plâna

sahip olmamasıyla ayrı bir özelliğe sahip olan eser, İstanbul'un külliye hanlarındandır.

17. YÜZYIL :

11. BÜYÜK VALİDE HANI.

İnceleme yılı : HAZİRAN 1971
Resim No: 5+6+7+8

MEVKİ.

Büyük Valide Hanı İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgede, Çakmakcılar Yokuşu'nda Tarakcılar sokağı karşısındadır.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir. Ancak birçok İstanbul hanlarında rastlananın dışında muhtelif eserlerde kaydına rastlanmakta ve bir 17. yüzyıl eseri olduğuda bildirilmektedir. Mimarı bilinmemekle beraber Evliya Çelebi hanın 4. Murad'ın validesi Kösem Sultan tarafından zamanın Cerrahbaşısı Mehmed Paşa sarayının yerinde inşa ettirildiğini yazar. (41).

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapı malzemesi ve tekniği yönünden bir değişiklik göstermeyip geleneksel olarak İstanbul hanlarında kullanıldığı gibi taş ve tuğla ile inşa edildiği görülür. Taş, esas giriş cephesinde muntazam kesme taş sıralar olarak ve aralarında üçer sıra tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. Gerek taş gerek tuğla işciliğinin mükemmeliyeti göze çarpar. Tuğla sıralar arasındaki derzler de muntazamdır. Tuğla, dış ve iç cephelerdeki hatıllar halindeki kullanılmalar dışında, yine revak kemerleri ve örtü sistemi gibi yerlerde kullanılmıştır. Taş ise, taşıyıcı vasıflı duvarların konstürüksiyonu dışında payelerle, kapı kemerlerinde ve pencere hatıl ve sövelerinde kullanılmıştır. İç bölümlerde duvarda kesme taş yerine moloz taş tercih edilmiştir. Örtü sistemini teşkil eden tonozlarda ise yine geleneksel olarak tuğla görülür. Üst kaplama malzemesi ise bugün değişmiş ve orijinal halini kaybetmiştir. Karışık malzemelerden kiremit, çinko, çimento, şap ve bazı kısımlarda kurşun kaplama göze çarpar.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ

Büyük Valide Hanı da İstanbul'un en kesif bölgelerinden birinde bulunduğundan yol ve arsa durumuna uymak zorunluğunda kalması sebebiyle plânı muntazam değildir. Ancak bu muntazamlığı kaybediş bir dikdörtgenin bozulmuş yamuklaşmış halinden çok farklı bir şekilde tezahür eder. Plân İstanbul hanlarında 17. yüzyıla kadar hiç görülmemiş bir tarzda üç avluya sahiptir ve büyük bir 17. yüzyıl özelliği olarak yapılış ve yerleşme bakımından organik bir tarzda ele alınışı önemli bir husus olarak göze çarpar.

Büyük Valide Hanı mekân ve plân anlayışı yönünden bünyesinde birçok özellikleri ve yenilikleri toplayan bir eser olarak ortaya çıkar. Plân şemasının bir yenilik olarak ortaya koyduğu 3 avlu fikri şehircilik anlayışı ve hanların gelişmesi yönünden çok önemli bir aşamadır. Ahırlar bölümünün böyle ayrı bir avlu bodrumuna alınarak diğer ikâmet kısımlarından çok net bir şekilde ayrılması, şimdiye kadar Türk Han Mimarisinde görülmemiş bir hususdur.

Girişin bağlandığı birinci avlu diğerlerine nazaran daha küçük ve üçgen forma sahip bir avludur. Burda ikinci esas avluya geçildiğinde tamamen ayrı bir hacim etkisiyle karşılaşılır. İkinci avlu İstanbulun en büyük avlularından biri olarak 63x66 metrelik bir açıklık halinde adeta

bir meydan olarak gözükür. 3. avlu ise ince uzun bir dikdörtgen olup bir rampa ile inilen bodrumu ahırlar için ayrılmıştır. Cephe oldukça meyilli bir yol olan Çakmakcılar yokuşundadır, tamamen klâsik tarzda taş ve tuğla sıralarla işlenmiş olup yatay bir tesir aranmıştır.

Ancak cephede zemin katda bulunan dükkân kemerleri ,bindirmelikli giriş, cephenin düz olmayışı ve yola uyma bakımından hasıl kırıklık bu yatay hat tesirini oldukça azaltmaktadır. Zemin katda bulunan dükkân kemerleri cephe boyunca değişik ebat ve formlarda görülürler. Girişin sol kısmında ve yokuş başında olan iki dükkanın basık kemerli ve diğerlerine nazaran daha geniş oldukları göze çarpar. Müteakip dükkân ise yuvarlak kemerlidir. Diğer dükkân kemerlerinin ise hepsi sivri kemerlidir. Yokuş istikametindeki dükkanların yüksekliği yokuşun eğimine uyarak kesintiye uğramadan çoğalırlar. Giriş cephenin tam ortasında olmayıp hafifce sağ tarafa kaymış durumdadır. Bindirmelikli oluşu girişin cephede önem kazanmasına ve cepheyi zenginleştirmesine sebep olmuştur. Giriş sadece muntazam kesme taşdandır ve zeminde basık taş kemerli bir açıklık halindedir. Üst kısımda ise yedi adet dört kademeli taş konsol üzerinde çıkıntı yapan bindirmelik yer alır, taş konsolların hepsi aynı kalınlık ve yüksekliktedir. Bindirmelik üzerinde bulunan iki pencere, dikdörtgen formun üzerinde sivri taş kemerli olarak cephenin diğer pencerelerinden ayrılırlar. Bindirmelik saçağı ise esas cephe saçağından daha aşağıdadır.

Taş konsolların üst hizasından geçen bir taş silme, bütün cephe boyunca uzanır. Yalnız yokuşun üst kısmına doğru 3. ve 2. dükkan kemerleri arasında bir kırık hatla yükselerek devam eder. Cephede üst katda bulunan pencereler ise yuvarlak tuğla kemerlidir. Cephe üstte bir taş silme saçakla biter. Kirpi saçak motifi bu handa görülmez.

İÇ MEKANLAR.

Basık taş kemerli giriş, beşik tonozlu bir geçitle yapının ilk avlusuna açılır. Diğerlerinden küçük ve uzun bir forma sahip olan bu avlu bugün eski halini tamamen kaybetmiş ve yeni inşaatlarla adeta kapanmış gibidir. Bu avludanda üst kata bir merdivenle bağlantı vardır. Odalar sisteminde aynen büyük ana avludaki gibidir. Zemin revakları gerisindeki mekânlar her avluda depo için ayrılmıştır, ve avlular her iki katda da revaklıdır. Yapının oldukça meyilli bir arazide inşa edilmiş olması yüzünden, yüksekte kalan kuzey doğu cephesi payelerle takviye edilmiştir.

Birinci ve ikinci avluda toplam 153 ve üçüncü avluda 57 oda olmak üzere 210 odası vardır([42]). Birinci avluda olduğu gibi ikinci avluda bugün çok değişmiş ve yeni inşaatlar ilâve edilmiştir. Katları bağlayan merdivenler ayrıca bu avluda da bulunur ve avluya açılan kapının her iki tarafında yer alır. Revak kemerleri her iki katda da tuğladan ve sivridir, payeler taş ve kare kesitli olarak klasik bir tarz gösterirler.

Pencereler dikdörtgen ve taş söveli olup üst kısımlarında tuğladan sivri kemerli sağır alınlıkları vardır. Mekânlar zeminde galeriye bir kapı ile açılırlar. Kapılar yuvarlak taş kemerlidir. Üst katda odaların galeriye açılan kapıları yanında birde pencereleri vardır. Dış cephede ise tek pencerelidir. Bu mekânlar bugün çok değişikliğe uğramış durumda olmakla beraber bazılarında odaların ocaklı oldukları ve iki yanında nişleri bulundukları görülmektedir. Örtü sistemi, yine geleneksel olarak tuğladır. Giriş geçitleri ve bodrum örtü şekli beşik tonozdur. Zeminde mekân ve revaklar beşik tonozla örtülmüşse de üst katda beşik tonoz ve kubbe beraberce kullanılmış ve üst kat re-

(42). 21 Mart 1926 da yıkılan Han-ı Sagir ise 75 odalıdır. (KOÇU, R. E; «Büyük Valide Hanı» İstanbul Ansiklopedisi İst. 1971).

vakları tonoz, ikamet mekânları ise kubbeyle örtülmüştür. Üst örtü şekli ise bugün tamamen eski halini kaybetmiş ve çimento, şap, çinko gibi çeşitli malzemeler kullanılmıştır.

3. Avlunun kuzey doğu kısmında, kenarları 12x12 lik kare kesitli, yıkılmadan evvel yüksekliği 27 m. olan ve bugün yıkılmış olan bir kule bulunur. Gurlitt'e göre kulenin içi katlara ayrılmış ve kubbeside içten dilimli olarak inşa edilmiştir ve Bizans asıllıdır. Semavi Eyice de bu kulenin Bizans devri karekterinde olduğunu belirterek bu fikre katılmaktadır(43). 3. Avlunun büyük bir kısmı bugün tamamen haraptır ve iç kısımlar çeşitli ilâvelerle esas karakterini kaybetmiştir.

Büyük Valide Hanı'nın yine Fincancılar yokuşunda ikinci bir kısmı olan Küçük Han (Han-ı Sagir), 1926 da bir kısmının çökmesi üzerine tamamen yıktırılmıştır. Cephe düzeni dışında başka bir süsleme izine rastlanmaz.

TİPİ.

Bugün çok harap bir vaziyette olan ve büyük değişikliklere uğramış olan Büyük Valide Hanı, İstanbul'un 2 katlı ve 3 avlulu hanlar grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

EYİCE, S; İSTANBUL İst. 1955 P. 26; GURLİTT, E; **Die Baukunst Konstantinopeln** Berlin 1907. s. 51; KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971 VI, 3307-3312 mad. Büyük Valide Hanı; EVLİYA, Ç; **Seyahatname** Zuhuri Danaşman tabı C. 15, 325 İst. 1970.

31. ŞEKER HANI.

İnceleme yılı : EKİM 1971
Resim No: 36+37

MEVKİ.

İstanbul hanlarının özellikle kesif bir halde toplanmış olduğu Bayezıd-Eminönü Çemberlitaş üçgeninin çok dışında kalan Şekerci Hanı Fatih'de İstanbul caddesinde, Malta Çarşısı sokağı köşesinde bulunur.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Ancak bölge sakinleri arasında kabul edilmiş olan Fatih devri eseri olduğu fikri, yapının üslûp ve inşaat tarzı dolayısıyla doğrulanmamakta ayrıca eser E.H. Ayverdi'nin Fatih Devri eserleri katoloğundada yer almamaktadır. Yazar Hanın, 15. yüzyıl özelliklerine sahip olmadığını, bir 17. yüzyıl yapısı olduğunu belirtirken, eserde sahip olduğu hususiyetlerle 17. yüzyıla ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

YAPI MALZEME VE TEKNİKCİ

Esas yapı malzemesi olan taş ve tuğlanın, eserde İstanbul hanlarının görünüşünde olarak devam ettiği görülür. Taş, giriş cephesinde muntazam kesme taş sıralar olarak ve aralarında üçer sıra tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. Taş ve tuğla işçiliğinin mükemmel oluşu dikkati çeker. İç bölmelerde ise, duvarlarda kullanılan malzeme moloz taştır. Tuğla, dış cephedeki hatıllar dışında, revak kemerleri ve pencere kemerlerinde, ayrıca örtü sintemini teşkil eden tonozlarda kullanılmıştır. Taş ise, duvarların esas taşıyıcı elemanı olması yanında, revak kemerlerinin payelerinde, pencere söve ve hatıllarıyla kapı kemerlerinde vazife görmüştür. Hanın üst kısmı, yeniden inşa edilip ilâve edilen bir katla tamamen değişmiş olduğundan, üst örtüsü bugün orijinal değildir.

---

(43). EYİCE, Semavi; İstanbul İst. 1955.

DIŞ GÖRÜNUŞ VE PLÂN ÖZELLIKLERİ.

Şeker Hanı da yol ve arsa durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle muntazam bir plâna sahip değildir. Avlusu da plâna uymuş ve yamuk bir form kazanmıştır. Eser tek avluludur ve iki katlıdır. Ancak ikinci katın üstüne bugün yeni bir kat ilâve edilmiştir. İstanbul'un ticaret hanları grubundan olarak, zemin katı depolara ayrılmıştır ve dışa açılan pencereleri bulunmaz. Üst kat mekânları ise, ticaret hanları bünyesinden olarak bürolar halinde düzenlenmiştir.

İki yol köşesinde inşa edildiğinden, iki cephesi vardır, diğer kenarları ise bitişik nizam halindedir. Dış cephe bir çok ilâve ve değişikliğe uğramıştır. Zemindeki dükkânların orijinal olmadığı anlaşılmaktadır. Zeminin tek açıklığı, çıkıntısız ve bindirmeliksiz yuvarlak taş kemerli bir giriştir. Üst kat cephe pencerelerinin ise, muntazam bir sıra halinde ve her mekâna iki tane isabet edecek şekilde yerleştirildikleri görülür. Pencereler dikdörtgen taş söve ve hatıllı olup, üstleri sivri tuğla kemerli, sağır alınlıklıdır. Cephede bindirmelik, yahut çıkma gibi, hareket getiren hiçbir eleman görülmez. Üst kat üstüne bugün, yeni bir üçüncü kat ilâve edilmiş olduğundan orijinal saçak hakkında bilgi verecek bir iz kalmamıştır.

İÇ MEKÂNLAR.

İslâmbol caddesinde bulunan ve sade bir tarzda, yuvarlak taş kemerli giriş, bir beşik tonozlu geçitle eserin tek yamuk formlu avlusuna bağlanır. Avlu cephesi her iki katdada revaklıdır. Revakları birbirine bağlayan merdiven avlu girişinin sağında bulunmakla beraber bugün orijinal değildir. Revak kemerleri her iki katda da tuğladan olup sivri kemer şeklindedir. Kemerleri taşıyan payeler ise, kare kesitli ve taşdır. Zemin kat mekânları depolara ayrılmıştır ve ne dış cephede, ne de iç avlu revaklarına bakan cephelerde penceresi vardır. Ancak bu mekânların iç avlu galerisine açılan dikdörtgen taş söve ve hatıllı birer kapıları mevcuttur. Üst kat mekânlarında da revaklara bakan cephelerde aynı tarz uygulanmışsa da bu mekânların ayrıca dış cepheye açılan iki penceresi bulunmaktadır. Ust kat odalarında değişmemiş kısımlarında ocak izlerine rastlanır.

Örtü sistemi'nin, eserin her iki katında da, mekânlar ve revaklarda aynı tarzda olarak, beşik tonoz şeklinde olduğu görülür. Eserde, dış cephe ve iç avlu cephelerindeki taş ve tuğla hatıl dışında, bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün değişikliğe uğramış olmakla beraber eski halinden bilgiler verebilen eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

Kaynak eser bulunamamıştır.

39. VEZİR HANI.

İnceleme yılı : OCAK 1972
Resim No: 58+59

MEVKİ.

Vezir Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak toplandığı bölge içinde, Çemberlitaş'da, Gazi Sinan Paşa, Türbedar ve Valide Mektebi sokaklarının sınırlandırdığı ada üzerinde yer almıştır.

TARİHLENDİRME.

Gurlitt'in yanlış olarak 15. yüzyıl eseri kabul ettiği Han, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa arafından yaptırılmıştır. Ölüm tarihi olan 1676 dan bir müddet önce inşa edilmiş olduğu düşünülürse, eserin bir 17. yüzyıl ikinci yarısı yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Eserin yapı tekniğinin İstanbul hanlarının genel karakterinden ayrılmadığı görülür. Cepheler taş ve tuğla giriş ise sadece taştan inşa edilmiştir. Avlu cepheleri de aynen dış cephe tarzındadır. Kapı kemerlerinin, payelerin, pencere hatıl ve sövelerinin taştan, revak kemerleri ve örtü sisteminin ise tamamen tuğladan olduğu görülür. İç bölümlerin duvarları moloz taştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Vezir Hanı da, İstanbul hanlarının genel bir hususiyeti olan, yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle muntazam bir plâna sahip olamamıştır. Ancak araziye oturuş ve yerleşme önceki devir hanlarında da plân ve avlu formlarının düzgünlüklerini kaybetmesine sebep olmuşsa da, bu iki avlulu bir plân şemasına sahip Vezir Hanında ayrı bir hususiyetle sadece katı geometrik formların zorlanışı şeklinde olmamış, organik bir plân anlayışının ortaya çıkışı şeklinde tezahür etmiştir.

Böylece katı formlu plân şeması yanında organik plâna yaklaşma İstanbul'da ilk defa 17. yüzyılda ve Büyük Valide Hanı ve Vezir Hanı ile başlamaktadır. İki avlulu olarak düzenlenen plânda, giriş avlusu bugün çok değişikliğe uğramış bir haldedir ve üçgen tarzındadır. İkinci esas avlu ise, İstanbul hanlarının en büyük avlularından olarak kenarları 47x70 ve 65 metrelik bir yamuk teşkil eder. Ortasında yer alan mescid ise, bugün tamamen şeklini kaybetmiş ve bir yeni binalar topluluğu halini almıştır.

Cepheler, kesme taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Giriş portalinin yanında yolun meyilli olması sebebiyle bir üçüncü kat hali ortaya çıkar. Portal sadece taştan olup iki kemerlidir. Büyük kemer cepheyle aynı düzeyde olup sivri taş tarzındadır. Küçük ve içerlek olarak yerleştirilen ise yuvarlak taş kemerdir. Portalin, sağ taraftaki cepheden daha alçak olduğu göze çarpar. Cephedeki dükkanların yuvarlak taş kemerli olduğu anlaşılmaktadır, ancak bugün çok değişikliğe uğramışlardır. Dükkânlar üzerinde yer alan pencereler, dikdörtgen, taş söve ve hatıllı olup üstleri sivri kemerli ve sağır alınlıklıdır. Üst kattakilerin ise kemerleri yoktur. Pencereler her iki katta da aynı aks üzerine yerleştirilmişlerdir. Her odanın tek bir penceresi vardır.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş birinci avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Bu iki avlu küçük bir üçgen teşkil eder. Bugün çok değişmiştir. Her iki avlu da revaklıdır. Zemin kat mekânlarının dışa açılan penceresi bulunmaz, buna karşılık revaklara açılan bir kapısı vardır. Üst kat odaları ise iki yanı nişli bir ocağa sahip olup, dışa açılan pencereleri yanında ayrıca, revaklara açılan bir pencereyle bir kapıya sahiptir.

Kapı ve pencereler, dikdörtgen ve taş hatıllıdır. Avlu cepheleri de dış cephe tarzında, taş ve tuğla hatıllıdır. Revak kemerleri tuğla ve sivri formlu olup kare kesitli taş payelerle taşınırlar. Katlar, iç avlu galerisinde ve avluları birbirine bağlayan geçidin çıkışında bulunan karşılıklı yerleştirilmiş merdivenlerle birbirlerine bağlanmıştır. Üst kat mekânları tamamen ikâmete ayrılmıştır. Büyük avluda ise,

bugün orijinal halini kaybetmiş bir mescid yer almıştır. Örtü sisteminin zeminde beşik tonoz, üst katta ise kubbe olduğu görülür. İki kemerli giriş, cephedeki tuğla hatıllar dışında süsleme görülmez.

TİPİ.

Bugün şekilsiz ilâvelerle eski halinden uzaklaşmakta olan eser, İstanbul'un iki katlı ve iki avlulu hanlar grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

GURLİTT, C; **Die Baukunst Constantinopels** Berlin 1907 S: 52 ERKSAN, M; **İstanbul Hanları**, (İ.Ü.E.F.) Sanat Tarihi Lisans Tezi No. 48, 1595 (Basılmamıştır).

EYİCE S; **İstanbul**, İst. 1955 page: 36; «İstanbul Maddesi». **İstanbul Ansiklopedisi** 53 ABC İst. 1967.

42. YELKENCİLER HANI.

İnceleme yılı : EYLÜL 1972

MEVKİ.

Yelkenciler Hanı, İstanbul'da Türkler tarafından inşa edilen hanların kesif olarak bulunduğu bölgenin çok dışında ve Osmanlılar'ın ticaret bölgesi olarak kullanmadıkları Galata'da bulunur. Bu bölgede yer alan diğer hanlar sadece, bir 16. yüzyıl eseri olan Kurşunlu Han'la, 18. yüzyılda Türkler tarafından, eski yapılardan hana tahvil edilen, Serpuş ve Saksı Hanlarıdır. Eser, Makaracılar, Kürekçiler, Yemeniciler ve Kayyum sokakları arasında kalan dar ve uzun bir ada üzerinde yer alır. Bir uzun cephesi, eski Ceneviz surlarına paraleldir.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı bilinmemekle beraber, yaptıranın Kemankeş Mustafa Paşa olduğu bilinmektedir. Kendisinin ölüm tarihi 1647 olduğuna göre yapının bir 17. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Handa inşa tekniği ve yapı malzemesi olarak, İstanbul hanlarında görülenler uygulanmıştır. Esas malzeme olan taş ve tuğla, cephelerde yine karışık sıralar halinde, taş ayrıca kapı kemerlerinde, pencere sövelerinde ve payelerde, tuğla ise örtü sisteminde ve bugün çoğu kaybolmuş olan revak kemerlerinde kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Yelkenciler Hanı'nın plânıda yol ve arsa durumlarından dolayı düzgün değildir. Bulunduğu adanın dar ve uzun olması, Hanın plânının da, İstanbul hanlarından çok farklı olarak bir dar ve uzun koridor halinde düzenlenmesine sebep olmuştur. Bir bakıma yine civarında bulunan Kurşunlu Hanı andırmaktadır. Galata'nın Türklerden önce, Cenevizliler'in iskan ve ticaret bölgesi olması, Hanın yapı formunun ve plân şemasının biraz değişik olması, yabancı tarz inşaat tekniğine rastlanmamasına rağmen, eserin 17. yüzyılda bir Ceneviz veya Bizans yapısı yerine inşa edildiğini düşündürmektedir. Avlu bugün eski halini kaybetmiş, yeni inşaatlarla değişmiş bir durumdadır. Revaklar tamamen değişmiş ve kaybolmuştur. Bugünkü hali 3x44 metrelik dar ve uzun bir koridor halinde gözükmektedir. İki katlı olan yapının Kürekçiler sokağındaki girişi çıkıntısız ve bindirmeliksiz olarak yuvarlak taş kemerli bir kapı halindedir. Bitişik nizamda inşa edilmiştir ve serbest cepheler dar kenarlarıdır. Üst kat tamamen değişmiş, yeni ilâveler yapılmıştır. Pencereler şekillerini kaybetmiştir. Cep-

henin yine, taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiş olduğu görülür.

İÇ MEKANLAR.

Giriş, avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu eski halinden tamamen ayrılmıştır. Ancak zemin kat mekanlarının depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunların avluya açılan tek bir kapıları vardır. Revaklar bugün tamamen kaybolmuş olduğundan bir fikir edinmek mümkün değildir. Örtü sisteminin her iki katta da beşik tonoz olduğu anlaşılmaktadır. Cephedeki taş ve tuğla hatıllar dışında bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş olan eser, İstanbulun tek avlulu ve iki katlı ticaret hanlarındandır.

BİBLİYOGRAFYA.

Eski Eserleri Koruma Derneği Arşivleri; ERKSAN, M; **İstanbul Hanları** (İ.Ü.E.F.) Sanat Tarihi Lisans Tezi No. 48 1959 (Basılmamıştır).

KIZIL HAN

İnceleme yılı : MART 1972

MEVKİ.

Papaz Hanı olarak da adlandırılan eser, İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgenin biraz dışında, Rüstem Paşa Külliyesi yanında ve Hasırcılar caddesi Kızılhan, Büyükbaş ve Kalçın sokakları arasında yer alır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Ancak yapı tekniği ve cephe malzemeleri bir 16 yy. veya 17. yy sonu yapısı özelliği göstermekteysede taş işçiliğinde görülen ve başka İstanbul hanlarında pek rastlanmayan profiller ve şekillendirilmelerle bu yüzyıl eserlerinden ayrılmakta dolayısıyla kesin bir tarihlendirme yapılamamaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ

Yapıda taş ve tuğla hatıl kullanılmış olmakla beraber taşın kaba eyonu veya moloz taş, tuğla hatılların ise birden dörde kadar değişen sıralar halinde olduğu görülür. Giriş ve payeleri yine taş, kemerler ise tuğladır. Örtü sistemi malzemeside yine tuğladandır. Malzeme yönünden diğer İstanbul hanlarından farklı bir durum görülmez.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ

Dört bir tarafı sokakla çevrili az sayıda şehir hanlarındandır.

Gerek plân ve gerek tek avlusu yamuktur. Büyükbaş, Kızılhan ve Hasırcılar cephesi dükkânlıdır, zemin kat depolara ayrılmıştır. Tek girişi vardır ve dükkanlar arasında Kızılhan sokağında bulunur. Zemin kat bilhassa dükkânlar kısmında tamamen değişmiş ve yenilenmiştir. Giriş taştır ve İstanbul hanlarında rastlanmayan bir tarzda barok bir profile sahiptir.

Giriş cephesindeki dükkânlar çok değişmiş olmasına rağmen muhtemelen yuvarlak kemerlidir. Üst kat ise moloz taş ve tuğla hatıllıdır. Hasırcılar caddesi cepheside aynı karakterdedir. Üst kat pencereleri her mekâna iki tane isabet edecek şekilde yerleştirilmiş olup düz taş hatıllı ve üstleri ise yuvarlak tuğla kemerlidir. Her iki pencerenin ortasına isabet edecek şekilde üstlerinde nispeten küçük kare bir pencere daha bulunur. Üst kat bir kirpi saçakla nihayetlenir.

Ancak Kalçın ve Büyükbaş cephelerinde kirpi saçak hattı yatay olarak devam etmeyip küçük kare pencerelerin hizasında kırılarak bir üçgen hasıl etmektedir. Böylece kırık hatlı bir friz bu han için karakteristik olup İstanbul'da başka bir handa görülmez.

Kalçın sokağı zemininde açıklıklar olmakla beraber dükkânlı bir cephe değildir. Bu sokak köşesi düz bir hat olmayıp cephede bir çıkıntı hasıl eder. Üst kat bu köşede 12 adet taş konsolla taşınır. Bunlardan ikisi 3 kademeli diğerleri ise tek taş konsol halindedir. Üst kat çok harap ve değişmiş bir durumdadır, ancak yine bir kirpi saçakla nihayetlendiğini gösteren kalıntılar vardır.

İÇ MEKÂNLAR

Hanın tek girişi vardır ve yine tek avluya bir tonozlu geçitle bağlanır. Bu geçitte iki yuvarlak bir sivri kemer göze çarpar. Avlu da dört açıklıklı revaklar cepheleri çevreler. Kemerler gerek zeminde gerek katda yine tuğladan ve sivri mümaslıdır. Zemin kat depolara ayrılmış olup revaklara bir kapı ve bir pencereyle açılmışlardır. Ancak çok harap ve değişmiştir. Zemin kat tonozla örtülüdür.

Giriş geçidinin sağ ve solunda bulunan iki merdivenle üst kat revaklarına çıkılır. Revaklar çapraz tonoz, odalar ise kubbeyle örtülüdür. Ancak Unkapanı cephesi odalarının dıştan tonozla örtülü olduğu görülürsede çok harap olan eserin tamirlerle değişmiş olması da muhtemeldir.

Giriş kemerindeki taş profiller dışında eserde bir süsleme izi görülmez.

Tipi bugün çok harap olmakla beraber orijinal hali hakkında fikir verebilen bölümlere sahip olan eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

18. YÜZYIL..

1. AĞA HANI.

İnceleme yılı : TEMMUZ 1971

MEVKİ.

Hatip Emiroğlu Han olarak da adlandırılan bu eser, Kapalı Çarşı bölgesi hanlarındandır. Çarşının batısında Çadırcılar ve Yağlıkcılar caddesini birleştiren Yorgancılar sokağında ve Yağlıkcılar caddesine yakın kısımdadır. Kuzey tarafında Cebeci Hanı doğusunda Sarraf Hanı, batı kısmında ise Camili ve yıkık Lütfullah Hanları bulunur.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır. Eserin kitabesi yoktur. Yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir, bu yüzden tarihini kati olarak belirtecek bir kaynak mevcut değildir. Ancak Kapalı Çarşının bu bölümünde bulunması ve civar komşu hanlarla görülen benzerlik ve yakınlıklarından bir 18. yüzyıl ikinci yarısı eseri olduğu tahmin edilebilir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, Osmanlı hanları inşa tekniğinin bir devamı olan ve İstanbul hanlarında da karakteristik yapı malzemeleri olarak görülen taş ve tuğla kullanılmıştır. Taş esas giriş cephesinde muntazam kesme taş sıralar olarak ve aralarında üçer sıra tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. Kesme taş işçiliğinin mükemmeliyeti dikkati çekersede, tuğla sıralar arasındaki derzlerin her yerde aynı muntazam kalınlıkta uygulanmadığı görülür. Tuğla, taşıyıcı duvarlardaki hatıllar halindeki kullanılmaları dışında da önemli vazifeler yüklenmiştir. Revak kemerleri her iki katda da sadece tuğladandır. An-

cak bu kemerlerin oturduğu payeler ve sütun başlıkları taşdandır. Payeler kare kesitlidir. Bugün çok harap olmuş olan Handa bu taş payeler dikkatsiz ve kalitesiz tamirlerle orijinal hallerini kaybetmiştir. Bilgi verebilecek günümüze kadar kalabilmiş olan sadece bir kaç payenin bazı kısımlarıdır. Taş kemerler sadece basık formlu olarak kapılarda kullanılmıştır. Pencereler dikdörtgen formlu olup hatıl ve söveleri taşdandır.

Örtü sistemini teşkil eden tonozlarda ise sadece tuğla kullanılmıştır. Bu malzemenin taşa nazaran daha hafif oluşu ve işlenişi bütün hanların tonoz ve kubbelerinde değişmez bir malzeme olarak tercih edilip kullanılmasına sebep olmuştur. Üst tecrit malzemesi ise bugün tamamen orijinal halini kaybetmiş durumdadır. Kurşun olarak kaplanmış olması gereken çatı kısımları bugün çimento harcı ile örtülmüştür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Ağa Hanı'nda birçok İstanbul şehir hanlarında görüldüğü gibi yol ve arsa durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle plânı muntazam değildir. Tek avlusu yamuk formda ve gönyesizdir. Plânı iki kat halinde yapılmıştır, ve İstanbul hanlarının, ticaret hanları grubundan olması dolayısıyla zemin kat depolara ayrılmıştır. Ancak girişin sağ ve solunda bulunan mekânların bugün tamamen değişmiş olmasına rağmen idari bölümler ayrılmış olması düşünülebilir. Üst kat mekânları ise yine ticaret hanları bünyesinin bir vasfı olarak bürolar halinde düzenlenmiştir.

İstanbul hanlarının pek çoğunda ve bilhassa Kapalı Çarşı bölgesi hanlarında görüldüğü gibi bitişik nizam halinde inşa edildiğinden Hanın güney cephesi esas cepheyi teşkil eder ve girişide burda bulunur. Bugün çok harap olmuş ve eski karekterini kaybetmiş bir halde olan Hanın bu cephesinin, bazı kalmış orijinal kısımlarında görüldüğü kadarıyla, muntazam kesme taş ve aralarında üç sıralı tuğla hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yine üst kısımda bu bölge ve yüzyıl hanlarında olduğu gibi bir kirpi saçakla son bulması icap eden yapının saçak kısımları da bugün tamamen değişmiştir. Beton ve çimento harçlı onarımlar orijinal halini kaybettirmiştir. Portal ise sade bir tarzda ve çıkıntı yapmadan yuvarlak taş kemer halindedir ve cephede zeminde bulunan tek açıklıktır. Zira zemin kat sadece depolara ayrılmış bulunduğundan cepheye açılmış pencereleri yoktur. Üst katta ise cepheler her bölüme bir pencere isabet edilecek şekilde açıklıklara sahiptir. Bu pencere açıklıklarının dış görünüşleri dikdörtgen olup taş hatıl ve sövelerle çevrilmiştir. Pencere üstleri değişmiştir. Bir kemer motifi görülmemektedir. Orijinal halinde, diğer aynı bölge hanlarında görüldüğü gibi, yuvarlak veya sivri kemerli bir alınlığa sahip olmuş olmaları muhtemeldir. Diğer cepheler ise yapı bitişik nizamda inşa edilmiş olduğundan moloz taşdan yapılmıştır.

İÇ MEKÂNLAR.

Yapının güney cephesinde, yuvarlak taş kemerli bir kapıyla başlayan beşik tonozlu geçit, yapılan ilâvelerle bugün tamamen değişmiş olan, ve yaklaşık bir kenarı 16 metre diğer kenarı 18 m. lik yamuk formlu tek avluya açılır. Geçidin her iki yanında bulunan mekânların yine aynı geçide açılan pencereleri vardır. Avluyu orijinal halinde iki katlı revakların çevirdikleri anlaşılmaktadır. Bugün revaklar tamamen kaybolmuş gibidir. Her iki kat sadece avludaki bir merdivenle birbirine bağlanır. Ancak bugünkü merdiven de orijinal değildir. Kalan kısımlardan anlaşıldığına göre revak kemerleri her iki katta da tuğladan yapılmış olup, kare kesitli taş payelerle taşınırlar. Formları İstanbul hanlarında genellikle kullanılmış olan

sivri kemer olmayıp zeminde yuvarlak üst katda ise basık kemer şeklindedir.

Zemin kat mekânları depo vazifesi gördüklerinden ne dış cephede ne de avlu cephesinde pencerelere sahiptir. Sadece bu mekânların avlu galerisine açılan basık taş kemerli birer kapısı vardır. Üst kat mekânları ise ticarethane mahiyetinde olmaları sebebiyle dış cepheye açılan birer pencereye sahiptirler; iç avlu galerisine ise dikdörtgen formlu taş hatıl ve söveli bir pencere ile yine basık taş kemerli bir kapıyla açılmışlardır. Odalar tamamen değişikliğe uğramış olduğundan ocak ve niş belirtileri kalmamıştır.

Yapının örtü sistemi her iki katda da sadece basık tonozdur. Üst kat mekânlarının her biri ayrı bir ünite teşkil ederlerse de bu hal bugün çok değişmiş durumdadır. Avlu cephelerinde ise duvarlar moloz taş ve tek sıra tuğla ile inşa edilmiştir. Avlu saçaklarda muhtemelen kirpi saçakla çevrilmişken bugün bu hallerini gösterecek bir belirti kalmamıştır. Gerek dış cephede gerek iç hacimlerde yapının çok harap ve değişmiş olması sebebiyle hiç bir süsleme izi kalmamıştır. Ancak bütün İstanbul hanlarının karekteristik bir vasfı olan, esas cephenin tuğla sıralı hatıllarla düzenlemesiyle cepheye getirilen harekete ve süsleme anlayışı bu eserde de kendini gösterir.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş ve orijinal halinden uzaklaşmış olan eser İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

Kaynak eser bulunamamıştır.

2. ALİ PAŞA HANI. İ.

İnceleme yılı : MAYIS 1971
Resim No: 1-2

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif bir halde yerleşmiş olduğu Eminönü-Bayezıd-Lâleli üçgen'nin dışında kalarak, Küçükpazar'da Unkapanı caddesiyle Kıble Çeşme sokağı arasında yapılmıştır.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır. Eserin kitabesi yoktur, ve mimarı bilinmemektedir. Ancak Eski Eserleri Koruma arşivindeki bazı kayıtlardan 18. yüzyıl da Çorlu'lu Ali Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. İnşaat tekniği ve üslûbu da bu yüzyıl eserlerine uygun düşmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapının inşa tekniğinde İstanbul Hanlarının geleneksel yapı tarzı uygulanmıştır. Cephelerde esas malzeme olan taş ve tuğla kullanılmış, taş muntazam kesme taş sıralar tuğla ise bu taş sıraların arasında hatıllar olarak, şehir hanlarının geleneksel görüntüsü halinde işlenmiştir. Ancak Unkapanı caddesi cephesinde taşın muntazam ve benzer ebatlarda kesilip kullanılmadığı ve değişik ölçülerde işlendiği görülür, bu tarz muntazam ebatlı kesme taş bloklarla ve tuğla hatıllarla inşa edilen eserlerdeki düzgün cephe ifadesi dışında bir görüntü vermekle beraber cephede kendine has bir tekstür yaratmıştır. Kıble Çeşme sokaktaki cephe girişi ise tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş kemeri de taşdır, ve üstüne isabet eden kısımda bulunan bindirmelik taş konsollar üzerine oturmaktadır. Tuğla, cephe duvarları dışında da

büyük ölçüde kullanılmıştır. Revak kemerleri, pencere üstlerinde görülen sağır alınlıklı kemerler tamamen tuğladandır. Taş kemer sadece girişde kullanılmıştır. Sütun başlıkları ve kemerlerin taşıyıcı elamanları olan payeler ise taştan olup, kare kesitlidir. Hanın, gerek cephede gerek iç avluda eski orijinal halini muhafaza edebilmiş çok az sayıda kalan eserlerden olması sebebiyle mimari elamanların esas hallerini kolaylıkla tetkik etmek mümkündür. Pencereler dikdörtgen taş hatıl ve söveli olup üst katılın alt kenarı basık kemer şeklinde yapılmıştır. Örtü sistemini teşkil eden değişik şekilli tarzlar ise geleneksel olarak tuğladan yapılmıştır. Üst tecrit malzemesi ise bugün orijinal halinde olmayıp eski halinin kiremit kaplı olması muhtemeldir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Ali Paşa I. Hanı da, İstanbul şehir hanlarının büyük bir özelliği olan düzgün olmayan yollara uymak mecburiyetinde kalarak inşa edildiğinden muntazam geometrik bir formda olmayıp kırık cephelere sahiptir. Tek avlusu yamuk formda ve gönyesizdir. Han iki kat olarak yapılmış ve zemin katı depolara ayrılmıştır. Avluda ayrıca bir tek hacim halinde ve beşik tonozlu bir bodrum bulunur. Giriş Kıble Çeşme sokağındadır ve eski halini muhafaza etmiş durumdadır. Giriş sivri formlu taş bir kemere sahip olup avluya dar ve beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Bu sade giriş kemerinin üstünde ise dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış kitabelik tarzında fakat üstünde yazı bulunmayan, köşeleri yuvarlatılmış ve biribirine ortadan bağlı iki dikdörtgen kabartma görülür. Sağ ve solunda ise iki yuvarlak motif vardır. Giriş kemerinin sağ ve solunda bugün bir kısmı kırılıp kaybolmuş olan taş bir silme bulunmaktadır. Girişi ve cepheyi hareketlendiren esas bölüm ise girişin üst kısmına isabet eden bindirmeliktir. Cumba tarzında dışarıya taşan bindermelik hacimi sekiz sıra taş konsol üzerine oturmaktadır. Bu konsolların iç kısmında olanları aynı ebat ve kalınlıkta olup iki sıralı çıkıntıya sahiptir. Her iki başında bulunanlar ise diğerlerine nazaran daha kalın tutulmuş olup girişin sol cephesindeki üç sıra, sağ tarafındaki ise tek sıralı olarak inşa edilmiştir. Dış cephe ve avlu cepheleri üst taraftan sıkca olarak İstanbul hanlarınında görülen kirpi saçakla sınırlandırılmışlardır. Bu detaylar oldukça eski hallerini muhafaza etmiş olarak görülmektedir. Zemin ve kat, aynı taşıyıcı sisteme ve bölümlere sahiptir. Avlu ve bina proporsiyonları dengelidir ve büyük ölçülere sahip olmadığından bir ev havası verebilmektedir.

Cepheler iki dar kenarda bitişik nizamda olup diğer uzun cephelerde Uzunçarşı ve Kıble Çeşme sokaklarında dükkanlıdır. Giriş cephesindeki dükkânların kemerleri taş ve yuvarlak diğer cephedeki dükkanların kemerleri ise sivri ve tuğladandır. Cephede üst katlarda her ikâmet hacmine iki pencere isabet etmektedir. Pencereler dikdörtgen taş söve ve hatıllarla çevrilidir. Üst hatılın alt kenarı basık kemer şeklinde olup Uzun Çarşı caddesi cephesinde pencerelerin hatıl üstünde yine basık tuğla kemerli oldukları görülür.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş cephesinde sivri kemerli bir kapıyla başlayan beşik tonozlu bir geçit, bugün eski orijinal halini oldukça iyi muhafaza etmiş olan ve yaklaşık bir kenarı 17 m. ve diğer kenarları 15 metrelik bir avluya açılır. Yapının avlusu tektir. Geçidin yanlarında pencere ve kapı bulunmaktadır. Her iki katı bağlayan tek merdiven avlu girişinin solundadır. İki katda avluda revaklarla çevrilmiştir. Revak kemerleri tuğladandır. Zemindekiler sivri üst katdakiler ise yuvarlak formludur. Kemerlerin taşıyıcıları ise kare kesitli taş payelerdir. Sütun başlıkları da taşdandır. Ze-

min kat mekânları depo olarak kullanıldığından ve ayrıca ön ve arka cephelerde de dükkânlar bulunduğundan dışa açılan pencereler yoktur. Sadece avlu galerisine açılan basık taş kemerli birer kapıları vardır. Üst kat mekanlarının ise revaklara açılan bu basık taş kemerli kapısı ve penceresi dışında dış cephede iki penceresi daha vardır. Pencereler dikdörtgen formlu taş hatıllı ve söveli olup üst hatılın alt kısmı basık kemer şeklindedir. Yapının örtü sistemi değişik biçimde olup zemin kat revaklarında beşik tonoz, zemin kat depolarında ve üst kat revak ve mekânlarında ise çapraz tonoz tarzındadır. Üst kat odaları ocaklı ve nişlidir. Ancak bazılarında bu belirtiler bugün kaybolmuştur. Avlu cephelerinde duvarların aynen dış cephe duvarları karekterinde olduğu görülür. Avlu saçakları kirpi saçak motifliyken dış cephedeki saçaklar değişmiş bir durumdadır.

Süsleme yönünden İstanbul hanlarında klâsik uygulamalar olan kirpi saçak ve cephelerin tuğla sıralı hatıllarla düzenlenmesi ayrıca giriş üstündeki kabartmalar yapıdaki süsleme unsurlarını teşkil eder.

TİPİ.

Bugün kendini en iyi muhafaza etmiş hanlardan olan Ali Paşa I. Hanı, iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır.

3. ALİ PAŞA HANI II.

İnceleme yılı : MAYIS 1971

MEVKİ.

Ali Paşa Hanı olarak adlandırılan ikinci Han ise, Kapalı Çarşı grubu hanlarındandır. Çarşının batısında Yorgancılar caddesiyle Çadırcılar sokağının köşesindedir. Kuzeyinde ve karşısında Camili Hanı, güney batısında ise Bodrum Hanı yer almıştır.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir kaynak bulunamamıştır. Eser kitabesizdir, mimarı ve bânisi bilinmemektedir. Tarihi kati olarak bilinmemekle beraber Kapalı Çarşının bu bölümünde bulunması ve civar hanlarla görülen benzerlik, uslûp tarzları, eserin bir 18. yüzyıl ikinci yarı yapısı olduğunu göstermektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Eserin cephe inşa tekniğinde, İstanbul hanlarında uygulanan klâsik tarzda kesme taş ve tuğla sıralar kullanılmıştır. Ancak iç bölümlerde ise duvar inşa tarzının moloz taş şeklinde ele alındığı görülür. Cephedeki kesme taş işçiliği ise çok hassas olarak gözükmez. Tuğla hatıllarda bazı yerlerde derz yataylıklarını kaybetmiş olarak görülür, yapının önemli kısmı çok harap ve değişmiş bir durumdadır. Revakların kemer kalıntılarından yine geleneksel olarak tuğladan yapılmış oldukları görülür. Taş kemer sadece giriş kapısında kullanılmıştır. Muhtemelen iç kapı kemerleri ve yapının pencere söve ve hatıllarınında taştan yapılmış olması icap eder ancak bu detaylar bugün tamamen değişmiş bir durumdadır. Revak kemerlerini taşıyan payelerin orijinal hallerinin ise taştan olduğu tahmin edilebilir. Örtü sistemini teşkil eden tonozlarda ise malzeme değişmez ve yine tuğladır. Tonoz üstü tecrit malzemesi ise tamamen eski halini kaybetmiş durumdadır. Bugünkü halinde kısmen çimento şap ve kiremit karışımı olarak görülmektedir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Ali Paşa Hanı II. da diğer birçok İstanbul hanlarında olduğu gibi yol ve arsa durumlarına uymak zorunluğunda kalmasına rağmen, plânı, güneyinde bulunan Bodrum Hana bitişik kenarı hariç düzgün bir dikdörtgen form gösterir. Tek avlusu da bu düzgünlüğe uyar ve 17x27 metrelik bir ebatla nispeten küçük bir avlu olarak görülür. Zemin kat depolara ayrılmıştır, ikâmet ve ticaret için kullanılmaz bu vazifeyi yine üst kat mekânları görür. Hanın girişi Yorgancılar caddesindedir. Bugün çok harap ve değişmiş olan Hanın bu ve Çadırcılar caddesi cepheleri yine genel bir İstanbul hanları görünüşünde taş ve tuğla sıralı olarak inşa edilmiştir. Yapının serbest olan Çadırcılar ve Yorgancılar cephelerinde dükkânlar yer alır. Üst sınırı, kirpi saçakla son bulması icap ederken cephedeki değişikliklerle bu detayda kaybolmuştur. Giriş sade olarak ele alınmıştır ve çıkıntı yapmayan bir yuvarlak taş kemer halindedir, Cephe dükkânlı olduğundan dükkan girişleri yanında ayrıca zeminde bir başka açıklık yoktur. Üst katda her mekâna bir pencere isabet edersede pencereler orijinal formlarını kaybetmiştir.

İÇ MEKANLAR.

Yuvarlak taş kemerli bir açıklıkla başlayan giriş çapraz tonozlu bir geçitle yapının tek avlusuna bağlanır, her iki katı bağlayan merdiven geçitde olmayıp avludadır. Avlu revakları tamamen değişmiş ve kaybolmuştur. Bu yüzden kemerler hakkında bir bilgi edinilmesi mümkün olmamakla beraber yine tuğladan yapılmış olmaları lâzım gelir. Ancak formları hakkında bir belirti görülmez. Avluya ilâveler yapılmış ve sol tarafta bir küçük bina inşa edilmiştir. İç avlu mekânlarının zeminde ve katda avluya açılan birer pencere ve kapıları varsa da eski formları tamamen kaybolmuş olduğundan orijinal hallerini tahmin etmek mümkün değildir. Ancak iç mekân cephelerinde moloz taş kullanılmışdır. Yapı örtüsünde çok değişikliğe uğramışsa da bazı kalıntılardan üst kat mekânlarının ve galeriye isabet etmesi icap eden bölümlerinin beşik tonozla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Zemin kat orijinal örtüsününde aynı olması muhtemeldir. Mekânlar zeminde ve katda tamamen değişmiş olduğundan ocak ve niş belirtileri kaybolmuştur.

TİPİ.

Bugün değişikliklere uğramış ve orijinal halinden uzaklaşmış olan eser İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

4. ALİ PAŞA HANI III.

İnceleme yılı : TEMMUZ 1971

MEVKİ.

Ali Paşa Hanı olarak aynı adı taşıyan Hanlardan bu üçüncü yapı, Kapalı Çarşı grubu eserlerinden olup, Çarşının kuzeyinde Tığcılar sokağında bulunur. Bitişik olarak kuzeyinde Mercan Çukur Hanı güneyinde ise Yaldız Hanı bulunur.

TARİHLENDİRME.

Eserin kitabesi yoktur, yaptıranı ve mimarı hakkında bilgi verecek bir kaynak bulunamamıştır. Yapının üslûp tarzı ve inşaat tekniği civar hanlarda olduğu gibi eserin 18. yüzyıl da yapıldığını göstermektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İnşaat malzeme ve tekniğinin cephe-

de geleneksel tarzda taş ve tuğla karışımı olarak ele alındığı görülür. Ancak iç avlu kısımlarında kullanılan malzeme moloz taşdır. Büyük değişikliğe uğramış ve sıvalarla kaplanmış durumda olduğundan fazla detaylı bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak kalan bazı kısımlardan revakların İstanbul hanlarının hepsinde olduğu gibi yine tuğladan yapıldığı anlaşılmaktadır, zaten taş kemer, kapı ve pencere hatılları dışında İstanbul Hanlarında kullanılmamıştır. Pencereler ve kapılar tamamen değişmiş olduğundan yapılar hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Yapı eski karekterini çok kaybetmiş olduğundan örtü şeklide değişmiştir. Muhtemelen tuğla tonoz olan döşemeler bugün beton plâkalara çevrilmiştir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Ali Paşa Hanı III bulunduğu arsa ve yol durumuna uyarak düzgün olmayan bir plân ve avlu şekline sahiptir. Tek avlusu kırık hatlara sahiptir. Yapı iki kat olarak inşa edilmiştir. Giriş cephenin ortasında olmayıp hafifce sağ tarafa kaymış vaziyettedir, çıkıntılı veya bindirmelikli olmayıp sade bir şekilde satıhda kalan yuvarlak taş kemerli bir açıklık olarak görülür, ve avluya bugün çok değişmiş olan ve beşik tonozlu örtülü olduğunu belirleyen kalıntılara sahip bir geçitle bağlanır. Cephe dükkânlıdır, ancak dükkân kemer formaları değişmiştir. Zemin kat mekânları depo mahiyetinde olup üst kat ikâmete ayrılmış olarak eski geleneği devam ettirir. Cephe tamirlerle eski vasfını çok kaybetmiştir, ancak taştuğla sıra karışımı tarzında bir düzene sahiptir. Üst kat cephesinde her odaya bir pencere isabet eder.

İÇ MEKANLAR.

Tığcılar sokağındaki giriş, eski halinde muhtemelen kemer tonozla örtülü olan geçitle, kırık bir dikdörtgen forma sahip avluya bağlanır. Avlunun revak kemerleri kaybolmuş bir durumda olup cephe ise adeta yeniden yapılmıştır. Bu yüzden payeler ve revak kemerleri hakkında kesin bilgi edinmek mümkün değildir, ancak tuğladan oldukları anlaşılmaktadır. Pencere ve kapılarda eski hallerini kaybetmişlerdir. Zemin katda odaların avluya açılan kapıları yanında orijinal olmayan pencereler görülür. Üst kat hacimlerinin ise avluya bakan kısımlarında galeride bir pencere ve kapısı vardır. Örtü şekli de yenilendiğinden, galeri ve mekânların eski örtüleri hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir ve betonarma döşeme şekline dönüşmüştür. Ancak beşik tonozlu oldukları tahmin edilebilir. Hiç bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün artık eski halini tamamen kaybetmeye yüz tutmuş bir Han olarak görülen eser, tek avlulu iki katlı hanlar grubundandır.

5. ASTARCI HANI.

İnceleme yılı : HAZİRAN 1971

MEVKİ.

Eser Kapalı Çarşı grubu hanlarından olup, Çarşının kuzeyinde Yağlıkcılar caddesinde bulunur. Kuzeyinde Küçük Sarraf Hanı, güneyinde ise Cebeci Hanıyla komşudur.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır, kitabesi yoktur ve mimarı, bâ-

nisi bilinmemektedir. Ancak çevre hanlarıyla olan üslup ve inşaat tarzı benzerliklerinden bu bölgenin diğer hanları gibi bir 18. yüzyıl yapısı olması gerekmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapı inşa tarzının bir değişiklik göstermeden diğer İstanbul hanları gibi taş ve tuğla sıra karışımı olarak ele alındığı görülür. Bina çok harap ve tamirler görmüş olduğundan işcilik hakkında bir bilgi edinmek güçtür. Tuğla dış cepheden başka yine İstanbul'da hanlarda herzaman kullanıdığı gibi revak kemerleri ve örtü sisteminde kullanılmıştır. İç avlu revak kemerlerinin ve sütun başlıklarının da taş olduğunu gösteren birkaç bölüm ayakta kalmıştır. İç avlu cephe duvarlarında ise sadece moloz taş kullanılmıştır, tuğla avluda revak kemerlerinden başka yerde görülmez. Tuğla tonoz bir örtü sistemine sahip olması lâzım gelen yapıda geçit tonozu hariç, diğer kısımlar değişikliğe uğradığından üst örtü malzemeside bugün tamamen değişiktir. Kısmen kiremit ve çimento ile sıvanmış olarak görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Astarcı hanı plânı, kuzey kenarında Küçük Sarraf Hanı kısmında yamuk bir form gösterirsede, avlusu düzgün bir dikdörtgen olup 22x18 metrelik bir ölçüyle oldukça küçüktür. Plân iki katlıdır ve giriş cephesi olan Yağlıkçılar Caddesi cephesi dükkanlıdır. İstanbul hanlarının ticaret grubu hanlarındandır. Zemin kat depolara üst kat depolara üst kat ise ticarethane mekânlarına ayrılmış ve ikâmet için kullanılmamıştır.

Yapı bitişik nizam halinde inşa edildiğinden tek esas cephe olarak görülen ön cephede, giriş yapının ortasında yer alır ancak çıkıntılı ve bindirmelikli değildir. Sade bir tarzda ve yuvarlak taş kemerlidir. Cephenin taş ve tuğla sıra karışımı halinde yapıldığı anlaşılmakla beraber tamirlerle değişmiş ve tamamen sıvayla kaplanmış bir haldedir. Üst kat ikâmet hacimlerinin tek bir penceresi vardır. Zemin kat cephesinde bulunan dükkânların kemerleri ise değişmiş ve eski hallerini kaybetmiştir. Pencere formları ise kaybolmuştur. Ancak tuğla sivri kemerli ve alınlıklı olması ihtimali vardır. Yan cephe duşarları ise tamamen moloz taş olarak inşa edilmiştir.

İÇ MEKÂNLAR

Girişi iç avluya bağlayan geçit çapraz tonozla örtülüdür ve geçidin iki yanında bulunan mekânların geçit içine açılan pencereleri bulunur. Merdiven ise avluda bulunmakla beraber orijinal değildir. Üst kat birçok kısımlarda yıkılmış ve bazı yerleri yeniden yapılmış olarak çok haraptır. Revaklardan sadece bazı kısımlar kalmıştır ve revak kemerlerinin tuğladan olup zemin katda sivri, üst katda ise yuvarlak formlu oldukları anlaşılmaktadır. Payeler taşdan ve kare kesitli sütun başlıkları ise yine taştandır. Avluya girişin sağ kısmına isabet eden bölümde küçük bir avlu daha varsa da burası avludan ziyade bir aydınlık niteliğindedir. Zemin kat hacimlerinin galeriye açılan birer pencere ve kapısı vardır pencere sövelerinin taş olduğunu gösteren belirtiler varsada formları çok değişmiştir. Ancak kapılarında taş kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Üst kat mekânları yıkılmış olduğundan ocak ve niş gibi detaylar görülmez. Üst örtü sistemi izleride kaybolmuştur. Ancak zemin katda beşik tonozlu bir tarzın köşe hacimlerinde ise çapraz tonozlu bir örtünün izleri görülür.

Avlu cephe görüntüleri ise tamamen değişmiştir, saçaklar kaybolmuştur. Gerek dış cephede gerek iç bölümlerde yapının çok harap ve değişmiş olması se-

bebiyle hiç bir süsleme izi bulunamamıştır.

TİPİ.

İsimlendirmeleriyle de anlaşıldığı gibi Astarcı esnafı tarafından kullanılan bir yapı olup bugün eski halinden çok uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

7. BALTACI MÜNHEDDİM HANI.

İnceleme yılı : HAZİRAN 1971
Resim No: 4

MEVKİ.

Baltacı Münheddim Hanı Kapalı Çarşı bölgesi hanlarından olup Çarşının güneyinde Kalpakçılar caddesi ile İskender boğazı sokağı arasındaki dar ada üzerinde bulunur. Solunda Sorguçlu, sağında ise Kebapcı Hanlarıyla komşudur.

TARİHLENDİRME.

Bu bölgenin çoğu hanlarında olduğu gibi kitabesi yoktur. Mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Ancak gösterdiği hususiyetler ve komşu hanlarla olan benzerlikleri yönünden bir 18. yüzyıl eseri üslûbuna bağlanmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde bu bölge hanlarının ve genellike İstanbul hanlarının inşa tarzı devam eder ve karakteristik yapı malzemeleri olan taş ve tuğlanın kullanılmış olduğu görülür. Tuğla ayrıca her zaman olduğu gibi revak kemerlerinde ve örtü sisteminde, taş ise duvarlardan hariç olarak kapı kemerlerinde, pencere hatıl ve sövelerinde, payelerde kullanılmıştır.

Ancak bu malzemelerin kullanıldığı, bazı bölümler mevcut olmayıp değişmiş veya kaybolmuştur. İç bölümlerde kesme taş yerine moloz taş tercih edilmiştir. Örtü sisteminin örtü malzemesi ise bugün orijinal halini devam ettirmeyip şap, kiremit gibi muhtelif cins malzeme tarzındadır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Baltacı Münheddim Hanı da bir çok İstanbul hanlarında olduğu gibi ada ve yol durumuna uymak zorunda kalmış ve komşu hanlarla birlikte oldukça dar bir ada üzerinde inşa edilmiştir. Giriş cephesindeki kırıklık ve sağ tarafındaki Kebapcı Hanıyla olan müşterek duvarlarındaki hafif gönyesizlik haricinde, düzgün bir plâna sahipdir. Ancak oldukça küçük ölçüdeki avlu (6x12) metrelik bir ebada sahiptir. İki katlı bir yapı olup tek avluludur. Ticaret hanları grubundandır ve zemin depolara ayrılmıştır. Girişin sağ ve solunda ise giriş dehlizine açılmış pencereler bulunur. Üst kat mekânları ise ticaret hanları bünyesinin bir vasfı olarak bürolar halinde düzenlenmiştir. Ancak büyük değişikliğe uğramış olan Handa bugün bu mekânlarda değişmiş eski hallerini kaybetmişlerdir.

Bu bölge hanlarının çoğunda olduğu gibi bitişik nizamda inşa edilmiş olan yapının görünür tek cephesi giriş cephesidir. Taş ve tuğla sıra karışımı şeklindeki cephe de bir çok tadilâta uğramış olan diğer kısımlar gibi eski halinden uzaklaşmıştır. Giriş kapısı cephenin hafifce sağ tarafında bulunur. Sade bir şekilde bindirmeklisiz ve çıkıntısız yuvarlak taş kemerli bir açıklık olan giriş yine geleneksel olarak bir geçitle avluya bağlanır. Cephe pencereleri alt kısımlardaki hacimlerin dışa açılan bir açıklığı olma-

dığından sadece üst katta bulunur. Dikdörtgen taş hatıl ve sövelere sahip olan pencerelerin hatıl üstünde yuvarlak kemerli sağır bir alanlık vardır. Her mekâna cephede bir pencere isabet eder.

İÇ MEKANLAR

Yapının güney cephesinde bulunan yuvarlak taş kemerli bir açıklıkla başlayan geçit ve avluya bağlanan geçitin bugünkü örtü şekli belli değildir. Ancak orijinal halinde beşik tonoz veya çarpaz tonozla örtülmüş olması gerekmektedir. Tek avlu oldukça küçük ebata ve düzgündür, fakat bugün tamamen değişikliğe uğramış ve revakları kaybolmuştur. Zemin ve katı bağlayan merdiven avluda yer alırsa da buğünkü hali orijinal değildir. Revak kemerlerinin eski halleri kaybolmuştur. Ancak bazı kalıntılardan tamirlerin eski formları tahrip ettiği ve asıl kemerlerin yuvarlak formlu oldukları kabul edilebilir, fakat bunu kesin bir bilgi olarak kabul etmek mümkün değildir.

İki katlı avlu cephe duvarlarında yeni sıva altında moloz taş kullanılmış olduğu görülmektedir. İç avlu cephe pencereleri tamamen değişmiştir, beton döşeme şekline dönmüş olduğundan örtü sistemi hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. İstanbul hanlarının karekteristik vasfı olan cephelerin taş ve tuğla sıra karışımı tarzı dışında bir süsleme araştırması görülmez.

TİPİ

Bugün değişikliğe uğramış olan eser, İstanbulun tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

8. BODRUM HANI.

İnceleme yılı : MAYIS 1971

MEVKİ.

Bodrum Hanı, Kapalı Çarşı bölgesi hanlarından olup Çarşının batısında Fesciler, Bitpazarı sokağı ve Çadırcılar caddeleri köşesindedir. Kuzeyinde Ali Paşa Hanı II. ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır. Kitabesizdir, mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Malzeme ve inşaat tarzıda Türklerden daha önce yapılmış olan ve muhtemelen bir Bizans yapısı kalıntılarına sahip olduğu görülmektedir. Ancak zeminden itibaren yapının üslubu değişmekte ve bölge hanları tarzında bir 18. yüzyıl eseri ifadesi kazanmaktadır. Fetihten önce bir manastır olduğu sanılmaktadır, ancak 18. yüzyılda devrinin bir İstanbul hanı tarzında eski temeller üzerinde inşa edilmiştir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapının inşa tekniğinde birbirinden farklı iki tarz fark edilmektedir. Zemin kat ilk kısımlarında ve temellere doğru bir Bizans devri özellikleri gösteren masif tuğla kemer ve tonoz kalıntıları görülmektedir. Zemin ve bodrumda İstanbul hanlarında Türk inşaat tarzı olarak böyle tuğla konstrüksiyon yoktur. Bu kısımların üzerinde ise cephede İstanbul hanlarının klâsik görüntü ve yapısında olarak taş ve tuğla karışımı bir tarz ortaya çıkar. İç bölümlerde ise kullanılan duvar malzemesi moloz taşdır. Tuğla cephe hatılları dışında yine revak kemerlerinde ve örtü sisteminde, taş ise cepheden ayrı olarak, payelerde ve kapı pencere kemer ve hatıllarda kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Bodrum Hanı'da diğer birçok hanlar-

da görüldüğü gibi yol ve arsa düzenine uymak zorunda kalması yönünden muntazam bir plâna ve avluya sahip değildir. Cephe kırık hatlarla teşekkül etmiştir. Yapının tek avlusu da muhtelif köşeleriyle düzgün bir form göstermez. Cephe ve dış görünüş bugün çok harap ve değişikliğe uğramış olduğundan Han, eski orijinal ifadesinden çok uzaklaşmıştır. Pencere ve diğer cephe görünüşleri tamamen değişmiştir. Giriş yapının güney cephesinde ve Bitpazarı sokağında olup bu bölge hanlarında genellikle görülen çıkıntısız ve basit bir taş kemerli açıklık olarak görülür. Ali Paşa Hanı II. güneyinde olan müşterek cephesi dışında Çadırcılar ve Fesciler caddeleri ve, Bitpazarı sokağı cepheleri dükkânlıdır. Ancak bu dükkânlar bugün değişikliğe uğramış ve orijinal hal ve görüntülerini kaybetmiştir. Cephelerde zeminde görülen bu dükkân açıklıklarından başka üst katlarda her mekâna bir pencere isabet edecek şekilde açılan pencereler bulunur. Fakat formları hakkında bilgi verecek bir iz kalmamıştır.

İÇ MEKANLAR.

Giriş iç avluya bir beşik tonozla örtülü geçitle bağlanır. Geçidin orijinal halinde bir pencere veya kapı gibi açıklığı yoktur. Avlu da plâna uyarak muntazam bir form göstermez ve her iki katta da revaklıdır. Çok harap ve değişmiş bir durumdadır. Fakat bazı kısımlar eski hali hakkında bilgi verebilmektedir. Katları birbirine bağlayan merdiven avluda yer almaktaysa da bugünkü hali orijinal değildir. Kalan bazı kısımlardan anlaşıldığına göre revak kemerleri iki katda da tuğladan yapılmış olup kare kesitli taş payelerle taşınır. Zeminde İstanbul hanlarında en çok görülen sivri kemer üst katda ise yuvarlak kemer kullanılmıştır. Zemin kat mekânları birer depo mahiyetindedir. Üst kat mekânları ise orijinal halinde bir ticaret hanı özelliklerine sahip olmalıdırlar.

Bugün her iki katda da yapılan ilâve inşaatlarla Hanın bütün özellikleri kaybolmuştur. Zemin ve kat mekânlarında galeriye açılan bir pencere ve kapı bulunur, ancak bunların form ve orijinallik derecesi hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir.

Yapının örtü sistemi için ise ancak kısmi bir bilgi edinmek mümkündür. Zemin kat hacimlerinin ve revakların beşik tonozla, köşe hacimlerinin ise çapraz tonozla örtülmüş oldukları anlaşılmaktadır. Üst kat ise çok değişmiştir. Gerek iç kısımlar ve gerek dış cephelerde hiç bir süsleme izi kalmamıştır. Saçaklar da kaybolmuştur.

TİPİ.

Bugün çok harap ve değişmiş olduğundan orijinal halinden uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

12. BÜYÜK YENİ HANI

İnceleme yılı : EYLÜL 1971
Resim No: 9+10+11

MEVKİ.

Büyük Yeni Hanı; İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgede ve Çakmakcılar Yokuşu'nda, Çarkcılar ve Sandalyeciler sokakları arasındadır. Hanın solunda Çarkcılar sokağı kısmında Kürkçüler Hanı sağında ise Sandalyeciler sokağında Kumrulu ve Küçük Yeni Hanları bulunur.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir ve mimarı bilinmemekle beraber kayıtlı olduğu kaynaklardan eserin 1764 yılında, Lâleli ve ikinci defa Fa-

tih camilerini yaptıran III. Mustafa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Bir 18. yüzyıl ikinci yarısı olan eser, gerek Mamboury tarafından İstanbul kılavuzunda gerekse Gurlitt tarafından Die Baukunst Konstantinopels de yanlış olarak bir 17. yüzyıl eseri olarak gösterilmiştir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Bu 18. yüzyıl eseri olan yapıda inşa tekniği ve malzemesi yönünden bir değişiklik görülmez, taş ve tuğla tekniği devam eder. Dış cephede köfeki taş kullanılmış olup işciliğin mükemmel oluşu dikkati çekmektedir. Dış cephede ilk katın sadece kesme taştan inşa edilirken taş ve tuğla hatıllı karışımın üst iki katda kullanıldığı görülür. Taş, kapı kemerlerinde, pencere sövelerinde, payelerde, konsollarda ve silmelerde kullanılmıştır. Revak kemerleri ise bütün İstanbul hanlarında olduğu gibi tuğladandır. Örtü sisteminde de tamamen tuğladan istifade edilmiştir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Büyük Yeni Hanı da, İstanbul'un arsa durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle değişik bir plân tarzı gösterir. Plânı uzun bir dikdörtgen tarzındadır. Dış cephesi yolun kırıklığına uymuştur. İki uzun avlusu, ortada binanın yan bölümlerini birleştiren bir kolla ayrılmaktadır. Avluların uzunluğu birinci avluda 42 ikinci avluda 25 metreyi bulmaktadır, genişlikleri ise en geniş kısımda 15 er dar kısımda 12 metre olmaktadır. Büyük Yeni Hanı hacim yönünden, İstanbul da 18. yüzyıla kadar kullanımamış bir tarzda 3 katlı inşa edilmesi sebebiyle bir yenilik getiren eser olarak görülür(44).

Oldukça meyilli bir arazide inşa edilmiş olması yüzünden esas girişin karşısına isabet eden Tarakçılar sokağı yapının 3 üncü katına isabet eder ve burda, İstanbul hanlarında sık görülmeyen ikinci bir giriş bulunur. Ancak bu tali bir giriş olup Hanın esas girişiyle mukayese edilemez. Cephe Çakmakcılar ve Sandalyeciler sokaklarında dükkânlıdır. Cephenin ilk katında sadece kesme taş kullanılmış, taş ve tuğla hatıl karışımı ise üst katlarda tatbik edilmiştir. Bilhassa giriş cephesinde, plânın kırıklığını düzeltmek gayesiyle taş konsollar üzerine oturan çıkmalardan faydalanılmıştır. Eser bu tarz çalışmada çok muvaffak olunmuş bir örnek olarak ortaya çıkar. Gerek cephenin dükkânlı oluşu gerek 5 çıkıntının bulunuşu cephedeki yatay hat ifadesinin bu eserde tamamen kaybolmasına sebep olmuş ve daha ziyade bir düşey hat hakimiyetinin ortaya çıktığı bir cephe ifadesi meydana gelmiştir.

Giriş esas cephenin bulunduğu Çakmakçılar yokuşunda ve binanın yaklaşık olarak ortasında yer alır. Sade yuvarlak bir taş kemere sahip açıklık halindedir. Üst kısmına bir çıkma isabet ettiğinden ayrıca bir bindirmelik düşünülmemiştir. Girişin sağında yokuşun üst tarafında 4 dükkân solunda ise 3 dükkan bulunur ve hepsi yuvarlak taş kemerlidir. Çıkmalar zemin kat üstünde hem 1. hem 2. katda tatbik edilmişlerdir ancak yolun meylinede uyularak aynı hatda devam etmeyip kırık hatlarla düşüklükler yaparlar. Dikdörtgen taş hatıl ve söveli pencereler üstte sivri taş kemerli ve sağır alınlıklı bir kısma sahiptirler.

Her ikâmet hacminin iki tane penceresi bulunur, ancak cephe düzeninde pencerelerin muntazam bir aks sistemine uymadığı görülür. Yokuşun üst kısmına isabet eden birinci bölümde birinci kat pencerelerinin ikinci kattakilerle aynı düşey aks üzerinde olmadıkları dikkati çeker. Bu hal beş ve altıncı bölümlerde de tekrarlanmıştır. 2. 3 ve 4. bölümlerde ise kat pencereleri aynı düşey aks üzerinde

(44). **Zemin ve birinci katın her birinde 58, üçüncü katda ise 57 oda vardır. (KOÇU R. E; «Büyük Valide Hanı» İstanbul Ansiklopedisi İst. 1971.)**

görülürler. Yine girişin solunda kalan zemin kat kısmında açılmış olan pencerelerinde üst kat pencereleri ile hizalanmamış oldukları görülür. Plân çarpıklık ve kırıklıklarını düzenleyen çıkmaları taşıyan taş konsollar ise, değişik sayıda ve ebatta görülürler. Konsolların üstünde bulunan taş silme en üst katda düz bir hat olarak devam ederken zemini 1. katdan ayıran her çıkma bölümünde yolun eğimli olması sebebiyle bir düşüklük yaparak devam eder. Ancak 4. ve 5. bölümlerde aynı seviyede olarak kalmıştır. Saçak ise bir taş silme halinde cephe boyunca devam etmiştir.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade bir şekilde tutulmuş olan giriş, yapının esas büyük avlusu olan ilk avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlıdır. Avlu dar ve uzun bir dikdörtgen halinde olup her katda revaklarla çevrilidir. Girişden avluya çıkışta sağ tarafta bulunur, ayrıca sol cephe revaklarındaki merdivenler katları birbirine bağlar. Revak kemerleri tuğladan ve yuvarlak formludur. Payeleri ise her zaman görülen tarzda taş ve kare kesitlidir. Avlu cephelerinde taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildikleri görülür. Birinci avlu ile daha küçük olan ikinci avlu bir bina koluyla ayrılmıştır. İç bölümleri ve inşaat tarzı değişmez. Ikinci avluda aynen 1. avlu karekterindedir, ayrıca bir özellik göstermez. Ancak bu kısımdaki merdivenler bu bina kollarıyla esas binanın arasında kalan galeride yer alırlar. Örtü sistemi yapı malzemesi olarak geleneksel tarzda tuğladan olup hanın bütün kısımlarında revaklarda ve ikamet hacimlerinde çapraz tonoz şeklindedir. Yalnız üst kat odaları ayrı olarak beşik tonozla örtülmüştür.

Revaklara bakan cephe odalarının bir kapısı ve bir penceresi vardır. Esas dış cephede ise her odanın iki penceresi bulunur. Süsleme yönünden fazla bir detay göstermemekle beraber Büyük Yeni Hanı, cephedeki fonksiyonel çalışmalardan ötürü çok zengin bir cephe görüntüsüne sahiptir. Eserin üç katlı oluşu, altı bölüm halinde iki katlı çıkmalar, taş silmeler ve konsollar, girişin çok sade tutulmuş olmasına rağmen cepheye muhteşem bir görüntü vermektedir. Osmanlı devri hanları mimarisinin ve bilhassa İstanbul hanlarının ortak bir özelliği olarak ortaya çıkan süslemeden kaçınan sade fakat fonksiyonel bir mimari tarzıyla elde edilen olgunluk ve ahenk bu eserde önemle belirmektedir.

TİPİ.

Bugünkü durumu harap olmakla beraber eski karekterini çok iyi saklayabilmiş olan Büyük Yeni Hanı, İstanbul'un iki avlulu ve üç katlı hanlar grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

EYİCE, S; **İSTANBUL** İst. 1955 P. 26; GURLİTT, E; **Die Baunkunst Konstantinopels** Berlin 1907 S. 51; HAMBOURY, E; **İstanbul Guide Touristique** İst. 1925; KOÇU; R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971.

13. CEBECİ HANI

İnceleme yılı : EYLÜL 1971
Resim No: 12

MEVKİ.

Cebeci Hanı, İstanbul'un Kapalı Çarşı bölgesi eserlerinden olup Çarşının kuzeyinde Yaklıkcılar Caddesinde bulunur. Güneyinde Emin Hatipoğlu Ağa Hanı, ve Sarraf hanlarıyla, Kuzeyinde Astarcı, batısında ise Sarnıçlı ve Güllekeş Hanlarıyla komşudur. Karşı sırasında ise Çukur Hanı bulunur.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir ve bahsi geçen bir eser bulunamamıştır. Ancak civar hanlarla birlikte gösterdiği müşterek hususiyetler bir 18. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tarzında Osmanlı hanları ve dolayısıyla İstanbul hanlarının genleneksel tarzı aynen tekrarlanır. Cebeci hanının bitişik nizam halinde inşa edilmesi sebebiyle tek görünür cephesi olan giriş cephesi, taş ve tuğla sıra karışımı şeklinde inşa edilmiştir. Taş ve tuğla işçiliğinin çok gelişmiş olması dikkati çeker' sıralar arasındaki derzler de muntazam görüntülüdür. Tuğla, cephe hatılları dışında revak kemerleri ve örtü sisteminde görülür. Hanın iç bölümlerinde moloz taşı da kullanılmış olması dikkati çeker, ancak bu bölümlerin çok harap oluşu bazı kısımlarda orijinal duvarların yerine yeniden inşaat yapılmasına sebep olmuştur. Taş, cepheden ayrı olan kapı kemerlerinde ve payelerde kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ

Cebeci Hanı, çevresindeki ve komşu hanların plânların değişik yerleşmesine rağmen plânı düzgün bir dikdörtgen olan ender İstanbul hanlarından biridir. İki avluludur. İlk avlu daha küçük ve dikdörtgen bir forma sahipken esas ikinci avlu daha büyük ve kare formludur. Plân iki kat halinde yapılmıştır. Zemin kat mekanları depo vazifesi görürler, ikâmet hacimleri ise üst katta yer almışlardır.

Doğu cephesi diğer cephelerin bitişik nizamda olmasından dolayı esas giriş cephesini teşkil eder. Giriş kapısı tam ortada olmayıp hafifce sola kaymış vaziyettedir. Bugün çok harap ve değişmiş olan Hanın üst kat kısımlarında saçaklar tamamen kaybolmuştur. Cephe dükkanlıdır ve tadilatlarla cepheyide çok değiştirmiştir. Beton ve çimento onarımlar orijinal kısımlarının kaybolmasına sebep olmuştur. Giriş açıklığını sade bir yuvarlak taş kemer halinde olduğu anlaşılmaktadır. Pencerelerin çok değişmiş olmakla beraber yuvarlak kemerli oldukları tahmin edilebilir. İç avlu duvarlarında ise moloz taş duvar kullanılmıştır.

İÇ MEKÂNLAR.

Cephedeki giriş sade bir taş kemerle başlar ve beşik tonozlu bir geçitle ilk avlu bir geçitle ilk avluya bağlanır. Birinci avlu 17.5×37 metrelik dar ve uzun bir dikdötgen meydana getirir. Ayni giriş aksının üstünde olmayan ikinci bir geçitle ise İç Cebeci Hanı adı verilen esas avluya geçilmektedir. Bu avlu ise 37×37 metrelik kare bir forma sahiptir. Her iki avlu da her iki katda revaklarla çevrilmiştir. Revak kemerleri tuğladan olup zemin katda sivri, üst katda ise yuvarlak formludur. Kemerleri taşıyan payeler ise kare kesitli ve taştandır. Ancak burda görülen payelerin genellikle İstanbul Hanları payelerinde görülen büyük kesme taş bloklar yerine küçük ebatda taş blokların üst üste konulmasıyle elde edildiği görülür. Zemin kattaki bölümlerin büyük bir kısmı tahrip olmuş olduğundan pencere ve kapılar hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir.

Üst kat mekânlarının kapı ve pencerelerinin ise basık kemerli oldukları anlaşılmaktadır. Üst kat mekanlarında ocak izleri kaybolmuştur. Yapının örtü sisteminin bir çok yerde yıkılmış ve değişmiş olmasına rağmen, kalabilen kısımlardan, zeminde beşik tonoz üst katda ise mekânlardan beşik tonoz revaklarda ise kubbe olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa revak kemerlerinde ve kubbelerde mükemmel bir tuğla işçiliği göze çarpmaktadır. Hanın büyük avlusunda 1894 depreminde yıkılmadan evvel bir namazgâh

ve havuz olduğu bilinmektedir. Gerek cephesi gerekse iç kısımlarının çok değişmiş olması hiç bir süsleme izi bırakmamıştır.

TİPİ.

Bu çok değişmiş ve orijinal halini kaybetmeye başlamış olan eser; İstanbul'un iki avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

14. ÇUHACI HANI.

İnceleme yıl : EYLÜL 1971
Resim No: 13+14

MEVKİ.

Çuhacı Hanı, İstanbul hanlarından kesif olarak bulunduğu bir bölgede olup Nuri Osmaniye Camii yakınında ve Mahmud Paşa Yokuşu, Kılıççılar ve Çuhacı Hanı sokakları arasındaki adada inşa edilmiştir.

TARİHLENDİRME.

Kitabesi yoktur, mimarı bilinmemektedir. İstanbul'daki mimari eserler hakkında çalışmaları olan ve bu arada bazı hanlarıda etütlerine eklemiş bulunan Gurlitt, Büyük Yeni Han'da olduğu gibi Çuhacı Han'da da yanılarak, eserin Bizans yapısı tekniğinde ve bir 15. yüzyıl yapısı olduğunu bildirmektedir. Vakıflar kayıtlarından anlaşıldığına göre ise Çuhacı Hanı Lâle devrinde Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır, bir 18. yüzyıl eseridir.

YAPI VE MALZEME TEKNİĞİ

Yapı ve malzemeleri ve tekniği hiç bir yönden Bizans yapısı hususiyetleri göstermez. Taş ve tuğla İstanbul hanlarının genel iki malzemesi olarak geleneksel üslûp ve tarzından ayrılmadan kullanılmışlardır. Tuğladan masif paye tonoz ve kemerler görülmez. Ölçü ve ebatlar Türk hanları genel görüntü ve ifadesine sahiptir .Cephe tekniğinin taş ve tuğla sıra karışımı oluşu, tuğlanın kemerlerde Türk tarzı oluşu, örtü sistemindeki kemer ve tonozların ise tuğladan olmasına rağmen ağır masif bir görüntüye sahip olmaması, payelerin yine taştan ve kare kesitli görüntüde olması, İstanbul'un tamamen klasik Türk hanlarının yapı malzemesi ve yapı tekniğinin kullanıldığını göstermektedir

Taş işçiliği, ince kesme taş şeklinde olmayıp bazı kısımlarda ebatlarında değişik olduğu görülür. Ancak tuğla işçiliğinde bilhassa revak kemerlerindeki ustalık ve muntazamlık göze çarpar. Taş ise, kemer olarak kapılarda kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Çuhacı Hanı da Şehir yol ve arsa durumuna uymak zorunda kalmasına ve düzgün bir dış forma sahip olmamasına rağmen 21×28.5metrelik düzgün dikdörtgen olan tek bir avluya sahiptir. Plânı iki kat halinde yapılmıştır ve İstanbul şehir hanlarının ticaret hanları gurubundan olduğu halde zemin depolar ayrılmayıp ikâmet için kullanılmıştır. Depolar ise hanın bodrumunda yer almıştır. Cephe geleneksel İstanbul hanları görüntüsünde ve taş tuğla hatıl karışımı tarzındadır. Giriş cephesi eserin adını taşıyan Çuhacı Hanı sokağındadır.

Giriş zeminde çıkıntısız ve sade bir tarzda yuvarlak taş kemerli bir açıklık olarak görülür. Ancak üst kısmı bindirmeliklidir. Bu bindirmelik sadece blok kesme taştan inşa edilmiş olmayıp aynen cephe tarzında taş ve tuğla karışımı olarak ele alınmıştır. Yedi adet ve üç sıra-

lı taş konsollar üzerinde oturur. İlk baştaki taş konsollar diğerlerinden ebat bakımından farklı olup daha kalındırlar. Diğerlerinin ölçüleri aynen devam eder. Bindirmelikte dikdötgen formlu, taş hatıl ve söveli iki büyük pencere vardır ve üst kısımlar tuğladan sivri kemerli sağır alınlıklardır. Her iki pen cerenin üstünde ve aralarına isabet eden kısımda nispeten küçük bir diğer pencere daha vardır ve üst taş hatılı saçak hizasına kadar yükselmektedir. Cephe üst kısımda bir kirpi saçakla nihayetlenmektedir.

Ancak bu bölmelerin bir çok kısmı harap olup yıkılmıştır. Esas giriş cephesi olan Çuhacı Hanı ve Kılıççılar sokaklarındaki cephelerindeki, plânın yola uyma sebebiyle hasıl ettiği kırıklıklar, üst katda taş konsollarla taşınan çıkmalarla düzeltilmiştir. Bu çıkmalar ve taş konsollar bu cepheleri oldukça zenginleştirmektedir. Dış cephede her odaya isabet eden tek bir pencere açıklığı görülür. Cephe pencereleri de bindirmelik pencereleri tarzında dikdörtgen, taş söveli ve hatıllı olup üstleri tuğladan sivri kemerli sağır bir alınlığa sahiptir. Çıkmalar ve cephedeki kırıklıklar sebebiyle yatay hatlardan ziyade düşey hatların hakim olduğu bir genel görüntüye sahiptir.

İÇ MEKANLAR.

Giriş iç avluya nispeten uzun ve çapraz tonozlu bir geçitle bağlanır. Girişin hemen sağında üst katla ilişiği olan bir merdiven bulunur. Geçidin her iki tarafında geçide açılan bir penceresi ve bir kapısı bulunan hacimler sıralanmıştır. Avluya çıkıldığında yine iki taraflı olarak katları birbirine bağlayan merdivenlerin revaklı galeride yer aldığı görülür. Avluda köşe revakların solunda bulunan bir merdivenle de Hanın bodrumuna inilmektedir. Avluyu zeminde ve katda bir revaklı galeri çevreler. Avlu zemin katı çok değişikliğe uğramış ve tamirlerle eski halini kaybetmiş olduğundan fazla bir bilgi vermezsede diğer revak kemerleri eski halini muhafaza etmiştir ve tuğladan olup sivri kemer şeklindedir.

Kemerleri taşıyan payeler ise taştan ve kare kesitli olarak görülür. Avlu cephesinde aynen dış cephe görüntüsünde devam eder. Zemin mekânlarında depo yerine ikamet için ayrılmış olması İstanbul hanlarında sık olarak rastlanan bir durum değildir ve ayrıca bu mekânların yine bir ayrı hususiyeti olarak revaklı galeriye açılan kapıları yanında iki pencereleri bulunur. Avluda İğneci Hasan Ağa tarafından yapılmış olan mescid bügün yapılan tamir ve ilavelerle tamamen değişmiş bir durumdadır ve hususiyetini kaybetmiştir. İç avlu cephelerde üst kısımda bir kirpi saçak detayı ile son bulmaktadır. Ancak bunların da önemli bir kısmı tahrip olmuş durumdadır. Örtü sistemi olarak gerek zemin katta gerek üst katda ikâmet hacimleri ve galeriler aynı tarz kullanılarak çapraz totozla örtülmüştür. Bodrum ise değişik olarak beşik tonozludur. Eserde girişin bindirmelikleri oluşu cephelerde çıkmalar ve konsollar kullanılmış olması mimari mesi tarzve inşaat malzemesini olgun bir tarzda birleştirilerek zengin bir ifade tarzını elde edilmesini sağlamıştır.

TİPİ.

Bazı kısımları tahrip olmuş olmakla beraber bügün eski halini iyi muhafaza edebilmiş hanlardan olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları gurubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

GURLİTT, C; **Die Baukunst Konstantinopels** Berlin 1907 S: 50 «İstanbul Maddesi» **İslâm Ansiklopedisi** 53 ABC İst. 1967;

SOHNEİDER, A. M; **Konstantinopel** Mainz 956.

15. ÇUKUR HANI.

İnceleme yılı : AĞUSTOS 1971

MEVKİ.

Çukur Hanı, Kapalı Çarşı bölgesi hanlarından olup Çarşının kuzeyinde Yağlıkcılar caddesindedir. Kuzeyinde Büyük Safran Hanı, güney doğusunda Perdahçılar ve doğusunda ise Mercan Ağa Hanlarıyla çevrilmiştir.

TARİHLENDİRME.

Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir. Bu Perdahcılar, Tığcılar ve Yağlıkçılar sokakları arasında kalan bölgedeki hanların müşterek özellikler göstermesi aynı devirden olduklarını göstermekte, yapı tekniği ve üslûp yönünden ise 18. yüzyıl eserleri üslûbuna bağlanmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Eser, İstanbul hanlarının karakteristik yapı malzeme ve tekniğine uyularak aynı hususiyetleri devam ettirir. Taş ve tuğla yine esas iki malzeme olarak cephede beraberce kullanılırken diğer kısımlarda ayrı vazifeler yüklenmişler, taş, kapı kemerleri ve payelerde, pencere söveleri ve hatıllarda; tuğla ise, revak kemerleri ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Cephedeki taş malzeme çok ince taş işçiliği şeklinde görülmez, tuğla hatılların derzleri bazı kısımlarda aynı kalınlıkta ve düzgünlükte devam etmez. Revaklar tuğladan ve oldukca düzgün bir şekilde inşa edilmiş ve taştan kare kesitli payelerle taşınmıştır. Ancak zemin katdaki değişiklikler burdaki paye ve kemerlerin büyük bir kısmının kaybolmasına sebep olmuştur. Örtü sistemini teşkil eden tonozlar ise yine sadece tuğla olarak inşa edilmiştir.

DIŞ GÖRÜNUŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Çukur Hanı da bulunduğu bölgede arsa ve yol durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle düzgün bir forma sahip olmamasına rağmen şekli bozulmamış tek bir dikdörtgen avluya sahiptir. Plân iki katlı olarak yapılmıştır ve İstanbul hanlarının ticaret hanları grubundan olarak zemin katı depolara üst kat ise çalışma mekânlarına ayrılmıştır. Bu bölge hanlarının çoğunda olduğu gibi bitişik nizamda olduğundan esas cepheleri Yağlıkcılar caddesi ve güney kısmında bulunan çıkmaz sokaktaki giriş cepheleridir. Cephelerde diğer kısımlarda olduğu gibi büyük değişikliklere uğramıştır ancak geleneksel tarzda taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiği görülür. Pencereler tamamen değişikliğe uğramıştır ancak üst katda her mekâna bir pencere düşecek şekilde cephede açıklık gösterirler. Zemin katda tek açıklık, sade, çıkıntısız bir tarzda düşünülmüş olan yuvarlak taş kemerli giriştir. Diğer cepheler bitişik nizam yönünden bir görüntü vermezler. Cephenin üst kısmı bugün değişmiş olmakla beraber bir kirpi saçakla nihayetlendiğini gösteren belirtiler vardır.

İÇ MEKÂNLAR.

Cephenin yuvarlak taş kemerli girişi yapının çok az gönyesiz bulunan 11x8 metrelik tek küçük avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu revakları bugün çok değişmiş bir durumdaysa da eserin her iki katda da revaklı olduğu ve revak kemerlerinin esas şekillerinin zeminde yuvarlak katda ise sivri kemer olarak yapıldıkları anlaşılmaktadır. Payeler ise taştan ve kare kesitlidir. Pencere ve kapılar ise tamamen şekil değiştirmiştir, orijinal hallerini belirtecek hiç bir iz kalmamıştır. Avlu cephelerinde ise yine dış cephe düzeninde taş ve tuğla sıra karışımı kullanılmıştır. Üst kısımda cephelerin bir kirpi saçakla son bulduğu görül-

mektedir. Revakların büyük bir kısmı harap olmuştur.

Örtü sisteminde bazı kısımlarda tamamen kaybolup değişikliğe uğramıştır. Bu yüzden üst katların ne tarzda örtülmüş olduklarını belirtecek bir iz kalmamışsa da zemin kat örtüsünün mekânlarda ve galeride beşik tonozlu olduğu görülmektedir.

TİPİ.

Bugün oldukça değişikliğe uğramış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

16. HASAN PAŞA HANI.

İnceleme yılı : AĞUSTOS 1971
Plân No: 5
Resim No: 15+16+17+18+19

MEVKİ.

Süpürgeci Hanı olarak da adlandırılan Hasan Paşa Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgeden biraz ayrılarak Bayezıd-Aksaray caddesi üzerinde ve bu caddenin Haznedar ve Yakup Ağa sokaklarıyla teşkil ettiği ada üzerindedir ve Hasan Paşa Medresesi yakınındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir. Gurlitt, Büyük Yeni Hanı ve Çuhacı Hanı'nda olduğu gibi Hasan Paşa Hanı'nın tarihlendirilmesinde de yanılmış, eserin aynı zamanda yuvarlak kemerlerine de aldanarak yapıyı Bizans tekniğinde ve 1593 tarihinde Şehit düşen Bosnalı Hasan Paşa'ya ait olarak göstermiştir. Ancak Eski Eserleri Koruma Derneği ve Vakıflar'da bulunan kayıtlarına göre eser 1740 tarihli olup, Seyyid Hasan Paşa tarafından mimar Mustafa Çelebi'ye yaptırılmıştır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde İstanbul hanları inşa tarzının bir devamı olarak esas iki tip malzeme olan taş ve tuğlanın kullanıldığı görülür. Ancak bugün izleri kalmamış olmasına rağmen İstanbul hanları için bir istisna teşkil edebilecek tarzda girişin iki yanında yer alan çeşme ve sütunların mermerden yapılmış olması mümkündür. Böylece bir süs malzemesi olarak mermerinde kullanılmış olması İstanbul Hanlarında ilk defa görülmektedir.

Cepheler ve duvarlar dışında taş yine kapı kemerlerinde pencere söve ve hatıllarında ve konsollarda kullanılmış, tuğla ise yine cephe dışında herzaman olduğu gibi revak kemerlerinde ve örtü sisteminde yer almıştır. Cephelerde ince kesme taş olarak görülen taş işçiliği iç kısımlarda aynı incelikte işlenmemiştir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Plân, genellikle İstanbul hanlarında görülen yollara ve arsa durumuna uyma yönünden muntazam bir forma sahip değilse de 16,5x23,5 metrelik tek avlusu muntazam bir dikdörtgen teşkil eder. Eser iki katlı olarak yapılmıştır ve İstanbul hanlarının az sayıda olan misafir hanı tipinden olduğu için zemin katı da ikâmete tahsis edilmiştir. Elçi hanı gibi sadece ikâmet için kullanılan bir yapıdır, ahırı ve deposu yoktur. Zemin kat ikâmete ayrılmakla beraber dış cepheye açılan pencerelere sahip değildir. Bugün büyük bir kısmı yıkılmış olan eserin Yakup Ağa ve Haznedar sokakları cepheleri olarak sadece iki cephesi ayakta kalarak orijinal kısımları pek azdır. Haznedar sokağı köşesinde bulunan bazı kısımların ve esas giriş cephesinin zemin katının kesme taş sıralar arasında tuğla hatılların kullanıl-

dığı görülmektedir. Haznedar ve Yakup Ağa sokakları cephesinde plân kırıklıklarını düzeltmek gayesiyle üst katda çıkmalar görülür. Esas giriş Bayezıd-Aksaray caddesi üzerindedir ve Gurlitt'in resimlerinden yıkılmadan önceki durumu hakkında bilgi edinmek mümkündür. Giriş cephesinin tam ortasında bulunur ve her iki yanında simetrik olarak yuvarlak kemerli üçer dükkan yer almaktadır. Giriş kemeri yuvarlak formlu çıkıntı yapmayan ve geniş bir taş bant şeklinde olup yan kemerlerden daha gösterişli olarak inşa edilmiştir.

Girişin iki yanında ve taş bandın içinde kalacak şekilde üstü kubbeli ve yanları sütunlu olan iki rekoko çeşme yer almaktadır. Yine taş kemer bandı içinde ve girişin üstünde dikdörtgen bir pencere açıklığı bulunur. Zemin üst katda taş konsolların başladığı hizaya kadar kesme taş olarak inşa edilmiştir. Girişin üstünde ise 3 sıralı 9 adet taş konsol üzerine oturarak bir çıkıntı yapan bindirmelik bulunmaktadır. Gerek bindirmelik ve gerekse üst kat cephesi muntazam kesme taş ve tuğla hatıllarla yapılmıştır. Taş konsolların ilk başta yer alanları diğerlerine nazaran daha geniş olarak görülür. Bindirmelikte yanyana üç adet dikdörtgen formlu ve taş söve ve hatıllı pencere yer alır. Pencerelerin üstleri ise tuğladan sivri kemerli ve sağır alınlıklıdır. Bu pencerelerin üzerinde ayrıca yan taraftakilerin üstüne gelecek tarzda kare formlu iki taş pencere yer almıştır. Bindirmeliğin yanlarında kalan iki kısımda ise yine simetrik olarak yerleştirilmiş üçer pencere, üstlerindeki kare pencerelerle birlikte aynen bindermelik pencerelerin karakterindedir. Cephenin üst sınırını ise kirpi saçaklı bir friz teşkil eder. Bugünkü cephelerdeki bir iki pencere hariç diğerleri yeniden yapılmış ve çoğu eski şekillerini kaybetmiştir. Bugün Aksaray-Bayezıd caddesi ile Yakup Ağa sokakları köşesindeki bir kısım cephe ise, restore edilmektedir.

İÇ MEKÂNLAR.

Yuvarlak taş kemerli giriş eserin tek avlusuna yine tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu her iki katda da revaklıdır. Katlar avluya çıkışın iki yanında ve revaklı kısımlarda bulunan merdivenle bağlanmıştır. 1894 depreminde çok zarar görmüş olan Hanın bugün iç kısımlarının büyük bir kısmı yıkılmış durumdadır. Revak kemerlerinin her iki katda da tuğladan ve yuvarlak kemer tarzında olduğu anlaşılmaktadır. Kemerleri taşıyan payeler ise taştan ve kare kesitlidir.

Her iki katda da örtü sisteminin çapraz tonoz olduğunu gösteren belirtiler görülür.

Yıkılmadan önce üst kat hacimlerinin ocaklı olduğu anlaşılmaktadır. Eski resimlerden avludaki revaklara açılan pencere ve kapılarının yıkılmadan önce dikdörtgen ve üstlerinin yuvarlak kemerli sağır alınlıklı olduğu görülmektedir. Hacimler revaklara bir kapı ve bir pencere ile açılır. Handa odalar yönünden görülen bir hususiyet de mekânların sadece tek hacimler halinde tanzim edilmemiş olmasıdır. Bir misafir hanı olan eser bilhassa giriş cephesi ve girişin sağ ve solunda bulunan bölümlerinde 2-3 gözlü mekânlara sahiptir. Böylece handa çeşitli isteklere uygun hacimler tahsis etme imkânı yaratılmış olmaktadır.

Avlu cephesinin taş işçiliğinin dış cephe kadar itinalı olmadığı anlaşılmaktadır. Avlu cephelerinin de dış cephede olduğu gibi bir kirpi saçakla nihayetlendiği tahmin edilebilir.

Girişin taş konsollara taşınan bir bindirmeliğe sahip oluşu, plân eğikliklerinin çıkmalarla düzeltilmesi ve girişin iki yanına ilâve edilen iki rokoko çeşme, Hanın önemli süsleyici elamanları olarak göze çarpar. (Plân No: 67.) Çeşmenin ve muhtemelen iki yanında bulunan sütunun mermer olması ise İstanbul hanlarında tek örnek olarak ortaya çıkar.

Bugün restorasyonuna başlanmış olmakla beraber çok harap ve yıkılmış olan eser, İstanbul'un sadece Elçi Hanı ile beraber teşkil ettikleri, misafirhane grubu hanlarındandır. Tek avlulu ve iki katlı bir yapıdır.

BİBLİYOGRAFYA.

GURLİTT, C. Mie Baukunst Konstantinopels Berlin 1907 S. 52;

EYİCE, S; İstanbul İst. 1955, P. 43; ERKSAN, M; İstanbul Hanları İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1956 (Basılmamıştır) San. Tarihi Kitaplığı No. 48.

17. İMAMELİ HANI.

İnceleme yılı : AĞUSTOS 1971
Resim No: 21

MEVKI.

İmameli Hanı, Kapalı Çarşı bölgesi hanlarındandır, Çarşının kuzeyinde Tığcılar sokağında bulunur. Yanında Zincirli, arka tarafında ise Kalcılar Hanı'yla komşudur.

TARİHLENDİRME.

Han'dan bahseden bir kaynak bulunamamıştır. Eser kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Ancak Kapalı Çarşı kuzeyinde Tığcılar, Aynacılar, Mahmud Paşa ve Tarakcılar sokakları arasında kalan ada hanlarının ortak karakterleri, yapı teknikleri ve üslüpları yönünden 18. yüzyıla bağlanmaktadır. Bu yüzden İmameli Hanı da bir 18. yüzyıl yapısı olarak kabul edebiliriz.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde bir değişiklik şu tekniğinin aynen tekrarlanmış olduğu görülür. Esas iki kapı malzemesi olarak görülen taş ve tuğla cephede müşterek diğer kısımlarda ise gerekli yerlerde genel İstanbul hanları karekterinde ayrı ayrı kullanılmıştır. Tuğla revak kemerlerinin ve örtü sisteminin değişmez bir malzemesi olarak ele alınırken taş da kapı kemerlerinde, payelerde, pencere kenarlarında ve iç duvarlarda vazife görmüştür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

İmameli Han da da sıkışık bölgelerde inşa edilen şehir hanlarının ekserisinde olduğu gibi düzgün bir form göstermez. Eserin tek avlusuda bu şekle uyduğundan bir yamuk teşkil eder. İki katlı olarak yapılmıştır. Bitişik nizam da inşa edilmiş olduğundan esas giriş cephesi tek görünen cephedir ve diğer yandakilere nazaran daha dar olarak Tığcılar sokağındadır. Cephe bugün çok harap olup ilâve inşaatlarla eski halini kaybetmiş gibidir. Ancak bazı kısımlardan cephenin klâsik İstanbul hanları tarzında taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Zemindeki tek açıklık giriştir. Üst katda her mekâna bir pencere isabet eder, bilhassa üst kısımlar tamamen harap yahut değişmiş bir şekildedir. Giriş sade çıkıntısız ve yuvarlak taş kemerli bir açıklık olarak görülür.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade bir açıklık olan giriş iç avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Geçidin sağ ve solunda katları birbirine bağlayan iki merdiven yer alır. Geçidin yanlarında yer alan mekânların yine geçide açılan pencereleri ve kapıları vardır. Tek avlu bugün eski halini çok kaybetmiş bir durumda olmasına rağmen her iki katda da revaklı olduğu anlaşılır. Revak kemer-

leri her zaman olduğu gibi tuğladan yapılmış olup, zemin katda yuvarlak formludur. Üst kat tamamen harap olduğundan formları hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Pencere ve kapılar da tamamen değişip orijinal halini kaybetmişlerdir. İstanbul hanlarının ticaret hanları grubundandır ve zemin kat depolara ayrılmıştır. İkâmet için üst kat kullanılır. Örtü sisteminin zeminde de üst katda da beşik tonoz şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Küçük ve sade bir şekilde inşa edilmiş olan İmameli Hanı çok değişmiş olduğundan bir süsleme izine rastlamak mümkün değildir. Saçak ve üst kısımları hakkında bilgi verecek detaylar kalmamıştır .

TİPİ.

Bugün tamamen harap olmuş ve orijinal halinden uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

18. KALCILAR HANI.

İnceleme yılı : ARALIK 1971
Resim No: 22

MEVKİ.

İstanbul Hanlarının kesif olarak bulunduğu Kapalı Çarşı bölgesi hanlarındandır. Çarşının doğusunda Mahmud Paşa yokuşu civarında ve Tarakçılar sokağında bulunur. Batısında Kaşıkcı, Kuzeyinde ise Zincirli ve İmameli Hanlarla komşudur.

TARİHLENDİRME.

Eserden bahseden bir kaynak yoktur. Kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Ancak civar hanlarla olan üslûp ve teknik bağlantıları sebebiyle bir 18. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğide Osmanlı ve İstanbul hanları inşa tarzının bir devamı görülür. Esas iki malzeme yine taş ve tuğladır. Taş, esas giriş cephesinde muntazam kesme taş olarak tuğlayla beraber kullanılırken iç bölümlerde moloz taş olarak ele alınmıştır. Diğer kullanıldığı bölüm ve kısımlar ise revak kemerlerini taşıyan payeler, kapı kemerleri ve pencere kenarlarıdır. Tuğla, yine revak kemerlerinin ve örtü sistemini meydana getiren tonoz ve kubbelerin esas malzemesi olarak görülür. Cephede ise taş ve tuğla beraber kullanılmıştır. Örtü sistemi ve üst katı ise esas orijinal şeklini kaybetmiş ve bazı kısımlarda kiremit ve çinko ile bilhassa kubbeler çimento şapla örtülmüştür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Kalcılar Hanı da birçok İstanbul hanlarında olduğu gibi yola ve arsa durumuna uymak zorunda kaldığından plânı ve dolayısıyla avlusu düzgün bir form göstermez. Tek avlusu yamuk ve gönyesizdir. Plân iki katlı olarak yapılmıştır. İsmindende belli olduğu gibi kuyumcuların artık tozlarından altın ayıran (Kalcı-ramatcı) zenaat grubu tarafından kullanılan İstanbul'un ticaret hanları grubundandır. Zemin katı depolara üst kat mekânları ise iş bürolarına tahsis edilmiştir. İstanbul hanlarının bilhassa Kapalı Çarşı bölgesinde bulunan hanlarda olduğu gibi bitişik nizam halinde inşa edildiğinden Hanın güneyindeki Tarakçılar sokağı cephesi esas cepheyi teşkil eder. Bugün çok harap ve değişmiş bir halde olan giriş cephesinin bazı kısımlarından görüldüğü kadarıyla muntazam kesme taş ve üç

sıralı tuğla hatıllı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Giriş sade ve çıkıntısız olarak yuvarlak taş kemerli bir açıklık olarak görülür ve zeminin tek açıklığını teşkil eder üst kısımda cephede her odaya bir pencere isabet etmektedir. Cephe üst kısımda avluda olduğu gibi bir kirpi saçakla nihayetlenmekteyse de bugün büyük bir kısmı tahrip olmuş durumdadır. Pencereler değişmiş olmakla beraber ilk şekillerinin dikdörtgen ve üslerinin basık kemerli olma ihtimali fazladır. Cephe orijinal halinden çok uzaklaşmıştır.

İÇ MEKANLAR.

Giriş cephesinde yuvarlak taş kemerli bir kapıyla başlayan geçit, yapının tek avlusuna çapraz tonozla bağlanır. Geçit bugün tamamen değişmiştir. Avlu her iki katda da revaklarla çevrilidir. Normal iki katlı olan yapının oturduğu arsanın meyilli oluşu sebebiyle arka taraftaki bir bölümü üç katlı olmaktadır. Kemerler zeminde ve normal katlarda tuğladan ve yuvarlakken bu üçüncü kat kısımlarında sivri kemer halini almaktadır.

Payeler ise bütün katlarda taştan ve kare kesitlidir. Avlu cephesindeki mekânların revaklara açılan bir pencere ve bir kapıları vardır. Pencere ve kapılar dikdörtgen olup üstleri basık taş kemerli sağır alınlıklıdır. Çoğu esas orijinal şekillerini korumuştur. Zemin kat dışındaki hacimler ocaklıdır.

Örtü sistemi ise geleneksel olarak tuğladan olup zemin kat hacim ve her iki kat revakları ve beşik tonoz, üst kat mekânları ise kubbeyle örtülmüştür. Avlu cephesi duvarları da aynen dış cephe tarzında taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Ancak iç bölüm duvarlarının moloz taş olduğu görülmektedir. Avluda katları birbirine bağlayan merdivenler tamamen değişmiştir. Avlu cepheleri ise üstte oldukca iyi korunmuş olan bir kirpi saçakla nihayetlenmiştir. Geleneksel olarak yapı malzemesinin değişik ve karışık olarak kullanıldığı cephe tarzı ve kirpi saçakların ortaya koyduğu motifler dışında bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün çok yıpranmış ve harap olmuş olmasına rağmen eski orijinal halini belirtecek detaylara sahip olan Kalcılar Hanı, İstanbul'un tek avlulu ve bir bölümü üç katlı olmasına rağmen, iki katlı ticaret hanları grubundandır.

19. KAŞIKCI HANI.

İnceleme yılı : ARALIK 1971
Resim No: 23

MEVKİ.

Kaşıkcı Hanı, İstanbul hanlarının kesif bir şekilde bulunduğu Kapalı Çarşı bölgesindedir. Çarşının doğusunda Mahmud Paşa Yokuşu ile Tarakcılar sokağı köşesindedir. Sağ tarafından Kalcılar Hanı ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

Handan bahseden bir kaynak yoktur. Eser kitabesizdir, mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Ancak Çarşının bu bölgesinde bulunan civar hanlarıyla gösterdiği üslûp ve teknik benzerlikler sebebiyle bir 18. yüzyıl eseri olarak görülmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İstanbul hanlarının genel inşa tekniğinin aynen tekrarlandığı ve değişiklik göstermediği görülür. Esas ana malzeme olarak taş ve tuğla cephelerde beraber, diğer kısımlarda ise fonksiyonlarına göre

ayrı ayrı kullanılmıştır. Örtü sisteminin ve revak kemerlerinin geleneksel olarak yine tuğladan, kapı ve pencere kenarlarının, payelerin ise taştan yapıldığı görülür. İç bölümlerde ise duvarlarda kullanılan malzeme moloz taşdır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Bir çok İstanbul hanlarında olduğu gibi Kaşıkcı Han da yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle düzgün olmayan bir plân ve avlu formuna sahiptir. Dış cephede Mahmud Paşa yokuşu ve Tarakçılar sokağında serbest, diğerlerinde bitişik nizamdır. Bu görülen cepheler de bugün çok değişikliğe uğramış bir durumdadır ve orijinal halinden uzaklaşmıştır. Ancak cephenin kesme taş ve tuğla sıralı olarak yapıldığı ve geleneksel İstanbul hanlarının cephe ifadesinden uzaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Giriş zeminde çıkıntısız ve bindirmeliksiz sade bir açıklık olarak görülür. İki katlı olan eser İstanbul'un ticaret hanlarından olduğundan zemin katı depolara ayrılmıştır ve zemin katda dışa açılan bir pencere görülmez. Üst katda ise her odaya bir pencere isabet eder. Cephede görülen ve fazla olmayan açıklar ve ayrıca cepheyi kesen çıkmaların olmaması sebebiyle taş ve tuğla hatılların ortaya koyduğu ifade bir yatay hat ifadesidir. Üst kısımda ise bu detayın ayrıca avluda da kullanılmış olması sebebiyle cephelerin bir kirpi saçakla nihayetlenmesi icap ederdi, ancak bugün bu kısımlar harap olmuş durumdadır. Cephede bulunan pencereler yenilenmiş olduklarından eski orijinal hallerini kaybetmişlerdir.

İÇ MEKANLÂR.

Yuvarlak taş kemerli sade giriş açıklığı hanın tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu bugün çok değişmiş ve tamirlere uğramış olarak eski halinden uzaklaşmış olmakla beraber bazı kalan kısımlarından her iki katdada revaklı bir galeriyle çevrildiği ve tuğla revak kemerlerinin zemin katda yuvarlak üst katda ise mümaslı sivri kemerli olarak inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Revak kemerlerini taşıyan payeler ise taş ve kare kesitlidir. Gerek zeminde ve gerekse üst katda bulunan hacim ve mekânlar değişikliğe uğradığından kapı ve pencerelerin orijinallikleri kaybolmuştur. Ancak zemin katda revaklara açılan depo hacimlerinin bir kapısı üst katdaki ticaret mekânlarının ise bir pencere ve bir kapısı oldukları tahmin edilmektedir.

Formlarıda orijinal olmamakla beraber zemin katda hatıl ve söveleri taştan dikdörtgen tek bir kapı bulunmaktadır. Üst kat hacimlerinin ocakları da kaybolmuştur. İç bölümlerin duvarlarında moloz taş kullanılmıştır. Katlar avludaki merdivenle birbirine bağlanır ve merdivenler revaklı galeride yer almıştır. Avlu cepheleri üst kısımda bazı yerleri orijinal olarak kalmış ve bazı kısımları tamir olmuş bir kirpi saçak motifiyle nihayetlenmektedir. Avluda yapılan ilâve inşaatlar ise avlu formunun kaybolmasına sebeb olmuştur. Örtü sisteminin ise yapının bütün bölümlerinde beşik tonozlu olduğu anlaşılmaktadır. Cephe tanzimindeki taş ve tuğlanın beraber kullanılması ve kirpi saçak motifleri dışında bir süsleme görülmez.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş olmasına rağmen bazı kısımlarıyla orijinal hali hakkında fikir verebilen eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

20. KİLİT HANI.

İnceleme yılı : ARALIK 1971
Resim No: 24

MEVKİ.

Kilit Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgeden hafifce dışa kaymış olarak Eminönü'nde Uzunçarşı caddesi ve Tacirhane sokağının arasında kalan ada üzerinde bulunur.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, kaynak eser bulunamamıştır ve dolayısıyla yaptıranı, mimarı bilinmemektedir. Ancak bazı bölümlerinin İstanbul Hanlarında tatbik edilen Türk inşa tarzının dışında hususiyetler taşıması, Balkapanı ve Bodrum Hanlarında olduğu gibi zeminin masif tuğla olarak inşa edilmesinden, alçak tonozlu ve basık kemerli tuğla koridorlarından, yapının bu ilk kısımlarının Doğu Roma İmparatorluğu devrinden kalmış olduğunu göstermektedir. Bu kalıntılar üzerinde yükselen yapının diğer kısımları ise yine geleneksel olarak Türk inşaat tarzı ve hanları üslûbunda ve bölge hanlarının karekterinde olarak yapılmıştır ve civar hanlarla olan benzerlik ve yakınlığından bir 18. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Eserin zemin katında bulunan bazı kısımlarında İstanbul hanlarında görülmeyen bir tarzda duvarların ve basık tonozların masif tuğla olarak inşa edildiği görülür. Bu kısımların eski ve Bizans asıllı bir bina kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kısımların üzerinde ve diğer yerlerde yükselen yapı bölümleri ise yine klâsik İstanbul hanları tarz ve tekniğindedir. Cephelerde kesme taş ve tuğla sıraların kullanıldığı görülür. Taş, yine kapı kemerlerinde ve pencere kenarlarında, payelerde kullanılmıştır. Tuğla ise, cephe dışında revak kemerlerinde ve yapının örtü sisteminde yerini alır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

İstanbul hanlarında genel olarak görülen arsa ve yola uyma sebebiyle plân ve avluda görülen şeklin muntazamlığının kayboluşu Kilit Hanı'nda da mevcuttur. Tek avlusu 30x34x17 metrelik yamuk şekil ortaya koyar. İki katlı olarak yapılmıştır ve İstanbul hanlarının ticaret hanları grubundan olduğundan zemin katı depolara ayrılmış ikamet için kullanılmamıştır. Üst kat mekânları ise ticaret hanları bünyesinin bir vasfı olarak bürolar halinde düzenlenmiştir.

Kilit Hanı da birçok şehir hanlarında olduğu gibi bitişik nizamda olduğundan Hanın tek görünür yanı olan giriş cephesidir ve Uzun çarşı caddesi üzerinde bulunur. Bugünkü hali çok değişmiş olduğundan ancak görülen kısımlardan cephenin muntazam kesme taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılır. Üst kısımlar ise kaybolduğundan kirpi saçak motifi görülmez. Giriş cephenin ortasında zeminde sade çıkmasız ve bindirmeliksiz yuvarlak taş kemer tarzında olup iki yanda dükkânlara sahiptir. Ancak bu dükkanların şekilleride eski hallerini kaybederek orijinal halinden uzaklaşmıştır. Üst katda ise her hacime bir pencere isabet eder fakat şekilleri tamamen yenilenmiştir.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş iç avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Geçide açılan orijinal pencere veya kapı yoktur. Bilhassa zemin katında çok değişmiş olan avluyu her iki katda da revaklı bir galeri çevirir. Katlar biribiriyle avludaki bugün için orijinalliğini kaybetmiş merdivenlerle bağlanırlar. Zemin kat revaklarının kemer şekilleri kaybolmuşsa da üst katdaki kemerler orijinal hallerini muhafaza etmiştir. Revak kemerleri tuğladan ve çok ince bir işcilikle yapılmıştır, mümaslı sivri kemer tarzındadır. Kemerleri taşıyan payelerin ise

yine taştan ve kare kesitli oldukları görülür. Yuvarlak taş kemerli avlu galeriye açılan mekânların zeminde bir kapısı üstkatda ise bir kapı ve penceresi bulunur. Zemin katdakilerin formları kaybolmuşsada üst kısmın pencere ve kapıları yuvarlak taş kemerlidir. Avlu cepheside aynen esas dış cephe gibi kesme taş ve tuğla hatıllıdır. Üst kısımda ise bazı yerlerde orijinal kirpi saçak detayı görülür, diğer kısımları tahrip olmuştur.

Örtü sisteminin çok değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı köşe kenarlardaki kalıntılardan yapıda beşik tonoz kullanımış olduğu tahmin edilebilir. Cephedeki taş ve tuğla ifade ve kirpi saçak motifi dışında süsleme görülmez.

TİPİ.

Bugün oldukça değişmiş olmakla beraber bazı kısımlar vasıtasıyla eski orijinal hali hakkında bilgi edinebildiğimiz eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

21. KIZLAR AĞASI HANI.

İnceleme yılı : MART 1972
Resim No: 25

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak yerleştiği Kapalı Çarşı bölgesi hanlarından olan eser, Çarşının kuzeyinde ve Tığcılar, Perdahçılar ve Tacirler sokakları arasındaki ada üzerinde bulunur ve bu üç sokağada cephelidir. Tacirler sokağı tarafında karşısında Perdahçılar ve Mercan Ağa Hanları bulunmaktadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Yapıdan bahseden bir kaynakda bulunamamıştır. Tarihini kati olarak tesbit etmek mümkün değilse de çarşının bu bölge ve civar komşu hanlarıyla gösterdiği üslûp ve teknik benzerlikler sebebiyle bir 18. yüzyıl eseri olarak görülmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde İstanbul hanlarında görülen tarzın ve yapı malzemelerinin kullanıldığı, taş ve tuğlanın yine iki esas malzeme olarak ele alındığı görülmektedir. Taş, cephelerde kesme taş sıralar halinde üçer sıralı tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. Tuğla sıralar arasındaki derzler herzaman aynı muntazam aralıklarla devam etmemiştir. Tuğla, taşıyıcı duvarlarda hatıllar halinde kullanılmaları dışında revak kemerleri ve örtü sisteminde önemli vazifeler görür. Revak kemerlerinin oturduğu payeler ve başlıklar taştandır. Kapı kemerlerinin ve pencere söve ve hatıllarının taş olduğu görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

İstanbul birçok hanlarında görülen arsa ve yol durumuna uyma sebebiyle kırık hatlı bir cepheye ve dolayısıyle gönyesiz yamuk bir avluya sahiptir. Tek avluludur ve iki katlı olarak yapılmıştır. Zemin kat depolara üst kat ise ikâmete ayrılmıştır. Bu bölge hanlarında çok görülmeyen bir şekilde üç cephesi de serbest bir kenarı bitişik nizamdadır. Bugün çok harap olduğundan cephelerde de önemli değişiklikler ve tamirler görülür. Ancak kalan kısımlardan anlaşıldığına göre bütün cepheler taş ve tuğla sıra olarak inşa edilmiştir. Zemin katlarda girişten başka bir açıklık görülmez. Zemin kat mekânlarında dışa açılan pencere yoktur. Üst kat cephesinde ise her mekâna bir pencere isabet eder. Üst tarafta cephenin kirpi saçak yerine bir taş silmeyle

nihayetlendiğini tahmin ettirecek bazı belirtiler vardır. Giriş Tığcılar sokağı cephesindedir ve tam ortada olmayan bir şekilde yer alır. Sade, çıkmasız ve bindirmeliksiz yuvarlak taş kemerlidir. Pencere formları bugün eski hallerini muhafaza etmemiştir. Ancak yapının bütünü ile mukayese edildiğinde yuvarlak sağır kemerli dikdörtgen oldukları tahmin edilebilir. Pencereler bütün cephelerde aynı düzendedir.

İÇ MEKÂNLAR.

Yapının dışa açılan tek açıklığı olan girişi, avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Tek avlu 10-12x9 metrelik bir yamuk şeklindedir ve bugün çok harap olmuş ve yeni ilâvelerle değişmiştir. Avluyu iki katlı bir revaklı galeri çevirir. İki katı yine avluya çıkışın sağında bulunan bir merdiven bağlamaktadır. Ancak bu merdivende bugün yenilenmiştir. Avlu zemin katı eski karekterini kaybetmiş zemin revak kemerleri tamamen değişmiştir. Zemin kat kemerlerinin eski formlarını takip eden bir tarzda yenilendiğini kabul ederek sivri kemer tarzında olduğu tahmin edilebilir.

Üst kat kemerleri ise orijinal hallerini muhafaza etmekte olup yuvarlak formludur. Payeler ise yine herzaman İstanbul hanlarında görüldüğü gibi taş ve kare kesitlidir. Zemin katdaki hacimlerin revaklara açılan bir kapı ve penceresi görülürse de formları tamamen değişmiş olduğundan pencerenin orijinal olup olmadığını anlamak imkanı kaybolmuştur. Üst kat mekânları ise galeriye açılan bir pencere ve kapıya sahiptir, ancak yenilendiklerinden formları kaybolmuştur. Cephenin üst kısımlarda taş bir silme ile nihayetlendiğini belirtecek kalıntılar vardır.

Örtü sisteminin zemin katda tamamen yenilendiği ve betona dönüştüğü görülür. Üst katda ise orijinal kısımlar mevcuttur bu kalıntılardan hem revakların hemde mekânların çapraz tonozla örtülmüş oldukları anlaşılmaktadır.

Harida cephedeki tuğla hatıllar dışında bir süsleme çabası görülmez.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş ve harap olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundadır.

22. KUMRULU HANI.

İnceleme yılı : MART 1972
Resim No: 26

MEVKİ.

İstanbul hanlarının çok kesif olarak bulunduğu bir bölgede Çakmakçılar'da, Sandalyeciler sokağında bulunmaktadır. Giriş cephesinin karşısında Büyük Yeni Hanı, sağında ise Küçük Yeni Hanı bulunmaktadır.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır. Kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Bu yüzden tarihini kati olarak belirtecek bir kaynak mevcut değilse de civar hanların 18. yüzyıl eseri oluşu ve cephe ifadesinin de aynı üslûp ve tarzda görünmesi gibi sebeblerle bir 18. yüzyıl eseri olduğu tahmin edilebilir. İç kısımlar, çok değişmiş olduğundan bu tahmini kuvvetlendirecek belirtilere sahip değildir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Eserin ön cephe duvarından geri kalan kısımları ya çok harap yahut değişmiş bir durumdadır. Tek inşaat belirtisi veren

ön cephe ise geleneksel İstanbul hanları tarzında kesme taş ve tuğla sıralar halindedir. İç kısımlarda ise duvarların moloz taş olarak inşa edildikleri görülür. Revak kemerlerinin yine tuğla, payelerin ise taş olduğu anlaşılmaktadır. Taş ve tuğlanın İstanbul hanlarında belirli yerlerde ifa ettikleri vazifeler aynen Kumrulu Han'da da devam etmektedir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Dış plân formunun oldukça düzgünse de avlu bugün çok değişmiş yenilenmiş ve adeta kaybolmuştur. Tek avlulu ve iki katlı bir yapıdır. Zemin katı depo üst kat ise ikâmete ayrılmıştır. Bitişik nizamda inşa edilmiş olduğundan görünen tek cephesi giriş cephesi olup oldukça küçüktür. Hanın eski karekterini en iyi muhafaza etmiş bölümü olan giriş cephesinde, zemin katda pencere bulunmaz tek açıklık ise sade, çıkmasız ve bindirmeliksiz olan yuvarlak taş kemerli giriştir.

Girişin iki yanında bulunan dükkânlar, orijinal olmayıp sonradan ilâve edilmiştir. Giriş kemerini etrafta bir dikdörtgen taş bant çevrelemektedir. Giriş üstünde ve cephe boyunca plân eğriliğini düzelten taş konsollar üzerinde taşınan bir çıkma bulunmaktadır. 5 adet tek sıra halindeki konsollar cephenin solunda bulunmakta ve sağ tarafa doğru taş bir silme şeklinde devam etmektedir. Üst kat cephesinde bulunan üç adet pencere ise taş hatıl ve söveli olup dikdörtgen formludur. Üstlerinde ise yuvarlak kenarlı bir sağır alınlık bulunur. Üst kısımda ise cepheyi bir kirpi saçak nihayetlendirmektedir.

İÇ MEKÂNLAR.

Yuvarlak taş kemerli giriş, yapının tek avlusuna yine tonozlu bir geçitle bağlanır. Eserin tek avlulu ve iki katlı olduğu her iki katda da iç cephelerin revaklı bir galerinin çevirdiği anlaşılmaktadır. İç kısım ve bölümler büyük değişiklik ve ilâvelerle eski halinden uzaklaşmış durumdadır. Ancak revak kemerlerinin tuğladan ve yuvarlak formlu oldukları tahmin edilebilir. Payelerin orijinal hali ise taş ve kare kesitli olmalıdır. Pencere kapı formları tamamen kaybolmuş, örtü sistemi de değişmiş ve betona dönüşmüştür. İç kısımların eski durumundan çok uzaklaşmış olması sebebiyle bu bölümlerde bir süsleme izi kalmamıştır .Ancak dış cephedeki taş ve tuğla cephe düzeni, üst katın taş konsollar üzerinde çıkmalı oluşu ve kirpi saçakla nihayetlenmesi cephenin hareketli olmasını sağlamaktadır.

TİPİ.

Bugün çok değişmiş ve dış cephesinden başka eski halini belirtecek bir kısmı kalmamış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

25. KÜÇÜK YENİ HANI.

İnceleme yılı : OCAK 1972
Resim No: 29

MEVKİ.

Küçük Yeni Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgede ve Çakmakçılar'da Sandalyeciler sokağındadır. Girişin sol tarafında Kumrulu Hanı karşısında ise Büyük Yeni Hanı bulunur.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir, yapıdan bahseden bir eser olmadığından tarihini kati olarak belirtecek bir kaynak mevcut değildir. Ancak civar bölge hanlarıyla ve bilhassa Büyük Yeni Hanı ile olan benzerliği ve üs-

lûp tarzı dolayısıyla bir 18. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İstanbul hanlarının genel karekterinde görülen inşa tarzının Büyük Yeni Hanı na çok benzeyen bir şekilde aynen Küçük Yeni Han'da da tekrarlandığı göze çarpar Cephede taş ve tuğla sıra karışımı, iç bölümlerde ise moloz taşı duvar kullanılmıştır. Taş esas cephede muntazam kesme taş sıralar halinde, ve ayrıca kapı kemerlerinde kullanılmış, tuğla ise cephe hatıllarında, revak, pencere kemerlerinde ve örtü sistemi yapısında yer alırken İstanbul hanlarında çok az görülen bir şekilde ayrıca taşıyıcı payelerde de yer almıştır. Çok harap olan yapının örtü sistemi üstü tabakası bugün tamamen değişmiş ve karışık malzemeler halindedir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Küçük Yeni Hanı da dış görünüş ve üslûp yönünden aynen karşısında bulunan Büyük Yeni Hanı tarzındadır. Tek avlulu ve üç katlıdır. Cephe muntazam kesme taş ve tuğla hatıllıdır. İç bölümlerde ise moloz taş duvarlar da kullanılmıştır. Cephe bazı bölümlerinde değişmiş olmakla beraber eski halini gerekli şekilde belirtebilmektedir. Yol durumuna uyma sebebiyle yapının Çakmakçılar Yokuşu kısmı kırık hatlıdır ve zemin katın üstündeki birinci ve ikinci katlar taş konsollar üzerinde çıkmalıdır. Dıştaki taş konsolların genişliği diğerlerine nazaran daha farklı olup Çakmakçılar köşesine doğru konsol çıkmaları azalarak bir taş silme haline gelirler.

Zeminde cephede dükkânlar yer alır. Dükkânlar yuvarlak tuğla kemerlidir. Giriş, çıkıntısız ve bindirmeliksiz olarak sade, yuvarlak taş kemerli bir açıklık halindedir. Zemin katın inşa tarzı da aynen katlarda olduğu gibi muntazam kesme taş ve tuğla hatıl şeklindedir. Üst kat cephelerinde ise pencere düzeninin farklı olarak yerleştiği görülür. Birinci katda bazı mekânların tek, bazıların ise iki penceresi bulunurken üst kat mekânlarının hepsinde iki pencere vardır. Pencereler dikdörtgen formlu taş söveli ve hatıllı olup üst kısımları tuğladan sivri kemerli sağır alınlıklıdır. Cephede birinci katı ikinci kattan ayıran bir taş silme bulunmaktadır. Üst kısımda ise cephenin bugün çok harap olmuş olan kirpi saçakla nihayetlendiği görülür.

İÇ MEKÂNLAR.

Cephedeki sade bir açıklık halinde bulunan giriş, Hanın tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanmaktadır. Tek avlu gönyesiz ve 7x10 metrelik bir ölçüde ve bugün oldukça harap ve değişik binalarla değişmiş durumdadır. Revaklı bir galerinin her katda avlu cephelerini çevrelediği görülür. Revak kemerleri tuğladan ve her katda yuvarlak formludur. Taşıyıcı payeler ise kare kesitli olmakla beraber İstanbul hanlarında Kürkçü Hanı dışında rastlanmayan tarzda ve bir istisna teşkil ederek tuğladan yapılmışdır.

Zemin kat depolara ayrılmıştır ve dış cephede pencereleri yoktur. Ancak burdaki mekânların galeriye açılan bir kapıları mevcuttur. Üst kat mekânlarının ise, galeriye açılan bir kapısı ve bir penceresi vardır. Kapılar yuvarlak taş kemerli, pencereler ise tuğla ve düz hatıllı olup üstleri yuvarlak tuğla kemerlidir.

Yapının örtü sisteminin bütün katlarda ve bölümlerde beşik tonozlu olduğu anlaşılmaktadır. Cepheler üst kısımlarda bugün çok değişmiş ve harap bir kirpi saçakla nihayetlenir. İç bölümlerdeki bazı duvarlar moloz taşla inşa edilmiştir. Cephe düzenindeki taş ve tuğla hatılların ve taş konsollu çıkmaların, ayrıca saçaklardaki kirpi saçakların dışında bir süsleme görülmemektedir.

TİPİ.

Bugün çok harap olmuş olan iç kısımlarına rağmen orijinal hali hakkında izlere sahip olan eser, tek avlulu ve üç katlı hanlar grubundandır.

30. SAKSI HANI.

Resim No: 35

MEVKİ.

Saksı Hanı, Türklerin ticaret bölgesi dışında kalan ve İstanbul hanlarının çok az yer aldığı Galata da, Mahkeme, Perşembe Pazarı, Bekâr ve Zencefil sokaklarının teşkil ettiği ada üzerine yerleşmiştir. Yapıya ait bir müştemilât bölümü ise, Hanın Perşembe Pazarı sokağı cephesi karşısında, bu sokağın Keresteci Fadıl sokağı ile teşkil ettiği köşede yer almıştır.

TARİHLENDİRME.

Kitabesizdir. Mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Kaynak bir eser bulunamamıştır, ancak Hanın, Türklerin ticaret bölgesi dışında bulunması, ayrıca plân ve mekân anlayışında, İstanbul hanlarından tamamen farklı bir şekilde ve İstanbul'da hiç kullanılmamış tarzda avlusuz kapalı bir hacim teşkil etmesi Cenevizliler zamanından kalma bir yapı yerine inşa edilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak dış cephelerinin zemin kat üstünde, 18. yüzyılda Türk üslûp ve tarzında, bindirmelikli ve tuğla hatıllı, kesme taş sıralı olarak yeniden inşa edilerek bir iş hanı haline getirildiği anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, Osmanlı ve İstanbul hanlarının inşa tarzına uyan bir tarz tatbik edilmiş, muntazam kesme taş ve tuğla hatıllı sıralar kullanılmıştır. Cephedeki taş sıralardan başka söve ve hatılları bindirmelikli ve konsollarda taştır. Plân tarzı dolayısıyla, avlu revak ve kemerlerin bulunmayışı iç bölümlerde tuğlayı ortadan kaldırmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Saksı Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak yer aldığı bölgenin dışında ve çok az sayıda hanın bulunduğu Galata bölgesinde bulunmasıyla dikkati çeker. Bulunduğu adanın şekline uyması sebebiyle yamuk bir forma sahiptir, ve en önemli hususiyeti yine aynı bölgede bulunan Serpuş Han'ıyla birlikte, İstanbul'da istisna teşkil eden avlusuz hanlardan biri olmasıdır. Ancak, yapının inşa ediliş tarzından ve plân ve mekân anlayışından, Bizans veya Cenevizlilerden kalan bir yapı üzerine inşa edilerek bir ticarethane hanı haline sokulduğu intibaını vermektedir. 2 katlı olan handa, bu yüzden İstanbul hanlarında Türkler tarafından daima tatbik olan avlu ve dolayısıyla revaklar, görülmez. Kayıtlara dayanan bilgilere sahip olmamakla beraber, devrinde mahkeme olarak da kullanıldığı tahmin edilen yapının, Perşembe Pazarı ile Keresteci Fadıl sokakları köşesinde, esas binadan ayrı olan ve tonozla örtülü kapalı bir nef halindeki bölümün ise hapishane, olarak kullanıldığı sanılmaktadır.

Yine yapıya ait, Keresteci Fadıl sokağında bulunan ahırlar bölümü ise bugün tamamen yıkılmıştır. İç bölümlerin mekân anlayışının Türk han mimarisinden tamamen farklı olmasına karşılık, dış cephenin muhtemelen 18. yüzyılda yeniden inşa edilmesiyle görünüş yönünden, Türk hanları üslubunda bir bina elde edilmiştir. Cephelerde, muntazam taş ve tuğla hatıllı sıralar kullanılmıştır. Giriş, çıkıntısız bir yuvarlak taş kemer halindedir, ve bindirmeliklidir. Girişle bindirmelik arasın-

da dikdörtgen formlu bir büyük ve bir küçük pencere yer almıştır. Bugün büyük pencere bir balkon haline dönüşmüştür. Bindirmelik, yedi adet iki sıralı taş konsolla taşınır. Uç konsollar, diğerlerine nazaran daha kalındır. Bindirmeliğin yan yana, dikdörtgen taş söve ve hatıllı, üstleri ise sivri tuğla kemerli ve sağır alınlıklı iki adet penceresi vardır. Bindirmelik, Saksı handa bir hususiyet göstererek, diğer İstanbul hanlarından farklı olarak, cephenin en üst hattından daha da yüksektir. Gerek bindirmelik, gerekse cephe, üst kısımlarda kirpi saçakla nihayetlenir. Pencerelerin cephede bazı kısımlarda aynı simetriye sahip olmadığı görülür.

İÇ BÖLÜMLER.

Giriş, bu örnekte artık bir avluya bağlanmaz. Dar ve taş merdiven basamakları, giriş geçidinin solunda yer alır ve iki katı biribirine bağlar. İç mekânlar, birbirine geçit veren hacimler halinde, olup ve tonozlarla örtülüdür. Yapının avlusuz olması dış cepheye açılan pencereli hacimler arasında kalan yerlerin oldukça loş ve ışıksız kalmasına sebep olmuştur. Taşıyıcı iç kemerler yuvarlak formludur.

TİPİ.

Bir Ceneviz devri yapısından bir ticaret hanına tahvil edilmiş olması muhtemel olan eser, İstanbul Hanlarında istisna teşkil ederek avlusuzdur ve iki katlıdır.

32. SERPUŞ HANI.

İnceleme yılı : NİSAN 1972
Resim No: 39

MEVKİ.

Serpuş Hanı, Türklerin ticaret bölgesi olmayan ve İstanbul hanlarının çok az yer aldığı Galata'da, Perşembe Pazarı ve Eski Tay sokaklarının kesiştiği köşededir.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Yapının, Türklerin İstanbul'da kurdukları ticaret bölgesinin dışında bulunması, plân ve mekân anlayışında, aynı bölgedeki Saksı Hanı dışında İstanbul hanlarında pek görülmeyen, avlusuz kapalı bir hacim yaratılışı, Hanın Türklerden önce inşa edilmiş bir yapının üzerine inşa edilmiş olma ihtimalini göstermektedir. Ancak yapı muhtemelen 18. yüzyılda bütün dış cephelerinde bir değişiklik geçirmiş ve cepheler Türk Han mimari üslûp ve tarzında konsollar üzerinde taşınan çıkmalar, taş ve tuğla hatıllı duvarlar ve sivri kemerli pencerelerle, 18. yüzyılın tipik bir örneği şeklinde bir ticaret hanı haline çevrilmiştir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, Türk Han mimari tarz ve üslûbuna uyan cephelerde tamamen bir Türk hanı tarzında inşa edilmiştir.

Muntazam kesme taş ve üç sıralı tuğla hatıl, bütün cephe yüksekliğinde kullanılmıştır. İşcilik ise çok itinalıdır. Taş, pencere söve ve hatıllarında, cephede, konsolarda kullanılmıştır. Tuğla ise, duvar hatıllarında ve cephedeki pencere kemerlerinde ve örtü sisteminde yer almıştır. Ayrıca kemer ve taşıyıcı payelerde tuğladır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Serpuş Hanı, Saksı Hanla beraber, Türklerin ticaret bölgesi dışında kurulmuş olmasıyla dikkati çeker. Arsa ve yola uyma sebebiyle yamuk bir plâna sahiptir.

Yine Saksı Han'la birlikte İstanbul'un istisna teşkil eden avlusuz hanlarından biridir. Hanın plân ve mekân anlayışı, Türklerden önce inşa edilmiş bir yapının 18. yüzyılda bir iş hanına tahvil edildiğini tahmin ettirmektedir. Yapının iç kısımlarında Türk hanlarında daima yer almış olan avlulu şema düzeni gözükmezken, cepheler tipik bir İstanbul hanı tarzına sahiptir. Cephe üç katda da taş ve tuğla hatılla işlenmiştir.

Perşembe Pazarı sokağı cephesi, zemin kat üstünde, dört adet çıkmaya sahiptir, yokuşun üst kısmına isabet eden Eski Tay çıkmazı köşesinde iki çıkma, aşağı da ki iki bindirmelikle aynı hizada olmayıp, yolun meyilli olması sebebiyle, yarım kat daha yüksektir. Bu bölümdeki zemin kat pencereleri iki kat sıra halindedir. Alt sıra pencereleri, dikdörtgen, taş söve ve hatıllı, üstleri ise sivri tuğla kemerlidir. Bu pencereler ile çıkma arasında yer alan ikinci sıra pencereleri ise, yuvarlak taş kemerlidir. Bu iki sıra pencere birbirlerinden bir taş silme ile ayrılmaktadır. Çıkmalar iki sıralı taş konsollar ile taşınır. Yokuş yukarısında daha fazla çıkıntı yaparken, aşağı kısma doğru, sıfıra inen taş silmeler haline dönüşürler. Bu iki çıkmalı bölüme isabet eden iki katda da pencereler dikdörtgen, taş söve ve hatıllı olup üstleri sivri tuğla kemerli sağır alınlıklıdır. Bina cepheleri üstte bir kirpi saçakla nihayetlenir.

İÇ BÖLÜMLER.

İç plân ve mekân tertibinde bir avlu şeması mevcut olmadığından, İstanbul hanlarının iç bölümlerinden farklı olarak, burdaki mekanların birbirine geçit veren hacimler halinde tertip edildikleri görülür. Tonozla örtülmüşlerdir. Oldukca karanlıktırlar. Taşıyıcı elemanlar, duvar ve payeler taşdır. Kemer formları yuvarlaktır.

TİPİ.

Bir Bizans devri yapısından, Türkler tarafından Hana tahvil edilmiş olması muhtemel olan yapı, İstanbul hanlarında istisna teşkil eden avlusuz iki handan biridir ve üç katlıdır.

33. SİLAHTAR HANI.

İnceleme yılı : KASIM 1971
Resim No: 41

MEVKİ.

Silahtar Hanı, İstanbul Hanlarının kesif olarak yerleşmiş olduğu, Eminönü-Bayezıd-Lâleli üçgeni içinde ve Tahtakalede Uzunçarşı caddesindedir.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir. Metin Erksan'ın notlarına göre, 18. yüzyılda mimar Mustafa Ağa tarafından yapılmıştır. Hanın inşa tekniği ve üslûbu bir 18. yüzyıl tarzına uygun düşmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapının inşa tekniğinde İstanbul hanlarının inşa tarzının bir devamı görülür. Karakteristik yapı malzemeleri olan taş ve tuğlanın cephelerde karışık olarak sıralar halinde kullanıldığı, taşın ise, pencere söve ve hatıllarında, payelerde, kapı kemerlerinde, tuğlanın, örtü sisteminde ve revak kemerlerinde kullanıldığı görülür. Hanın bugünkü durumunda taş payeler geçirmiş olduğu tamirlerle orijinal hallerinden uzaklaşmışlardır. Çatı da tamamen değişmiş ve yeni malzemelerle kaplanmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Silâhtar Hanı da bir çok İstanbul hanı gibi yol durumuna uyma sebebiyle

yamuk bir plâna sahiptir. Tek avlusu ise 12x14 m. lik düzgün bir dikdörtgendir. İstanbul'un ticaret grubu hanlarından ve iki katlı olan Hanın zemini depolara tahsis edilmiştir. Üst kat ise iş ve ticaret mekânlarına ayrılmıştır.

Bitişik nizamda inşa edildiğinden, görülebilen tek cephesi vardır ve binanın diğer kısımları gibi çok tahrip olmuştur. Zemin katda ilâveler ve yeni dükkânlar yapılmıştır. Zeminde değişmeden kalan tek yer, çıkıntısız ve bindirmeliksiz olan yuvarlak taş kemerli giriştir. Cephe kesme taş ve tuğla hatıllıdır. Üst kat cephesi pencerelidir ve bugün çok değişmiş bir haldedir. Pencereler de değişikliğe uğramış olmakla beraber orijinal hallerinde, dikdörtgen formlu, taş söve ve hatıllı üst kısımların da yuvarlak tuğla kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Pencere kemerlerinin çoğu kaybolmuştur.

İÇ MEKÂNLAR.

Dış cephede yuvarlak taş kemerli bir girişle başlayan ve Hanın tek avlusuna bağlanan geçit beşik tonozludur. Geçidin sonunda revaklarda yer alan bir merdiven iki katı birbirine bağlamaktadır. Girişin karşısına isabet eden revaklar ise tamamen yıkılmıştır. Hanın iç bölümleri çok harap ve yıkılmış durumdadır. Ayrıca Hanın ikinci katı üzerine yeni bir kat daha ilâve edilmiştir, bu yüzden çatı örtüsü hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Kapı ve pencerelerin çoğu değişmiş şekillerini kaybetmiştir sadece pencerelerin dikdörtgen ve üstlerinin yuvarlak tuğla kemerli olduklarını gösteren bir örnek kalmıştır. Yine kalan bazı kısımlardan revak kemerlerinin yuvarlak olduğu anlaşılmaktadır. Üst katda ise ayrıca bir sivri kemer mevcuttur. Bazı değişmemiş odalarda ocak izleri mevcuttur. Değişmemiş olarak kalan mekân ve hacimlerin örtü sistemi beşik tonoz olarak görülür.

TİPİ.

Bugün orijinal halinden oldukca uzaklaşmış olmakla beraber bazı kısımlarıyla eski hali hakkında fikir verebilen eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

ERKSAN, M; **İstanbul Hanları** İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1956 (Basılmamıştır). Sanat Tarihi Kitaplığı No. 48. 34.

SİMKEŞHANE.

İnceleme yılı : ŞUBAT 1972
Resim No: 42-43-44-45-46-47-48

MEVKİ.

Simkeşhane, İstanbul'un kesif olarak yer aldığı, Bayezıd-Eminönü-Lâleli üçgeni içinde olup, Bayezıd caddesiyle, Darphane ve Kalaycı sokakları arasındaki ada üzerindedir.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabelidir ve üzerinde Simkeşhane 1283 (M. 1463) tarihi yazılıdır. Hadika kayıtlarına göre «Bu saha Bizans zamanında bir meydan olup (Tauri Forumu), zafer takı (Theodosios I e ait Arc Monumentalum) sonradan yıkılmış ve buraya Sekbanbaşı Yakup Ağa bir cami yaptırmıştır. Camiin yanına da Fatih bir darphane inşa ettirmiştir.» Evliya Çelebi'nin notlarına göre de Fatih, bir rahibin evinin yıkıntıları üzerine inşa ettirdiği bu binada ilk sikkeyi bastırmıştır.

III. Ahmed zamanında Valdesi Emetullah Gülnüş Sultan tarafından vakfedilmiş, 1707 de de üst kısmı değişerek tamir görmüş, bir sebil ve mescid ilâve edilmiştir. Bina böylece bir 18. yüzyıl görüntüsü kazanmıştır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Cephe yine İstanbul hanlarının genel görüntüsünde taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Tuğla, cepheler dışında revaklarda, pencere kemerlerinde ve örtü sistem'nde, taş ise, pencere söve ve hatıllarında, bindirmeliği taşıyan konsollarda ve payelerde kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Hanın plânı, İstanbul hanlarının çoğunda görülen yola uyma sebebiyle muntazam olmayıp kırık hatlıdır. Üç katlı ve tek avluludur. Yıkılmadan önce eserin cephelerinin dükkânlı olduğu bilinmektedir. Girişi, esas cephenin tam ortasında yer almayıp, simetriği bozacak tarzda sola kaymıştır. Giriş yuvarlak taş kemerli olup üzerinde taş konsollarla taşınan ve dışa taşan bir bindirmeliğe sahiptir.

Eserin yıkılmadan evvel alınan fotoğraflarından anlaşıldığına göre, zemin katta girişin iki yanında dükkânlar yer almıştır. Üst katlar da ise her mekâna iki pencere isabet eder. Bindirmelikte de iki pencere vardır. Ayrıca bindirmeliğin yanları da pencerelidir. Pencereler dikdörtgen, taş söve ve hatıllı, üstleri ise sivri tuğla kemerli sağır alınlıklıdır.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş yapının tek avlusuna beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu esas plân gibi bir yamuk teşkil eder. Geçidin iki yanında yer alan hacimlerin geçide açılan birer kapı ve penceresi vardır. Üç cephe boyunca devam eden bina kolu dördüncü cephede tamamen devam etmez ve müstakil bir bölüm teşkil edecek şekilde ve cepheye dik bir tarzda iç avluya uzanır. Her bina kolu ve avludaki müstakil bölümde katları birbirine bağlayan iki merdiven bulunur. Merdivenler koridorda yer almıştır.

Mekân ve hacimler, bütün bina kollarında aynı şekilde, bir koridor etrafına iki sıralı olarak yerleştirilmişlerdir. Ayrıca, Bayezıd caddesi cephesiyle Darphane sokağı köşesine isabet eden kısmın, ayrı bir merdiveni mevcuttur. Eserin 15. yy. daki durumu kati olarak belli değildir. Hadika'ya göre Emetullah Sultan tarafından altın ve gümüş tel çekilmesi için yaptırılan bu tesisin ortasında birbirinin üstünde iki mescid olup alttaki Fâtih'e üstteki ise Simkeşhâne Bânîsi Emetullah Sultan'a aittir. Simkeşhânenin en alt kolu bugün harabe halinde mevcuttur. Eser 15. yy. da tamamen başka bir maksatla inşa edilmiş ve 18. yy. da da yeni bir devir için yeniden yapılmış olduğundan avlusu İstanbul hanları gibi revaklı değildir.

Avlu cephesi de aynen dış cephe tarzında ve taş sıralar arasında tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Kapı pencerelerin dikdörtgen, üstlerinin sivri tuğla kemerli ve sağır alınlıklı olduğu görülür. Cephenin taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilişi, girişin bindirmelikli oluşu, taş konsollar, ve bugün kaybolmuş olan sebil, eserin süslemelerini teşkil ederler. Yıkık olan eserin tekrar restorasyonuna başlanmıştır.

TİPİ.

Darphane'den ayrı olarak, ilerki devirlerde gümüş ve altın tel çekme ve ayar damgasının da yapıldığı bir tesis olarak vazife görmüş olan eser, İstanbul'un üç katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri** V. İst. 1974 S. 537; EYİCE, S; **İstanbul** İst. 1955 P. 42; ERKSAN, M; **İstanbul Hanları.** İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi (basılmamıştır) San. Tar. Kitaplığı No. 48 GURLİTT, C; **Die Baukunst Konstantinopels** Berlin 1907.

35. SOFCU HANI.

İnceleme yılı : KASIM 1971
Resim No: 50

MEVKİ.

Sofcu Hanı Kapalı Çarşı Hanlarından olup, Çarşının güneydoğusunda Nuruosmaniye caddesinin Tavukpazarı sokağına yakın kısmındadır. Güney tarafında bugün yıkılmış olan Haznedar Han'ıyla komşudur ve karşısında ise Yağcı Hanı yer almıştır.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır, kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Bu yüzden tarihini kati olarak belirtmek mümkün değilse, de, Kapalı Çarşının bu bölgesinde bulunan komşu hanlarla olan üslûp ve teknik benzerliklerinden, Sofcu Hanın bir 18. yüzyıl eseri olduğu tahmin edilebilir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Yapının inşa tekniği, İstanbul hanlarında görülen tarzda devam eder. taş ve tuğla yine esas yapı malzemeleri olarak görülür. Taş iç ve dış cephelerde, tuğla hatıllarla beraber, kullanılmıştır. Tuğla ise, ayrıca revak kemerlerinde ve örtü sisteminde yer alır. Kapı kemerlerinde, pencere hatıl ve sövelerinde kullanılan malzeme yine herzaman olduğu gibi taştır. İç bölüm duvarlarında ise, moloz taşa yer verilmiştir.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Sofcu Han'ın plânı da, birçok İstanbul hanlarında olduğu gibi yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle, düzgün olmayıp bir yamuk halindedir. İki katlıdır, İstanbul'un ticaret hanlarından olduğundan, zemin katı depolara ayrılmıştır. İş hacimleri olarak üst kat kullanılır. Girişin iki yanında yer alan hacimler ve avlu, bugün çok değişikliğe uğramış ve değişmiş bir haldedir. Kapalı Çarşı hanlarının çoğu gibi Sofcu Hanı da bitişik nizamdır ve sadece Nuruosmaniye caddesi cephesi serbesttir. Giriş tam aksta olmayıp hafifce sola kaymış olarak yerleştirilmiştir. Zemin katta dışa açılan pencere görülmez. Buranın tek açıklığı, çıkıntı yapmayan, bindirmeliksiz, yuvarlak taş kemerli giriştir. Üst kat pencereleri, dikdörtgen, taş söve ve hatıllı olup, üstleri yuvarlak tuğla kemerli sağır alınlıklıdır. Her odanın tek bir penceresi vardır. Cephe üstte bir kirpi saçakla nihayetlenir.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade bir tarzda ve yuvarlak kemerli olan giriş avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Geçit, avlu, zemin kat ve revaklar bugün çok harap ve değişmiş bir haldedir. Avlunun orijinal halinde iki katta da revaklı olduğu anlaşılmaktadır. Katları birbirine bağlayan merdivenler de değişmiştir. Zemin kat revakları hakkında bir bilgi edinmek mümkün değilse de üst kattakilerin tuğla yuvarlak kemerli olduğu görülmektedir.

Ancak Sofcu Han'da karakteristik olarak, kemerlerin bir paye başlığından çıkmayarak, paye yerine döşemeye kadar yine tuğla olarak devam ettiği görülür. Zeminde aynı hal tarzı tekrarlanmamıştır. Bu tarz bir tekniğin İstanbul'da görüldüğü tek eser Sofcu Han'ıdır. Avlu pencere ve kapıları tamamen değişmiştir. Bazılarında dikdörtgen formlar aynen kalmış olmakla beraber, üst kısımlarının alınlıkları kaybolmuştur.

Zemin katta avluya bakan hacimlerin tek kapısı, üst kattakilerin ise, bir de penceresi vardır. Avluda ayrıca bir bodrum bulunur ve beşik tonozla örtülüdür. Hanın ayakta kalmış bütün mekanları beşik tonozla örtülüdür. Odaların ocak izle-

ri kaybolmuş, cephe üstte bir kirpi saçakla nihayetlenmiştir.

TİPİ.

Bugün büyük bir bölümü orijinal halinden uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

36. SORGUÇLU HANI

İnceleme yılı : OCAK 1972
Resim No: 51

MEVKİ.

Sorguçlu Hanı, Kapalı Çarşı hanlarından olup, Çarşının güneyinde Kalpakçılar caddesiyle İskender Boğazı arasındaki adada yer alır. Baltacı ve Yol Geçen Hanı II. ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

Yapıdan bahseden bir eser bulunamamıştır. Kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Bu sebeple tarihini kati olarak belirtmek mümkün değilse de, Kapalı Çarşının bu bölgesinde bulunan hanların gösterdiği üslûp ve inşa tarzı yakınlıklarından bir 18. yüzyıl eseri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniği, İstanbul hanları tarzından ayrılmadan devam eder ve taşla tuğlanın yine esas malzeme olarak ele alındığı, cephenin kesme taş ve tuğla hatıllı sıralar halinde işlendiği, taşın ayrıca payelerde, kapı kemerlerinde ve pencerelerde, tuğlanın ise, revak kemerleri ve örtü sisteminde kullanıldığı görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Sorguçlu Han'ın plânı da, bir çok İstanbul hanlarında olduğu gibi, yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle, muntazam değildir. Tek avlusu da yamuktur. İki katlıdır. Ticaret hanları grubundan olarak zemin kat depolara üst kat ise bürolara ayrılmıştır. Bulunduğu bölgenin bir çok hanı gibi bitişik nizamda inşa edilmiştir. Bugün gerek cephesi gerekse avlusu çok değişikliğe uğramış bir vaziyettedir.

Giriş, cephede yuvarlak taş kemerli, çıkıntısız bir açıklık teşkil eder. Her iki yanında dükkanlar yer almıştır, ancak yeniden inşa edildiklerinden eski hallerini kaybetmişlerdir. Pencere ve kapılar da değişmiştir ancak pencerelerin dikdörtgen, ve üstlerinin yuvarlak tuğla kemerli olduğu tahmin edilebilir. Her odanın tek bir penceresi vardır. Dış cephe duvarı İstanbul hanları karakterinde taş ve tuğla hatıllı sıralar halinde inşa edilmiştir.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. İç bölümler çok değişmiş ve harap olmakla beraber, bazı kalan yerlerden revak kemerlerinin her iki katta da yuvarlak tuğla kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Payeler yine taş ve kare kesitlidir. Ancak çoğu sıva örtülmüş veya yer yer değişmiştir. Zemin kat mekânlarının revaklara açılan sadece bir kapısı vardır. Kapılar yuvarlak taş kemerlidir. Avlu cephe duvarları tamirlerle eski halinden uzaklaşmıştır, sıvanmış bazı kısımların altın da ise yine taş ve tuğla hatıllı cephe inşa tekniğinin kullanılmış olduğu görülür.

Üst kat odalarının revaklara açılan bir kapısıyla beraber bir de penceresi vardır, ocak izleri ise kaybolmuştur. Örtü sisteminin zemin katda revaklarda beşik, üst kat da ise çapraz tonoz olduğu görülür. Odaların örtü sistemi ise tamamen değiş-

miş beton plâklar halini almıştır. Hiç bir süsleme izi kalmamıştır.

TİPİ.

Bugün çok harap ve eski halinden uzaklaşmakta olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanlarındandır.

38. TAŞHAN

İnceleme yılı : MAYIS 1972
Resim No: 53+54+55+56+57

MEVKİ.

Ayrıca, Sipahiler Hanı, Çukurçeşme Hanı, Katırcıoğlu Hanı olarak da adlandırılan eser, İstanbul hanlarının kesif olarak yerleştiği Lâleli-Bayezıd-Eminönü üçgeninin biraz dışında kalarak, Lâleli'de Fethi Bey caddesinde ve Ahmed Şuayıpla, Zeynep Kâmil sokakları karşısındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı bilinmemektedir. Ancak 1763 yılında Padişah III. Mustafa tarafından yaptırılan Lâleli Camii vakıf kayıtlarında Hanın, Camiin vakfından olduğu ve ulûfelerini almaya gelen Sipahilerin barındırılması için yaptırıldığı ve adının bu yüzden Sipahiler Hanı olduğu kayıtlıdır. Bir 18. yüzyıl ikinci yarısı eseri olan Hanın adı Hadîka'da, Katırcıoğlu Hanı olarak geçmektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniği genel olarak İstanbul hanları mimarisinden ayrılmadan devam ederse de, yalnız giriş cephesinin tuğlasız ve sadece taştan inşa edilmiş olması dikkati çeker. Süleymaniye Hanı gibi, bir külliye bünyesi içinde ele alınması dolayısıyla taş cepheye sahip olan tek örnek dışında, İstanbul hanları içinde giriş cephesinin bütünü ile sadece taştan inşa edilmesi yalnız Taşhan'da görülür.

Ancak diğer cephelerde ve avluda bu tarz tekrar edilmemiş, İstanbul hanlarının genel tarzına dönülerek taş ve tuğla hatıllı sıralar kullanılmıştır. Tuğla yine, cephe hatılları dışında revak kemerlerinde ve örtü sisteminde, taş ise, payelerde, kapı kemerlerinde ve cephedeki silmelerde kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Taşhan da, İstanbul hanlarının yol ve arsa durumlarına uyma güçlüklerine uğrayarak, üç avlulu plân şemasıyla kırık hatlı bir bir plâna sahip olmuştur. Buna rağmen esas avlu 27x14 metrelik muntazam bir dikdörtgen şeklini muhafaze etmiş, diğer hacim ve bölümler ise, İstanbul hanlarında görülmemiş bir tarzda organik bir plân ortaya koymuşlardır. Giriş yine hiç bir İstanbul hanında rastlanmayan bir şekilde ,esas avluya uzun bir bina koluyla bağlanmıştır. Geçidi içine alan bu kısım, başlı başına bir bölüm teşkil etmekte ve üzerinde dar hacimlerle oluşan mekânlar yer almaktadır. İki katlı olarak inşa edilmiş olan eser, İstanbul'un üç avlulu iki hanından biridir.

Esas avlu diğerlerinden büyük ve bodrumludur. Bodrum ahırlara tahsis edilmiştir. Ancak bodrumun esas avluda bulunması karakteristiktir. Bir 17. yüzyıl eseri olan ve yaklaşık Taşhan'dan bir asır önce inşa edilmiş Valide Hanında ahırlar için kullanılan bodrumun, tamamen ikâmet bölümlerinden ayrılarak üçüncü bir avluya yerleştirilmesi gibi bir aşamanın görülmesine rağmen Taşhanda bunun tatbik edilmeyişi, Taşhanın askeri bir yapı olmasından doğmaktadır. Zira sipahilerin barındırılması gayesiyle yaptırılan eserde atların, askerlerin kolayca bakımlarını ya-

pabilecekleri bir yerde bulundurulması icap etmektedir.

Giriş portali, dar bir kol olarak uzanan bina kolunun ucunda ve Fethi Bey caddesindedir. Giriş cephesi sadece kesme taştan yapılmıştır. Girişin yuvarlak taş kemerli olduğu ve her iki yanında basık taş kemerli iki pencerenin yer aldığı görülür. Girişin üzerinde, ortada bir büyük, yanlarda ise iki küçük olmak üzere çıkıntı yapan üç kemer yer alır, ve girişin yanında yine hafifce çıkıntı yapan silme başlıklı taş payelere otururlar. Bu kemerlerin üzerinde ise, zemin katla üst katı ayıran taş bir silme devam eder. Bu silmenin üzerinde ise, dikdörtgen, taş söve ve hatıllı üç pencere yer almıştır. Pencerelerin üzerinde tekrar bir silme görülür ve saçağa kadar sağır taş bir kısımla devam eder. Saçak taş bir silme halindedir.

Hanın batı cephesi odalarının herbirinin üst katta iki penceresi varken, giriş kolunun batı cephesi odaları tek pencerelidir. Ayrıca yine önemli bir nokta olarak Hanın sadece batı cephesinde zemin katta da pencereler açılmıştır, üst kat pencerelerinin dikdörtgen, taş söve ve hatıllı olmalarına karşılık bunların, yuvarlak taş kemerli oldukları görülür.

İÇ MEKÂNLAR.

Girişi ana avluya bağlayan geçitin iki yanında taş merdivenler ve geçide açılan mekânlar yer alır. Geçidin örtü tarzı ise çapraz tonozdur. Bütün avlular revaklıdır. Alt kat servis ve depolara ayrılmış sadece, girişin sol kısmına isabet eden ön cephe, ve batı cephesinin zemin kat mekânları ikâmete tahsis edilmiştir. Hanın askeri bir barındırma yapısı olması, zemin katın da bazı ikâmet ve yerleşme mekânlarına sahip olmasını gerekli kılmaktadır .

Avlu cepheleri dış giriş cephesinden farklı olarak, İstanbul hanları karakterinde ve aş, tuğla hatıllı sıralar halinde inşa edilmiştir. Revak kemerleri tuğladan ve her iki katda da yuvarlaktır. Kemerler silme taş başlıklı ve kare kesitli taş payelerle taşınır. Giriş geçidinde bulunan merdivenlerden ayrı olarak ana avlu revaklarında da katları birbirine bağlayan merdivenler yer almıştır. Girişin geçidinde bulunan mekânların yine girişe açılan bir pencere ve bir kapısı vardır.

Zemin kat mekânlarının bazıları sadece kapılı bazıları ise hem kapılı hem pencerelidir. Üst kattakiler ise pencere ve kapılıdır. Pencereler düz taş hatıllı, dikdörtgen formu, kapılar ise yuvarlak taş kemerlidir. Her ikâmet hacmi ocaklıdır. Ana avluda rampa ile inilen bir bodrum bulunur. Bodrumda giriş yanı hacimleri beşik, karşı taraftakiler ise çapraz tonozla örtülmüştür. Her iki katda da örtü sisteminin revaklarda beşik odalarda ise çapraz tonoz olduğu görülür. Avlu cepheleri üstde taş profilli bir saçakla nihayetlenir. Tuğla hatıllar cephedeki sathî kemer ve payeler, taş silmeler, eserin süslemelerini teşkil etmektedir.

TİPİ.

Bakımsız ve bazı yerleri harap, olmakla beraber eski karakterini muhafaza edebilmiş olan eser, İstanbul'un iki katlı 3 avlulu hanlarından olup, askeri hüviyetli tek handır.

BİBLİYOGRAFYA.

ERKSAN. M, İstanbul hanları. İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans tezi, 1956 (Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı. No: 48

40. YAĞCI HANI

İnceleme yılı : EKİM 1972
Resim No: 60

Yağcı Hanı, Kapalı Çarşı bölgesinde olup, Çarşının güneyinde Kalpakçılar caddesiyle, Nuruosmaniye ve Tavukpazarı sokakları arasında kalan ada üzerinde ve Rabiya Han'ın yanındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Tarihini kesin olarak belirtecek bir kaynak bulunamamıştır, ancak Kapalı Çarşının bu bölge hanlarıyla görülen, üslûp tarzı ve teknik benzerlikleri yönünden, bir 18. yüzyıl ikinci yarı eseri olma ihtimali kuvvetlidir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

İnşa tekniğinde, İstanbul hanları tarz ve üslûbunun bir devamı görülür. Esas yapı malzemeleri olan taş ve tuğlanın yine cephelerde sıralar halinde, taşın ayrı olarak, kapı kemerlerinde, pencerelerde ve payelerde, tuğlanın ise revak kemerlerinde ve örtü sisteminde kullanıldığı görülür.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Yağcı Hanı plânı da birçok İstanbul hanlarında olduğu gibi yol ve arsa durumlarına uyma sebebiyle düzgün olmayıp bir yamuk teşkil eder. Yine düzgün olmayan tek avlusu da cepheyle beraber çok değişmiş olduklarından, orijinal hallerinden oldukca kaybetmişlerdir. Kalan bazı bölümlerden cephenin, taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Pencerelerinde çok kısmı değişmiştir. Dikdörtgen taş söve ve hatıllı kısımların üstlerinin kemerli olup olmadıkları anlaşılmamaktadır. Cephenin üst kısımları ise ilâve edilen bölümlerle tamamen değişmiştir. Nuruosmaniye sokağında bulunan giriş, sade, yuvarlak taş kemerli bir açıklık halindedir.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş, Hanın tek avlusuna, eski halinde muhtemelen beşik tonozla kaplı olan bir geçitle bağlanır. Avlu yapılan ilâvelerle bugün çok değişmiştir. Kalan kısımlardan iki katın da revaklı olduğu anlaşılmaktadır. Zemin kat depolara ayrılmış olup dışa açılan penceresi yoktur. Avlu revaklarına açılan pencere ve kapılar ise orijinal hallerini kaybetmişlerdir. Revak kemerleri ise tuğla ve sivri kemer tarzındadır. Payeler taş ve kare kesitlidir. Örtü sistemini belirtecek bir iz kalmamıştır. Tavan ve döşemeler beton plâkalara dönüşmüştür. Hiç bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün orijinal halinden oldukca uzaklaşmakta olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı hanlarındandır.

41. YALDIZLI HAN.

İnceleme yılı : AĞUSTOS 1972
Resim No: 63

MEVKİ.

Yaldızlı Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak yer aldığı Kapalı Çarşı bölgesi hanlarındandır. Çarşının kuzeyinde, Ali Paşa Hanı III. güneyinde ise Kadı Kumrulu ve Pastırmacı Hanlarıyla komşudur.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Ancak yapının üslûp ve karakteri, bölge ve cıvar hanlarıyla olan benzerliklerle, bir 18. yüzyıl eseri özelliği göstermektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, Türk han mi-

marisinin İstanbul'da tatbik edilen tarzından farklı bir durum görülmez. Cepheler taş ve tuğla sıralar halinde inşa edilmiş, taş ayrıca yine, kapı kemerlerinde, payelerde ve pencere söve ve hatıllarında, tuğla ise, örtü sisteminde ve revak kemerlerinde kullanılmıştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Yaldızlı Hanın plânı ve avlusu da, İstanbul'da genellikle rastlandığı gibi, yol ve arsaya uyma sebebiyle düzgün değildir. İki katlı olan Han, ticaret hanlarından olduğundan zemini depolara üst katı ise ticaret bürolarına tahsis edilmiştir. Kapalı Çarşı hanlarının çoğu gibi bitişik nizam olarak inşa edildiğinden tek cephesi batı cephesidir, dolayısıyla girişi Tığcılar sokağındaki bu cephe üzerindedir.

Bugün çok harap olan Hanın cephesinden ayakta kalan kısımlardan, cephenin kesme taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Giriş ve pencereler çok değişmiştir ancak pencerelerin yapılan tamirlere rağmen, dikdörtgen, üstlerinin de yuvarlak tuğla kemerli sağır alınlıklı olduğu tahmin edilebilir. Zeminin tek açıklığını, yuvarlak taş kemerli, bindirmeliksiz ve çıkıntısız olan giriş teşkil etmektedir.

İÇ MEKÂNLAR

Yuvarlak taş kemerli bir kapıyla başlayan geçit, yapılan ilâvelerle bugün çok değişmiş olan Hanın tek avlusuna bağlanır ve beşik tonozla örtülüdür. Avlu revaklıdır ve katlar birbirine bağlayan merdiven revaklarda yer almıştır, ancak bugün değişmiştir. Revak kemerleri yine tuğladan ve her iki katta da yuvarlak kemer tarzındadır. Ancak Handa tipik bir durum olarak kemerlerin hep aynı genişlikte olmayıp, 1 geniş 1 dar olarak bir cephe boyunca 3 kere tekrarlandığı görülür.

Revak kemerlerinin sadece yuvarlak kemer tarzında görüldüğü hanlar İstanbul'da çok fazla olmayıp yalnız, Hasan Paşa, Yaldızlı, Burmalı, Büyük Çorapçı, Küçük Çukur, Sorguçlu, Yıldız, Zincirli, Küçük Yeni Hanlarla Taşhan'dır. Diğerlerinde ya sivri kemer veya karışık olarak kullanılmışlardır.

Hanın payeleri ise, yine taştır. Zemin kat mekânları depo olarak kullanılır ve sadece tek bir kapıyla revaklara açılır. Üst kat odalarının ise revaklara açılan ayrıca bir penceresi bulunur. Odalar ocaklıdır, ancak çoğu kaybolmuştur. Kapı ve pencereler düz hatıllı olup üstleri yuvarlak kemerli sağır alınlıklıdır. Örtü sistemi ise katlarda değişik olarak uygulanmıştır. Zeminde bütün mekânlar ve revaklar beşik tonozlu, üst katta ise, revaklar çapraz, odalar yine beşik tonozludur. Handa hiç bir süsleme izi görülmez.

TİPİ.

Bugün çok harap olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanlarındandır.

44. ZİNCİRLİ HANI.

İnceleme yılı : NİSAN 1972
Resim No: 64

MEVKİ.

Zincirli Hanı, İstanbul hanlarının kesif olarak toplandığı bölgede, Kapalı Çarşıda, Çarşının kuzeyinde Tığcılar sokağında bulunur. Kuzeyinde İmameli, Doğusunda Kalcılar Hanı ile komşudur.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Bu yüzden tarihini ka-

ti olarak belirtecek bir bir kaynak mevcut değilsede, bölge ve civar hanlarıyla olan müşterek hususiyet ve üslûp benzerliklerinden, bir 18. yüzyıl sonu eseri olduğu tahmin edilebilir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, İstanbul hanlarının ve bölge civar hanlarının inşa tarzının bir devamı görülür. Esas malzeme olan taş ve cephede sıralar halinde beraberce kullanılmış, payeler, pencere söve ve hatılları taştan, revak kemerleri, örtü sistemi ise tuğladan inşa edilmiştir.

İÇ MEKÂNLAR.

Giriş avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. İki kat arasında bağlantıyı temin eden merdivenler geçitte yer almıştır. Zemin kat çok değişikliğe uğramış ve yenilenmiştir. Ancak revak kemerlerinin tuğladan ve her iki katta da yuvarlak olduğu görülür. Kemerleri taşıyan payeler ise, taş ve kare kesitlidir. Her iki katta revaklara açılan odaların ve mekânların bir kapısı ve penceresi vardır. Kapı ve pencereler yuvarlak taş kemerlidir. Odalarda ocak izleri kaybolmuştur. Örtü sistemi iki katta da aynı olup çapraz tonoz tarzındadır. Cephenin taş ve tuğla hatıllı düzenlenemsi dışında bir süsleme görülmez.

TİPİ.

Birçok yerlerinin değişmiş olmasına rağmen, eski hali hakkında fikir edinilmesi mümkün olan eser, İstanbul'un tek avlulu ve iki katlı ticaret hanlarındandır.

19. YÜZYIL

29. SABUNCU HANI.

İnceleme yılı : KASIM 1971

MEVKİ.

İstanbul hanlarının kesif olarak bulunduğu bölgeden biraz uzaklaşmış olarak Eminönü'nde Sabuncu Hanı caddesinde ve Fındıkcılar sokağı karşısındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabesizdir, mimarı bilinmemektedir. İnşaat tarzı ve üslûbu yapının bir 18. yüzyıl veya 19. yüzyıl eseri olduğunu tahmin ettirmektedir. İstanbul Ansiklopedisindeki kayıtlara göre 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Yaptıranı bilinmemektedir.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Bugün çok harap olan yapıda, inşa tekniği olarak İstanbul hanları tarzının aynen devam ettiği görülür. Esas iki malzeme olan taş ve tuğla, yine cephede, karışık olarak muntazam kesme taş ve tuğla hatıllar halinde kullanılmıştır. Kalan bölümlerden, gerek taş gerek tuğla işçiliğinin oldukça itinalı olduğu anlaşılmaktadır. İç bölüm duvarlarında moloz taş tercih edilmiştir. Tuğla, cephe hatılları dışında revak kemerlerinde ve örtü sistemi konstürüksiyonunda yer almıştır. Üst kısımlar çok harapdır ve tonozların dış örtüsünün orijinal hali kaybolmuştur.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Sabuncu Han'ında plânı bulunduğu bölgedeki yol ve arsa durumuna uymak zorunda kalması sebebiyle, muntazam değildir, iki avlulu olarak düşünülmüş olan Han, yan yana konmuş olarak iki ayrı hacim olarak yerleştirilmiştir, iki katlıdır. Eser, İstanbul'un ticaret hanları grubundan olduğundan, zemin kat depolara, üst kat ise ticarethane mekânlarına ayrılmıştır. İstanbul hanlarının pek çoğunda olduğu gibi, Sabuncu Han'ıda bit şik nizamda inşa edildiğinden tek esas cephesini giriş

cephesi teşkil etmektedir. Cephe bugün çok harap olduğundan eski karakterini oldukça kaybetmiştir.

Giriş, çıkıntı yapmayan, bindirmeliksiz, yuvarlak taş kemerli bir açıklık halindedir. Zeminde pencere bulunmaz. Üst kat pencerelerinin her mekâna bir tane isabet edecek şekilde açıldığı görülür, şekillerini çok kaybetmiş olmakla beraber dikdörtgen, taş hatıllı ve taş söveli oldukları tahmin edilebilir. Cephe inşaat tarzı ise muntazam taş sıralar ve tuğla hatıllar halindedir. Üst kısımların nasıl bir saçakla nihayetlendiğini gösterecek bir iz kalmamıştır.

İÇ MEKÂNLAR.

Eser bilhassa iç bölümlerde çok değişikliğe uğrıyarak eski halini kaybetmiştir. Girişi, birinci avluya bağlayan geçitin örtü şekli ve zemin revakları eski hallerinden tamamen uzaklaşmıştır. Ancak halen ayakta kalmış olan üst kat revak kemerlerinin ise, tuğladan ve yuvarlak oldukları görülmektedir. Avlu, ilâve inşaatlarla formunu tamamen kaybetmiştir. Avluda iki katı birbirine bağlayan merdivenin, revaklar bölümünde yer aldığı görülürse de orijinal olmadığı anlaşılmaktadır. İki avluyu birbirine bağlayan geçit ise, beşik tonozludur. İkinci avlunun kendini, nispeten daha iyi muhafaza ettiği görülmektedir. Bu avluda, her iki kat da revaklı bir galeriyle çevrilmiş olup, revak kemerleri yine tuğladan olarak zeminde ve katda sivri kemer tarzındadır.

Payeler ise, her iki avluda da taş ve kare kesitlidir. Avlu galerilerine açılan zemin mekânların tek kapılı oldukları ve pencereleri bulunmadığı, üst kat odalarının ise, kapıdan ayrı olarak bir pencereye de sahip oldukları görülür. Pencereler taş hatıllı, dikdörtgen oup, kapılar basık taş kemerlidir. Üst kat odalarında ocak izleri vardır.

Örtü sistemi çok değişmiş olmakla beraber, revakların köşelerinde kalmış kalıntılardan, orijiinal halinde, beşik tonozla örtülü oldukları tahmin edilebilir. Süsleme izleri kaybolmuştur.

TİPİ.

Bugün çok değişikliğe uğrayarak orijinal halinden çok uzaklaşmış olan eser, İstanbul'un iki avlulu ve iki katlı ticaret hanları grubundandır.

BİBLİYOGRAFYA.

KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İstanbul. 1971

43. YILDIZ HANI

İnceleme yılı : MAYIS 1972
Resim No: 61

MEVKİ.

Yıldız Hanı, İstanbul'un kesif olarak yerleştiği bölgede, Mahmud Paşa Yokuşu'nda, Sultan Odaları ve Yeşildirek sokakları arasındadır.

TARİHLENDİRME.

Eser kitabelidir ve üzerinde 1817 yılı yapının inşa tarihi olarak görülür. Ancak yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Hanın böylece İstanbul'un, 19. yüzyılda inşa edilmiş az sayıdaki eserlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

YAPI MALZEMESİ VE TEKNİĞİ.

Hanın inşa tekniğinde, İstanbul hanlarının inşa tarz ve üslûbunun bir devamı görülür. Karakteristik yapı malzemesi, taş ve tuğla yine yapının esasını teşkil eder. Taş, cephelerde muntazam kesme taş sıralar halinde ve aralarında üç sıralı

tuğla hatıllarla beraber işlenmiştir. Tuğla ise, cephe duvarları dışında, örtü sistemi ve revak kemerlerinde yer alır. Kapı kemerleri, pencere söve ve hatılları ve payelerde taştır.

DIŞ GÖRÜNÜŞ VE PLÂN ÖZELLİKLERİ.

Yıldız Han'ın plânı da, yine yol ve arsa durumlarına uyma sebebiyle düzgün değildir. Ancak plân dikdörtgen bir avlu etrafında düzenlenmiştir. İstanbul'un az sayıda olan üç katlı hanlarından ve ticaret hanları grubundan olan eserin zemin katı, sadece depolara üst katları ise, ticaret bürolarına ayrılmıştır. Cepheler zemin katda dükkânlıdır. Ancak bu dükkânlar bugün tamamen değişmiş olduğundan orijinal halleri hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Üst katlar ise eski hallerini iyi muhafaza etmiştir.

Önemli bir 18. yüzyıl hususiyeti olan, cephelerde çıkmaların kullanılması, Yıldız Handa değişik bir şekilde tatbik edilmiş, çıkma kırıklıkları her katda taş konsollarla taşınma yerine, bütün cephe yüsekliği boyunca plâna intikâl ettirilmiş ve zeminden itibaren yükselmiştir. Cephe, böylece düşey hatlar hakimiyetinde kalmış ve oldukca hareketlenmiştir. Zemin katın dükkânları arasına yerleşmiş olan giriş, çıkıntısız olarak sade bir açıklık teşkil eder.

Üst kat odalarının cephede iki penceresi vardır. Mahmud Paşa cephesindeki pencereler, dikdörtgen, taş söve ve hatıllı olup üstleri yuvarlak tuğla kemerli, sağır alınlıklıdır. Ayrıca iki pencerenin üstünde ve aralarına gelecek şekilde bir küçük kare pencere daha ilâve edilmiştir. Yeşil Direk cephe pencereleri ise, birinci katta, yine dikdörtgen ve üstleri yuvarlak tuğla kemerli olmakla beraber, her odaya bir tane olarak yapılmışlardır. Üst kat pencereleri ise, dikdörtgen olup, üstleri kemersizdir. Bu kat pencerelerinin de üstlerinde yine, küçük kare bir pencere bulunmakla beraber bunlar esas pencerelerin arkasına yahut kenar hizasına isabet edecek şekilde yerleştirilmeyip, biraz dışa taşmış şekildedirler. Cepheler en üstte bir kirpi saçakla nihâyetlenmiştir.

İÇ MEKÂNLAR.

Sade bir tarzda olan giriş avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Avlu bir dikdörtgen olup bütün katlar boyunca revaklıdır. Revak kemerleri her yerde yuvarlak kemer tarzındadır, bu tarz İstanbul hanlarında Yıldız Han'la beraber sadece 10 handa tatbik edilmiştir. Payeler yine taş ve kare kesitlidir. Zemin kat depolarının revaklara açılan sadece bir kapısı, üst kat odaların ise ayrıca bir penceresi bulunur. Kapı ve pencereler yuvarlak kemerlidir. Avlu cephesi de aynen dış cephe tarzında inşa edilmiştir ve üstte bir kirpi saçakla biter. Cephedeki taş ve tuğla sıralar, cephenin kırık hatlı olarak tanzimi, kirpi saçak gibi unsurlar, Hanın süslemeleri olarak görülür.

TİPİ.

Bugün eski halini oldukca iyi muhafaza eden eser, İstanbul'un tek avlulu ve 3 katlı ticaret hanlarındandır.

İSTANBUL'UN ÇOK DEĞİŞMİŞ VE KAYBOLMUŞ HANLARI

(ALFABETİK OLARAK)

1. AKTAR BAŞI HANI

Bayezıd'da Sultan Mektebi sokağındadır. Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir. Orijinal halini tamamen kaybetmiş ve değişmiş bir durumdadır. Ancak iki katlı ve tek avlulu olduğu anlaşılmaktadır. (Kaynak eser bulunamamıştır).

2. ALİ BEY HANI

Bugün sadece adını tespit edebildiğimiz ve hiç bir izi kalmamış olan Hanın, R. E. Koçu tarafından, halk şairi Üsküdarlı Destancı Vasıf Hoca'nın hatıralarında, Üsküdar'da Çavuşderesi'nde gösterildiği belirtilmektedir. (Tercüman Gazetesi Arşiv').

3. ARPACI HANI

İzi tamamen kaybolmuş olan Hanın, R. E. Koçu, Üsküdarlı Destancı Vasıf Hoca hatıralarında Üsküdar Çarşı'sında gösterildiğini bildirmektedir. (Tercüman Gazetesi Arşivi).

4. BAHÇELİ HAN

Saim Turgut Aktansel'in notlarına göre 16. yüzyıla ait Fatih'de bir bekar hanı olan yapı, 1890 depreminde kısmen harap olması üzerine tamamen yıktırılmıştır. Bugün yeri kaybolmuştur. (KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi.** İstanbul 1971)

5. BAKLALI HAN

17. yüzyılda Evliya Çelebi, seyahatnamesinin 1. cildinde bu adda bir handan bahsetmektedir. Ancak yeri ve kurucusu belirtilmemiştir. R. E. Koçu bu Hanın, II. Abdülhamid devrinin sonlarında dahi artık izi kalmamış olan, Tavuk Pazarı'ndaki Bakla Han'la aynı eser olabileceğini ileri sürmektedir. Ancak bu bağlantıyı doğrulayacak kayıtlar elde edilememiştir. (Koçu, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi,** İstanbul 1971)

6. BALABAN İSKELESİ HANI

19. yüzyıl başında tanzim edilmiş Bostancı Başı defterinde, adını Üsküdar'da, Yeni Valide Camii civarında olup 1960 imar hareketleriyle şimdi kaybolmuş olan Balaban caddesinden olan bölgede, bu adda bir beylik han tespit edilmiştir. Yeniçerileri barındırmak gayesiyle inşa edilen bu han, II. Mahmud devrinin son yıllarında, Üsküdar'ın asayişini koruma gayesiyle yıktırılmış olup, bugün izi kalmamıştır.

(KOÇU, R. E. **İstanbul Ansiklopedisi** İstanbul 1971)

7. BALTACI HANI

Yeşildirek Kalmazlı sokakta bulunan Hanın sadece ön duvarı eski haline ait olup diğer kısımları tamamen değişmiştir. İnşa tarzının taş ve tuğla sıra karışımı olduğu görülmektedir ancak iç kısımlar hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir.

(Kaynak eser bulunamamıştır.)

8. BEŞİKTAŞ KERVANSARAYI

Tek kaydını Evliya Çelebinin 17. yüzyıl Seyahatnamesinde bulduğumuz bu Hanın, 16. yüzyılda Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından kendi adına yaptırdığı Cami ile beraber inşa edilmiş olması mümkündür. Evliya Çelebi tarafından iskele başında olduğu bildirilen eserin Lâle devrinde yıktırılmış olduğu sanılmaktadır.

(KOÇU, R. E.; **İstanbul Ansiklopedisi İstanbul 1971**)

9. BEY KERVANSARAYI

Han-ı Sultani adıyla da anılan bu

eserin, E. H. Ayverdi, Dâye Hâtûn mahallesinde Mahmud Paşa Hamamı civarında bulunduğunu, Kritovulos tarafından tarihinin 1468 olarak gösterildiğini, 98 hücreli ve 42 dükkânlı olduğunu, bildirmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde eserden Kârbansaray-ı Ebülfeth Mehmed Han olarak bahsedilmesi, Hanın yıkılış tarihinin 17. yüzyıldan sonra olduğunu göstermektedir.

(Ayverdi, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri IV. (1451-1481)** İst., 1974, S. 579.)

10. BODRUM KERVANSARAYI

E. H. Ayverdi'nin, bugünkü Nuruosmaniye Camii avlusunun yerinde bulunduğunu, 15. yüzyıl ve bir Fatih devri eseri olduğunu bildirdiği eserden, Evliya Çelebide bahsedilmediğine göre Hanın, daha muhtemeldir.

(Ayverdi, E. H; **Fatih Devri Abideleri** İstanbul 1962)

11. ÇORABCI HANI

Mercan'da bulunan bu Han, bugün her yönüyle eski karakterinden uzaklaşmış veyenilenmiş bir haldedir.

(Kaynak eser bulunamamıştır.)

12. BÜYÜK SAFRAN HANI

Kapalı Çarşının kuzeyinde Yağlıkçılar caddesinde ve Çukur Han'ın yanında olup, düzgünce formlu bir plâna sahiptir. Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir. R. E. Koçuya göre bir Bizans devri yapısı olma ihtimali vardır. Ancak 1890 depreminden sonra tamamen yeniden yapıldığından ilk hususiyetlerini belirtecek izler kalmamıştır. Bugünkü durumu da çok harap ve değişmiş bir haldedir. Sadece dış cephe duvarının taş ve tuğla hatıllı, iç bölüm duvarlarının ise moloz taş olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bugün orijinal halinden uzaklaşmış olan eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

(KOÇU. R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971)

13. BÜYÜK ŞİŞECİ HANI

Tahtakale'de Alaccahamam caddesinde ve Leblebici Han'ın arkasındadır. Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir. Taş ve tuğla hatıllı olarak bu tahmini kuvvetlendirecek belirtilere sahiptir. Dikdörtgen avlulu ve düzgün plânlıdır. Bilhassa iç kısımlar çok değişmiş olduğundan mimari hususiyetleri kaybolmuştur. Ancak bazı kalıntılardan, giriş geçidinin orijinal halinde beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Tek avlunun zemin revakları tamamen değişmiş haldedir. R. E. Koçuya göre zemin revakları değişmeden önce sivri kemerlidir. Zemin mekân ve revaklarının beşik tonozla örtülmüş olduğunu tahmin ettirecek bazı belirtiler ve kalıntılar vardır. Üst kat revak kemerleri tuğla ve yuvarlakdır, kare kesitli taş payelerle taşınırlar. Üst katın örtü sistemi beşik tonozdur. Pencere, kapı ve süsleme hakkında bilgi verecek hiç bir iz kalmamıştır. Bugün çok değişmiş ve harap olan eser, tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

(KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971)

14. BÜYÜK YOL GEÇEN HANI

Kapalı Çarşının Kalpakcılar caddesine yakın, Makaracılar ve Balmumcular sokakları arasındadır. Kitabesi yoktur, yaptıranı bilinmemektedir. Plânı ve avlusu yola uyma sebebiyle düzgün değildir. Bugün tamamen değişmiş bir vaziyettedir. Bazı duvar kalıntılarından inşa tekniğinin yine geleneksel olarak taş ve tuğla hatıllı olduğu anlaşılmaktadır. Hanın orijinal haline ait başka bir iz kalmadığından, revakları, odaları, örtü sistemi, süslemeleri

hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. R. E. Koçu'ya göre, Büyük Yol Geçen Hanı bir avlu etrafında toplanmış yapılar topluluğudur ve adları şunlardır :

1. Zeynel Abidin Dairesi (Bugün Karagöz Hanı)
2. Yakup Ağa Dairesi
3. Kavukçu Hanı
4. Kostaki Dairesi
5. Kasap Dairesi
6. Mahmud Dairesi

Eser iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır.

(KOÇU, R. E; İstanbul Ansiklopedisi İst. 1971)

15. DARBHÂNE HANI

Fatih devrinde mevcudiyeti Ayasofya Vakıflar tahrir defterinde görülen eserden bugün hiç biri kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H; Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri II İst. 1974 S. 590).

16) DÂVÛD PAŞA HANI.

E. H. Ayverdi'nin kayıtlarına göre Fâtih devrinde Unkapanı'nın batısında Azebler Hamamı yolunda bulunan bu handan bugün hiç bir iz kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H; Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri II İst. 1974 S. 579).

17. DEVE HANI

Fâtih Kervansarayı olarak da adlandırılan bu eser, Fatih Külliyesinin İmaret bölümünün bir parçası olarak misafirlerin hayvanlarına tahsis edilen bir kısımda. 15. yüzyıl yapısı olan eserin bugün sadece bazı temel izleri mevcuttur.

(Ayverdi E. H; Fatih Devri Abideleri İst. 1962).

18. ELÇİ HANI.

II. Bayezıd'ın Sadrazamı Atik Ali Paşa tarafından 1496-1511 tarihleri arasında yaptırılan Atik Ali Paşa Camii Külliyesindendir. Semavi Eyice, 1499 da İstanbul'a gelmiş olan Kölnlü Arnold Von Harff'ın bu tarihde daha yapılmamış olduğundan Hanı göremediğini yazmaktadır. 1515 de ise Macar Kralı Ulasko tarafından İstanbul'a gönderilmiş olan Elçi Balay'lı Barnabas burda kaldığına göre binanın 1512 tarihlerinde artık tamamlanmış olduğu düşünülmüştür. 1864 Büyük Hoca Paşa yangınında tahrip olmuş ve 1880'e doğru tamamen yıktırılmıştır. Ali Sâim Ülgen, Fatih Devrinde İstanbul adlı eserinde Hanın bir Fatih devri eseri olduğunu adının da yine İ. H. Uzunçarşılı'nın «Osmanlı Devletinin merkez ve bahriye teşkilatı eserinde de gösterilen şekilde Balyos Han olduğunu yazmaktadır. Ancak bu adlandırmalar (Balyos) adının Osmanlılarca yalnız Venedik temsilcilerine verilmiş olması ayrıca onların hiçbir zaman bu handa kalmamış olmaları sebebiyle S. Eyice tarafından varit görülmemektedir. Yeri bugün Çemberlitaş Darüşşafaka sitesinin Peykhane sokaktaki eski Osman Bey matbaası olan kısmına isabet eden bölümdür.

1578'de İstanbul'u ziyaret eden Alman rahip Schweiggerden naklen, Gurlitt'e göre Elçi Hanı: «Ortası avlu iki katlı dikdörtgen bir yapıdır. Ön tarafı dükkânlıdır. Zemin katta iki mutfak, 400 at alabilecek bir ahır ve kubbeyle örtülü depolar, üst katta ise kenarları 3,6 metrelik kubbeyle örtülü kare odalar vardır. Alman Elçisi Freiherr Ungned bir köşeye 6,66x8,5 metrelik bir yemek salonu ilâve ettirmiştir. Her odanın 45 cm. yüksekliğinde bir penceresi vardır. Ayrıca her odada yatacak bir sedir ve ocak bulunur. Yapı kesme taştandır iç kısımları sıvalı değildir. Kuyusu varsa da temiz değildir! Yine rahip Schweigger'in gravürüne göre Semavi Eyice: Hanın avluya açılan kemerli 4 kapısı olduğunu fakat bunlardan sadece birinin dışla irtibatı sağladığını, belirtmektedir. Ayrıca Avusturya Milli Kütüphanesinde (cod. 8615) sayılı gravüründen birinde caddeye açılan kemerli büyük

kapının iki tarafında sıralanan tahta kepenkli dükkânlar gözükmektedir. Önleri ise bir revakla korunmuştur. Hanın alt katı moloz taşından olup cephelerde sadece mazgal şeklinde menfezlere sahiptir. Üst kat ise kesme taştandır. Cümle kapısı tonozlu bir dehlizle içeri girişi sağlar. Üst kat sivri kemerli galeriler halinde avluya açılır. Galeride her bölüm bir kubbe ile örtülmüştür ve hücrelerin hepsi ocaklı ve bacalıdır. Dışa bakan pencereleri Türk kemerli ve demir parmaklıdır. İkinci resimde ise kaba taşlarla döşeli avluda çıkrıklı bir kuyu görülür. Hanın alt katını teşkil eden ahırların girişleri kemerli eyvanlar halindedir. Ancak esas giriş ortada değil yanda gösterilmiştir. Yukarki katın revakları taş payeler ve kemerler meydana getirilmiştir. 3. resimde ise avlu ters istikametten tasvir olunmuştur.

Gurlitt'deki Elçi Hanı resmi ise daha az doğru olmalıdır.

Caddedeki dükkânların sayısı fazladır. Kapı ortada değildir. Binanın örtüsü ve kubbeleri tamamen yanlış bir şekilde çizilmiştir. Galeri revakları yuvarlak kemerli ve payeleri olarak gösterilmiştir. Yine Semavi Eyice Dernschwam'ın Hanın güzel bir kilisenin yerinde yapıldığını yazdığını, Çelebi'nin de «kefere zamanında dahi han imiş» demesiyle bu rivayeti doğruladığını bildirmekte fakat her ikisinde temelinden itibaren bir Türk yapısı olduğunda birleştiklerini de belirtmektedir.

Dernschwam'a göre duvarlar 1 1/2 Viyana arşını kalınlığında ve 6 Lachter (-12 metre kadar) yüksekliğindedir. Ortada her bir kenarı 50 adım uzunluğunda (37 metre kadar) bir avlu bulunur. Alt kattaki ahırların dış penceresi olmayıp sadece mazgallardan ışık alırlar. Giriş dehlizinde sağlı sollu 21 basamaklı iki merdiven yukarı çıkışı sağlar. Her merdiven 8 ayak genişliğindedir.

Sokaktan avluya kadar bina derinliği 31 adım (yaklaşık 23 m) dir. Galerinin her kenarı 48 adım böylece çepeçevre 192 adımdır. Galeride revak payeleri dibinde 9 ayak eninde ve 1 1/4 ayak yüksekliğinde üzerinde yazın yatmaya ve oturmaya mahsus bir sed vardır. Birbirinden 12 ayak aralıklı 22 tane kareye yakın paye avluyu çevreler (her biri 1 1/2 x 1 1/4 Viyana arşını ölçüsünde) Bunların üzerinde her cephede altı kemer atılmıştır ki toplamı 24 kemer eder. Bu payeler gerideki duvarlara yedi (toplam 28) kuvvetli kemerle bağlanmış, aralarına 3 parmak kalınlığında demir gergiler konmuştur.

Revaklarda meydana gelen bölümler kurşun kaplı 28 kubbe ile örtülmüştür. Bu revağın etrafında dört kenarda da 42 hücre sıralanır. Herbiri 16 ayak en ve boyundadır. Herbirinde bir ocak vardır. Zeminleri tuğla döşeli olup biri revaka diğeri dışarı açılan iki pencereye sahiptir. Dışa açılan pencerelerin demir parmaklık ve tahta kepenkleri vardır. Hiçbirinde cam yoktur. Kapılar ahşaptır. Hanın da üstü kubbelidir. Cephede kapının yanında kurşun kaplı bir saçak ile örtülü on dükkân vardır. Bu saçağın genişliği 3 lachter (6 metre) dir.

Busbec'e göre ise alt kat mutfak, mahzen ve ahırlara ayrılmıştır ve ahır 200 at alacak genişliktedir. Stephan Gerlach' da dıştan kısme taş olarak yapılmış olan hanın içerde tuğla olarak inşa edilmiş olduğunu yazmaktadır.

Çeşitli zamanda yazılanlardan ve yapılmış resimlerden Elçi Hanın iki katlı bir Osmanlı devri yapısı olduğu anlaşılmakla beraber hücre sayısının doğru olarak tespiti, girişin üstündeki kubbenin yerleşmesi, cadde üzerindeki dükkknların binanın içinde mi dışında mı kaldığı tam olarak anlaşılamamaktadır.

Sadece yabancı resmi misafirler için kullanıan bu Hanın misafirleri tatmin edecek kadar konforlu olmadığını yine yabancı ziyaretcilerden öğreniyoruz. Elçilerin izinsiz çıkamadıkları, kapısında nöbetcilerin beklediği Elçi Hanın, bir ara civardaki evlerin harem dairelerini görmemesi

için pencereleri de örtülmüştür. Ancak Sultan İbrahim (1640-1646) zamanında Elçi Hanı artık bu vazifesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Hatta 1656-57 de İstanbul'a ulûfe almaya gelen Kapıkule sipahileri Elçi Hanında barınmışlardır. 1766 zelzelesinden zarar görmüş olabileceği de tahmin edilebilen Elçi Hanı 19. yüzyıl başlarında artık posta tatarlarına barınak olmuş ve Tatarhanı olarak tanınmıştır.

(AYVERDİ, E. H; **Fâtih devri Abideleri** İst. 1962 S. 108; EYİCE, S; **İstanbul** İst. 1955; GURLİTT, C; **Die Baukunst Konstantinopels** Berlin 1907 S. 63; BUSBECO; **Vier Briefe aus der Turkei** Erlangen 1926, S. 96. Türkçe tercüme H. C. YALÇIN **Türk Mektupları** İstanbul 1939. EYİCE, S; «Elçi Hanı» **Tarih Dergisi** C. XXIV Sahife 93-130 İst. 1970.

19. ESKİ HANI

E. H. Ayverdi, eserin 15. yüzyıl ve bir Fatih devri yapısı olabileceği gibi, o devirde Eski Han denmesinden dolayı bir Bizans yapısı olmasının da mümkün olabileceğini kaydetmektedir. Yerinin Odunkapısı (bugünkü Unkapanı civarı) olduğu tespit edilmiş olan Hanın hangi devirde yıkılmış olduğu belli değildir.

(AYVERDİ, E. H; **Fatih Devri Abideleri** İst. 1962 S. 92).

20. ESİR PAZARI HANI

Ayverdi, kayıtlarına göre bir Fatih devri eseri olan bu Han Atik Ali Paşa Camii arkasında Tavuk Pazarında olup Süleyman Paşa adlı bir zatın evinin tadili suretiyle yapılmıştır. Bugün hiç bir iz kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri II.** İst. 1974. S. 581.

21. EVLİYA HANI (I).

Kapalı Çarşı'nın kuzeyinde Yağlıkcılar ve Tığcılar sokakları arasında bulunan Han, muhtemelen bir 18. yüzyıl yapısıdır. Kitabesizdir yaptıranı bilinmemektedir. Yola uyma durumundan dolayı, plânı ve avlusu düzgün değildir. Kalan bazı kısımlardan yapı tekniğinin taş ve tuğla hatılı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bugün tamamen değişmiş ve eski karakterini kaybetmiş olduğundan, revakları, örtü sistemi, kemerleri, pencere ve kapıları, süslemeleri hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

22. EVLİYA HANI II.

Kapalı Çarşının Yorgancılar sokağında bulunan Han, bugün tamamen değişmiş olup eski karakterini belirtecek hiç bir iz kalmamıştır. Ancak eserin tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundan olduğu anlaşılmaktadır.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

23. GÜLLEKEŞ HANI

Kapalı Çarşının batısında Çadırcılar caddesinde bulunan bu Hanın, bugün hiç bir izi kalmamıştır. Ancak eserin tek avlulu iki katlı hanlar grubundan olduğu anlaşılmaktadır. Bugün yerine yeni bir iş hanı inşa edilmiştir.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

24. HACI ABİDİN HANI

R. E. Koçu, bugün tamamen izi kaybolmuş olan Hanın, Üsküdarlı Destancı Vasıf Hoca hatıralarında, Üsküdar Atpazarında olduğunun belirtildiğini bildirmektedir.

(KOŞU, R. E; **TERCÜMAN Gazetesi Arşivi**).

25. HAZNEDAR HANI

Kapalı Çarşının güney doğusunda,

Tavuk Pazarı sokakda, Sofcu Hanı bitişiğindedir. Ancak bugün, taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiiğ anlaşılan tek bir duvarından başka izi kalmamıştır.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

26. HOCA HAYRÜDDÎN HANI

Ayverdi, kayıtlarına göre bir Fâtih devri eseri olan adı sadece Vakıf defterinde görülmekte olan bu Handanda hiç bir iz kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H. **Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri II.** İst. 1974 S. 579).

27. HÜSEYİN BEY HANI

İhtisap Ağası Hüseyin Bey tarafından yaptırılmış ve bugün izi kalmamış olan eserin Üsküdar Doğancılarda olduğu tespit edilmiştir. (R. E. Koçu Destancı Vasıf Hoca Hatıraları. Tercüman Gazetesi arşivi.)

28. İBRAHİM PAŞA HANI

Bugün izi kalmamış olan Han, Gurlitt'e göre Bayezıd Camii doğu kısımlarında 1536 da Sadrazam İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

(Gurlitt C; **Die Baukunst Konstantinopels** Berlin 1907 S. 72)

29. İĞNECİ HANI

Mercan'da Uzunçarşı caddesinde bulunduğu tespit edilen Hanın bugün yerinde yeni bir iş hanı inşa edilmiştir. Eski halini belirtecek hiç bir iz kalmamıştır.

(Kaynak eser bulunamamıştır.)

30. İPLİKCİ HANI

Çemberlitaş'da Yeniçeriler caddesinde, Kara Mustafa Paşa Medresesi karşısındadır. Kitabesizdir, yaptıranı mimarı bilinmemektedir. Yol ve arsa durumu dolayısıyla plânı düzgün değilse de avlusu düzgün bir dikdörtgendir. Bugün tamamen harap ve değişmiş bir halde olduğundan eski karakterini gösteren sadece yapı tekniğidir. Taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Eser iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

31. KADI KUMRULU HANI

Kapalı Çarşının kuzeyinde Tığcıla. sokağında, Yaldızlı Han bitişiğindedir. Kitabesizdir, yaptıranı bilinmemektedir. Plânı düzgün değildir. Taş ve tuğla hatıllı olduğu anlaşılmaktadır. Revaklara, kapılara ve hacimlere ait hiç bir iz kalmamıştır, iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır. Kaynak eser bulunamamıştır.

32. KUŞAKCI HANI

Eminönü Mercan Ağa mahallesinde Örücüler kapısı sokağındadır. Kitabesizdir, mimarı bilinmemektedir. Plânı ve avlusu düzgün değildir. 19. yüzyıl başında yapılmıştır. Yapı tekniği taş ve tuğla hatıllıdır. Ancak iç bölümler bugün eski halini tamamen kaybettiğinden, revaklar, pencere, kapı, kemer, örü sistemi ve süslemeler hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir.

(Kaynak eser bulunamamıştır).

33. KÜÇÜK HAN

Ayverdi, kayıtlarına göre Fâtih devrinde yapılmış olan eser Ayasofya Vakıflar Takrir defterinde Saraçhane'de gösterilmiş olup bugün hiç bir izi kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri II.** İst. 1974 S. 579).

34. LÜTFULLAH HANI

Paçavracılar Hanı olarak da adlan-

dırılan bu Han, Kapalı Çarşının batısında Çadırcılar caddesindedir. Anadolu Kazaskeri olan ve 1748 de vefat eden Lütfullah Ağa tarafından 1736 da yaptırılmıştır, dolayısıyla bir 18. yüzyıl eseridir. 1841 depreminde büyük tahribata uğramış olan Handan bugün hiç bir iz kalmamıştır. (Eski Eserleri Koruma Derneği Arşivleri).

35. MANİSALI MEHMED PAŞA HANI

Gurl'tt, Fatih'in Sadrazamı Mehmed Paşa tarafından 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaptırıldığını ve muhtemelen tek katlı uzun bir bina olduğunu yazar. Ayverdi ise, Fatih devrinin bir ilim adamı olan Manisalı Mehmed Paşa'ya ait olduğunu ve Fatih'de Atpazarında bulunan camisi yanındaki evini altlı üstlü hücrelerle han haline getirdiğini ve iki de ahır ilâve ettiğini yazar. Bugün hiç bir iz kalmamıştır.

(GURLİTT. C; **Die Baukunst Konstantinopels.** Berlin 107 S. 80;

AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri II.** İst. 1974 S. 579).

36. MERCAN AĞA HANI

Kapalı Çarşının Tacirler sokağında ve bir yanda Büyük Safran Hanı ve Çukur Hanı, diğer yanında ise Perdahçılar Hanı ile komşu olduğu tespit edilmiştir. Ayverdi'ye göre avlusu üzerinde 2 adet 10 odalık bir adet 17 odalık müstakil bir hanla 8 dükkan yapılmıştır. Bir Fatih devri eseri olan eser 1927 yangınında tamamen harap olmuş ve bugün hiç bir iz kalmamıştır. (Tapu Dairesi Arşivi).

(AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri** İst. 1974 S. 589).

37. MERCAN ÇUKUR HANI

Kapalı Çarşının kuzeyinde Tığcılar sokağında ve Ali Paşa III. Hanı yanındadır. Kitabesi yoktur mimarı bilinmemektedir. Bazı dış duvar kalıntılarından yapı tekniğinin taş ve tuğla hatıl olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölge hanlarının hepsinin 18. yüzyıla ait olması bu hanında aynı yüzyıldan olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İç bölümleri bugün tamamen değişmiş olup eski karakterini belirtecek hiç bir iz kalmamıştır. Eser iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır. (İstanbul Tapu Dairesi Arşivi).

38. MOLLA GÜRANİ HANI

Bir 15. yüzyıl Fâtih devri yapısı olup, Şeyhül İslâm Şemseddin Ahmed Efendi tarafından yaptırılan bu Han, E. H. Ayverdi'ye göre, Edirneli Yahudilerin mahallesi olan bugünkü Bahçekapı'da Dâye Hâtûn mahallesinde bulunuyordu. Bugün izi kaybolmuştur.

(AYVERDİ E. H; **Fatih Devri Abideleri** İst. 1962 S. 101).

39. MUAZZAF MUTAF HANI

Muazzaf Mutâf yahut Han-ı Sebil de denen ve Mihrimah Camii vakfından olma ihtimali kuvvetli eser, R. E. Koçu'ya göre Üsküdar iskelesi karşısında bulunuyordu. 1940 yılında yıktırılmış olan Handan bugün hiç bir iz kalmamıştır. (KOÇU, R. E; Tercüman Gazetesi Arşivi).

40. MURAD PAŞA HANI

Bir 15. yüzyıl ve Fâtih devri yapısı olup, Vezir Murad Paşa tarafından, şimdiki Küçükpazar semtinde Bakırcılar çarşısında yaptırılmıştır. Bugün hiç bir izi kalmamıştır.

(AYVERDİ E. H; **Fâtih Devri Abideleri** İst. 1962 S. 119).

41. NASUHİYE HANI

Büyük Valide Hanının arkasında Han-ı Sâgirin yanındadır. Kesme taştan ve bir

17. yüzyıl üslûbunda olan Han sandıkcı esnafı tarafından kullanılmış olup üst katı 1841 depreminde yıkılmıştır. Bugün ise hiçbir izi kalmamıştır. (Eski Eserleri Koruma Derneği Arşivi).

42. ODUN KAPISI HANI

Bugün sadece adı tespit edilmiş olan Hanın, Unkapanı civarında inşa edilmiş olduğu sanılmaktadır. Hiç bir izi kalmamıştır.

(AYVERDİ E. H; **Fatih Devri Abideleri** İst. 1962 S. 154).

43. PASTIRMACI HANI

Kapalı Çarşının kuzeyinde Acı Çeşme sokağındadır. Bugün sadece tek bir duvar parçası kalmış olan Hanın taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir iz kalmamıştır. 18. yüzyılda yapılan hanlar bölgesinde olması bu yüzyıldan olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır. (Kaynak eser bulunamamıştır.)

44. SAMAN VİRÂN HANI

Süleymaniye Deveoğlu yokuşu üstünde köşe başında bulunan Saman Vîrânî Hoca Sinan Mescidi vakfındandır. Çok harap ve yıkık olan camiin kervansarayından bugün hiç bir iz mevcut değildir.

(AYVERDİ E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri** İst. 1974 Cilt IV. S. 490.)

45. PERDAHCILAR HAN

Kapalı Çarşının kuzeyinde Perdahçılar sokağındadır, ancak bugün hiç bir iz kalmamıştır. Bu bölge hanları gibi bir 18. yüzyıl eseri olma ihtimali vardır. (Kaynak eser bulunamamıştır).

46. RABİA HANI

Rubiye Hanı olarak da adlandırılan Han, Kapalı Çarşının güneyinde Kürkçüler sokağındadır. Bugün tamamen değişmiş olup orijinal halini belirtecek bir izi kalmamıştır. Eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır. (İstanbul Belediyesi Arşivleri).

47. SARNIÇLI HANI

Kapalı Çarşının batısında Çadırcılar caddesinde bulunan eser civardaki diğer 18. yy. hanları karakter ve üslûbundadır. Kitabesizdir, yaptıranı bilinmemektedir. Yapı tekniği taş ve tuğla sıra karışımıdır. İç bölümler çok değişikliğe uğramış olmakla beraber kalan bazı bölümlerden bilgi edinmek mümkündür. Tek avlu şeklini tamamen kaybetmiştir ancak girişin karşısına isabet eden avlu cephesi galerisi üç sıra halindedir, kemerler tuğladan ve her iki kattada basık kemer tarzında, payeler ise taştan ve kare kesitlidir. Yapılan değişiklik ve ilâveler sebebiyle, örtü sistemi kapılar, pencereler orijinal hallerini kaybetmişlerdir, süsleme görülmez. Bugün çok harap olan eser tek avlulu ve iki katlı hanlar grubundandır. (İstanbul Belediyesi Arşivleri).

48. SARRAF HANI

Kapalı Çarşının batısında Yorgancılar caddesinde ve Ağa Hanı'nın yanında olan Handan, bugün hiç bir iz kalmamıştır. (İstanbul Belediyesi Arşivleri).

49. SEPETÇİ HANI

Kapalı Çarşının güneyinde Kalpakçılar caddesine çıkan Çarşıkapı sokağındadır. Kitabesizdir, yaptıranı bilinmemektedir. Bugün dış cephe duvarlarının bazı kısımları hariç her tarafı değişmiştir. Kalan bölümlerinden inşa tekniğinin taş ve tuğla hatıllı olduğu anlaşılmaktadır. Eser iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır. (İstanbul Belediyesi Arşivleri).

50. ŞEYH DAVUD HANI

Unkapanı'nda, Develioğlu - Bestekâr Basri-Şeyh Davud sokakları köşesindedir. Meşaleci ve seyisler Şeyhi Davud Efendi tarafından ilk defa 15. yüzyılda yaptırılmış olan Han bir Fâtih devri eseridir. Ancak 1869 da yeniden inşa edilmiş ve orijinal hali değişmiştir. Giriş kapısı üzerinde 1869 yılını belirten bir kitabe vardır, günümüze kalan dış cephe duvarları bu tarihli inşaattandır. Bu kalıntılar taş ve tuğla hatıllıdır. İç bölümler ise bugün tamamen değişerek yenilenmiştir.

(AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri II** İst. 1974 S. 590.)

51. SÜMBÜLLÜ HANI

Çakmakçılar Yokuşu'nda Büyük Yeni Han'ın karşısındadır. 18. yüzyılda III. Ahmed'in vakfiyesinde adı geçer. Kitabesizdir. Tek avlusu düzgün bir dikdörtgendir. İnşaat tekniği cephede taş ve tuğla hatıllıdır. Giriş taş konsollar üzerinde bindirmeliklidir, avluya beşik tonozlu bir geçitle bağlanır. Üç katlı Hanın 1891 depreminde avlu ve revakları tamamen harap olmuştur. Hacim örtüleri, ocaklar, ve kemerler hakkında bilgi verecek hiç bir iz kalmamıştır. Pencereler düz taş hatıllı üstleri sağır sivri kemerlidir. Bindirmelik ve taş konsollar, cephedeki tuğla hatıllar süsleme elemanlarıdır. Bugün eski karakterini kaybetmiş olan eser tek avlulu ve üç katlı hanlar grubundandır.

(KOÇU, R. E; **İstanbul Ansiklopedisi** İst. 1971).

52. ÜSKÜDAR KERVANSARAYI

Bir Fâtih devri eseri olan Hanın mevcudiyeti sadece Ayasofya Vakıflar Muhasebe defterinde görülmektedir. Hiç bir izi kalmamıştır.

(AYVERDİ, E. H; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri II.** İst. 1974 S. 590).

53. YAĞHANE HANI

Sadece ismi tespit edilebilmiş olan Hanın yerinin, Destancı Üsküdarlı Vasıf Hoca hatıralarında, Üsküdar'da Çingene Fırını civarında olduğu, R. E. Koçu tarafından bildirilmektedir. Bugün hiç bir izi kalmamıştır.

(KOÇU, R. E; **Tercüman Gazetesi Arşivi**).

54. YEMİŞKAPANI HANI

Bugün hiç bir izi kalmamış olan Han bir Fatih devri eseridir. 27 hücre ve 16 dükkânlıdır.

(AYVERDİ, E. H; **Fatih Devri Abideleri** İst. 1962 S. 102).

55. YOLGEÇEN HANI II.

Kapalı Çarşı'nın güneyinde Kalpakçılar caddesine çıkan, Çarşıkapı ve İskender Boğazı sokakları arasında, Sorguçlu Han'ın yanındadır. Kitabesi yoktur yaptıranı bilinmemektedir. Yapı tekniği taş ve tuğla hatıllıdır. Civar hanların üslûp ve karakterinde olup muhtemelen bir 18. yüzyıl eseridir. Planı yola uyma sebebiyle düzgün değildir. Yapı çok harap ve değişmiş bir haldedir. Kalan bazı bölümlerden kemerlerin yuvarlak ve tuğladan, payelerin ise kare kesitli ve taştan olduğu anlaşılmaktadır. Pencereler düz hatıllı olup üstleri sağır yuvarlak kemerlidir. Revaklar çok haraptır. Örtü sistemi ve odalar değişmiştir. Bugün eski halinden çok uzaklaşmış olan eser iki katlı ve tek avlulu hanlar grubundandır. (İstanbul Belediyesi Arşivleri).

Genel Bibliyografya

XI. BİBLİYOGRAFYA.

ABDULLAH bin İbrahim El Üsküdari :
Vakıat. Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi. No: 1233 c. 1.

Afyon İli yıllığı. 1967.
İstanbul, 1968.

ALTINAY, Ahmet Refik :
Mimar Sinan
İstanbul, 1931.

ALTINAY, Ahmet Refik :
Türk Mimarları. (Hazine-i Evrak vesikalarına göre). İst. 1937.

ALTINDAĞ, Yıldız :
Bursa Hanları.
İ.Ü.E.F. Lisans Tezi, 1970.
(Basılmamıştır). S.T. Kitaplığı No. 283.

AK, Şener :
İstanbul'da Damat İbrahim Paşa Külliyesi.
(Basılmamıştır). S.T. Kitaplığı No. 131.

AKALIN, Atkın :
Mut ve Ermenek'da Türk Eserleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi lisans tezi. 1966. (Basılmamıştır). S.T. Küt. No. 214.

AKBULUT, Ömer :
Trabzon Kitabeleri.
İstanbul, 1954.

AKÇAY, İlhan :
«Keban Barajının meydana getirdiği göl sahası içinde kalacak olan Türk eserleri üzerinde yerinde yapılan bir araştırma»
Türk Kültürü, C. IV, S. 6, Ankara, 1966, S. 86-90.

AKOZAN, Feridun :
«Türk Han ve Kervansarayları»
Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I.
İstanbul, 1963, S. 133-167.
D.G.S.A. Yayınları.

AKKURGAL, Ekrem :
«Sanat Tarihi Bakımından Sinan»
A.Ü.D.T.C.F. Dergisi 11/3, Ankara, 1974, S. 373-384.

AKTEPE, M. Münir :
«İzmit Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi»
Tarih Dergisi XXV, S. 103-104.
İstanbul, 1971.

AKTEPE, M. Münir :
«Nevşehirli İbrahim Paşa»
İslâm Ansiklopedisi C. VIII. S. 234-239
İstanbul, 1960.

ALTAY, M. Hadi :
Adım Adım Çukurova.
Adana, 1965
Çukurova Turizm Derneği Yayınları No. 1.

ALTUN, Ara :
Mardin Abideleri.
İstanbul 1971.

ANDREASYAN, H. D :
Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi
İstanbul, 1964.

ANHEGGER, R :
«Beitrage zur frühbsmanischen Baugeschichte»
İstanbuler Mitteilungen VIII. 1958, S. 40-56.

ARIK. R. Oğuz :
Geziler. **Ankara-Konya-Eskişehir-Yazlıkaya gezileri.**
Ankara, 1956.
Türk Tarih Kurumu Yayınları. V, 13.

ARSEVEN C. Esad :
L'Art turc depuis son orijine josqu'à nos jours.
İstanbul, 1939.

ARSEVEN C. Esad :
Türk Sanatı
İstanbul, 1956.

ARUNDELL, F.V.J :
Discoveries in Asian minor.
London, 1934.

ASAKAYA, H :
Osmanlılar Zamanında Tokat.
Tokat, 1941.

ASLANAPA, Oktay :
Turkish Art and Architecture.
London, 1971; New York, 1972.

ASLANAPA, Oktay :
Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri.
İstanbul, 1949.

ASLANAPA, Oktay :
Türk Sanatı I. Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar.
İstanbul, 1972.

ASLANAPA, Oktay :
Türk Sanatı II. Anadolu Selçuklularından

Beylikler Devrinin Sonuna kada..
İstanbul, 1973.

ASLANAPA, Oktay-Diez, Ernst :
Türk Sanatı
İstanbul, 1955.

ASLANAPA, Oktay :
«Bir Doğu Anadolu Gezisinden Notlar».
Milletler Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi.
Ankara, 1959.
Kongreye sunulan tebliğler. S, 26-27.
Ankara, 1962.

ASLANAPA, Oktay :
Fâtih Devri Abideleri.
İstanbul, 1962.
D.G.S.A. Türk Sanatı Tarihi Yayını, 1.

AŞIKPAŞAZADE :
Tevarih-i Âli Osman.
İstanbul, 1925-1949.

ATLAMAZ, İncilay :
Büyükçekmece'deki Türk Eserleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1967.
(Basılmamıştır). Sanat Tarihi Kitaplığı, No. 231.

AYDIN, Türkan :
Konya Ereğlisi Âbideleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi. 1966.
(Basılmamıştır). Sanat Tarihi Kitaplığı, Tez No: 212.

AYDEMİR, Haydar :
Silvan-Tatvan Arasındaki Hanlar.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi. 1969.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 312.

AYVERDİ, E. Hakkı :
Fatih Devri Mimarisi.
İstanbul Fetih Derneği Yayını No. 11.

AYVERDİ, E. Hakkı :
İstanbul Mimari Çağının Menşei.
Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-80 (1230-1402) 1
İstanbul, 1966.

AYVERDİ, E. Hakkı :
Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1402-1451) II

AYVERDİ, E. Hakkı :
Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 II. (1451-1481)
İstanbul, 1973.

AYVERDİ, E. Hakkı :
Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (II). 1451-1481
İstanbul, 1974.

AYVERDİ, E. Hakkı :
Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehir İskân ve Nüfusu.
Ankara, 1958.

BAHTIAR, A.A :
«Newly reported Buyid-Seljuk Monuments in Khuzestan and Isfahan»
V th. International Congress İranian Art and Archaeology.
Vol. II 1972 Tehran S, 2-14.

BALTACIOĞLU, İsmâil Hakkı :
«Afyonkarahisar-Sandıklı-Bolvadin-Çay- İshaklı-Manisa-Birgi-Muğla-Milas-Peçin- Denizli-Isparta-Antakya-Aydın-Eğridir'deki kitabeler ve Saruhan Aydın İnanç Hamitoğulları Hakkında Malumat».
Anadolu Türk Tarihi Vesikaları İkinci Kitap).
İstanbul, 1929.

BARKAN, Ömer Lütfi :
«Osmanlı İmparatorluğunda Çiftci Sınıfının Hukuki statükosu.»
Ülkü Mecmuası. C. X, S. 205, 414, 420.
Ankara, 1937.

BARKAN, Ömer Lütfi :
«Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler»
Vakıflar Dergisi, C. II, S. 279-386.
Ankara, 1942.

BARKAN, Ömer Lütfi :
«Vakıfların bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak kullanılmasında diğer şekiller»
Vakıflar Dergisi, C. II, S. 354-365.
Ankara, 1972.

BARKAN, Ömer Lütfi :
«Osmanlı Devrinin Eşkincülü Mülkleri veya 'Mülk Timarları' hakkında notları»
Zeki Velidi Togan Armağanı, 1954-55. S. 61-70
İstanbul, 1955.

BAŞAK, Ziya :
Safranbolu'da Türk Mimari Eserleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1966.
(Basılmamıştır. Sanat Tarihi Kitaplığı No. 206.

BAYKAL, Kâzım :
Bursa Anıtları.
Bursa, 1950.

BERTELE, T :
II Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Constantinopoli.
Bologna, 1932.

BERTOLD, Spuler :
İran Moğolları.
Çeviren Cemâl Köprülü.
Ankara 1957.

BEYGU, Abdürrahim Şerif :
Erzurum Tarihi Anıtları, Kitâbeleri.
İstanbul 1936.

BİLGE, Muhterem :
Kadın Hanı ve Ulukışla'da Koca (Damat veya Öküz) Mehmet Paşa Kervansarayı.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1971.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı. No. 353.

BİLDİK, Cemâlettin :
«İstanbul Hanları»
Akşam Gazetesi. Şubat-Mart 1948.
İstanbul, 1948.

BİNAN, Muhittin :
Türk saçak ve kornişleri. İlk Çağlar, Selçuklu ve Osmanlı Devirleri.
İstanbul, 1952.

BORRMAN, Richard :
Die Baukunst des Altertums und des İslâm im Mittelater. Leipzig, 1904.

BOZKURT, Orhan :
Koca Sinan'ın Köprüleri. XVI. Asır Osmanlı Medeniyeti içinde Sinan, Köprülerin Mimari Bakımından Tetkiki, Siluet ve Âbide Kıymetleri.
İstanbul, 1952.
İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları.

BOMBACI, A.
«Türkler ve Gazneli Sanatı».
Milletler Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi.
Ankara, 1959.
Kongreye Sunulan tebliğler.
Ankara, 1962.

BUSBECQ :
Vier Briefe aus der Türkei, Erlangur, 1926 5.96 Türkçe tercüme: H.C. Yalçın, Türk **Mektupları**
İstanbul, 1939.

BYZANTİOS, S :
Konstantinopolis.
Atina, 1862.

CHOLET, le Comte de :
Voyage en Türpuie d'Asie, Arménie, Kurdistan et Mesopotamie.
Paris, 1892.

COHN-WİENER, E :
Turan. Islamische Baukunst in Mittelasien.
Berlin, 1930.

COHN-WİENER, E :
Ruin sites in Türkestan. Asia.
Berlin, 1941.

CRESWELL, K.A.C.
Portification in İslâm before A.D. 1250.
Oxford, 1952.

CRESWELL, K.A.C :
Early Muslim Architecture.
Oxford, 1932-1940.

ÇETİNTAŞ, Sedat :
Türk Mimari Anıtları. Osmanlı Devri.
İstanbul, 1952.

ÇETİNTAŞ, Sedat :
Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı.
İstanbul, 1939.

ÇETİNTAŞ, Sedat :
Trabzon Etüdü.
İstanbul, 1952.

DANİŞOĞLU, Şükran :
Edirne'de Bedesten, Rüstem Paşa Hanı ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1964,
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 104.

DERNSCHWAM, H. :
Tagebuch Einer Reise Nach Konstantinopel und
Klein Asien. (1553-55) Heransgegeben und Erlautert von F. Babinger.
München Leipzig, 1923.

DARKOT, Besim :
«Manisa»
İslâm Ansiklopedisi, C. VII. S. 288-289.
İstanbul, 1955.
DARKOT, Besim :
«Merzifon»
İslâm Ansiklopedisi. C. VII. S. 785-787.
İstanbul, 1955.
DEMİRKIRAN, Hüseyin :
İzmir Han, Hamam ve Çarşıları.
İ.Ü.E.F. Lisans Tezi 1970.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 481.
DİEZ, Ernst :
İslâmische Kunst.
Berlin, 1964.
DİEZ, Ernst-ASLANAPA, Oktay :
Türk Sanatı.
İstanbul, 1955.
İ.Ü.E.F. Yayınları No. 627.
Doomed by the Dam :
Ankara, 1967.
O.D.T.Ü. Mim. Fak. Restorasyon bölümü, yayını.
EGLİ, Ernst
Sinan der Baumeister Osmanischen Glanzeit.
Stuttgart, 1954.
ELDIM, Sedat Hakkı :
Türk Evleri Plân Tipleri.
İstanbul, 1968.
ERGİN, Muharrem :
Orhun Abideleri.
İstanbul, 1973.
ERDMANN, Kurt :
«Beobachtungen auf einer Reise in Zentral-Anatolien in Juli 1953.»
Archaologischer Anzeiger, 1954. S. 160-207.
ERDMANN, Kurt :
«Notizen zum İnneranatolischen Karavansaray. Beobachtungen auf einer Reise in Juli 1959».
Kunst des Orients II. S. 5-29. 1955
ERDMANN, Kurt :
«Weitere Nochtrage zuden Beobachtungen auf einer Reise in Zentralanatolien.»
Archaologischer Anzeiger, 1957, S. 367-372.
ERDMANN, Kurt :
«Serail Bauten des 13. und 14. Jahrhunderts in Anatolin».
Ars Orientalis, III. 1959. S. 77-94.
ERDMANN, Kurt :
Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts.
Berlin, 1961.
ERDMANN, Kurt :
«Bericnt über den Stand der Arbeiten über das Anatolisch Karavansaray des 13. Jahrhunderts.»
Atti de Secondo Congresso nternationale di Arte Turca, Venezia, 1963.
Napoli, 1965. S. 73-81.
ERDMANN, Kurt
«Karavansaray Bauten Neuerer Zeit in Anatolien» Der İslâm Zetschrift für Gecchichte und Kultur das İslâmischen Orients. Bond 39.
Berlin, 1964.
ERKSAN, Metin :
İstanbul Hanları.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1956.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 48.
ESİN, Emel :
Türkistan Seyahatnamesi.
Ankara, 1959.
ESİN, Emel :
«Türk Sanat Tarihinde Karahanlı Devrinin Mevkii».
VI. Türk Tarih Kongresi.
Ankara, Ekim 1961.
Kongreye sunulan tebligler. Ankara, 1967.
ESKİ ESERLERİ KORUMA DENEĞİ ARŞİVLERİ
EVLİYA, Çelebi Muhammed Zıllî İbn Derviş :
Seyahatname.
İstanbul, 1314, 1928, 1935. C. 1-IX.
İstanbul, 1314, 1928, 1935. C. 1-IX.
Zuhuri Danışman tabı C. 1-14.
İstanbul, 1970.
EVRENOS, Sevgi :
Merzifondaki Türk Mimari Eserleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1967.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 234.
EYİCE, Semavi :
İstanbul.
İstanbul, 1958.

EYİCE, Semavi :
«İlk Osmanlı Devrinin Din-i İçtimâi bir Müessesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler.»
İktisat Fakültesi Mecmuası. C. XXIII. S. 1-80.
İstanbul, 1965.

EYİCE, Semavi :
«Sultaniye-Karapınar'a dair».
Tarih Dergisi. C. XV. Sayı 20, S. 117-140.
İstanbul, 1969.

EYİCE, Semavi :
«Han Köyünde Hüsrev Paşa Camii».
Tarih Dergisi. C. XXIII, S. 184-189.
İstanbul, 1969.

EYİCE, Semavi :
«Elçi Hanı».
Tarih Dergisi. C. XXIV, S. 93-130.
İstanbul, 1970.

EYİCE, Semavi :
«Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti».
Vakıflar Dergisi. C. X, S. 303-336.
Ankara. 1973.

EYİCE, Semavi :
Galata ve Kulesi.
İstanbul, 1969.

EYİCE, Semavi :
«İstanbul Maddesi.»
İslâm Ansiklopedisi. İst. 1967. 53 ABC.

FERİT, M.-MESUT, M. :
Selçuk Veziri Sahip Ata ve oğullarının hayat ve eserleri.
İstanbul, 1934.

FLURY, S:
Islamische Schrftbander, Amida-Diabekr-XI.
Paris, 1920.

GABRİEL, Albert :
«Les Antiquités Turques d'Anatolie.»
Syria, X, S. 257-220.
1929.

GABRİEL, Albert :
«Mardin ve Diyarbekir Vilâyetlerinde icra olunmuş bir arkeologya seyahati hakkında rapor.»
Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi I. S. 134-149.
1933.

GABRİEL, Albert :
Une Capitale Turque Brousse.
Paris, 1958.

GABRİEL, Albert :
Voyages archéologiques dans la Turquie orientale.
Paris, 1940.

GABRİEL, Albert :
Türkiye.
Paris, 1953.

GABRİEL, Albert :
Monuments turcs d'Anatolie. C. 1-11.

GODARD, A:
L'art de l'Iran.
Paris, 1962.

GODARD, A :
«Origine de la Madrasa de la Mosquée et du Caravensérail à Quatre I wans».
Ars Islamica, XV-XVI. S. 1-9, 1951.

GLÜCK, Henrich :
Probleme des Wölbungshaues, Die Beader des Constantinopels.
Wien, 1921.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib :
«Mehmed Paşa (Sokullu)»
İslâm Ansiklopedisi. C. VII. S. 595-605.
İstanbul, 1955.

GÖYÜNÇ, Nejat :
«Eski Malatya'da Silâhtar Mustafa Paşa Hanı.»
Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, S. 81-88.
İstanbul, 1970.

GÖYÜNÇ, Nejat :
«Eski Malatya'da Silâhtar Mustafa Paşa Hanı. Restitüsyonu Hakkında.»
Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, S. 93-102.
İstanbul, 1970.

GÖYÜNÇ, Nejat :
«Silâhtar Mustafa Paşa Hanına ait bir Vesika.»
Tarih Dergisi. Sayı 25, S. 73-78.
İstanbul, 1971.

GÖKNİL, Ulya Vogt :
Turquie Ottomane.
Fribourg, 1965.

GÜNKUT, B. :
Dıyarbekir Tarihi.
Dıyarbekir, 1937.

HARTEL, Herbert :
Turfan und Gandhara. Frühmittelalterliche Kunst Zentralasiens.
Berlin, 1964.

HARTMAN, R. :
Im Neuen Anatolien, Reise in drüche.
Leipzig, 1928.

HERZFELD, Ernst :
Khorasan. Denkmalsgeographishe Studien zur Kulturge schichte des İslâm in Iran, 1921.

HOLZMEİSTER, Gund CI - FAHRNER, R.
Bilder aus Anatolien, Höhler und Hane in Kappadokien.
Wien, 1955.

HRBAS, Milos - KNOBLOCH, Edgar :
Die Kunst Mittelasien.
Prag, 1965.

HUART, CI :
Konia, la ville des Derwishes Tourneurs.
Paris 1897.

GRELOT :
Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople.
Paris, 1980.

GURLİTT, Cornelius :
Die Baukunst Konstantinopels.
Berlin, 1907.

HÜSAMETTİN, Hüseyin :
Amasya Tarihi. C. 1-II.
İstanbul, 1913-1928.

İskit Yayınevi :
Osmanlı Tarihi. Cilt 1-VI.
İstanbul, 1957.

İstanbul Üniversitesi :
İslâm Ansiklopedisi.
İstanbul, 1955.

İLTER, İsmet :
Tarihi Türk Hanları.
Ankara, 1969.

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ :
«Büyük Çekmece Kervansarayı».
C. VI. S. 3230.
İstanbul, 1963.

IŞIKÖZLÜ, Fazıl :
«İstanbul'un Eski Vakıf Hanları.»
Vakıflar Dergisi, C. X, S. 421-430.
Ankara, 1973.

JANİN, R. :
Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique. Paris 1950.

JANİN, R. :
Le Géopraphie Ecceliastique de l'Empire Byzantin.
Paris, 1953.

JERPHANİON, G. de :
Mélanges d'Archéologies Anatolienne. Tom. XIII.
Beyrouth, 1928.

KARAMANLIOĞLU, Ali :
Türk Dili.
İstanbul, 1972.

KEPECİOĞLU, K. :
Bursa Hanları.
Bursa, 1935.

KİEPERT, von :
Karte von Kleinasien in 24 Blatt Bearbeitet.
Berlin, 1902-1906.

KINAL, F. :
Eski Anadolu Tarihi.
Ankara, 1962.

KOCAİNAN, Ziya :
Mimar Sinan ve XX asır Mimarisi.
İstanbul, 1939.

KOÇU R. E;
İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 1-8.
İstanbul, 1971.

KONYALI, İsmâil Hakkı :
Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi.
Konya, 1964.

KONYALI, İsmâil Hakkı :
Akşehir.
İstanbul, 1945.

KONYALI, İsmâil Hakkı :
Mimar Koca Sinan'ın Eserleri.
İstanbul, 1948.

KONYALI, İsmâil Hakkı :
«Çeşme, Çeşmede Kanuni'nin Eşsiz bir Kitâbesi, Çeşme Kervansarayı.»
Vakıflar Dergisi. Sayı IX, S. 163-172.
Ankara, 1971.

KUBAN, Doğan :
Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülleri.
İstanbul, 1958.

KUBAN, Doğan :
«Anadolu Türk Şehri; Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri üzerine bazı gelişmeler.»
Vakıflar Dergisi, C. VII. S. 53-74.
İstanbul, 1968.

KUBAN, Doğan :
«Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klâsik Çağı.»
Mimarlık. II. S. 13-14.
İstanbul, 1967.

KUBAN, Doğan :
«Türk Şehir Yapısı Üzerine».
Mimarlık ve Sanat. Sayı: 1
İstanbul, 1961.

KUBAN, Doğan :
Türkiye Sanatı Tarihi.
İstanbul, 1970.

KUBAN, Doğan :
Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları.
İstanbul, 1965.

KUBAN, Doğan :
«İstanbul'un Tarihi Gelişimi.»
Mimarlık Dergisi. Sayı 5/1970.

KÜHNEL, Ernst :
İslâmic Art and Architecture.
London, 1966.

KÜHNEL, Ernst :
Die Arabeske, Sınn und Wandlung Eines Ornaments.
Wiesbaden, 1949.

KUNTER, H. Baki :
«Bilinmeyen bir Kervansaray Tipi (Döğer Kervansarayı)».
Vakıflar Dergisi. C. VIII, S. 225-228.
Ankara, 1969.

KURAN, Abdullah :
«Orta Anadolu'da Klâsik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye.»
Vakıflar Dergisi. C. IX, S. 239-247.
Ankara, 1971.

KURAN, Abdullah :
«15 ve 16. yüzyıllarda inşa edilen Osmanlı Külliyelerinin ve mimari esasları konusunda bazı görüşler.»
I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 1973. Bildiri Özetleri. S. 69.
İstanbul, 1973.
İ.Ü.E.F. Türkiyat Enst. Yayını.

LE COQ, A. von :
Auf Hellas Spuren in Ost Turkestan.
Leipzig, 1926.

LE COQ, A. von :
Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittelasiens.
Berlin, 1925.

LUTTOR, F :
Adalékok, az Eldzi hankoz, Turan,
Budapeste, 1918, I.

MAMBOURY, Ernest :
İstanbul guide touristique.
İstanbul, 1925.

MAYER, L. A. :
Islâmic Architects and Their Works.
Genf. 1956.

MERİG, Neriman :
Lüleburgaz Sokullu Küliyesi.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1964.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitapları No. 108.

MONGAİT, A. :
Archeology in the U.S.S.R.
London, 1961. Pelican Books.

MEZ, A. :
«Orta Zaman Türk-İslâm Dünyasında Karayolları».
Çev. Cemâl Köprülü.
Ülkü Halkevleri Dergisi. C. X, S. 25-35.
Ankara, 1937.

MELLİNG, M. :
Voyage Pittoresque de Constantinople.
Paris, 1819.

MORDTMANN :
Constantinopel zur zeit S. Süleiman, 1906.

MÜLLER, Karl :
Das Karawanserai in Vorderen Orient.
Berlin, 1920.

ORHONLU, Cengiz :
Osmanlı İmparatorlu İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1991-1969).
İstanbul, 1963.

ORHONLU, Cengiz :
Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı.
İstanbul, 1967.
İ.Ü.E.F. Yayınları No. 1209.

ORHONLU, Cengiz :
«Bayrampaşa Kervansarayı.»
Vakıflar Dergisi. Cilt X, S. 199-218.
Ankara, 1973.

ORHONLU, Cengiz :
«Osmanlı Kervansarayının İktisadi İçtimâi Fonksiyonu Hakkında.»
Birinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 1973 Kongreye Sunulan Bildiri.
İstanbul, 1973.

ÖGEL, Bahattin :
İslâmiyetten önce Türk Kültür Tarihi. Ankara 1962.
Ankara, 1962.

ÖZDEŞ, Gündüz :
Türk Çarşıları.
İstanbul, 1954.

ÖZERDEM, Cansel :
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1966.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 152.

ÖZERGİN, M. Kemâl :
Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları.
(Basılmamış Doktora tezi.) İstanbul, 1959.

ÖZTUNA, Yılmaz :
Türkiye Tarihi.
İstanbul, 1965.

PEKÜN, Çetin :
Bursa'da Yıldırım Devri Mimari Eserleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi. 1966.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 260.

PEREMECİ, O. Nuri :
Edirne Tarihi.
İstanbul, 1939.

POLUPANOV :
Arkhitekturniye pampatniki Samarkanda.
Moskova, 1948.

POPE, Arthur Upham :
Islamic Architecture in Persia.
London, 1933.

PRİBYTKOVA, A. M. :
Yamyatniki arkhitektury XI veya v Turkmenii.
Moskova, 1948.

PUGACHENKOVA, G. A. :
Puti razvitaya arkhitektury yuznogo Turkmenistana.
Moskova, 1958.

REFİK, A. :
Hicrî onbirinci asırda İstanbul hayatı.
İstanbul.

RİCE, Tamara Talbot :
Ancient Arts of Central Asia.
London, 1965.

RİEFSTAHL, R. M. :
«New types of Seljuk Hans in Anatolia».
Parnassus, 1/3, S. 21-29.
1929.

RİEFSTAHL, R. M. :
Persian Influence in Seljuk Art.
1931.

ROSİNTAL, J.
Pendentifs, trompes, et stalactites dans l'architecture orientale.
Paris, 1928.

RUBRUQUS :
Travels in Tatary and China in 1253.
Haag, 1735.

RUDENKO, S. I. :
Kultura Naszleniya Gornogo Altaya v Skiskoye Vremya.
İskiyler zamanında Altay dağları halkının kültürü.
Moskova, 1953.

SAUVAQET, J. :
«Suriyede İstanbul'dan giden hacılar için yapılan Türk Kervansarayları.»
Ars İslamica. C. IV.

SCHLUMBERGER, Daniel :
Les fouilles de Lashkari Bazar. Recherches archéologiques sur l'époque Ghaznevide, Afghanistan,
1949.

SCHNEİDER, A. M. :
Mauern und Tore am Goldenen Horn, Akad.
Göttingen, 1950.

SCHNEİDER, A. M. :
Konstantinopel.
Mainz, 1956.

STEİN, A. :
Innermost Asia.
Oxfort, 1928.

SCHWEİGGER :
Ein newe Reyısbeeschreibung.
Graz, 1946.
SÖZEN, Metin :
Dıyarbakırda Türk Mimarisi.
İstanbul, 1971.
SUNER, Can :
Bozöyük Kasım Paşa Külliyesi.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi. 1964.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kütüphanesi No. 133.
STRZYGOWSKİ, J. :
Altai-Iran und Völkerwanderung.
Leipzig, 1917.
ŞAHİNBAŞKAN, Ayhan :
Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi 1963.
(Basılmamıştır) S. T. Küt. No. 27.
ŞEMSEDDİN, Sami :
Kamus-ı Türkî
İstanbul, 1317/1907.
ŞÜKRAN, Danışoğlu :
Edirnede Bedesten, Rüstem Paşa Hanı ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1969.
(Basılmamıştır) Sanat Tarihi Kitaplığı No. 104.
TAKAZ, Hikmet :
TEKİNDAĞ, Sehabettin :
«İstanbul Madddesi»
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi 1967.
Trabzon, Osmanlı Abideleri.
(Basılmamışdır) S. T. Küt. No. 111.
İslâm Ansiklopedisi. Ist. 1955 C. V. (2) S. 1999 Ist. 1955
TEKİNDAĞ Şehabettin :
«Damat (öküz) Mehmed Paşa»
İslâm Ansiklopedisi C. VII. S. 581-583 Ist. 1955.
TOGAN, Zeki Velidi:
Umumi Türk Tarihine Giriş.
İstanbul, 1946.
TOLSTOV, S. P. :
Auf den Spuren der althoresmischen Kultur.
Berlin, 1953.
TÜKEL, Ayşil :
«Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi».
Belleten. C. XXXIII Sayı 132, S. 429-460.
Ankara, 1969.
TUNCA, Çetin :
Trakya'da Osmanlı Devri Âbideleri.
İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Lisans Tezi, 1965.
(Basılmamıştır). Sanat Tarihi Kitaplığı No. 90.
TURAN, Osman :
«Selçuklu Kervansarayları».
Belleten, C. X, Sayı 39. S. 471-496.
Ankara, 1946.
TURAN, Osman :
Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti.
Ankara, 1965.
UMBERTO, Scerrato,
«An earl yOttoman Han near lake Apolyont».
Atti del Scenos Congreso Internationale di Arte Turca.
S. 226-232.
Venesia, 1963.
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı :
Osmanlı Tarihi. C. I-III.
Ankara, 1949-1954.
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı :
Kitâbeler. C. I-II.
İstanbul, 1927-1929.
ÜLGEN, Ali Saim :
«Rüstem Paşa Heyeti».
IX Mimarlık Sayı 1-2 1952. S. 23-28.
İst. 1952.
ÜLGEN, Ali Saim :
«Kırşehirde Türk Eserleri».
Vakıflar Dergisi. C. II, S. 253-262.
Ankara 1958.
ÜLGEN, Ali Saim :
«Pertev Mehmet Paşa'nın Eserleri Hakkında Mimari İzahat».
Vakıflar Dergisi. C. IV, S. 241-244.
ULGEN, H. Ziya :
«Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği».
Vakıflar Dergisi. C. IX, S. 13-38.
ÜNSAL, Behçet :
Turkissh Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times. 1071-1923.
London, 1959.

ÜNVER, Süheyl :
İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları.
İstanbul, 1948.

WİLBERT, N. Donald :
The Architecture of İslamic İran: The İlkhanid Period.
Princeton Uni. Press 1955.

YETKİN, S. Kemâl :
İslâm Mimarisi.
Ankara, 1965.

YETKİN, S. Kemâl :
Türk Mimarisi.
İstanbul, 1970.

YETKİN, S. Kemâl :
«Les caractéristiques de Caravansérails Seldjcucides»
Milletler Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi.
Kongreye Sunulan Tebliğler. S. 371-374.
Ankara, 1961.

YURDAYDIN, H. :
Matrakçı Nasuh.
Ankara, 1963.

YÜCEL, Erdem :
«Büyükçekmecede Türk Eserleri.»
Vakıflar Dergisi. C. IX S. 91-108.
Ankara, 1971.

XII. Resume de la these

Les établissements qui s'appelent HAN et Caravansérail, sont des bâtiments publics qui prennent une très grande importance dans l'architecture et la vie sociale des Turcs depuis des siècles. Suivant les régions et les épuques, on les appellait HAN, CARAVANSERAİL, et RİBAT, et ils s'étendaient depuis l'Asie Occidentale jusqu'a l'Anatolie. En Occident on trouve leur semblable sous noms de, Hospice, Auberge, Fondaco, İnn et mansion.

A part des Ribats qui étaient au dèbut des centres logistiques militaires, ces établissements se construisaient suivant les données topographiques, dans les étapes de 30 à 40 km. d'intervalles, ce qui permettait aux caravans d'atteindre un abrit dans la journée même, avec une certaine se'curite. Quant aux Hans urbain suivant la vie commerciale et socaila ils se placaient dans des villes.

Bien que les mots Han et Caravansérail s'emploient parfois par le public pour les mémes établissements, ils ont des difference assez remarquables. D'abord les Caravensé rails en géneral, sont des unites interurbains et à part l'hotellerie, possedent en même temps, des bains, des écuries et des ateliers de réparages. Tandis que les Hans sont des unités plutot urbains et ne possedent que l'hotellerie et parfois l'écurie.

Les Ribats qui peuvent etre conciderés comme l'origine des Caravansérails, au debut etaient plutot des centres militaires et c'est à partir de 12. siecle, aprés le developpement de mysticisme islamique, qu'ils ont pris un aspect religieux. Chez les Turcs, les Ribats apparaissent vers le début de 11. siecle aux époques des Ghaznevides et Karahanlı.

Bien que certains histtoriens d'art de l'Occident essayent de chercher l'origine des caravansérails dans le Ksenedokion de Byzans, cet établissement n'ayant jamais été de longue duree dans l'architecture Byzantine, etait reste trop à part des relations est-ouest pour influencer assez les autres constructions.

Les Caravansérails d'Anatolie, d'une part en adoptant les fonctions de ceux de l'Est c-à-dire de Türkistan, d'autre part, ont subi des changements de formes et ont adoptes une solution locale. Part rapport à des Caravansérails de L'Est qui n'ont qu'une seule court, ceux d'Anatolie, commencent surtout à partir de 13. Siécle avoir un volume couvert juxtaposé à la court centrale. A part la forme, on distingue aussi d'autres changement de conception. Par exemple, les 4 İwans qui se trouvent toujours dans les Ribats et les Caravanserails de l'Est, ne se repètent prèsque plus dans les Hans de l'Anatolie.

La pisé et le brique qui sont les matériaux de la Gonstruction de l'Est en Anatolie à l'epoque de Seldjoukides se remplacent par la pierre. Ainsi, l'aspect général des Caravanserails, prend l'allure d'une forteresse, qui facilite d'ailleurs leur défence à la rigueur.

Avec les Ottamans les changements se multiplient. Bien que les plans des Hans Ottamans restent fidéle aux plans, de Türkistan avec une court centrale en arcade, les Hans à d'autres fonctions commencent à se bâtir aussi. Por examples Hans de Commerce, prennent place dans la vie sociale des villes. İls portaient en gênéral des noms de leur corporations, tel que Pirinçci Hanı (Han du riz)

Les plus anciens Hans urbains des Ottamans se trouvent à Brousse. En gênèral les Hans de cet èpoque comperennent deux etages entourrant une court centrale. Le rez-de-chaussée abrite les entepots et les écuries. Les chambres de l'etage sont réservees pour l'hotellerie et la commerce, suivant leur fonction. Une arcade encercle toute la façade de la cour. Les volumes des édifices sont couverts ou bien par des coupoles ou bien par des voutes en berceaux. D'habitude chaque piexce est pourvue d'une cheminée et le sol est recouvert d'une tapis ou de nattes.

C'est aux hotes d'apporter leur literis. L'accès aux etages, comme chez les maisons turques, ne se faisait que par l'intermediaire des escaliers extérieures de la cour. La forme monumentale des Caravanserails des Seldjoukites ne'est plus à la mode, la simplicité etla sobriéte est un des buts essentiels de l'architecture. Dans la construction, la brique est aussi important que la pierre, ils s'emploint ensemble et très harmonieusement. La petite mosquee de la court est substituée par une fontaine, destinée pour les ablutions qui prexcède les prières, et parfois par un Namazgâh, une simple pierre indiquant la direction de Kıble, c'est-à-dire La Mecque.

Quant aux Hans d'Istanbul, ces établissements bien qu'ils restent aussi fidèle au schéma d'orijine à court centrale, avec les nouveautés qu'ils apportent, crèent une architecture des Han la plus developpeée, de toutes les époques. Les

Hans D'Istanbul aussi, étaient des fondations dues à la munificence des Sultans, d'hommes d'état ou des bourgeois aisés.

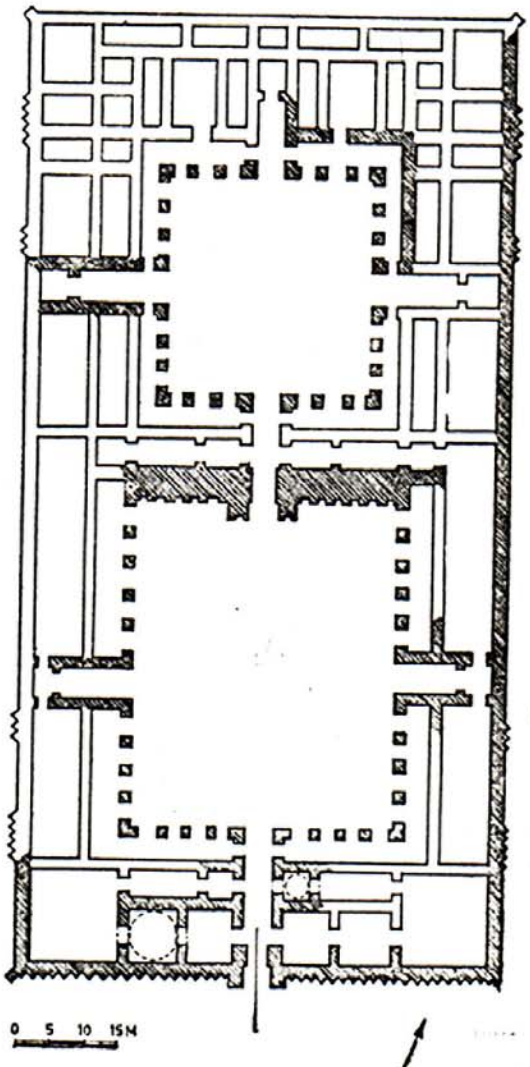
Les Hans d'Istanbul, surtout en plan général ne se différent guere du schema habituel ayant une court centrale entouree par une galerie à portiques. Neanmoins, la particularité de cette grande ville intense, obligeait à modifier les formes. D'ailleurs irrégularite de leur plan montre combien il était difficile de placer dans les rues etroites et sinueuses, une constructuon assez grande et rectangulaire. Les irregularités des routes sont plutot corrigées sur les façades, par des enfilades avancees et triangulaires. Certains Hans s'élevent à trois étages et d'autres possèdent trois courts, qui se montrent comme des nouveautez dans le développement historique.

Las construction des façades sont presque toujours en pierre et en brique placées horizontale ment. La court se montre comme un element le plus important dans la conception architecturale, et tous les Hans turcs d'Istanbul en ossedent un, à quelques exceptions près, Contrairement aux façades principales exterieures, c'est dans la court qu'on cheche l'esthétique architecturale. Les piliers à quelques exceptions près, sont en pierre, et comme exige la tradition turque, les arcs de l'arcade sont en brique et leur forme bien qu'elles se diffèrent de temps en temps sont en général aigues.

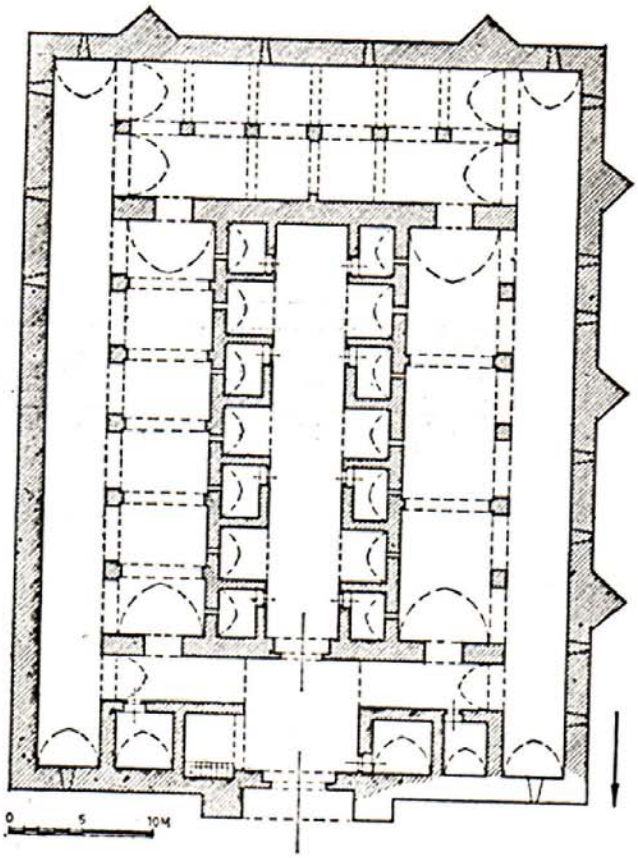
Les chambres possedent un sofa ou un tapis ou bien une natte. Tous avaient des niches de mur et un foyer. Gènéralement elles avaient une seule fenètre mais, certains Hans en avaient deux, même parfois trois. Les feneâtres étaient d'une dimension assez petite, ce qui facilitait la securité génerale. Leur forme etait rectangulaire, ayant audessus, une partie planine er arc de formes différentes. Dans l'architecture des Hans D'Istanbul, la décoration n'est pas tellement cherchée. En outre, oon peut distinguer que les Hans d'Istanbul sont, à queques exceptions près sont tous à deux étages, Ils ont, toujours une court centrale entourée d'une arcade, et leur ecurie sont places aux soussols des courts. Le nombre des courts est variable, à part deux Hans qui ont trois courts, les autres enpossedent une ou deux. Les portails ne s'ouvrent jamais directement aux courts, mais iles sont sont liés par un couloir à voutes.

Les Hans d'Istanbul qui commencent a se bâtir depuis la deuxiéme moitie du 15. siècle, aprés un developpement de 400 ans, atteignent un niveau assez développe et vers la fin du 19. siècle, paralèllement aux changements de la vie sociale achevent leur periode. Mais leur importonce continue à marquer leur prensence jusq'au nosjour-même.

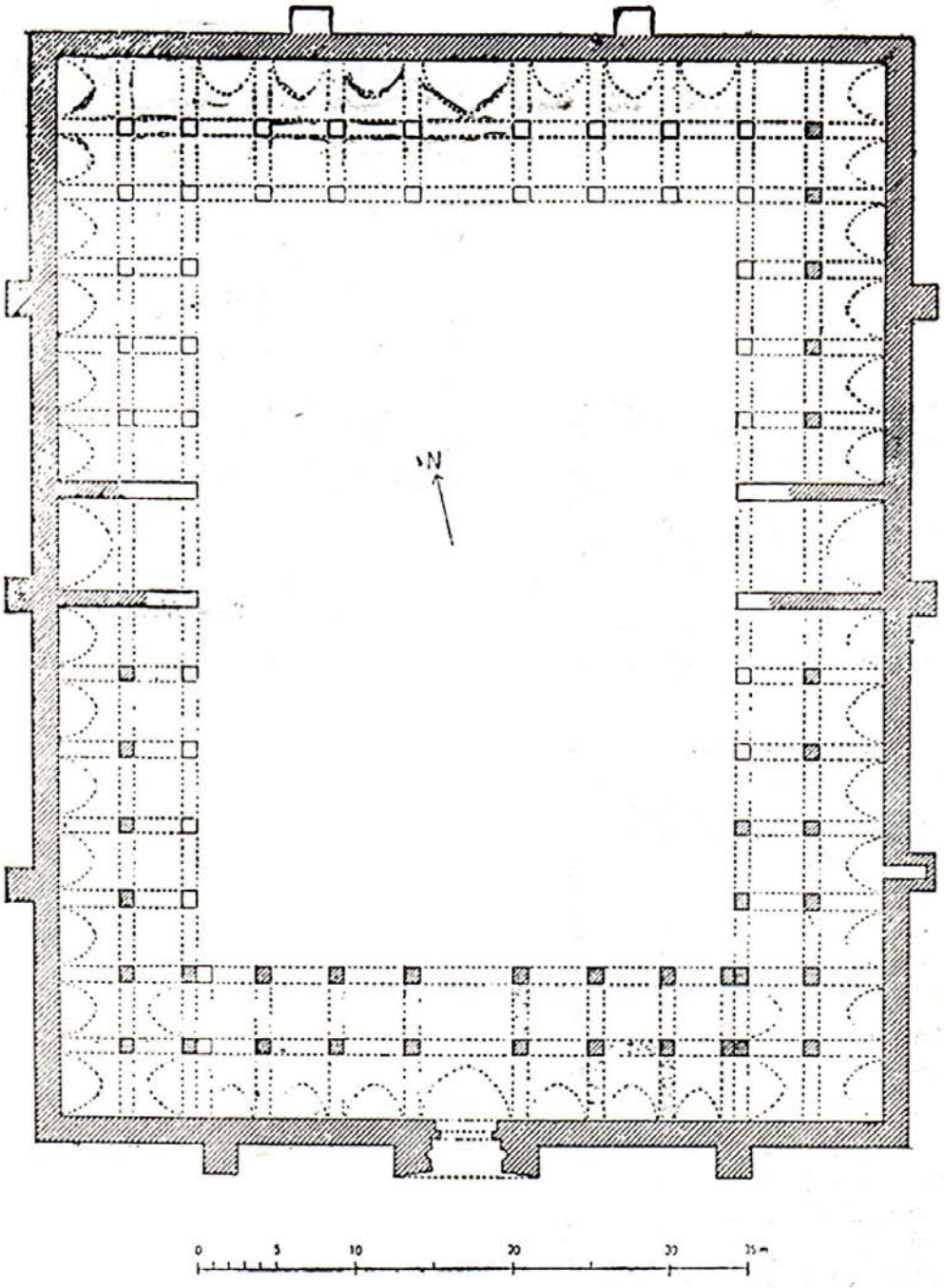
PLANLAR

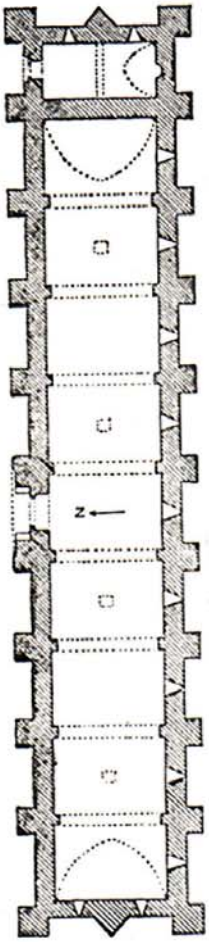
1 — Akçakale Kervansarayı

3 — Alara Han

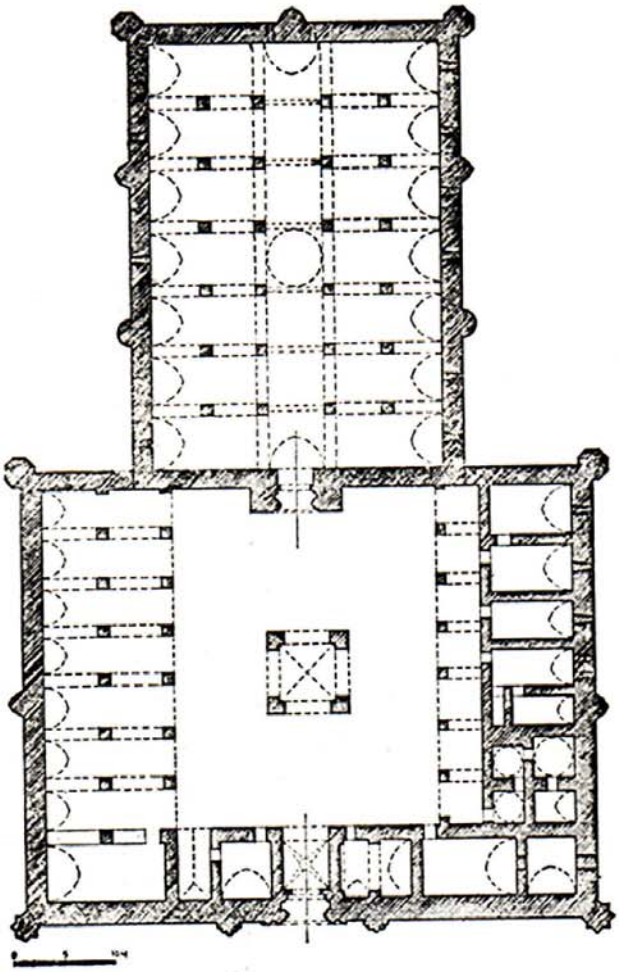

2 — Evdir Han

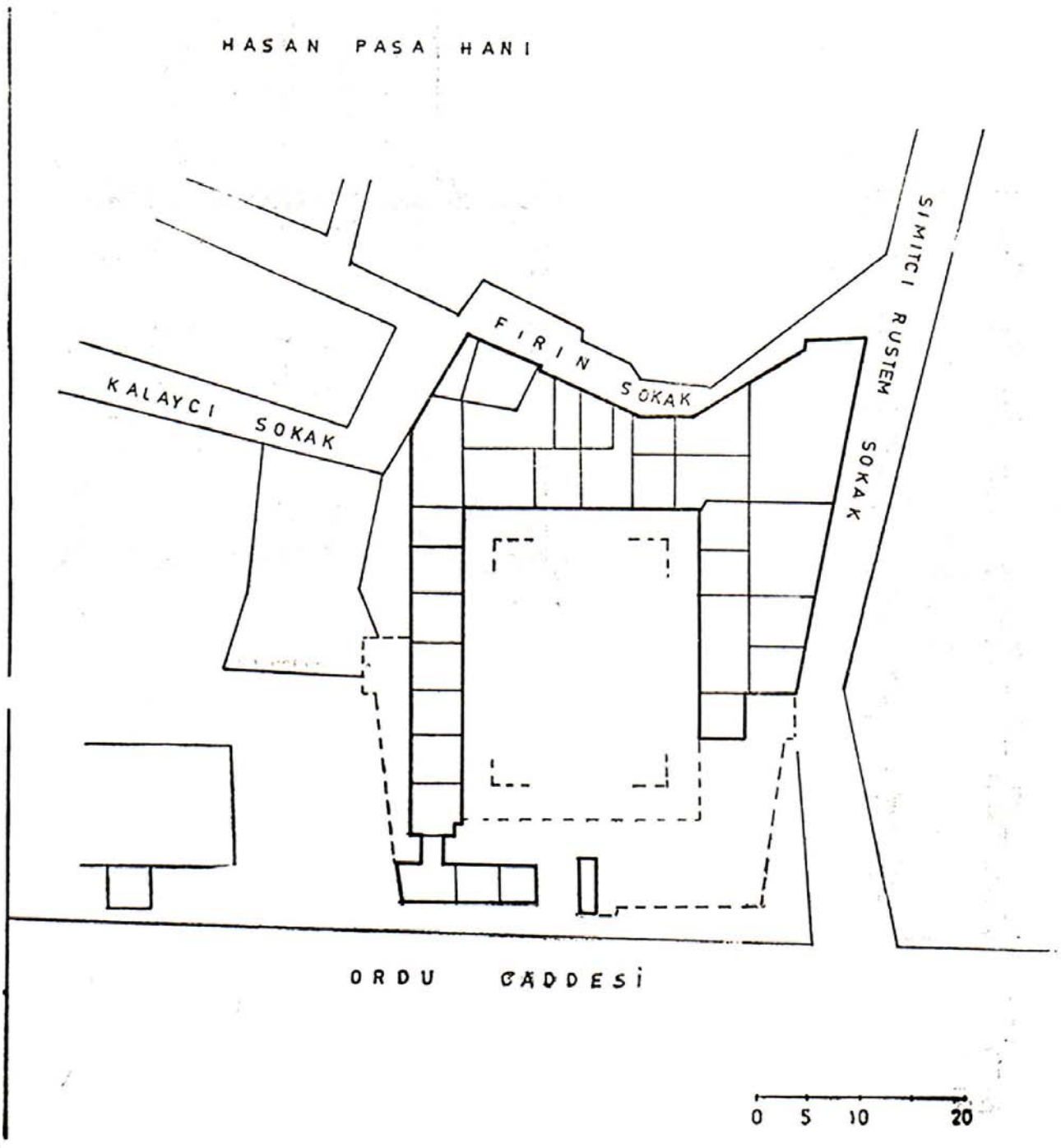

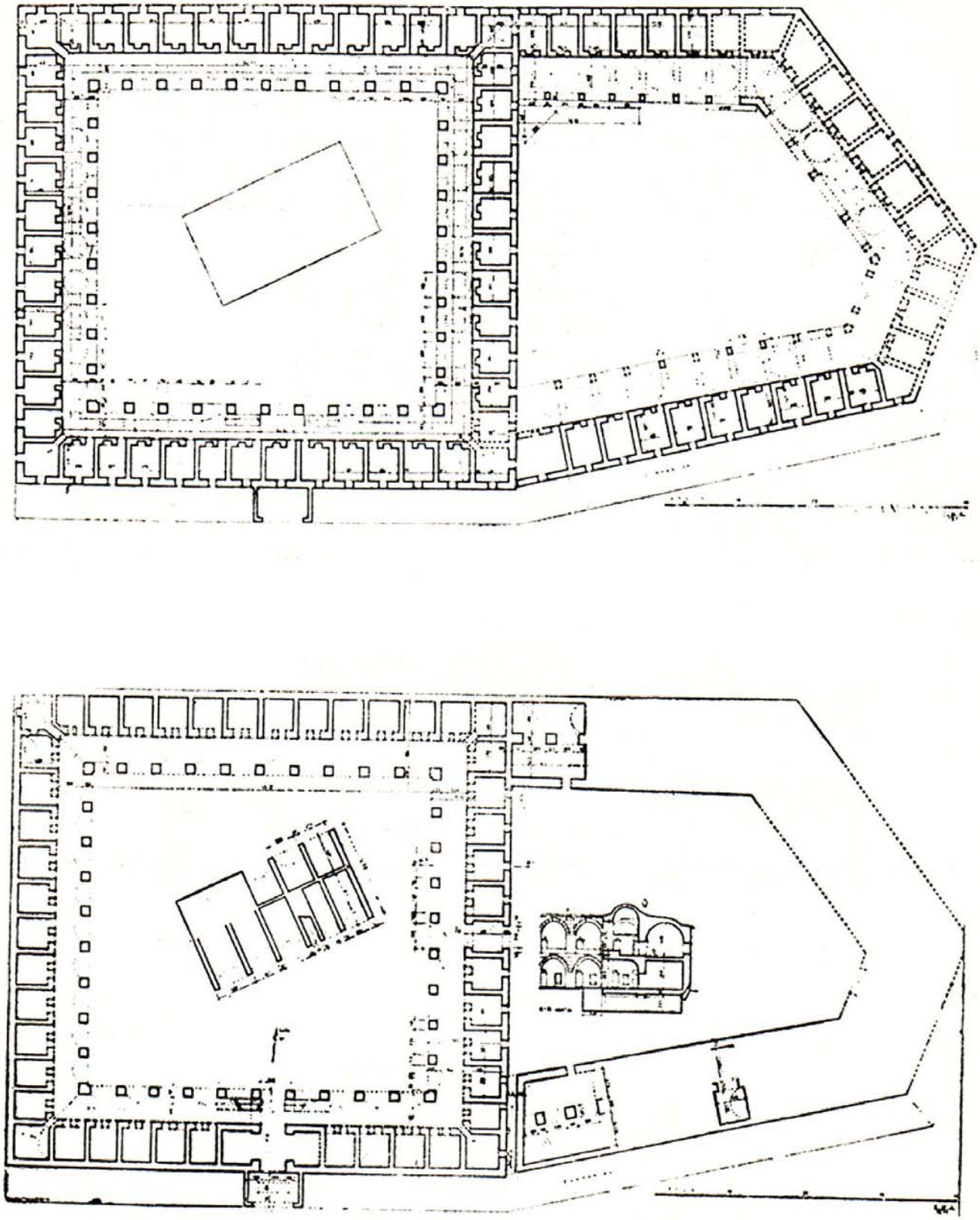
3 — Şerefza Han

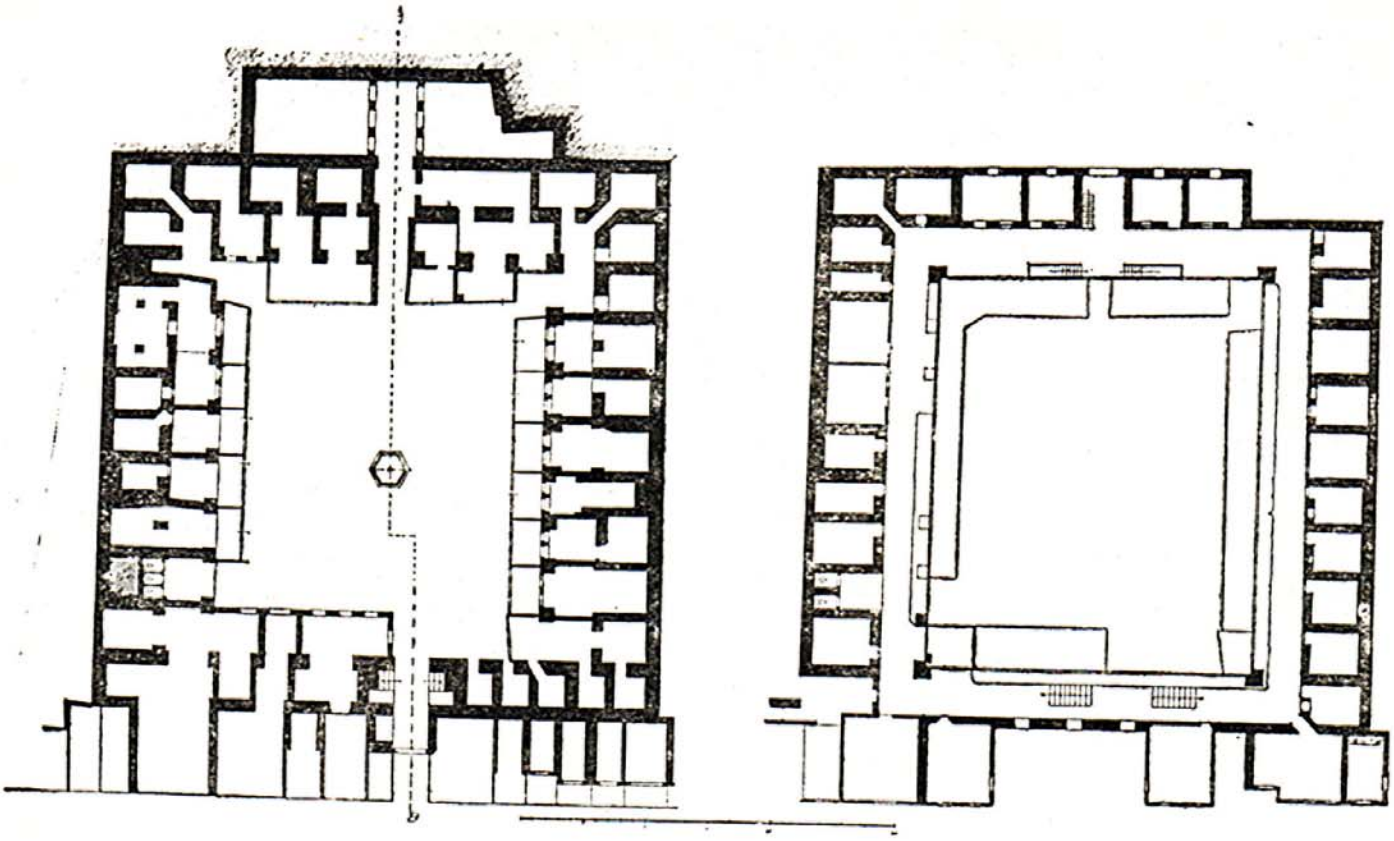
4 — Sultan Hanı

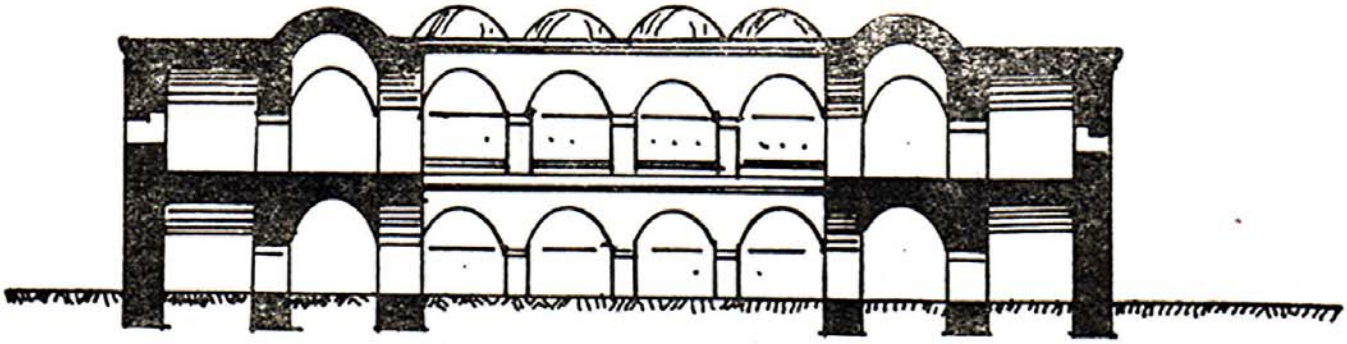
5 — Hasan Paşa Hanı

6 — Kürkçü Hanı

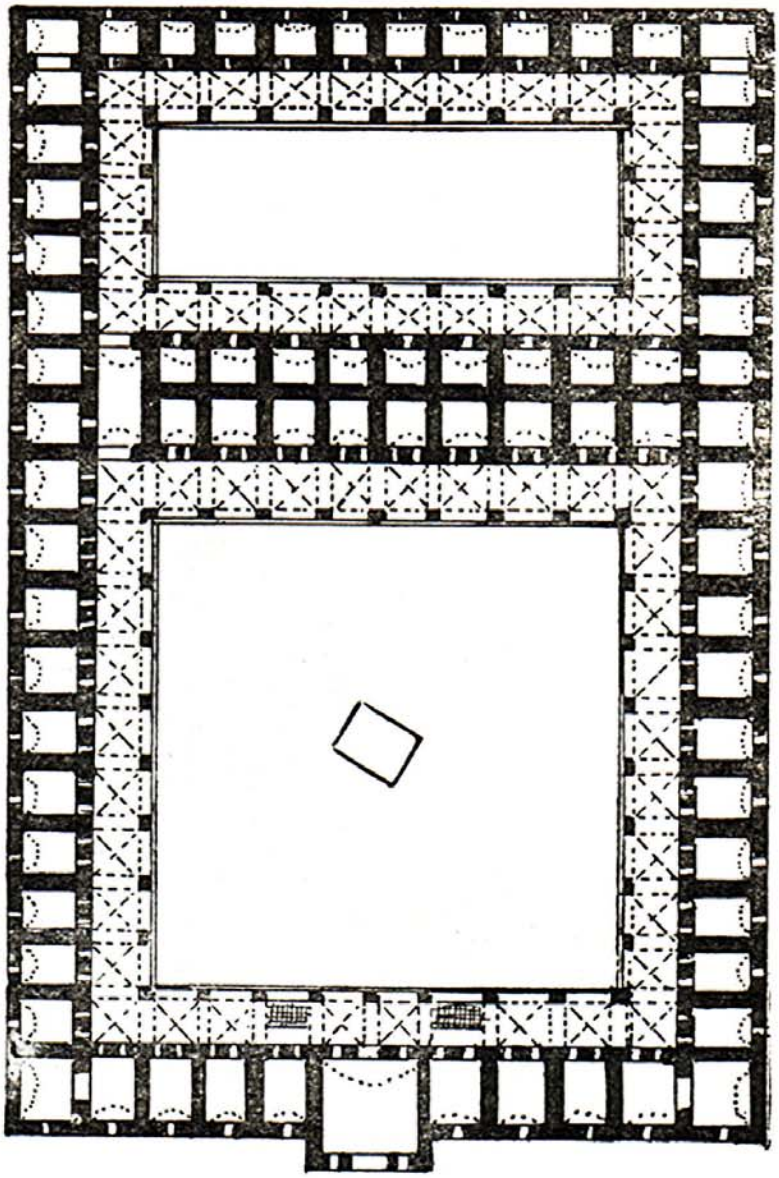
7 — Emir Hanı

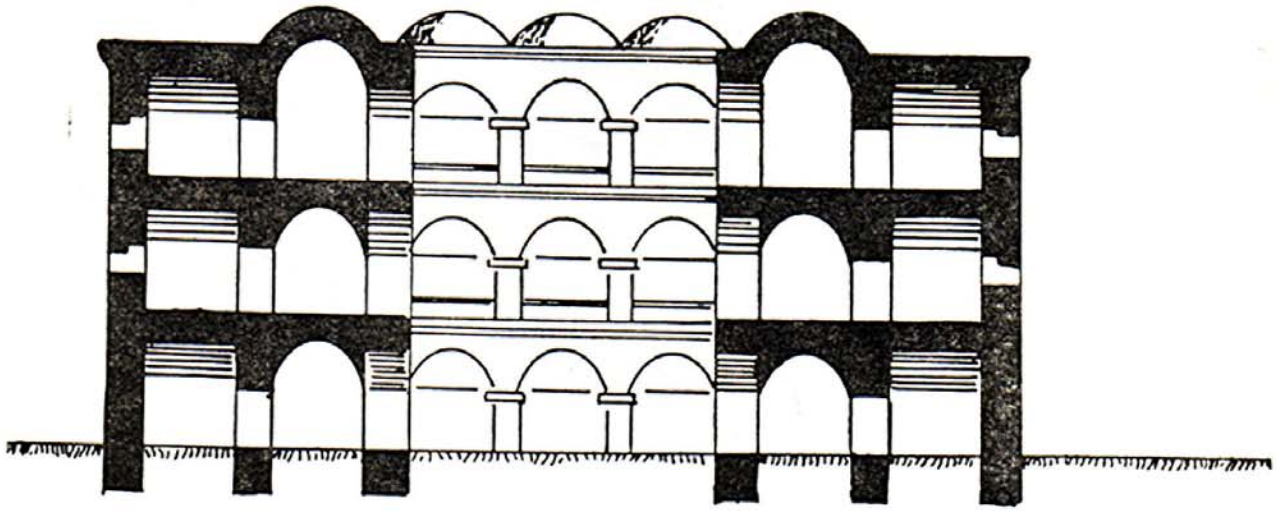
8 b) İki katlı Han Tipi

8 a) Bir avlulu Han Tipi Planı

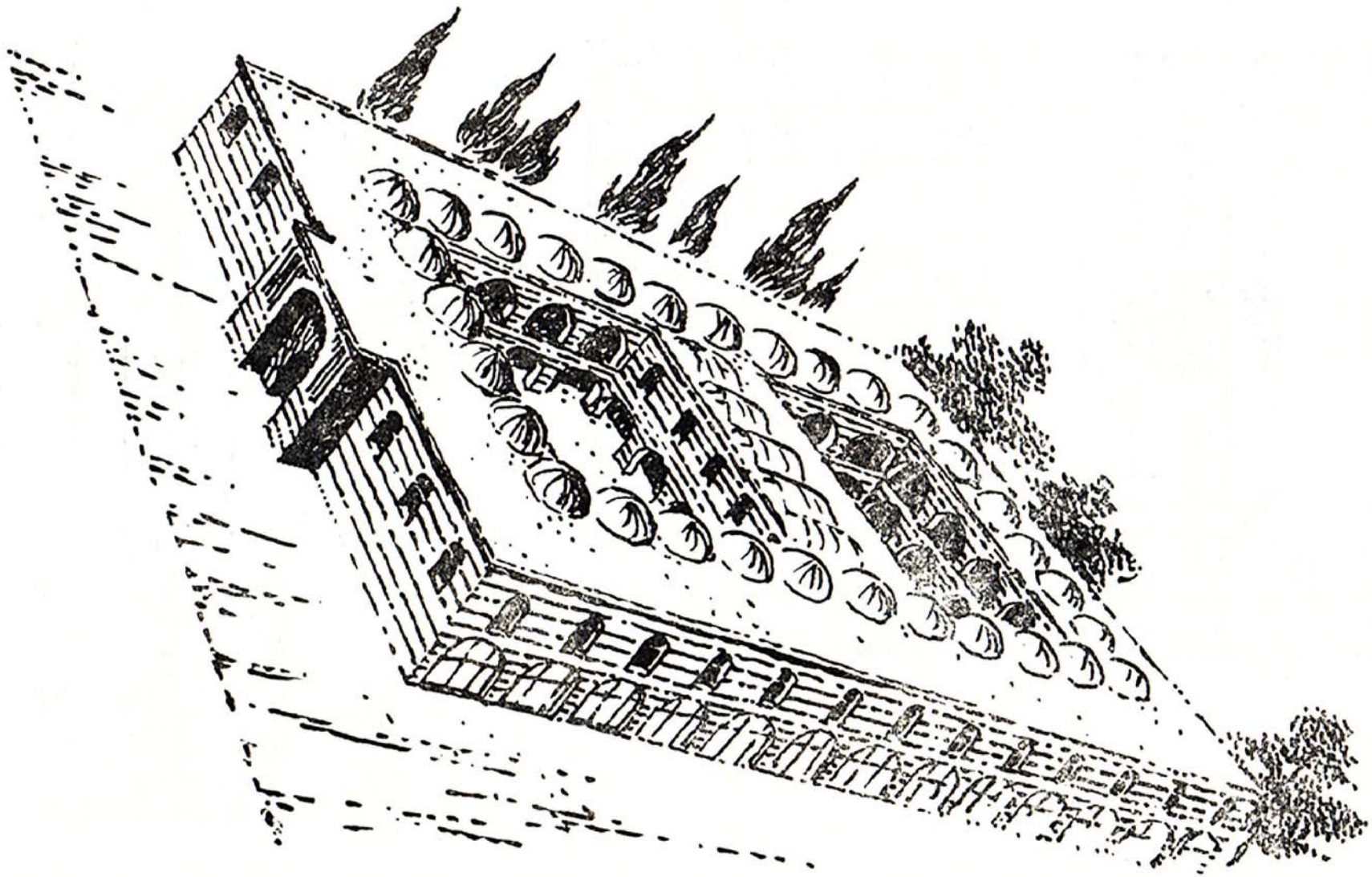

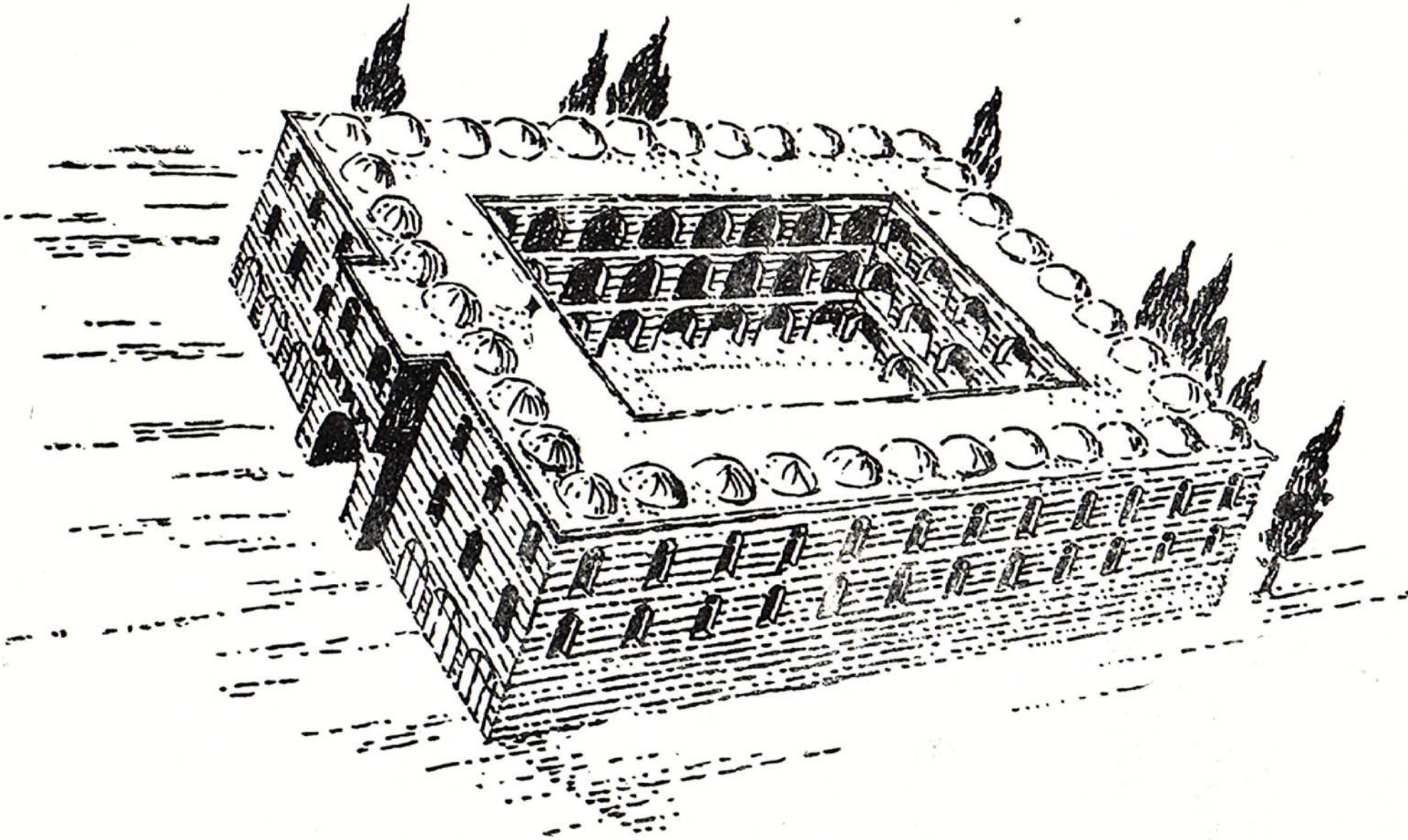
9 — a) İki Avlulu Han Tipi Planı

b) Üç Katlı Han Tipi Kesiti

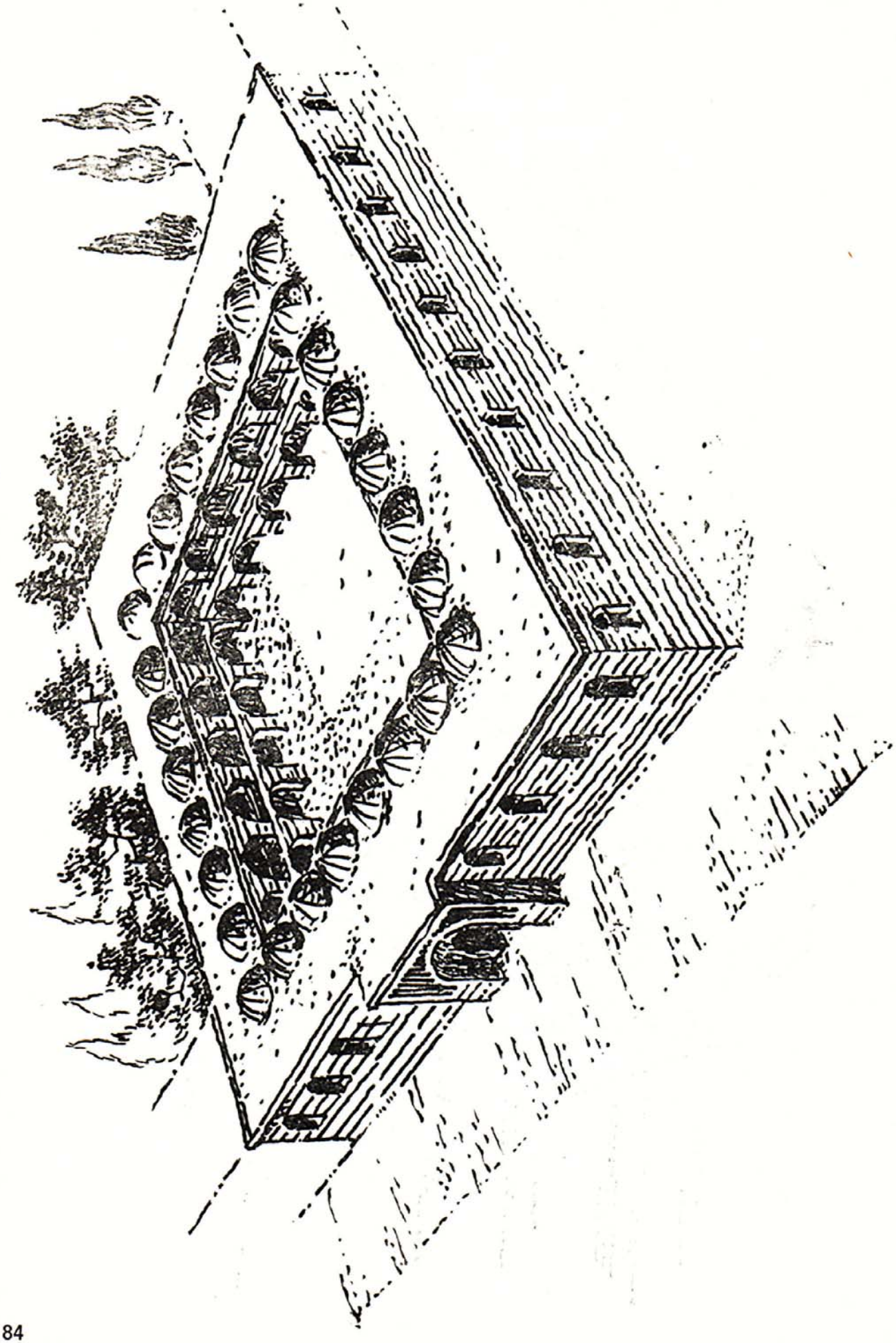
10 — Bir Avlulu Han Tipi

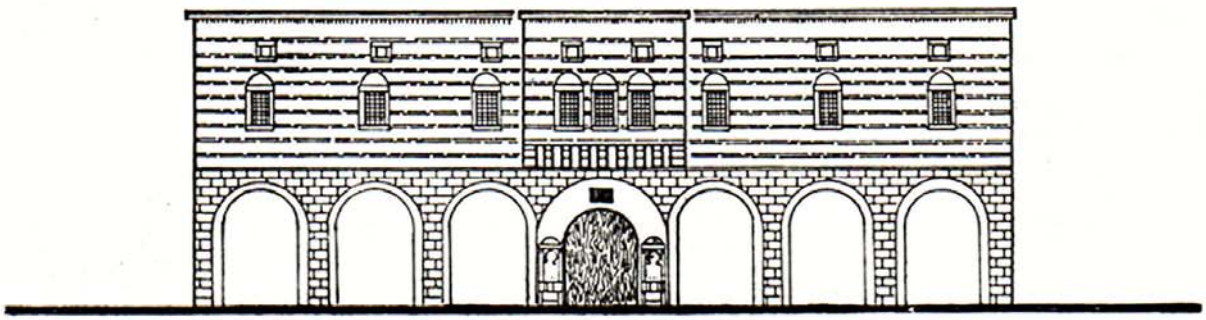

11 — Üç Katlı Han Tipi

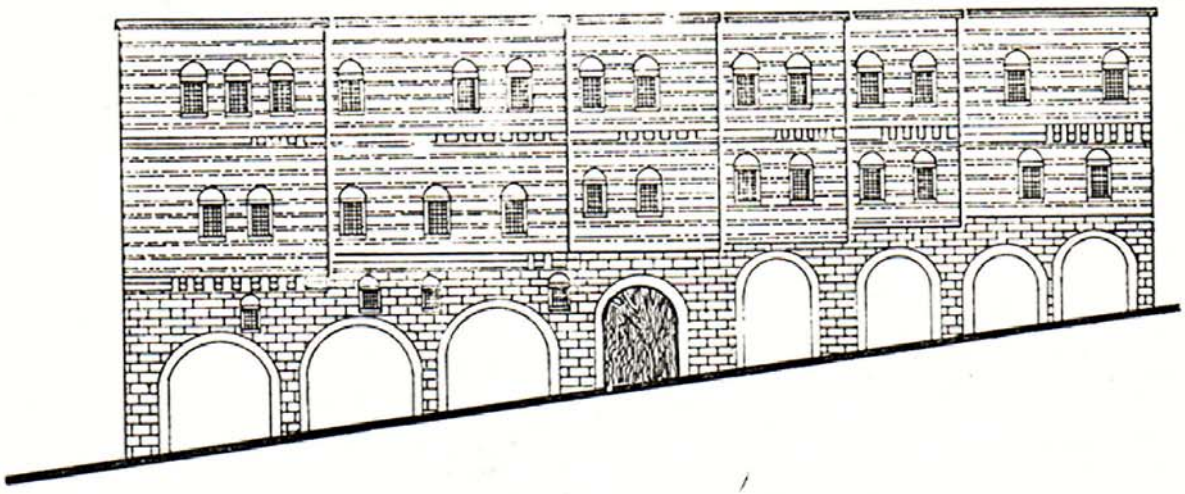
12 — İki Avlulu Han Tipi

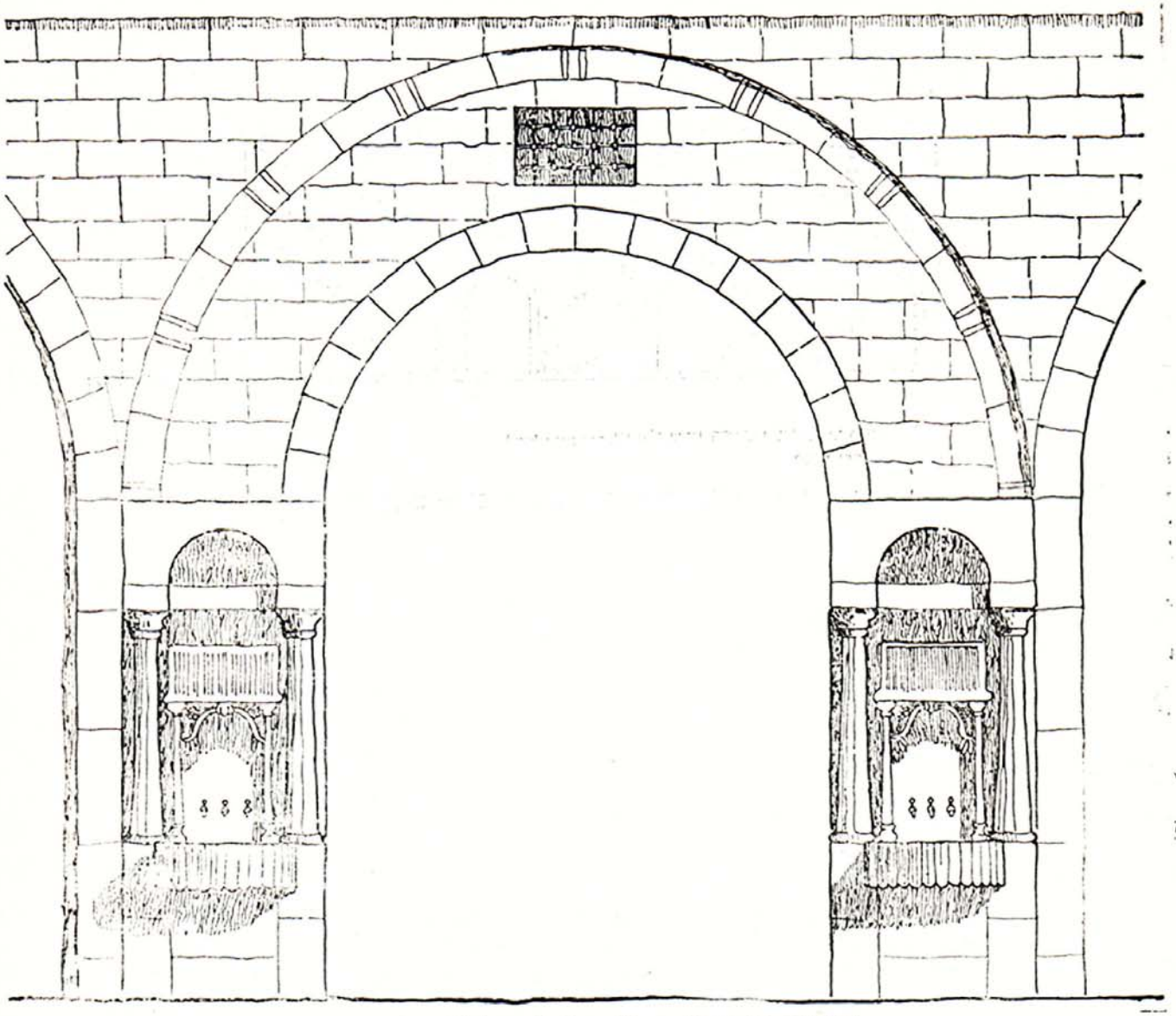
İSTANBUL'DA 18 YÜZYIL MİSAFİR HANI TİPİ (Hasan paşa hanı)
GİRİŞ CEPHESİ 1/200

13 — Misafir Hanı Tipi : Hasan Paşa Hanı Cephesi

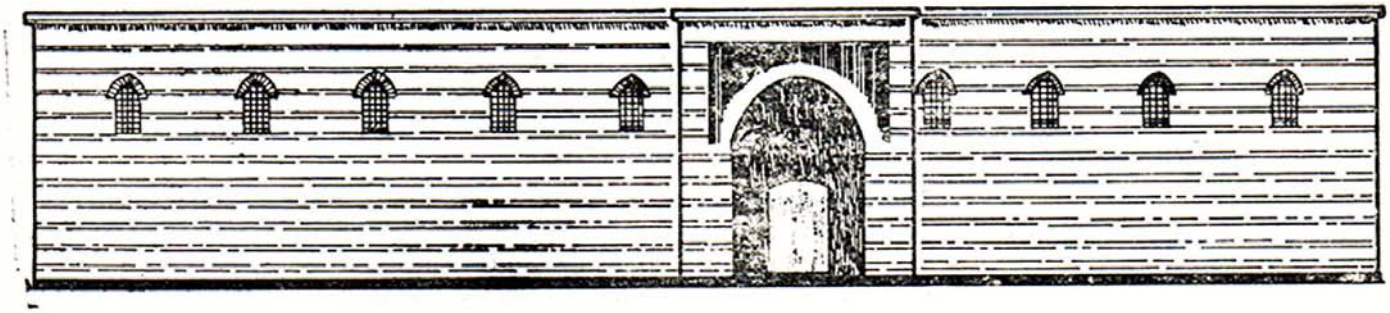

İSTANBUL'DA 18 YUZYIL 3 KATLI HAN ORNEĞİ (Buyuk yeni han)
GIRIŞ CEPHESI 1/200

14 — Üç Katlı Han Tipi Cephesi : Büyük Yeni Han

15 — Süsleme Detayı : Hasan Paşa Hanı Girişi

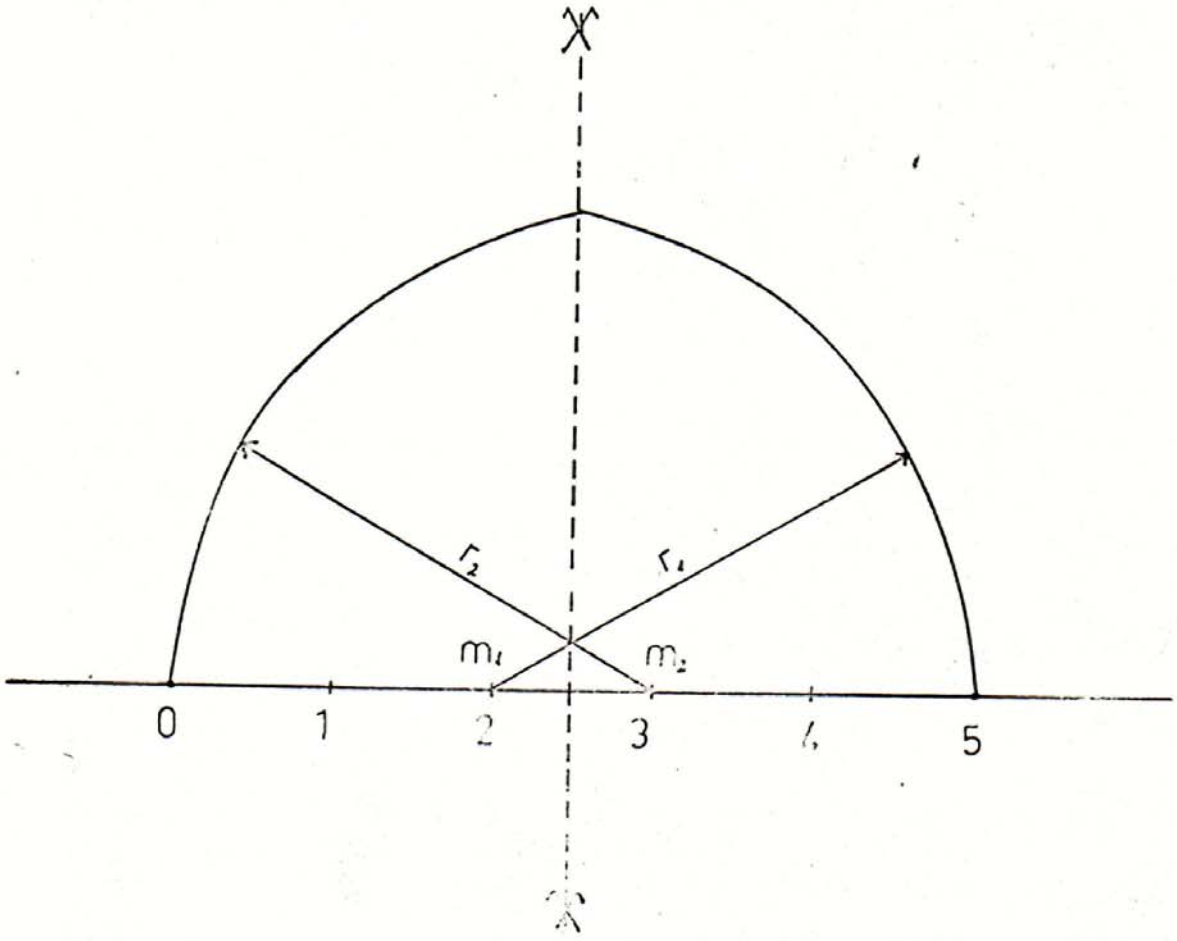

16 — Bursa Emir Hanı Cephesi

17 — Bir Bursa Hanı Avlu görünüşü. (1907).

ISTANBUL HANLARINDA KULLANILAN KEMERLER

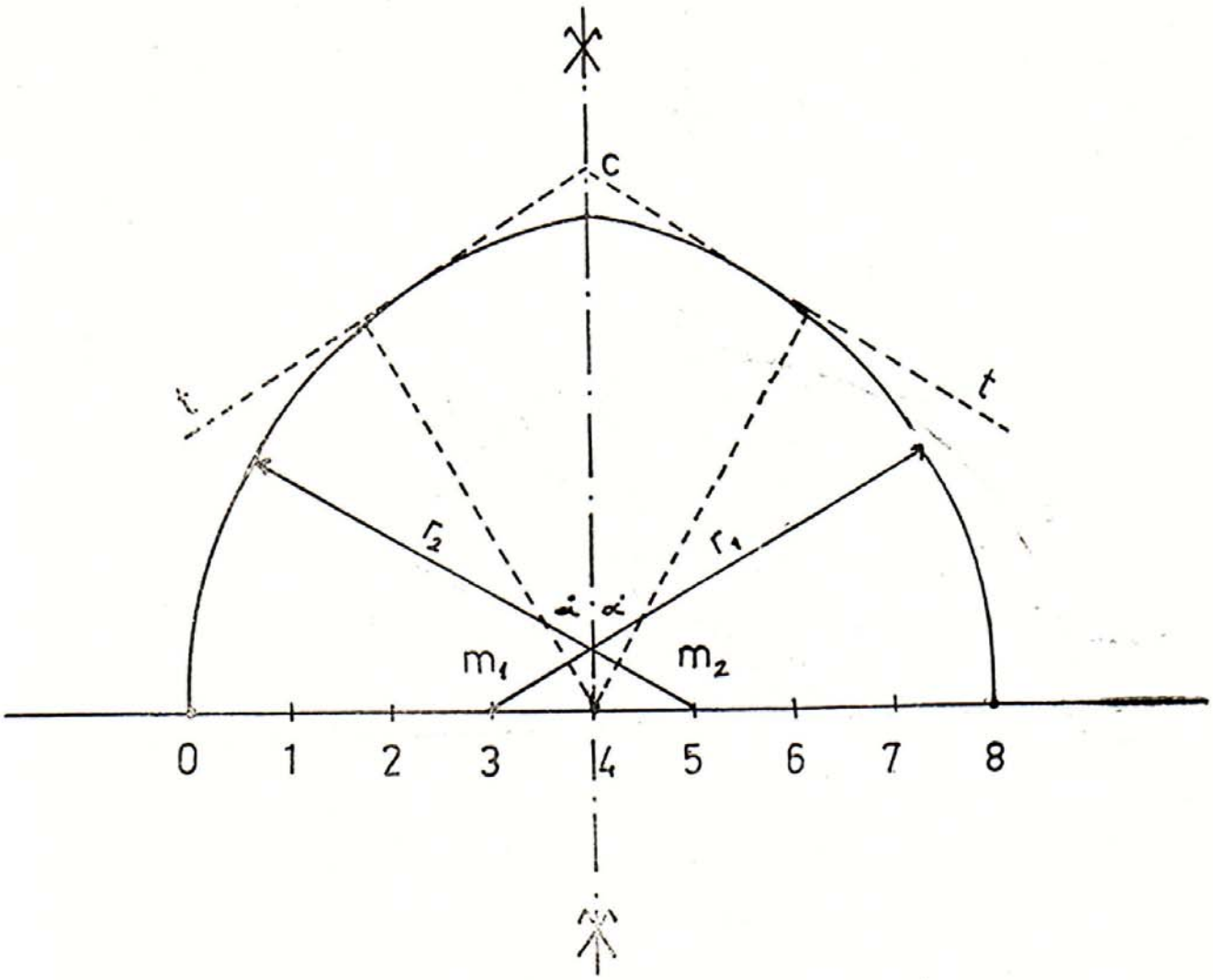
(PENCİ) BEŞLİ SİVRİ KEMER

(0–5) kaidesi 5 eşit parcaya bölünür.

(m_1–5) = r_1 (m_1) merkez alınır

(m_2–0) = r_2 (m_2) merkez alınır

kavisler aksda birlesir.

SEKİZLİ SİVRİ KEMER

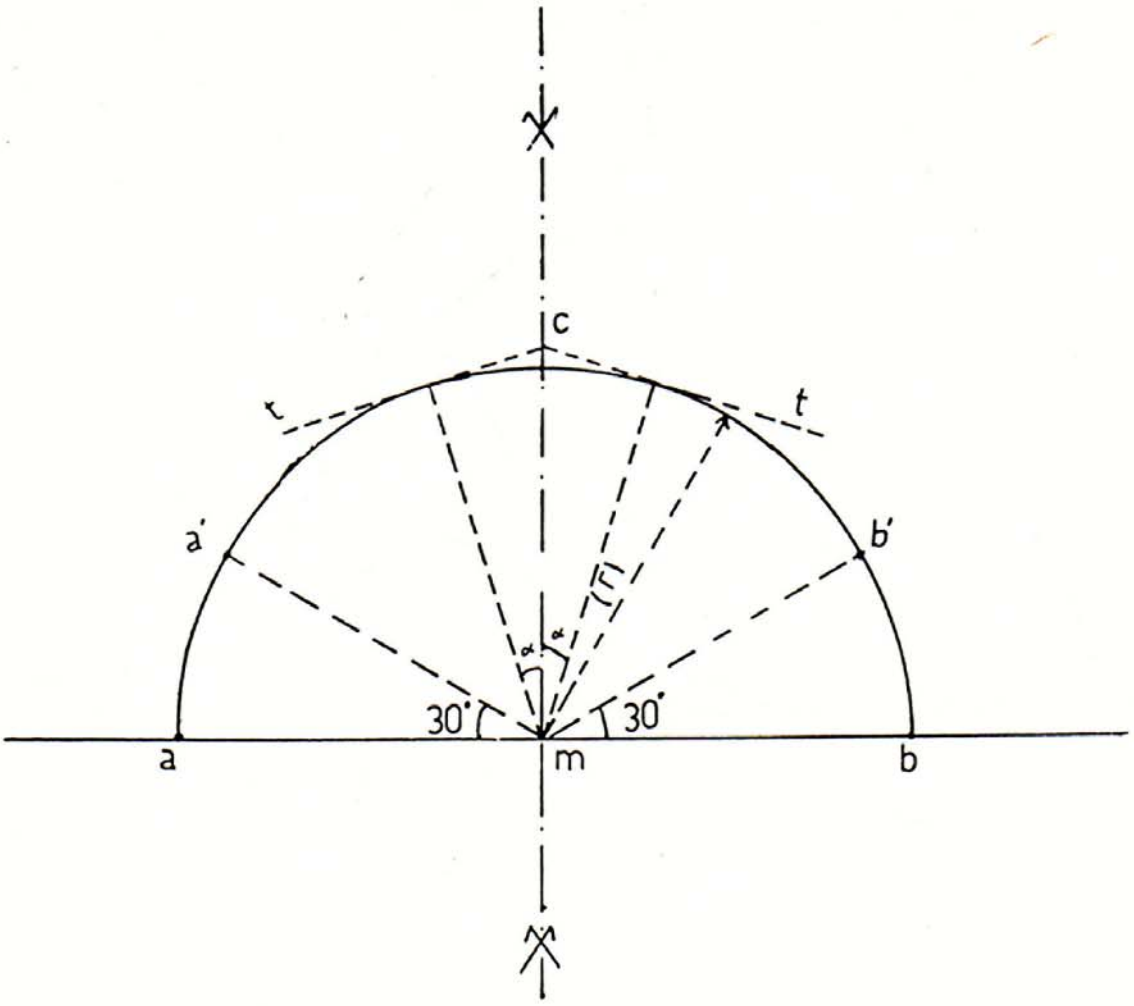
(0 – 8) kaidesi 8 eşit parçaya bölünür.

(m_1) merkez. (m_1 – 8) = r_1

(m_2) merkez (m_2 – 0) = r_2 alınarak kavisler aksta birleşir.

Sivri kemerlerde ayrıca merkezden eşit açılarda çizilen(t) teyetlerin (mumasların) aksta kesiş mesiyle mumaslı sivri kemer elde edilir.

19 — Sekizli Sivri Kemer

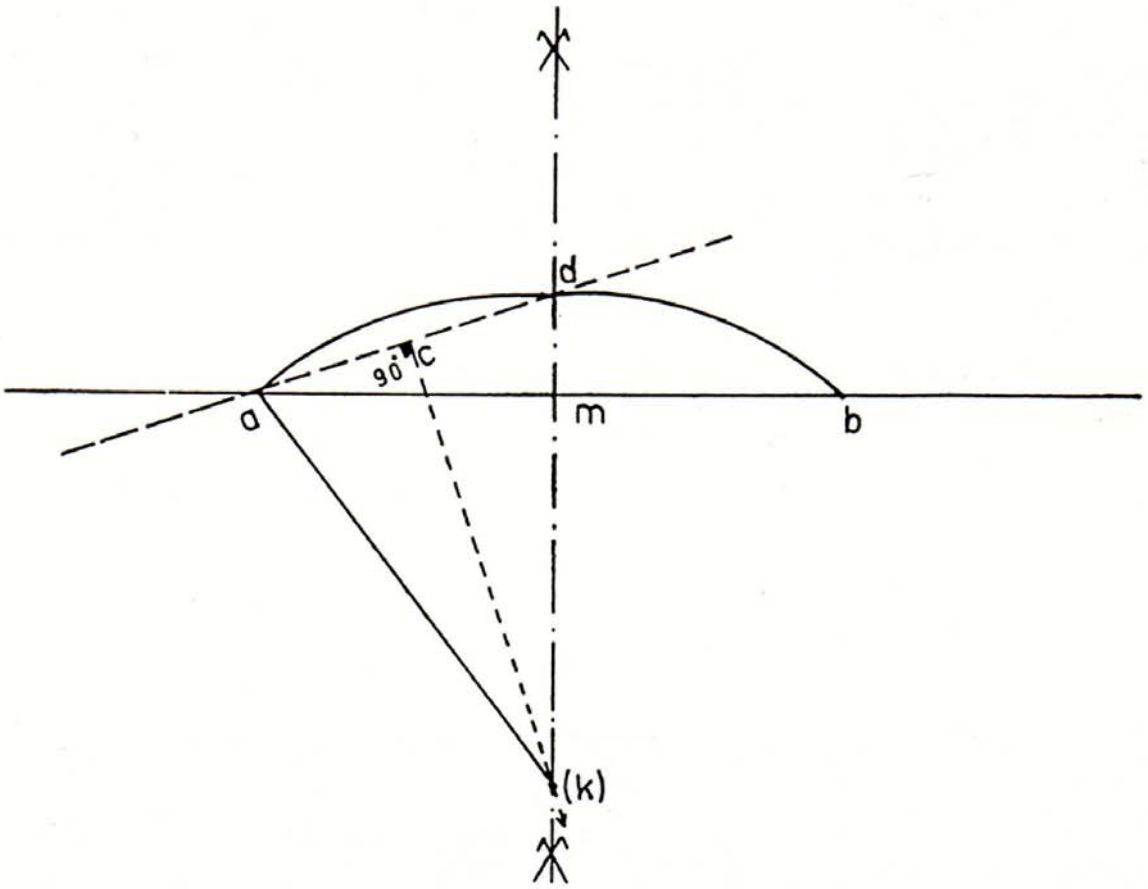

YUVARLAK KEMER

(m) merkez. ma = mb = (r) alınarak kemer kavisi cızılir, özengi (a) ve (b) de, yahut merkez (m)den 30° ile çekilen nattın kavisi kestiği (a') (b') noktalarda olmak üzere kavısın baslangıç noktaları değişik yuvarlak kemer elde edilir.

Ayrıca merkezden eşit açılarda çizilen (t) teyetlerin (mumas) aks üzerinde (c) noktasında kesişmesiyle (mümaslı) yuvarlak kemer elde edilir.

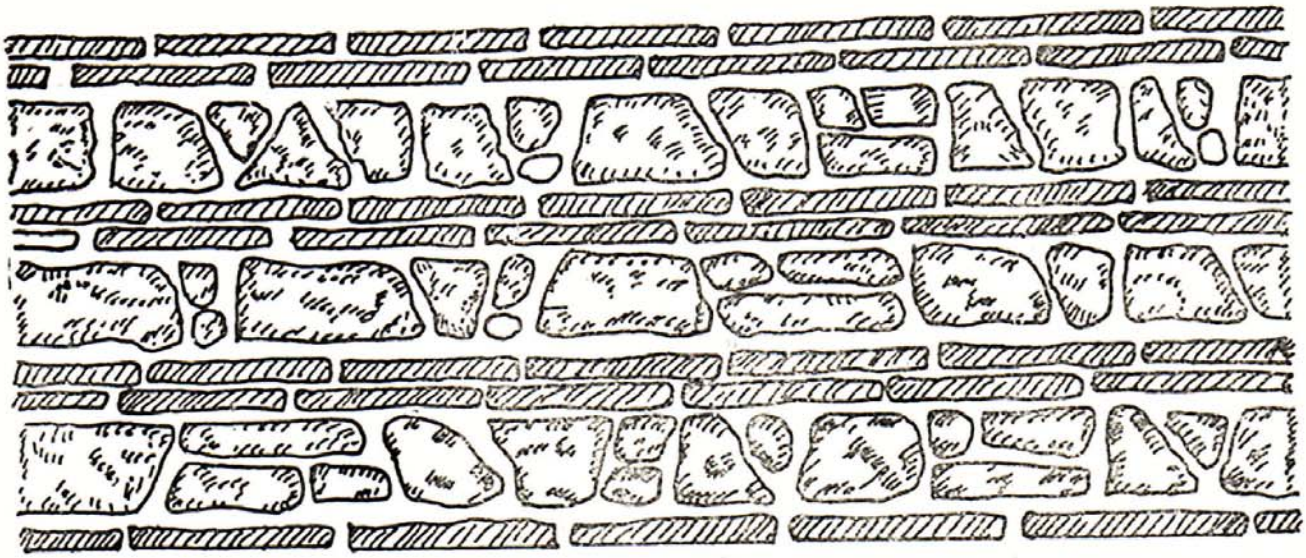
20 — Yuvarlak Kemer

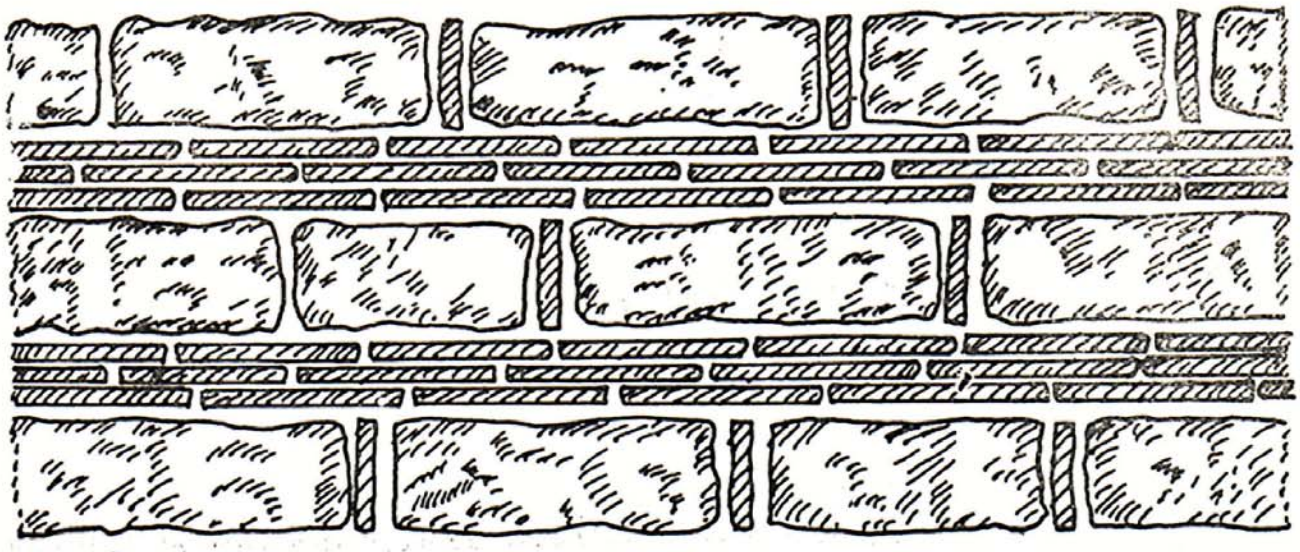
BASIK KEMER

(md) fleşi seçilir.
(ad) = (ac+cd) olara k (c) den çekilen dik aksı (k) da keser
(k) merkez. (ka)=(r). alınarak kemer kavsi çizilir.

21 — Basık Kemer

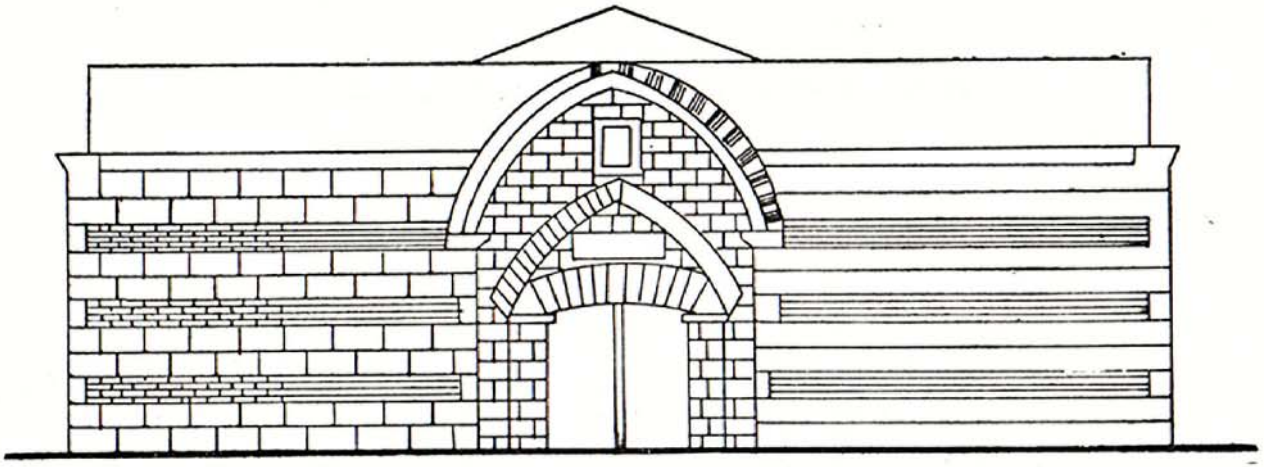

TUĞLA HATILLI MOLOZ TAŞ DUVAR

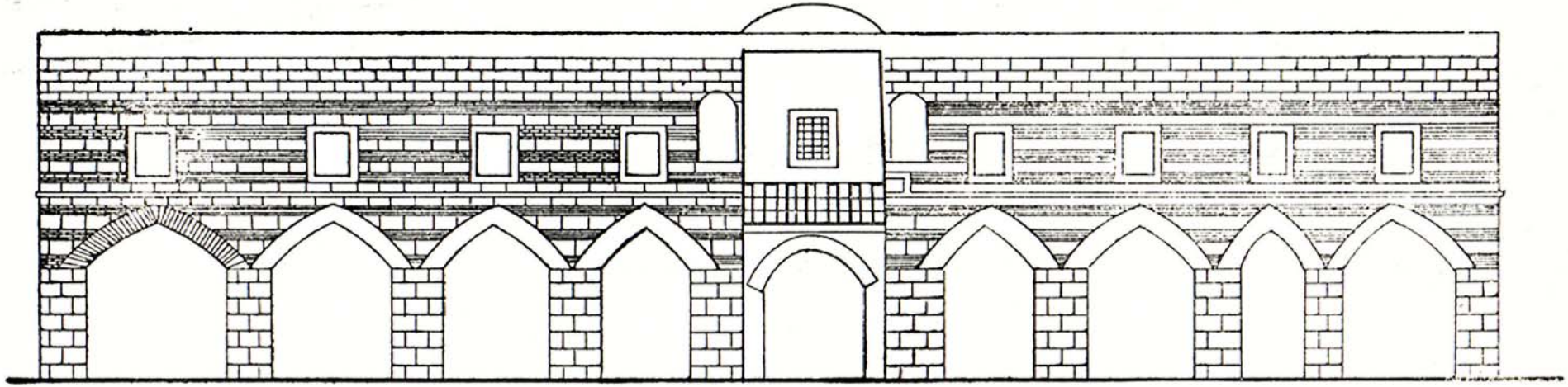

TUĞLA HATILLI KABA YONTMA TAŞ DUVAR

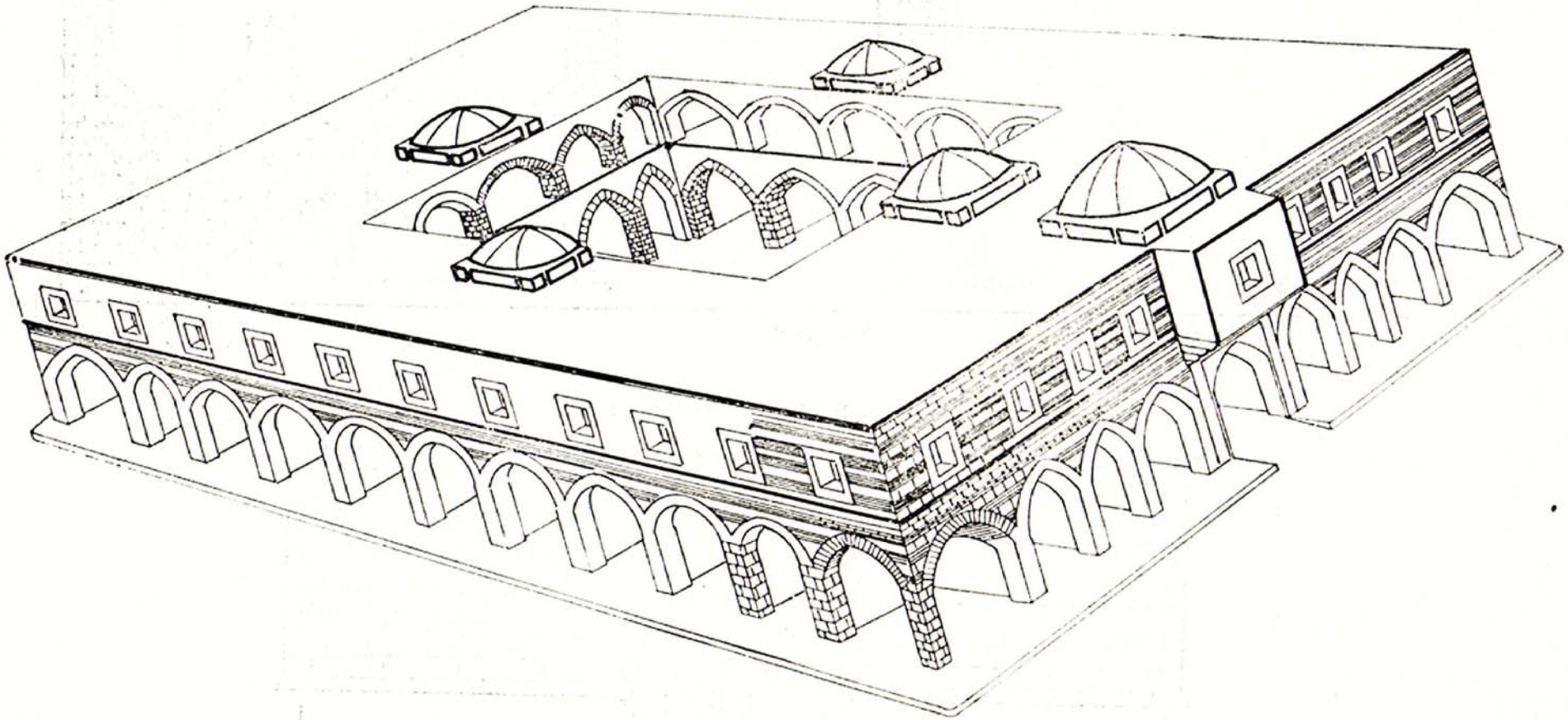
22 — İstanbul Hanları Duvar Yapısı

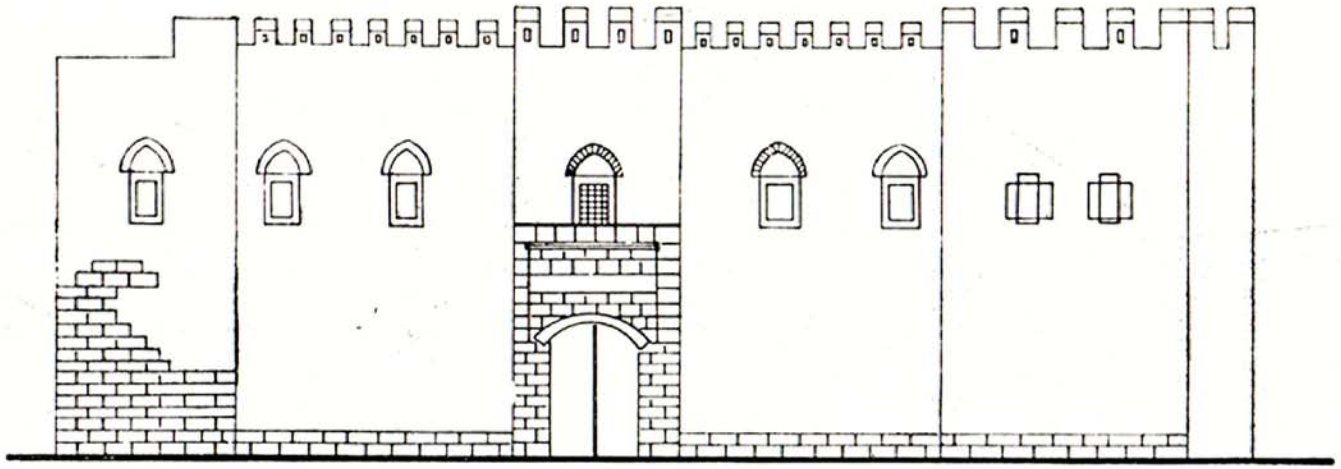
23 — Issız Han Giriş Cephesi

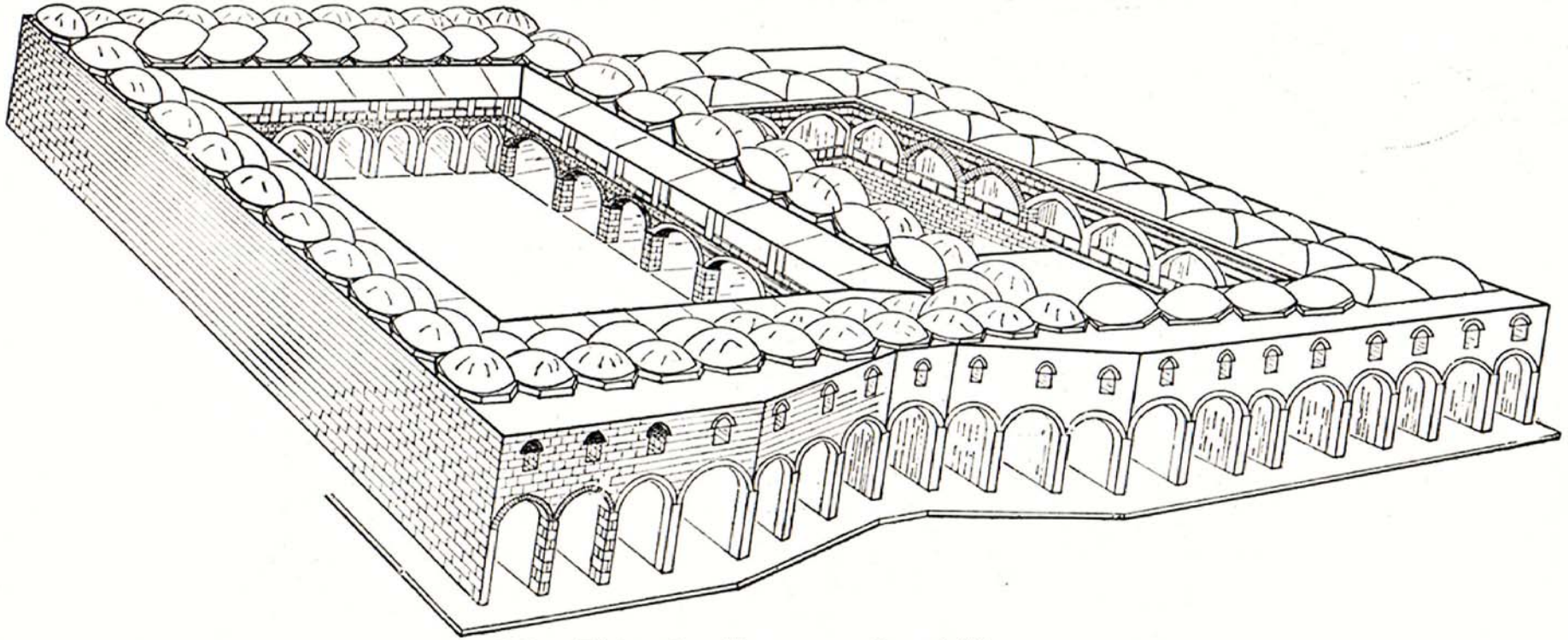
24 — Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Güney Cephe

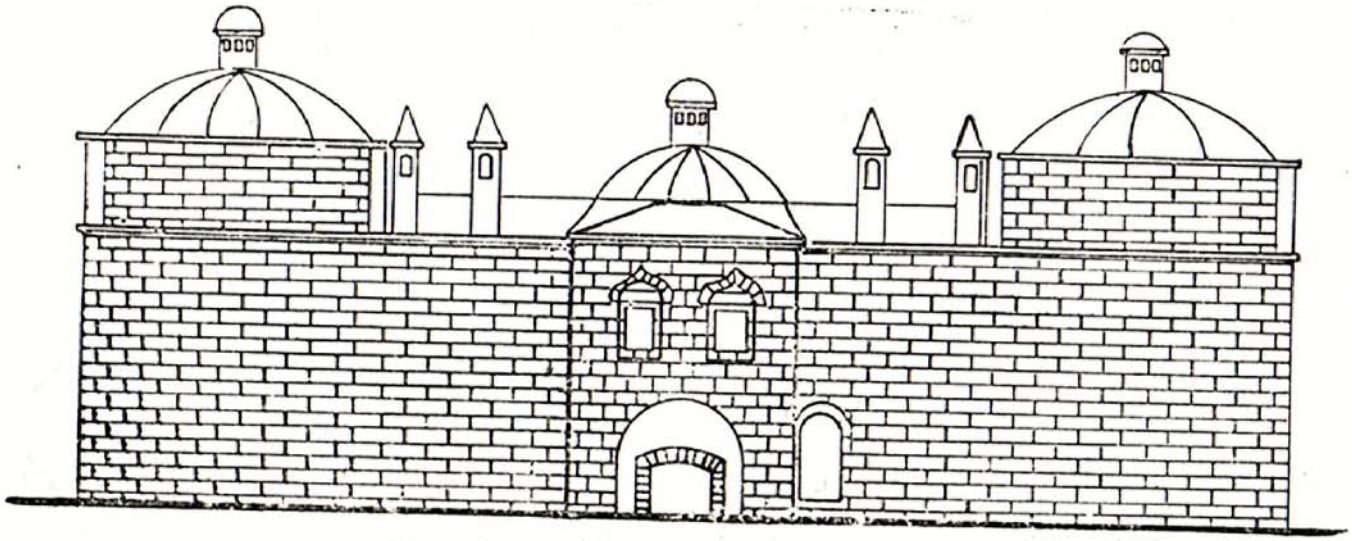
25 — Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Perspektifi

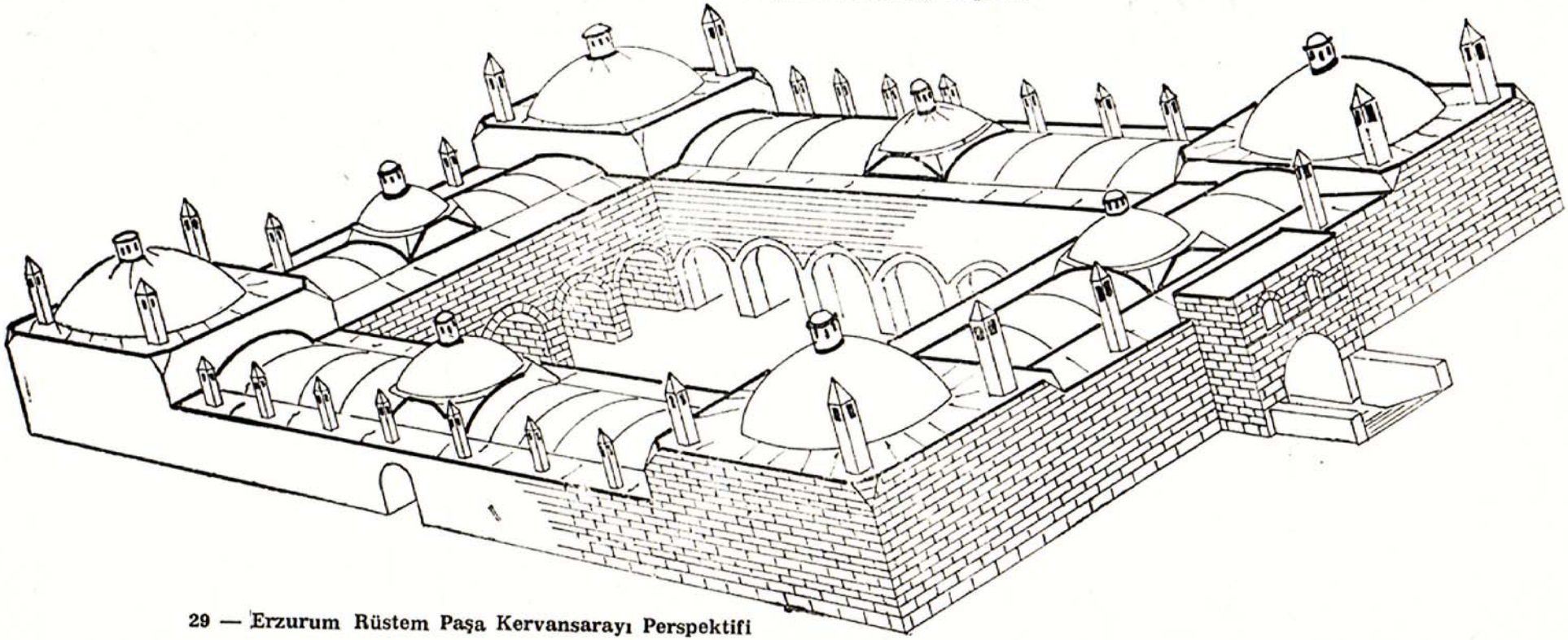
26 — Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı Batı Cephesi

27 — Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı Perspektifi

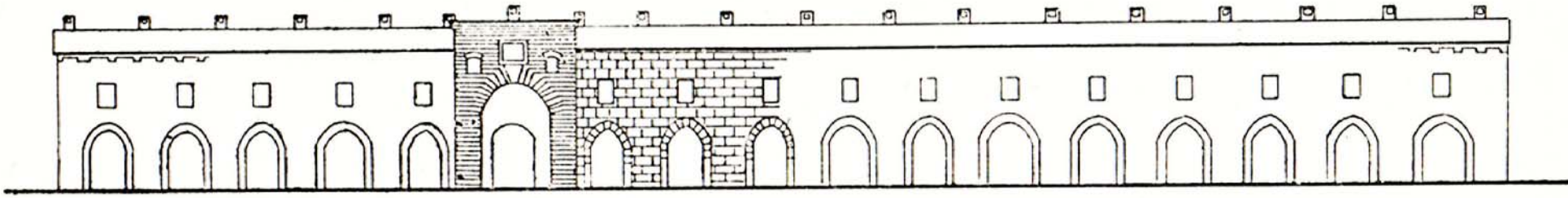

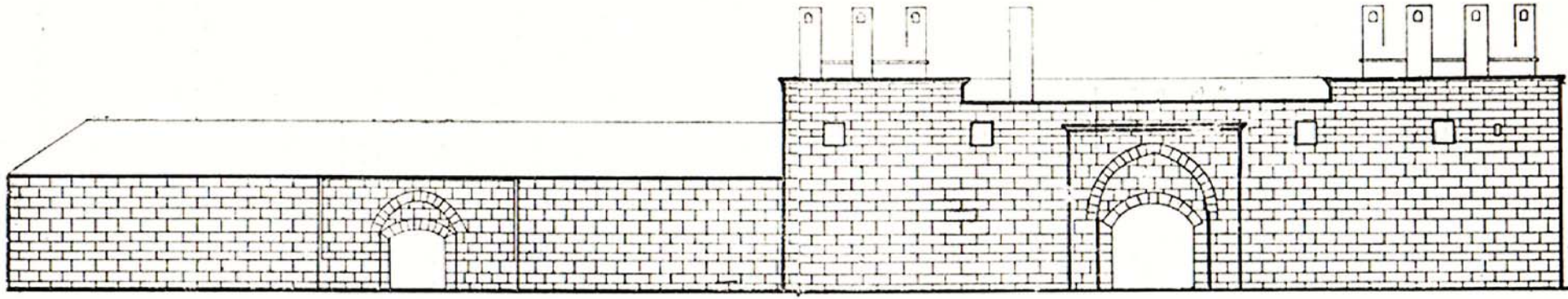
28 — Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı Cephesi

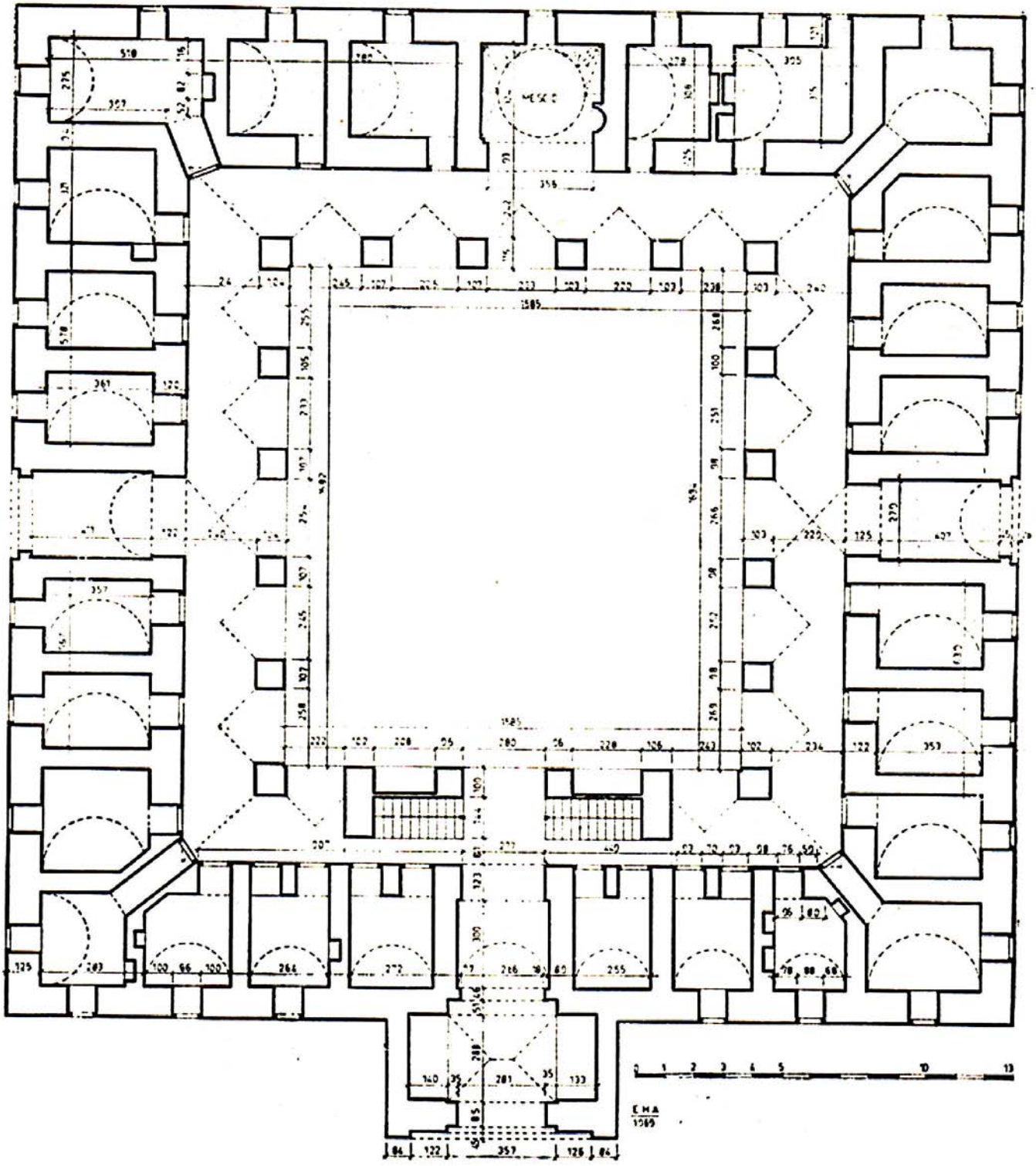
29 — Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı Perspektifi

30 — Diyarbakır Hüsrev Paşa Kervansarayı Batı Cephesi

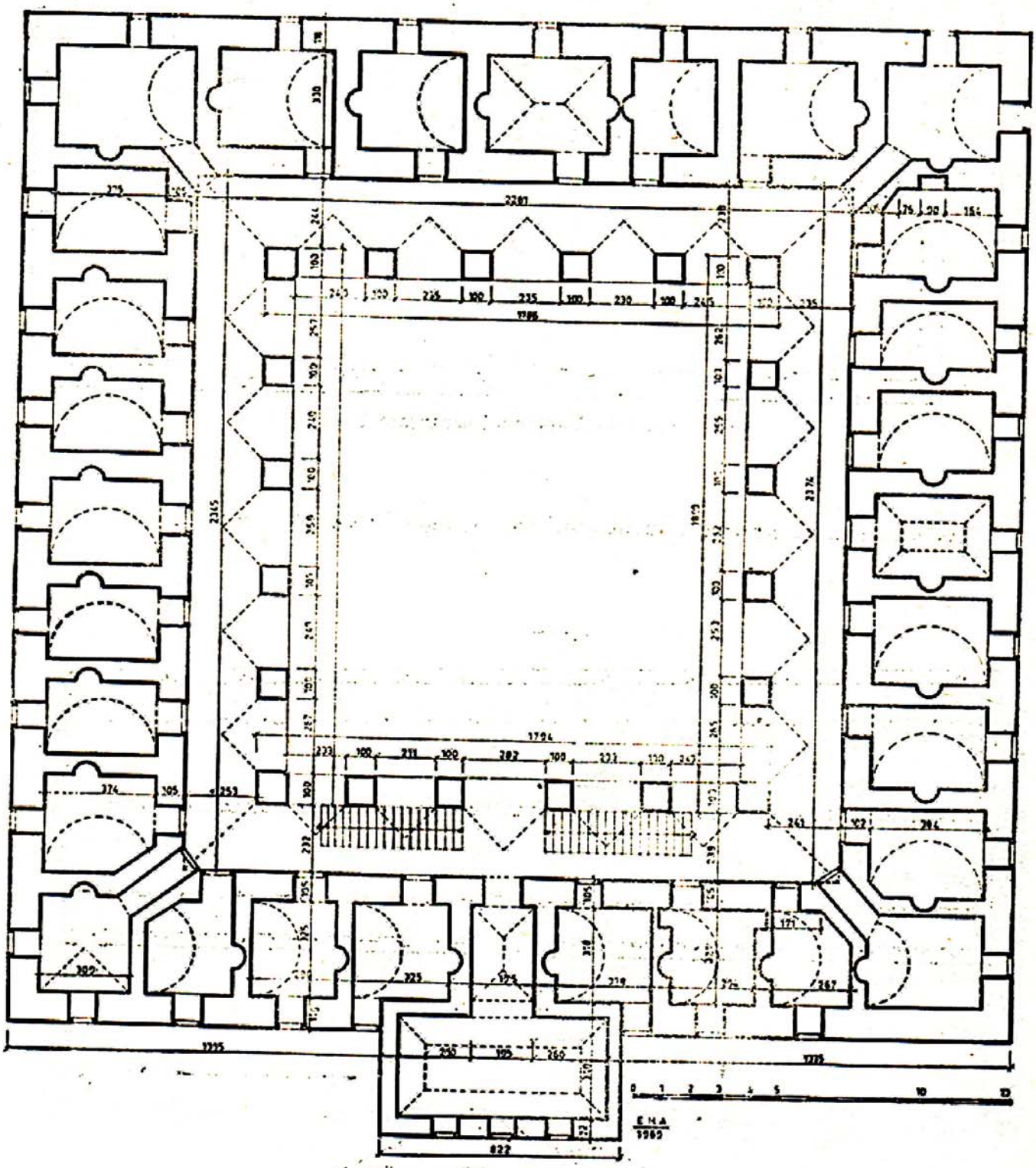

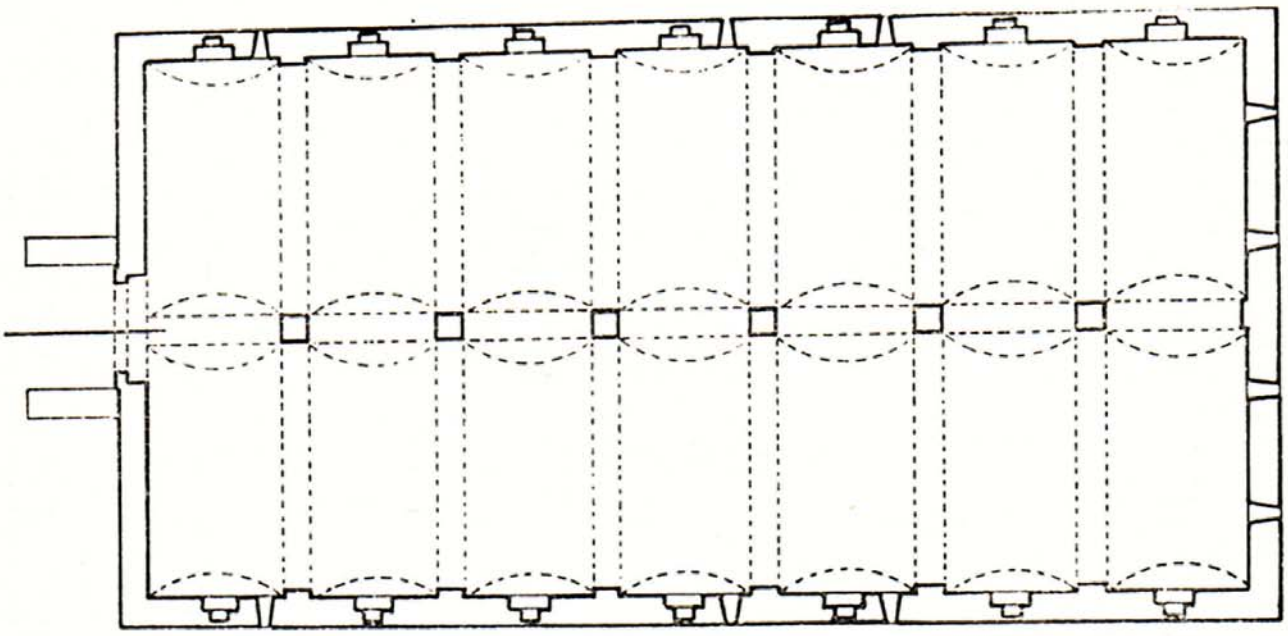
31 — Afyon Döğer Kervansarayı Güney Cephesi

32 — Bursa Geyve Hanı Zemin Kat Plânı

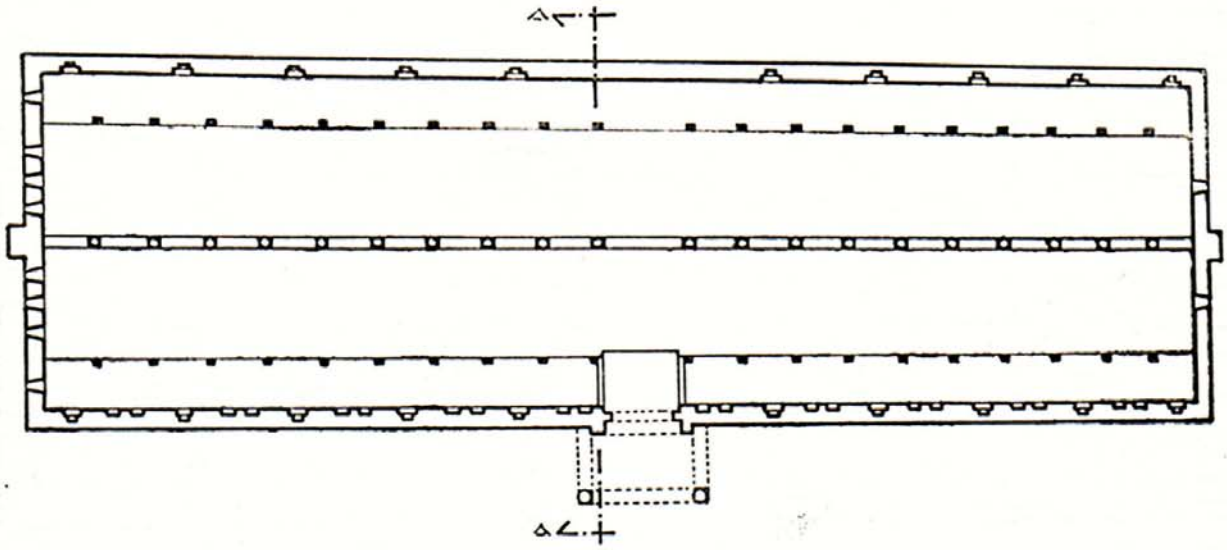

33 — Bursa Geyve Hanı Kat Planı

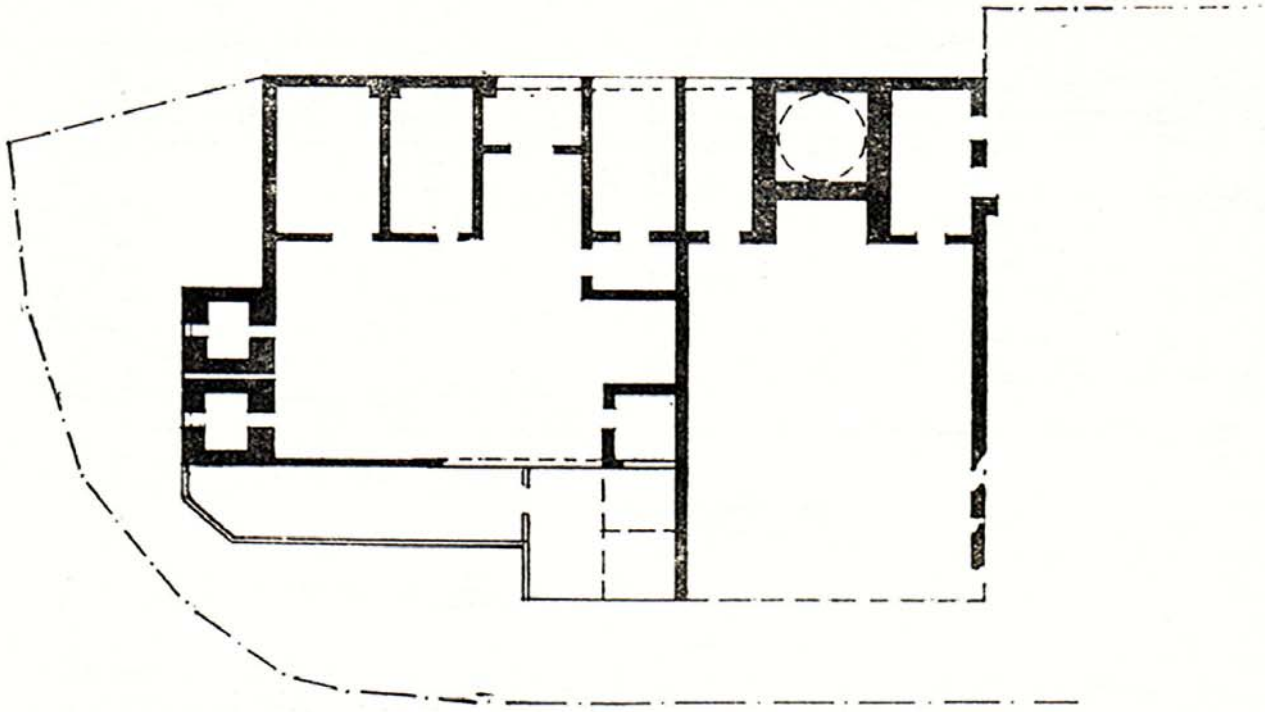

34 — Eskişehir Kurşunlu Kervansarayı

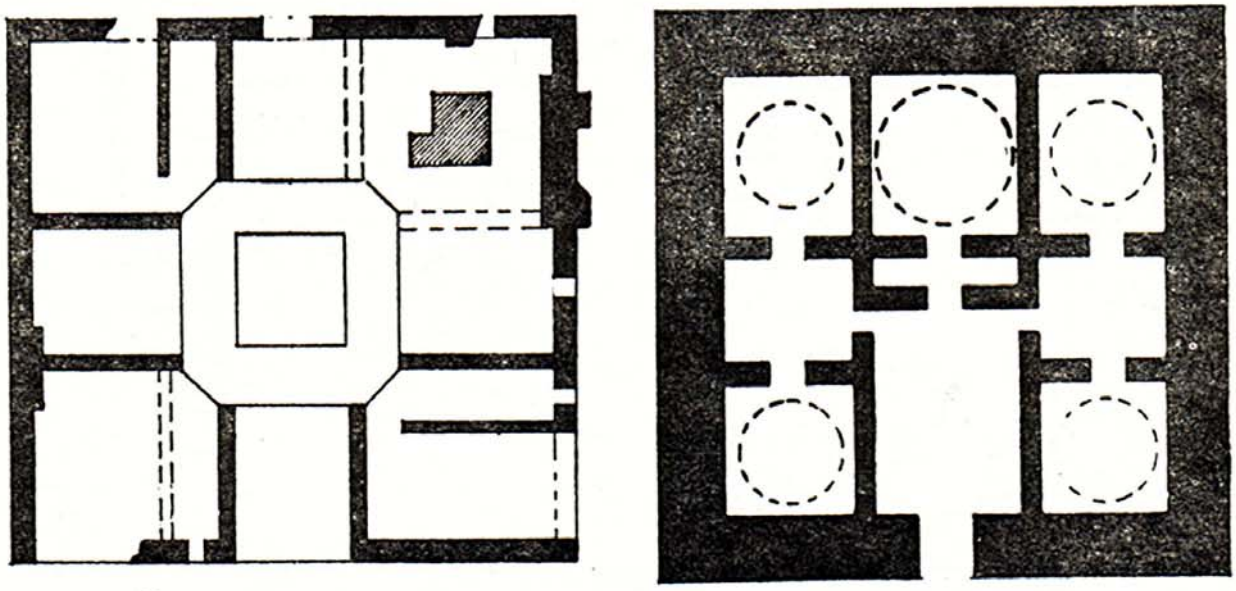
ÇANAKKALE - LAPSEKİ - ÇARDAK'TA KERVANSARAY ÖLÇEK : 1/100

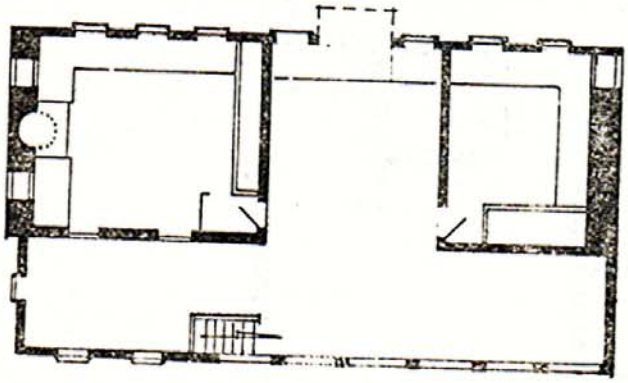
35 — Çanakkale - Lâpseki Çardaklı Kervansarayı

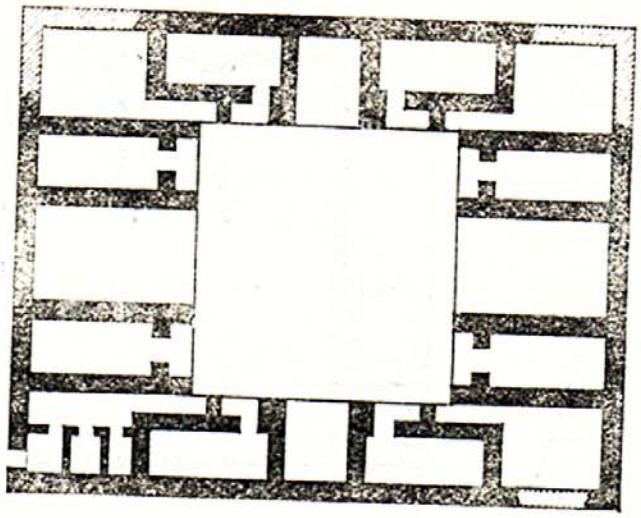
Türkistan - Karatepe Eyvanlı ev (6. 7. yy.)

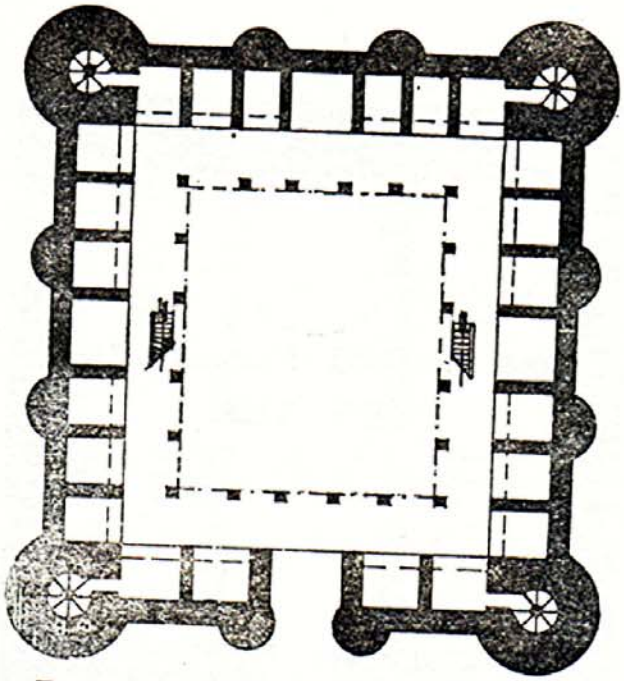
Türkistan'da İkamet Yapıları (6. 7. yy.)

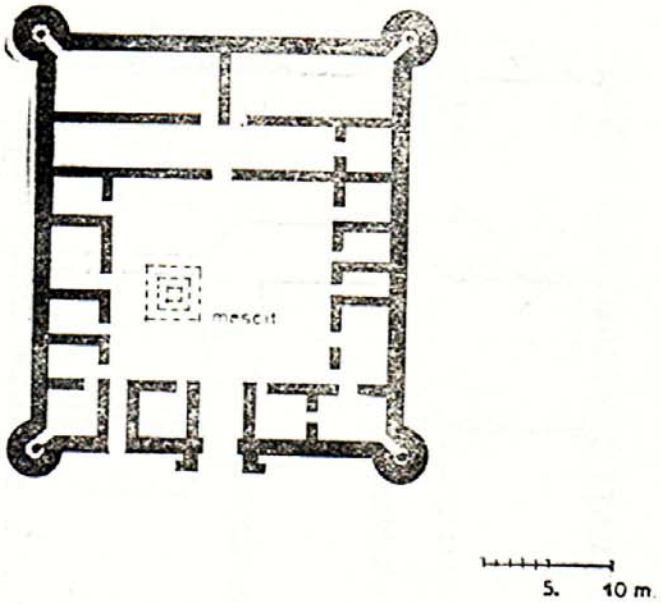
Bursa - Hayatlı Eyvanlı Türk evi tipi (17. yy.)

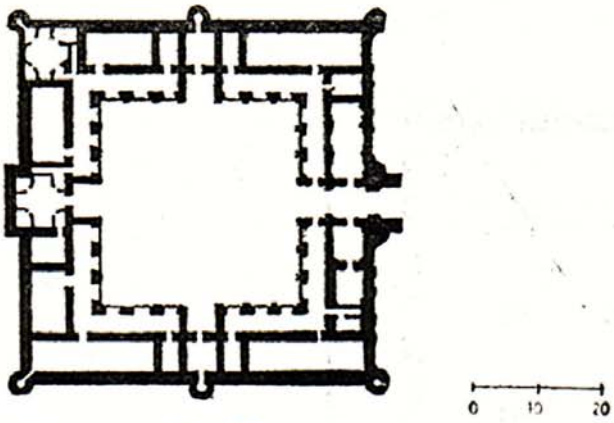
Rey'de bir Büyük Selçuklu Medresesi (12. yy.)

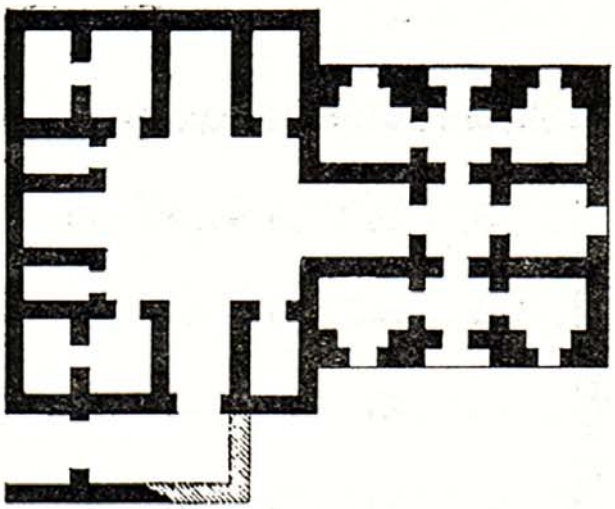
Tunus - Monastir Harşama Kervansarayı
Restitüsiyon (8. yy.)

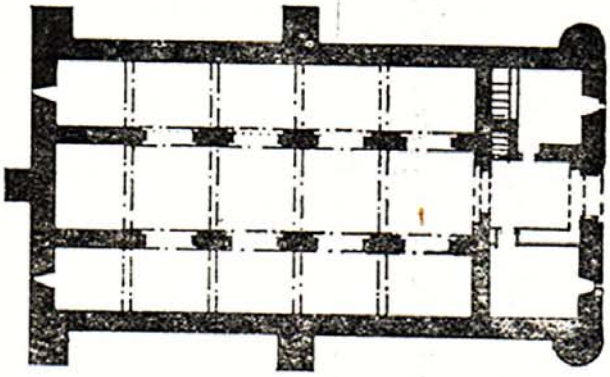

Harezm - Belevli Kervansarayı (10. 11. yy.)

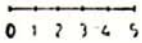

Türkistan - Day Hatun Kervansarayı (12. yy.)

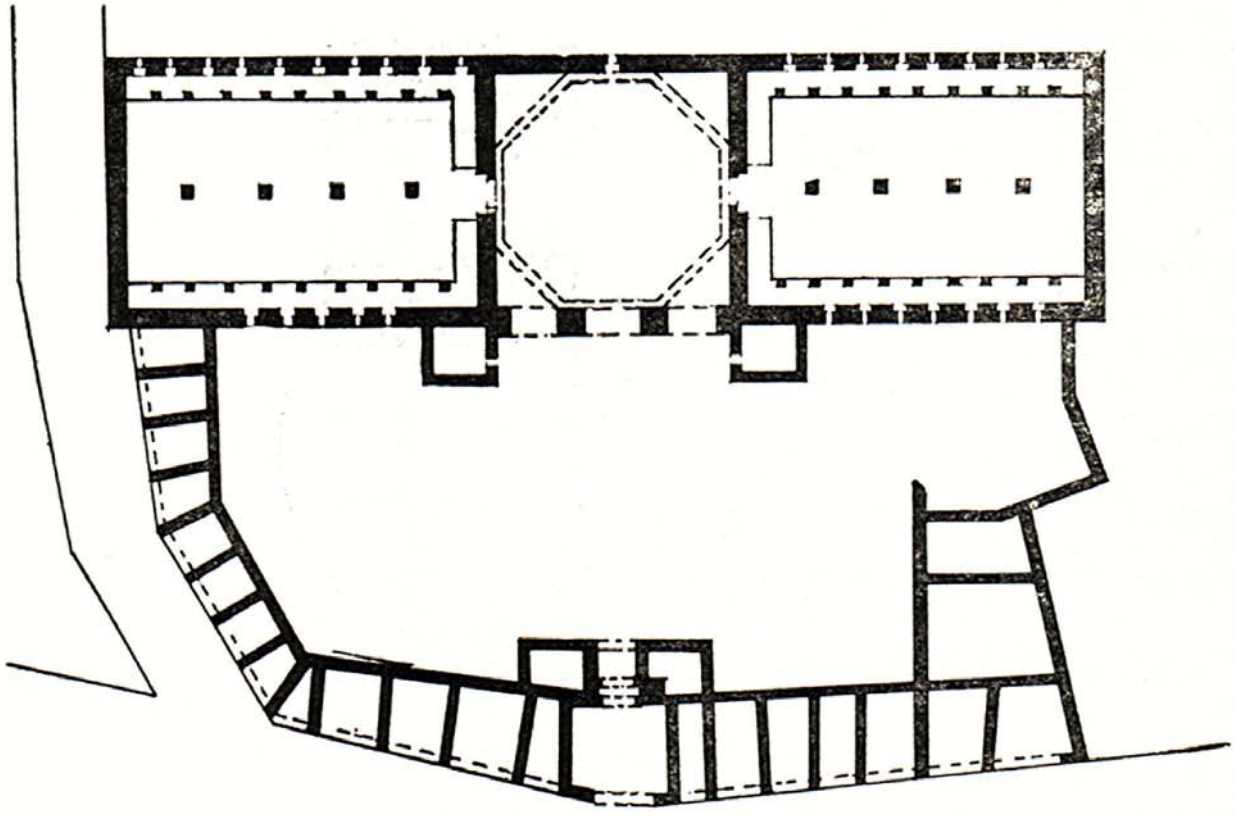

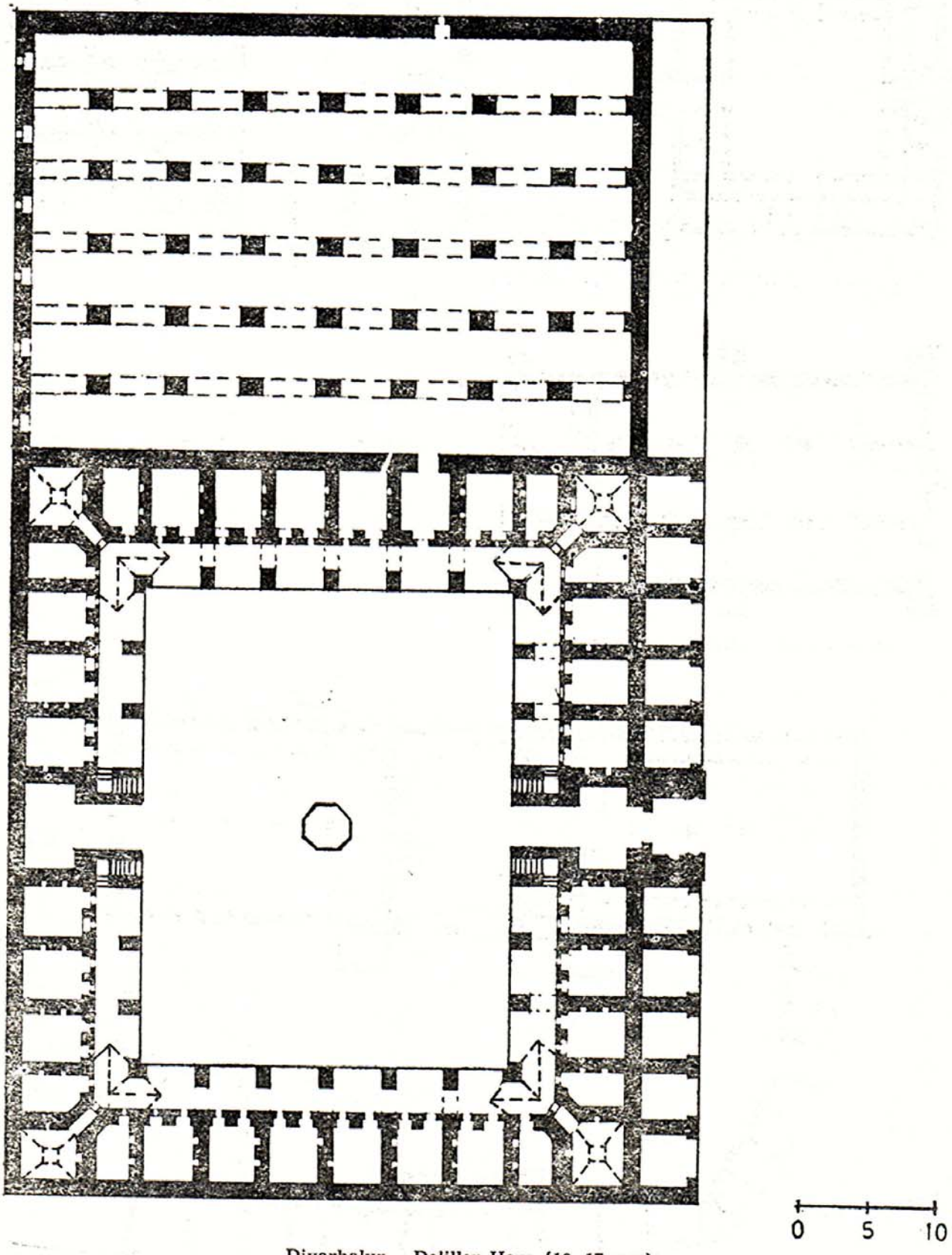
Bitlis - Babçin Kervansarayı (14. yy.)

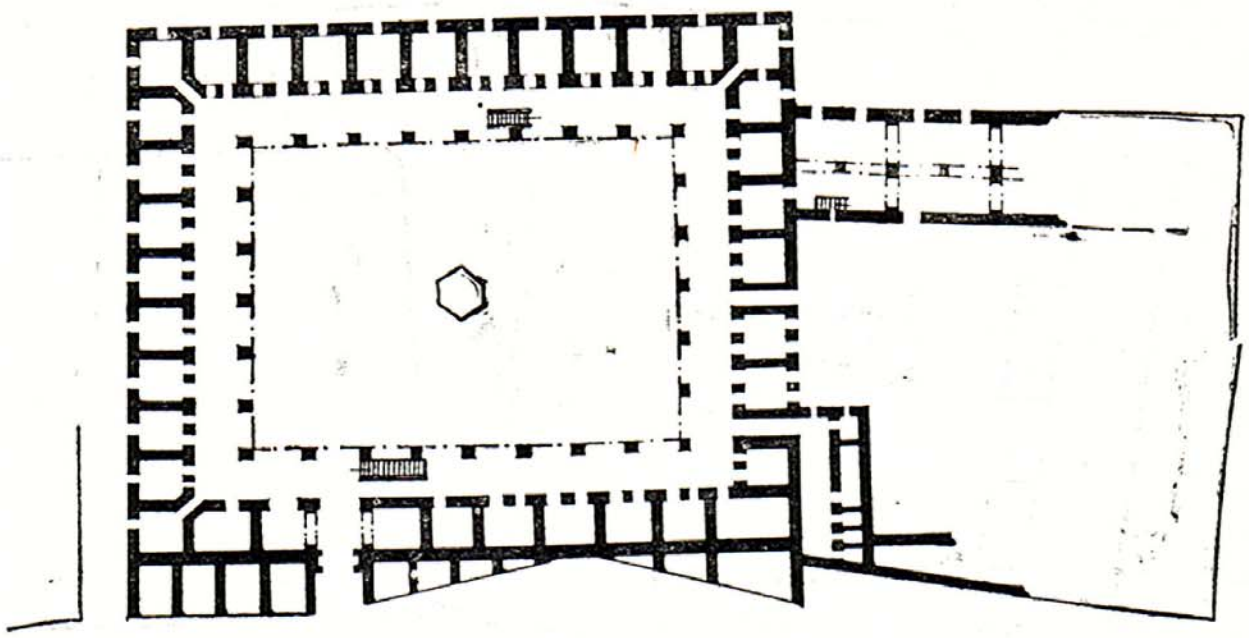
Türkistan - Başane Kervansarayı (11. yy.)

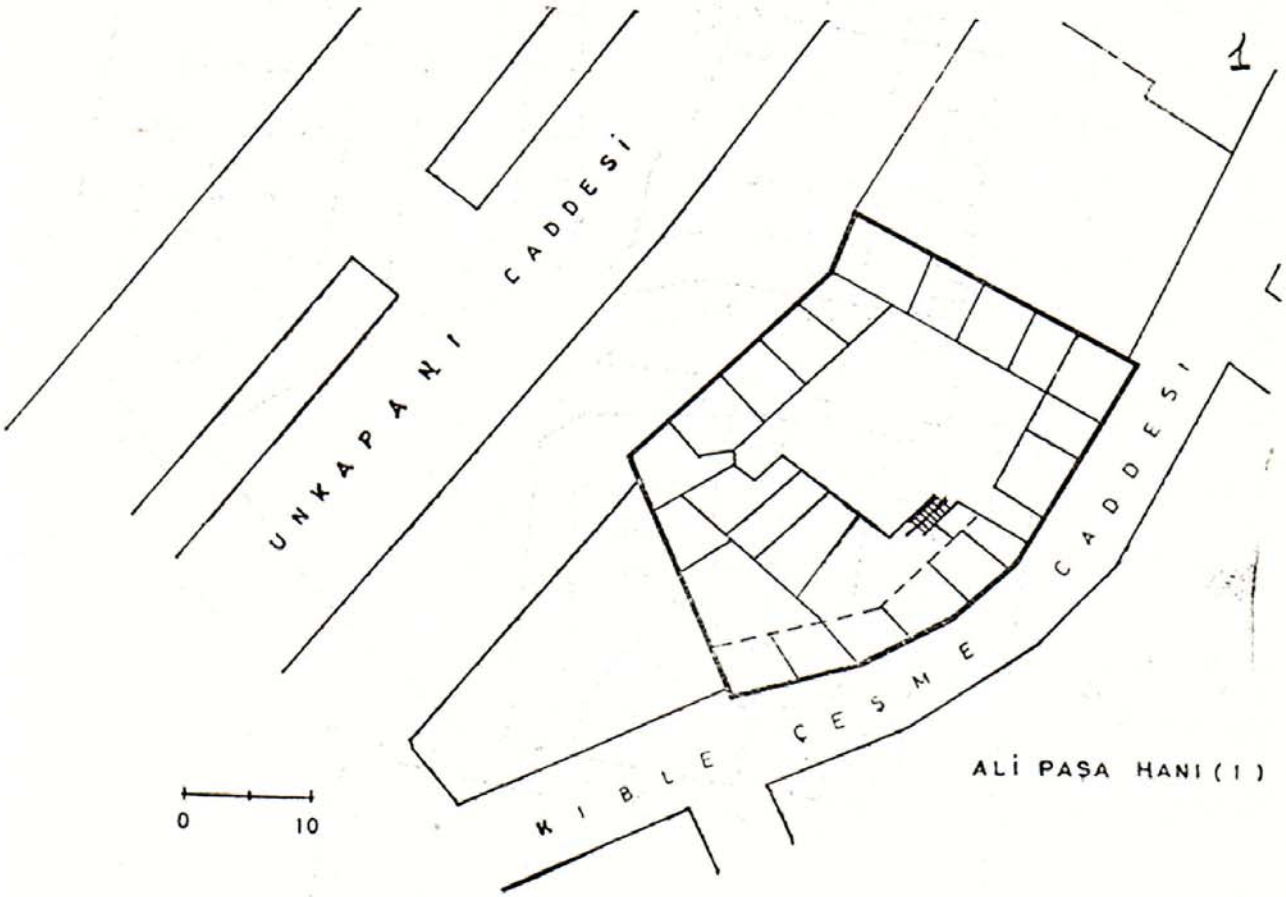
Edirne - Ekmekcioğlu Kervansarayı (17. yy.)

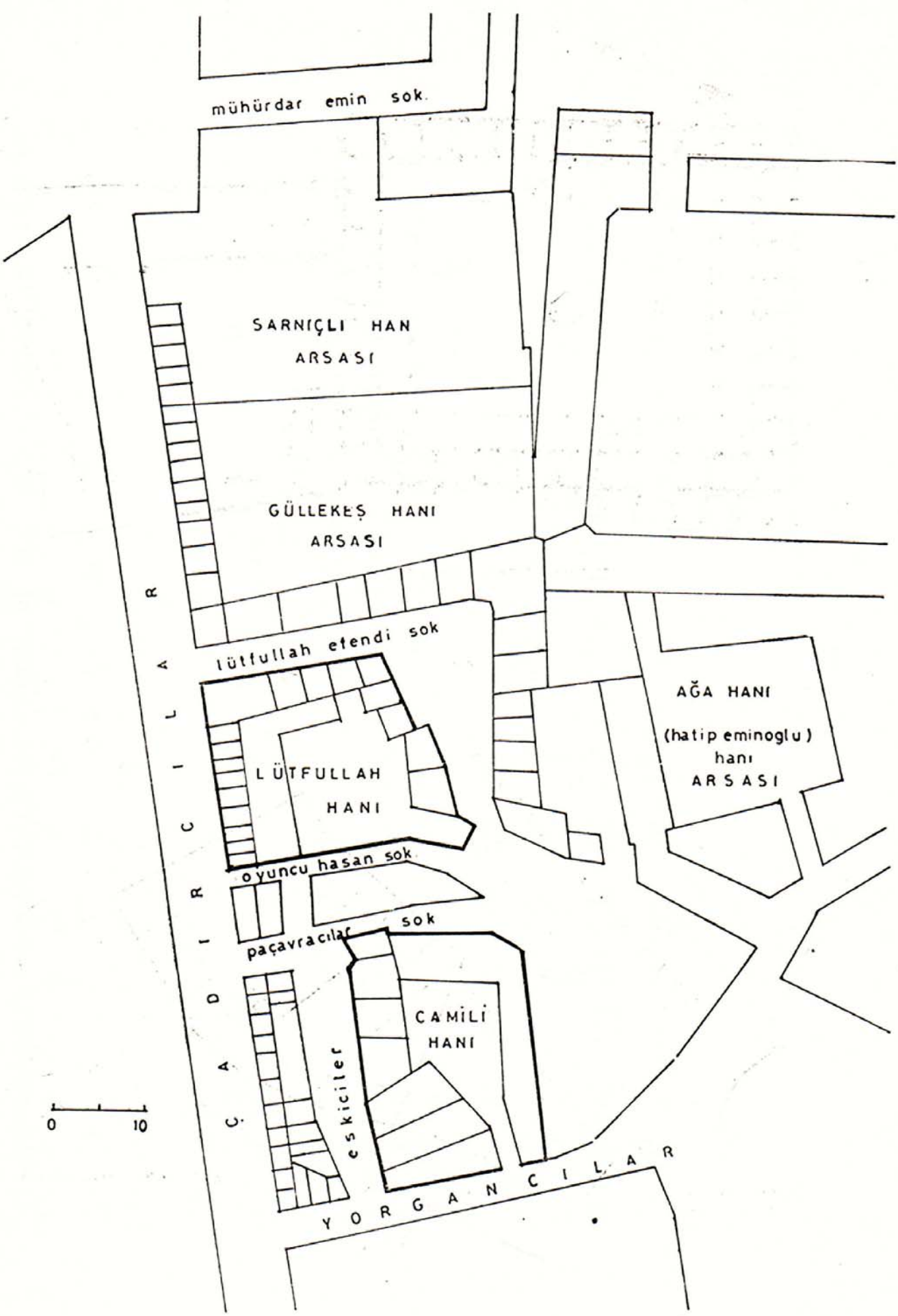

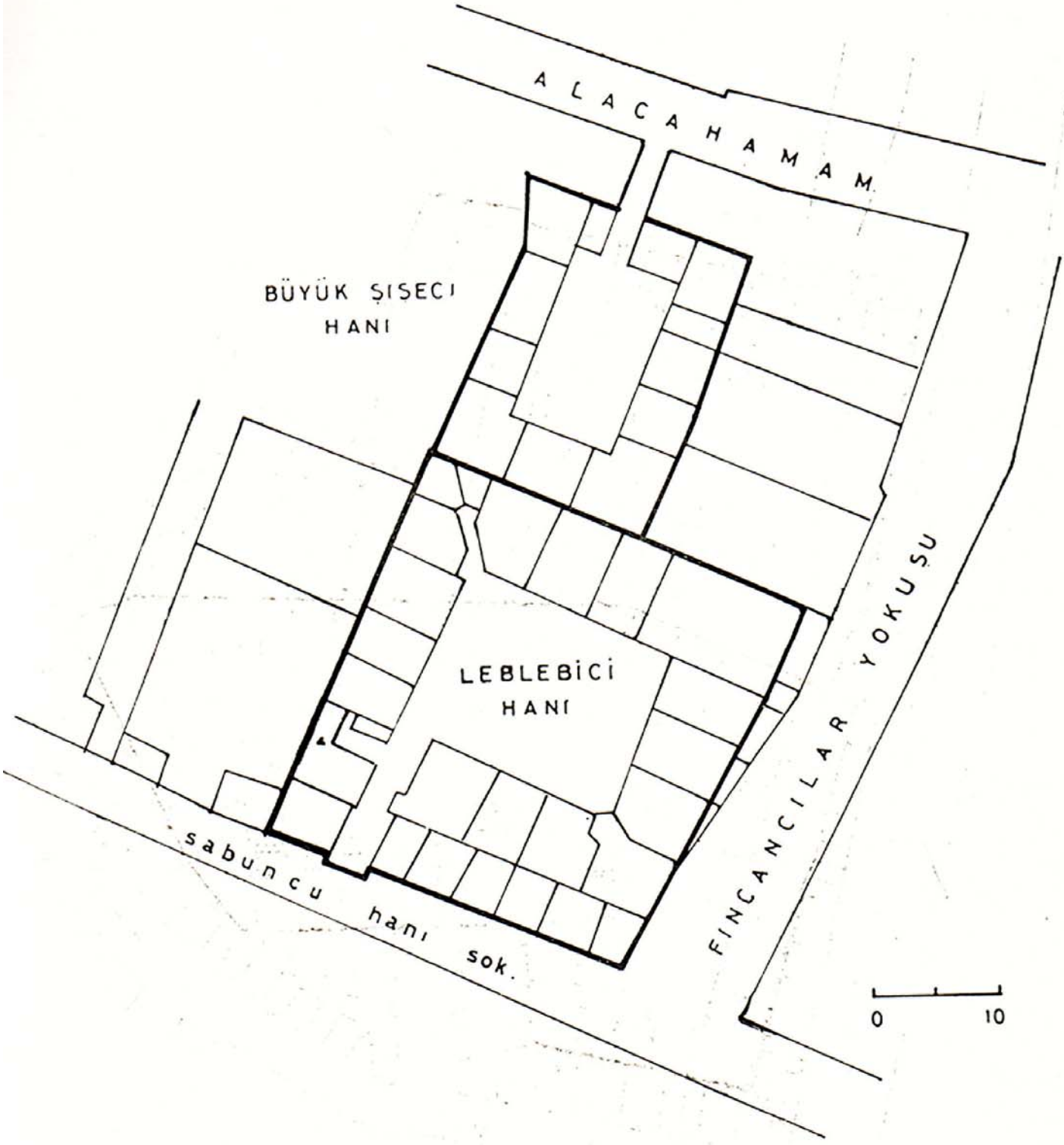
Diyarbakır - Deliller Hanı (16. 17. yy.)

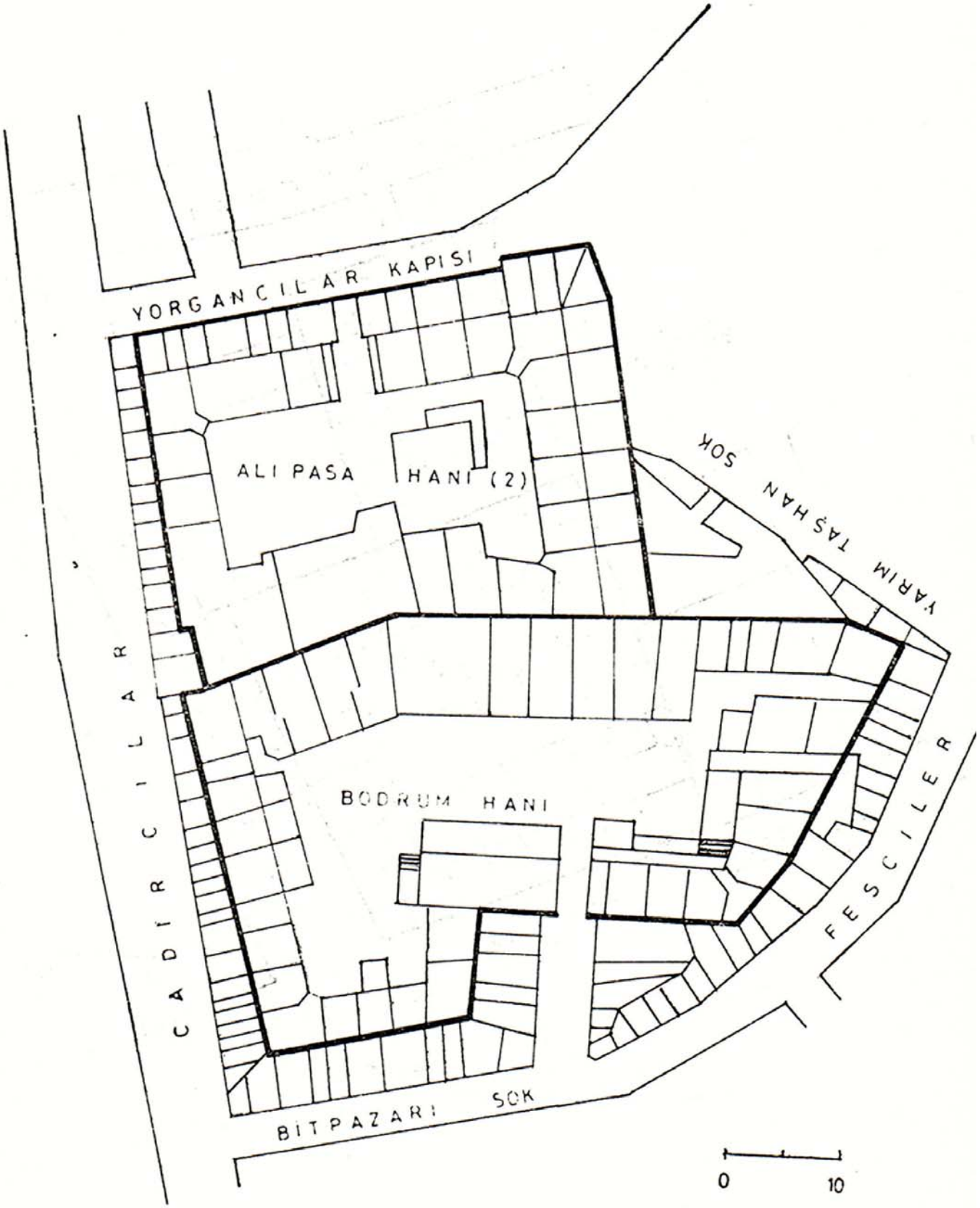

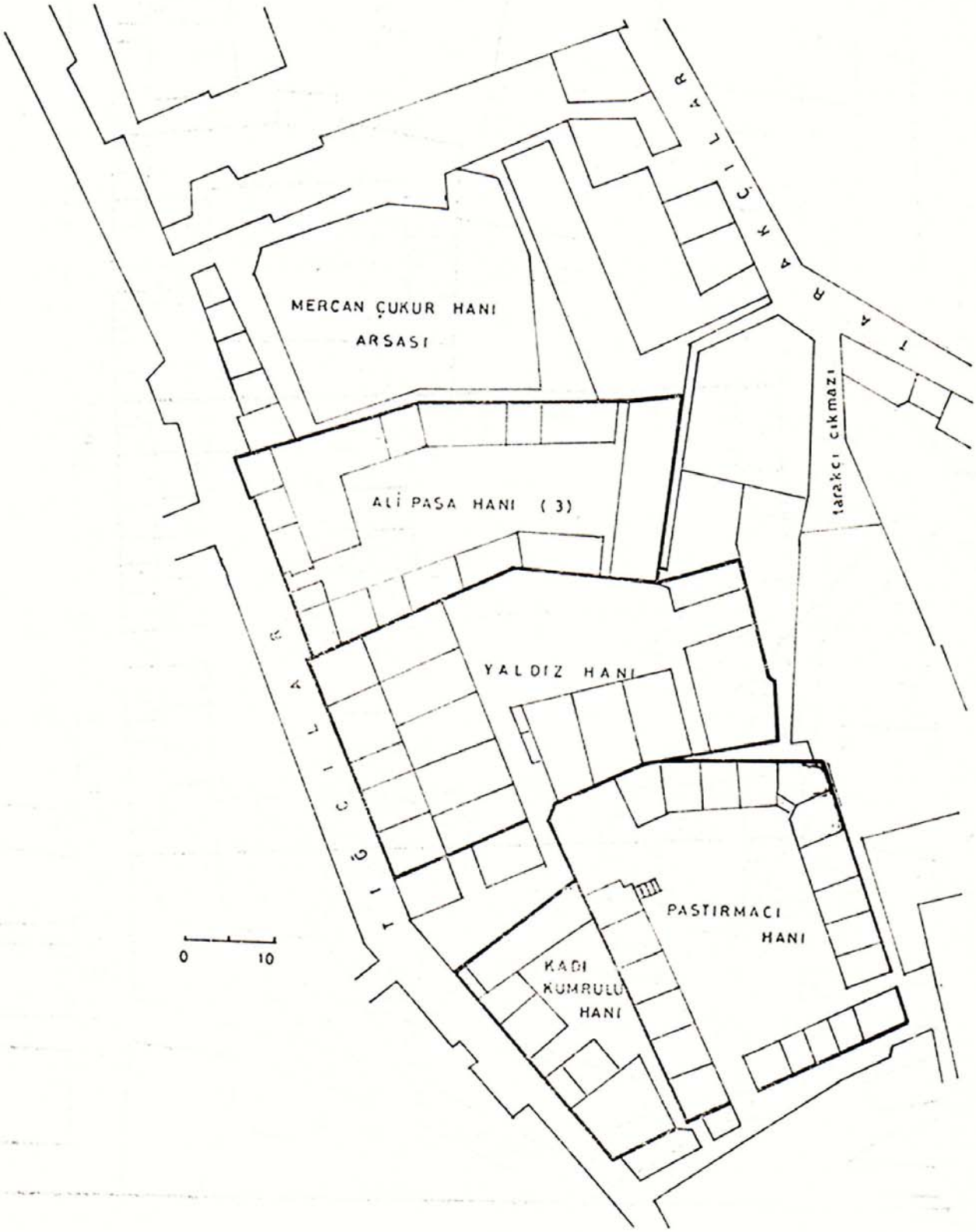
Edirne - Rüstem Paşa Hanı (16. yy.)

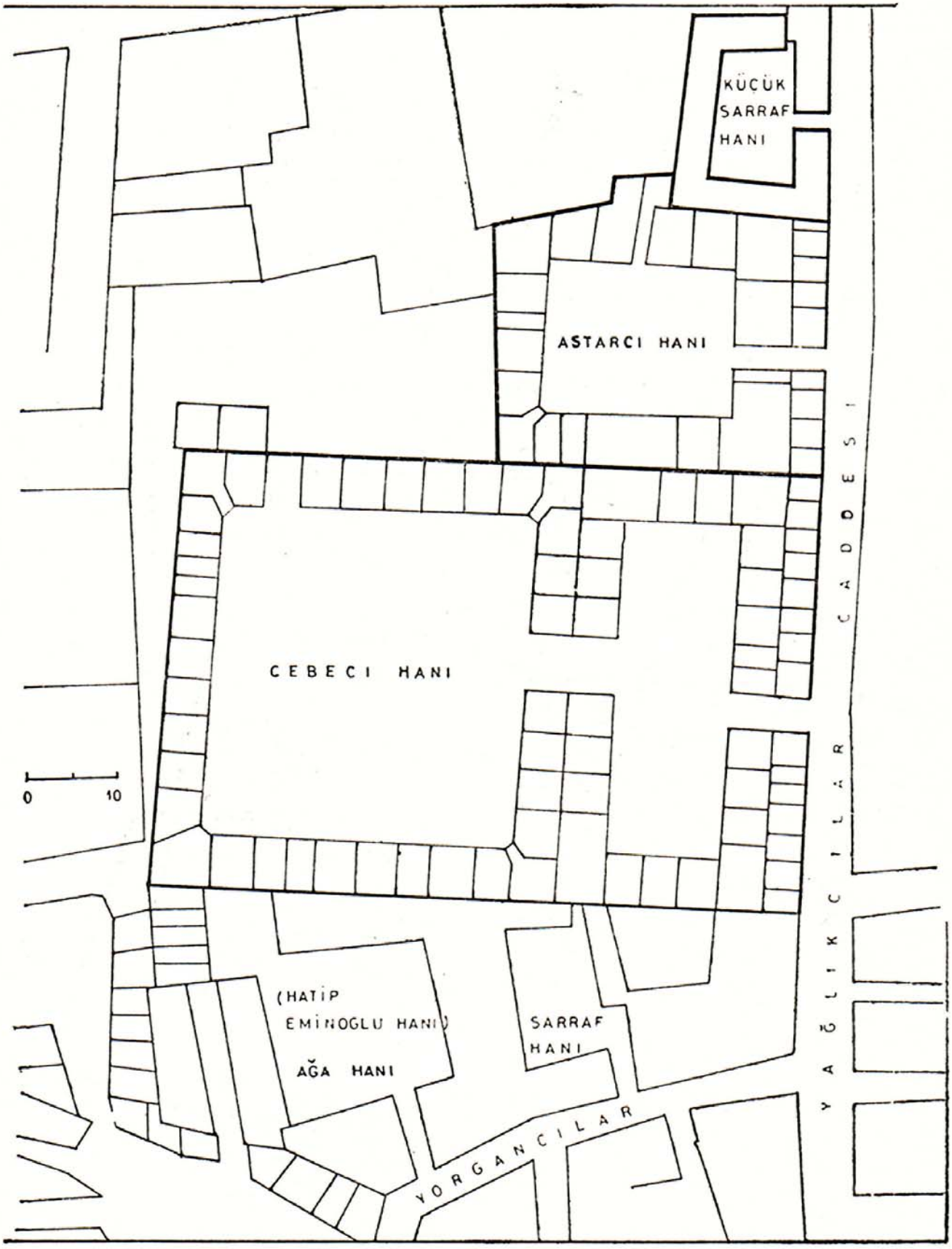

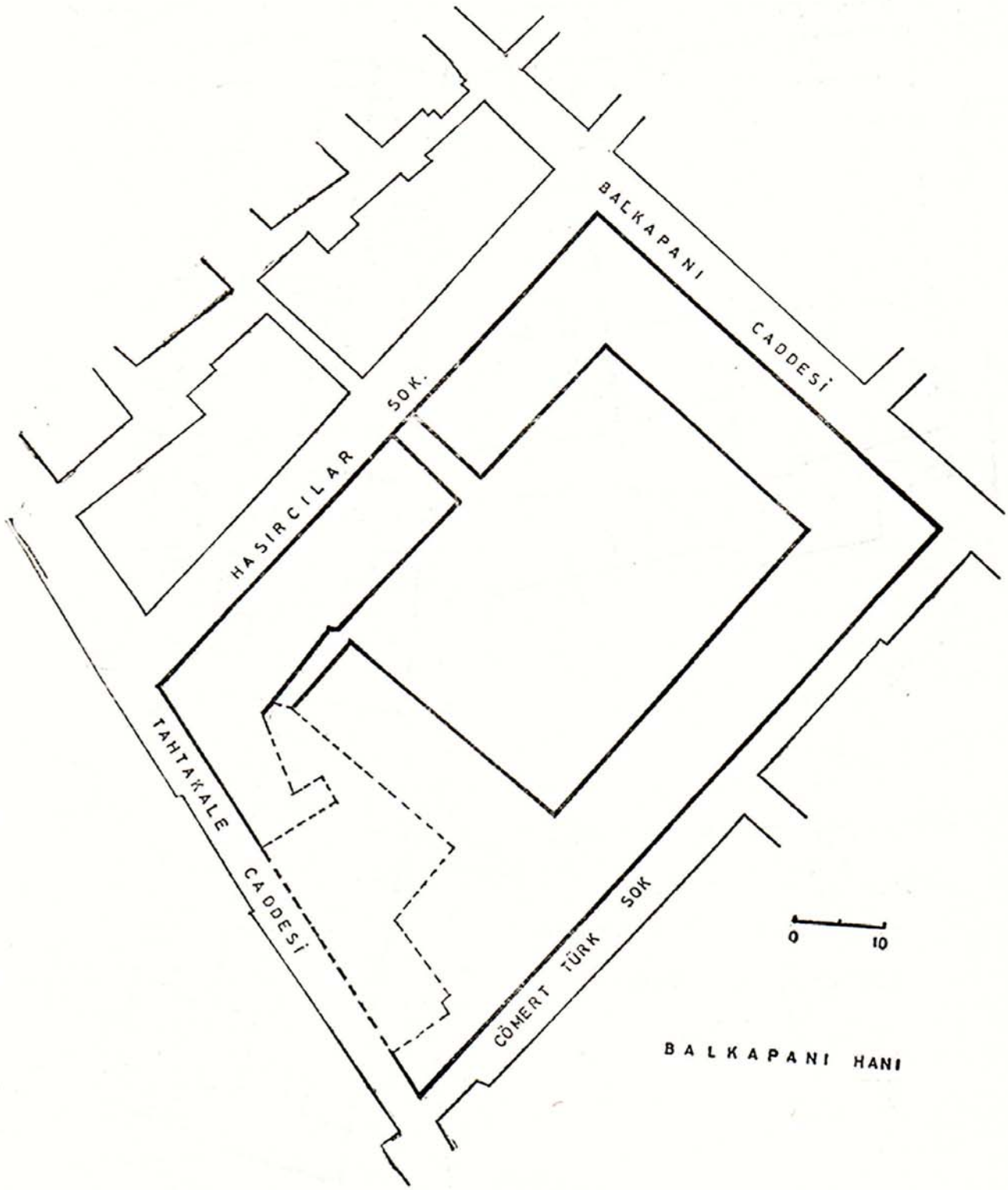

mühürdar emin sok.
SARNIÇLI HAN
ARSASI
GÜLLEKEŞ HANI
ARSASI
lütfullah efendi sok
AĞA HANI
(hatip eminoglu)
hanı
ARSASI
LÜTFULLAH
HANI
oyuncu hasan sok
paçavracılar sok
CAMİLİ
HANI
eskiciler
C. A D I R C I L A R
Y O R G A N C I L A R
0
10

ALACA HAMAM
BÜYÜK ŞISECI
HANI
LEBLEBİCİ
HANI
FINCANCILAR YOKUSU
sabuncu hanı sok.
0
10

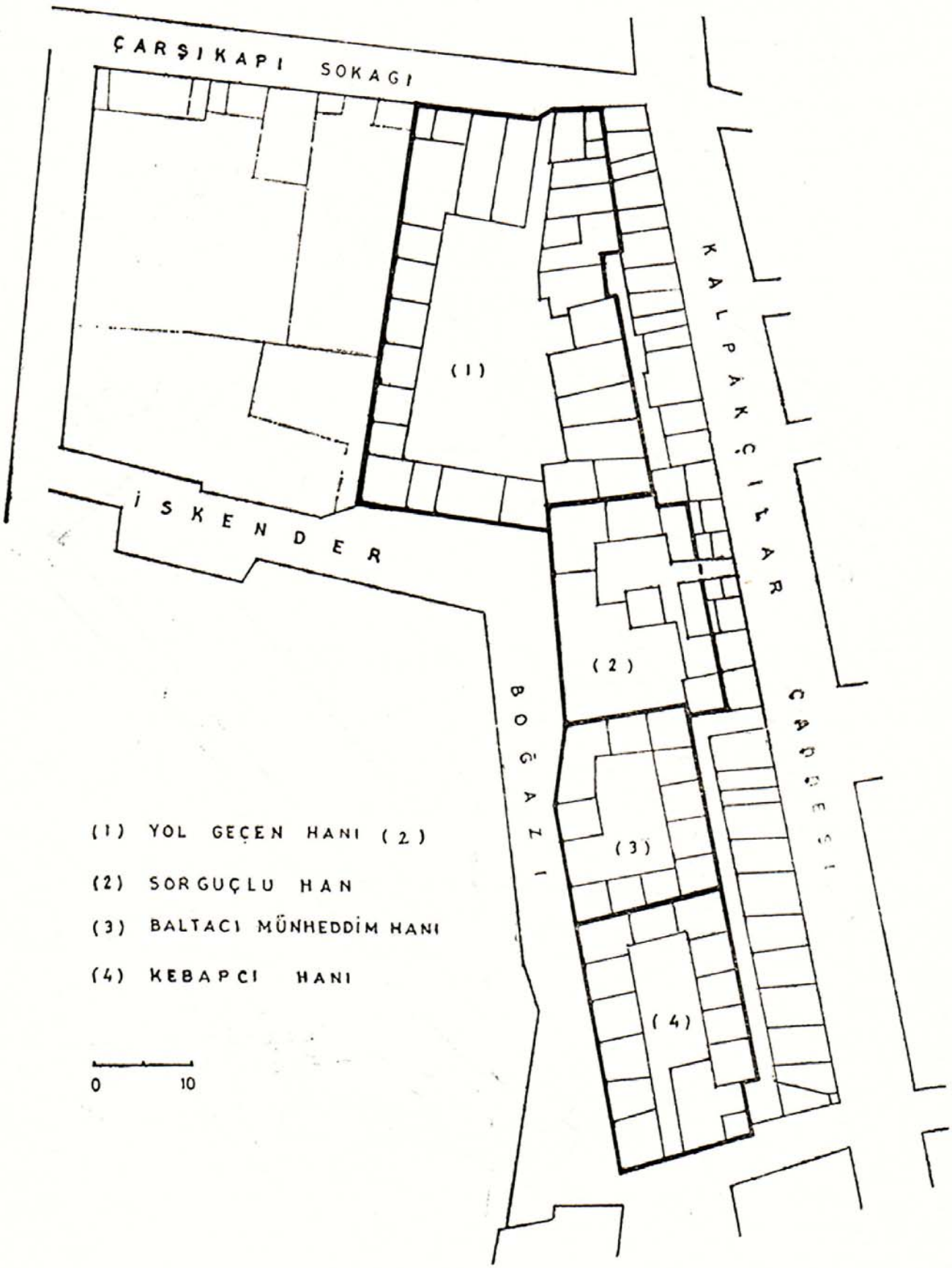

YORGANCILAR KAPISI
ALI PASA HANI (2)
YARIM TAŞ HAN SOK
CADIRCILAR
BODRUM HANI
FESCILER
BİTPAZARI SOK
0
10

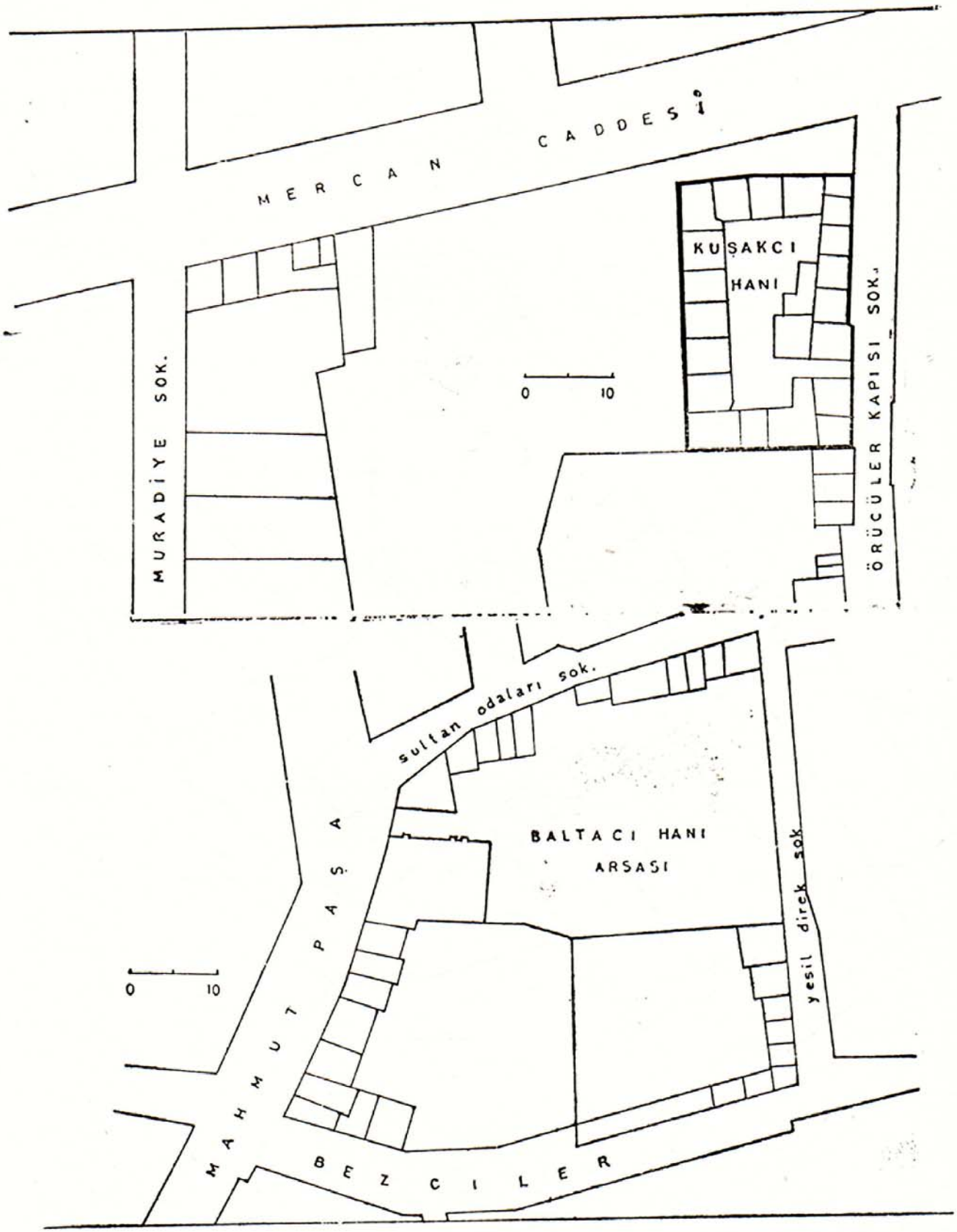

MERCAN ÇUKUR HANI
ARSASI
ALİ PAŞA HANI (3)
YALDIZ HANI
PASTIRMACI
HANI
KADI
KUMRULU
HANI
tarakçı çıkmazı
0
10

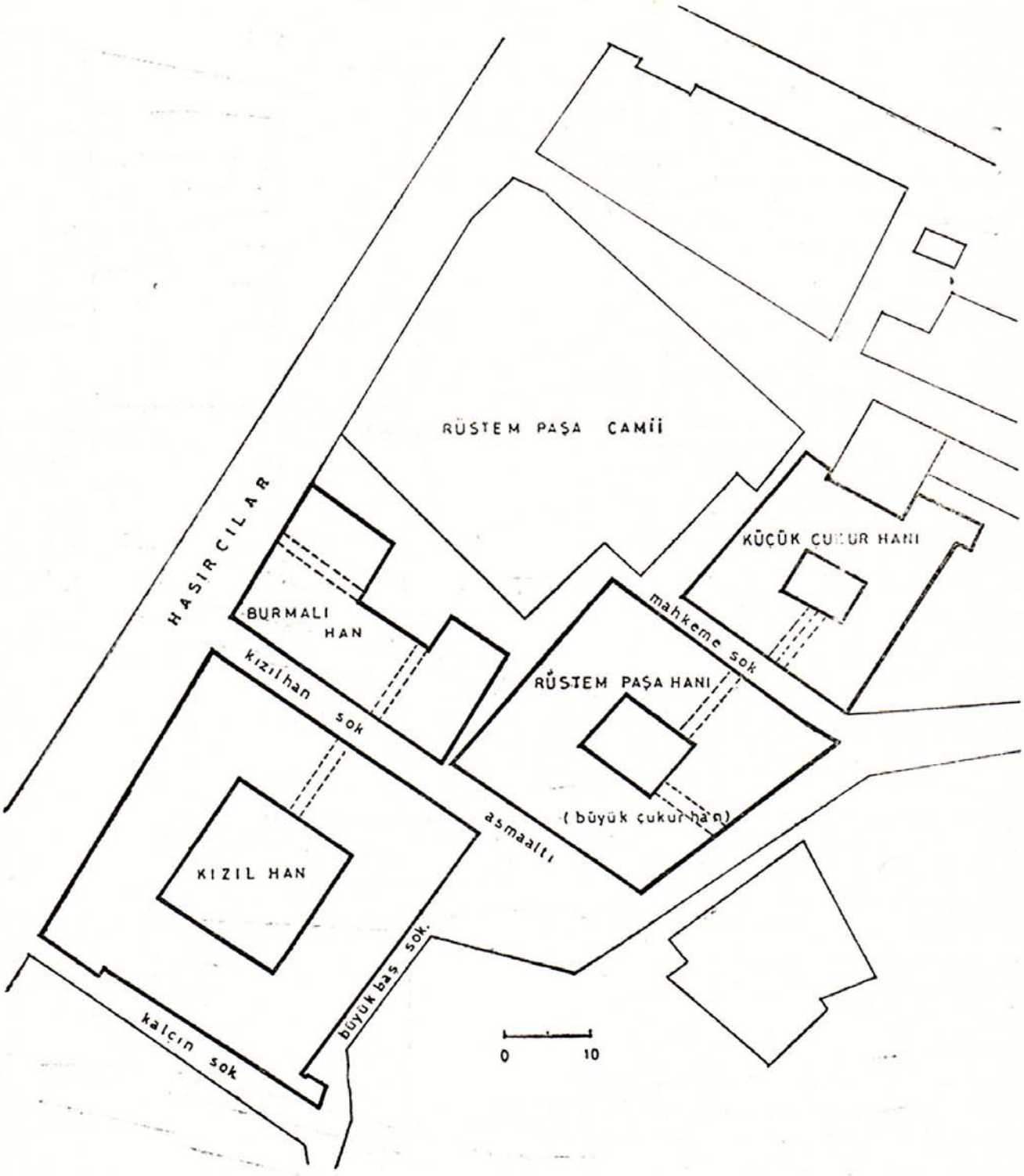

KÜÇÜK
SARRAF
HANI
ASTARCI HANI
CEBECI HANI
0
10
(HATİP
EMİNOĞLU HANI)
AĞA HANI
SARRAF
HANI
YORGANCILAR
YAĞLIKCILAR CADDESİ

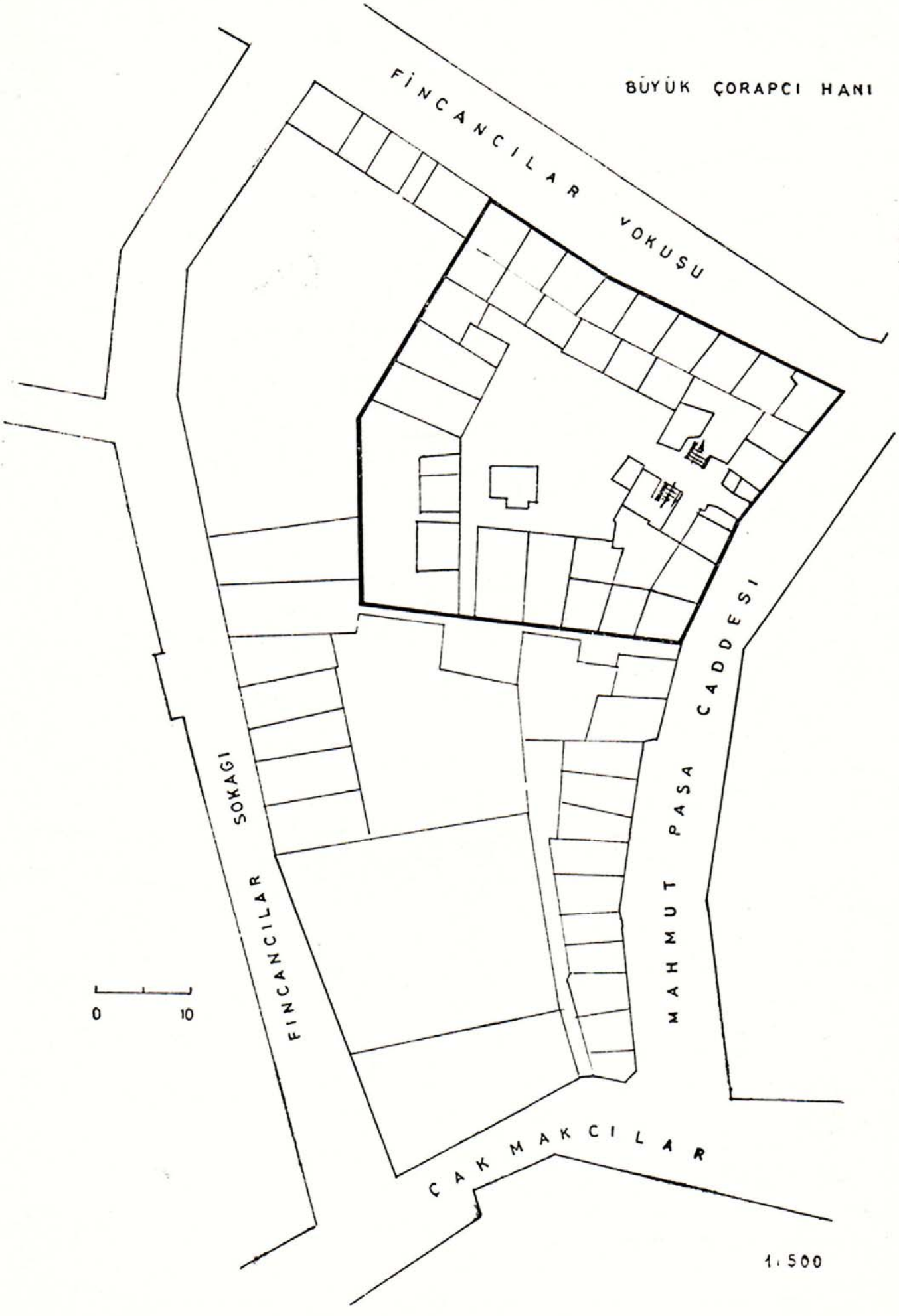

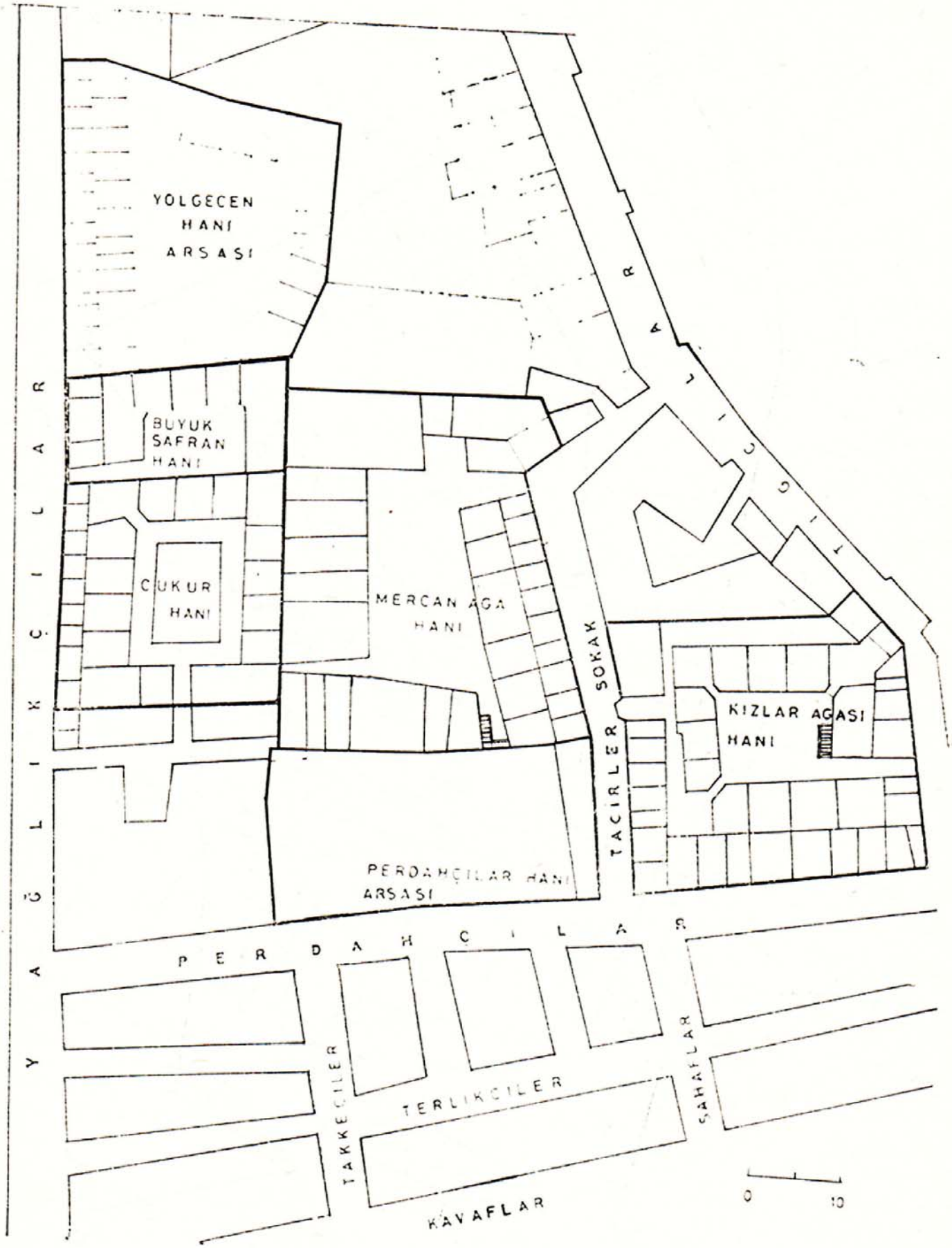
BALKAPANI HANI

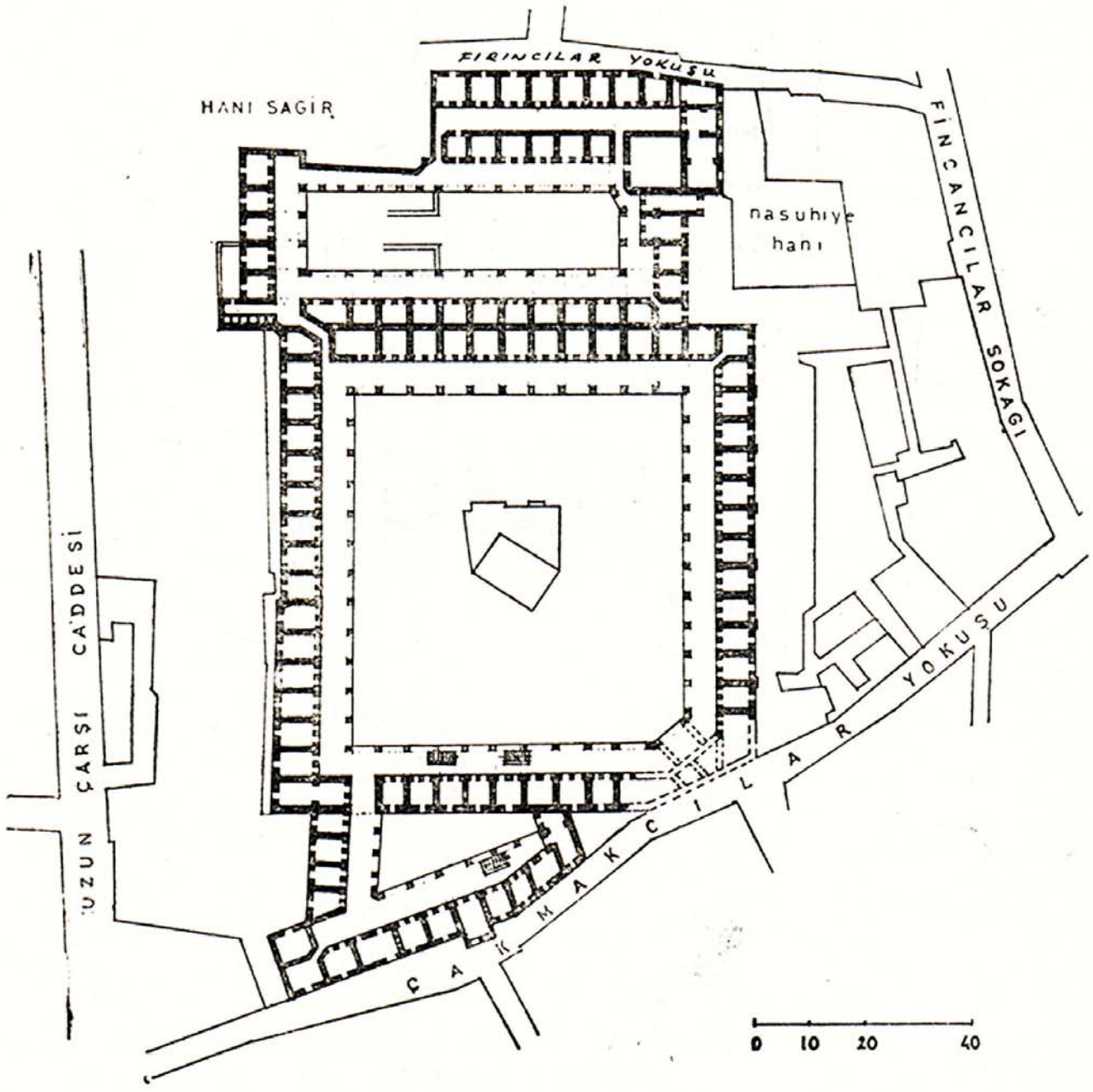

ÇARŞIKAPI SOKAGI
İSKENDER
BOĞAZI
KALPAKÇILAR CADDESİ
(1)
(2)
(3)
(4)
(1) YOL GEÇEN HANI (2)
(2) SORGUÇLU HAN
(3) BALTACI MÜNHEDDİM HANI
(4) KEBAPCI HANI
0
10

MERCAN CADDESİ
KUŞAKCI HANI
MURADİYE SOK.
ÖRÜCÜLER KAPISI SOK.
0 10
sultan odaları sok.
BALTACI HANI ARSASI
yesil direk sok
MAHMUT PAŞA
BEZCİLER
0 10

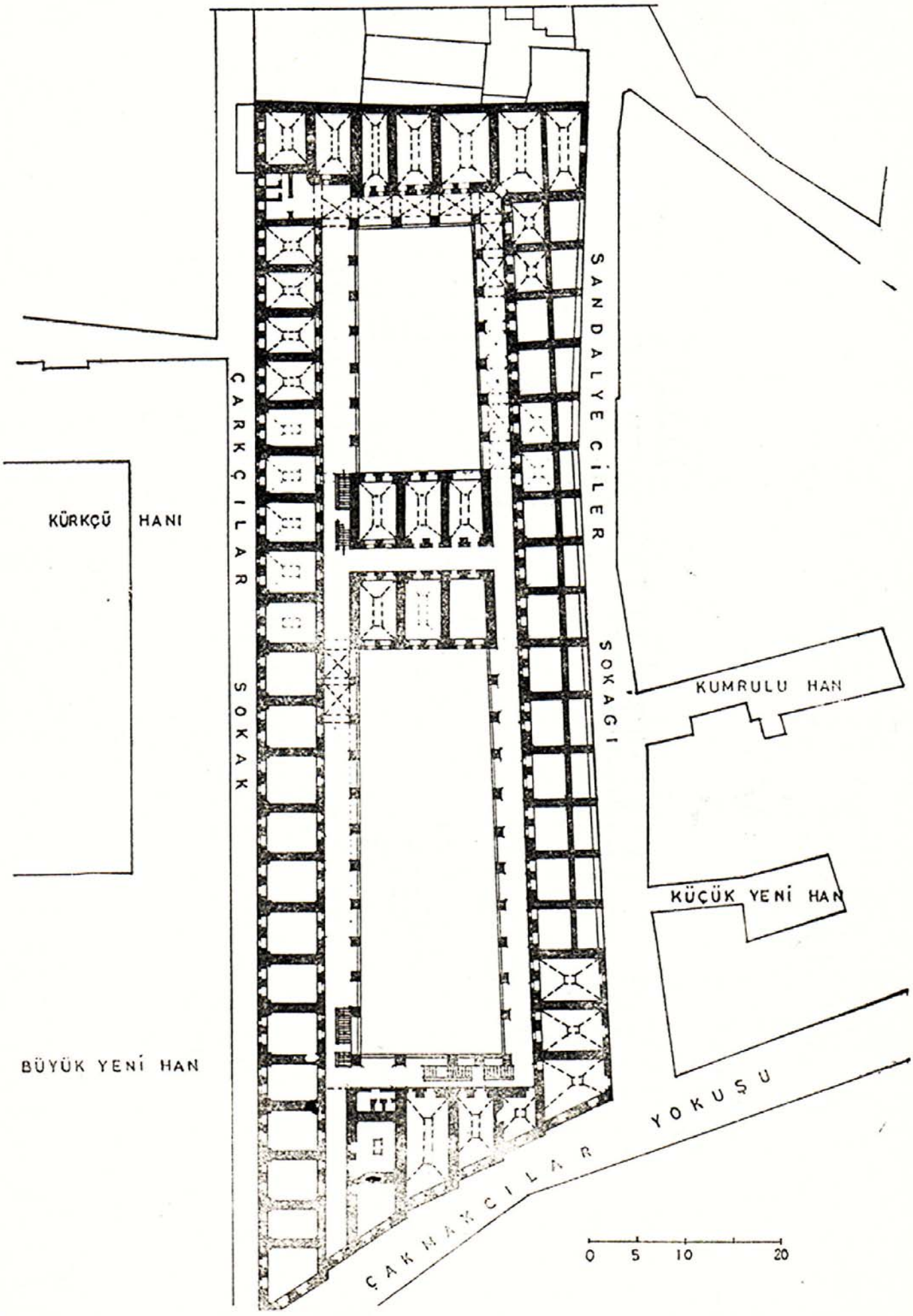

RÜSTEM PAŞA CAMİİ
HASIRCILAR
BURMALI HAN
KÜÇÜK ÇUKUR HANI
mahkeme sok
kızılhan sok
RÜSTEM PAŞA HANI
(büyük çukur han)
aşmaaltı
KIZIL HAN
büyük baş sok.
kalcın sok
0
10

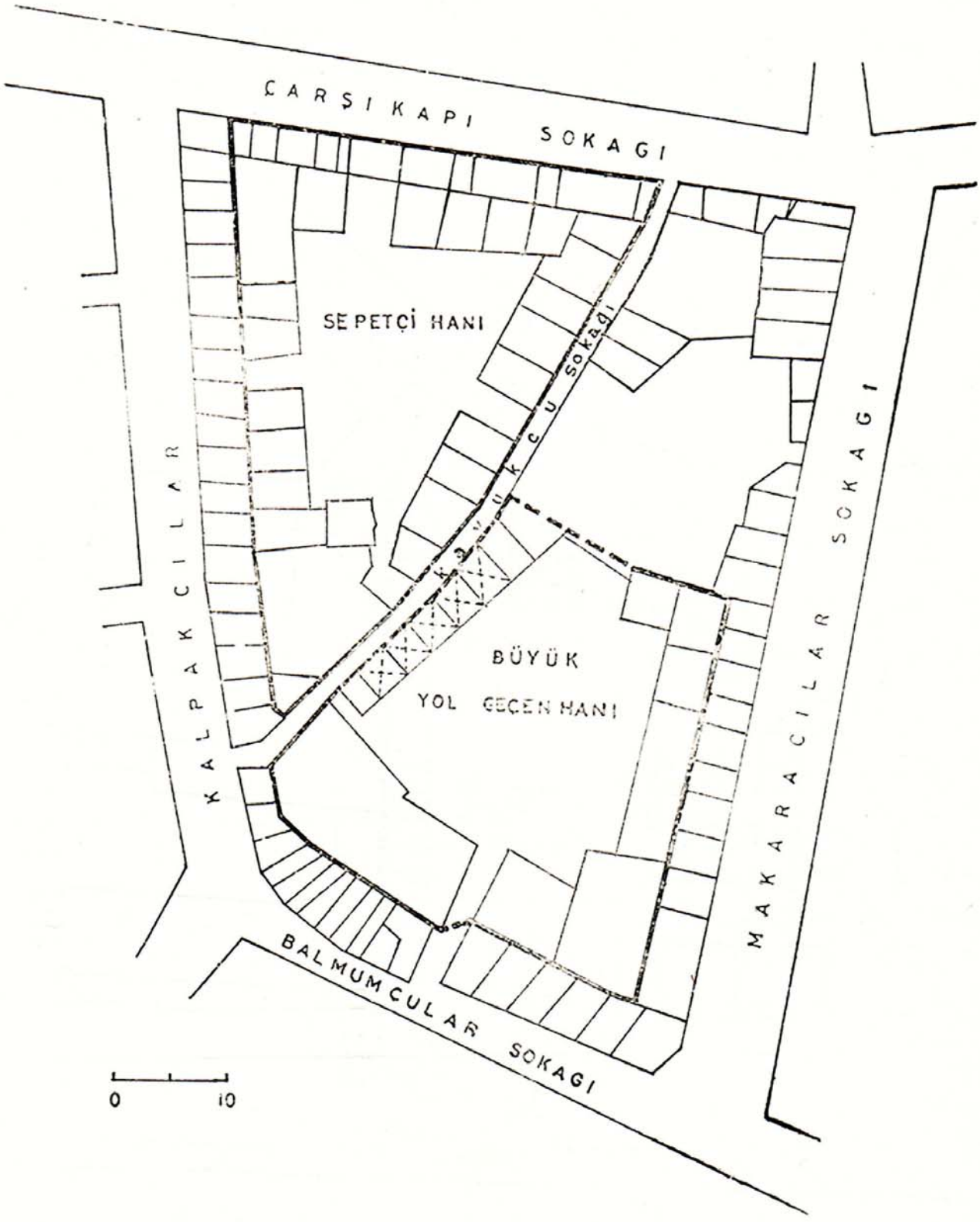

BÜYÜK ÇORAPCI HANI
FİNCANCILAR YOKUŞU
FINCANCILAR SOKAGI
MAHMUT PASA CADDESI
ÇAKMAKCILAR
0
10
1.500

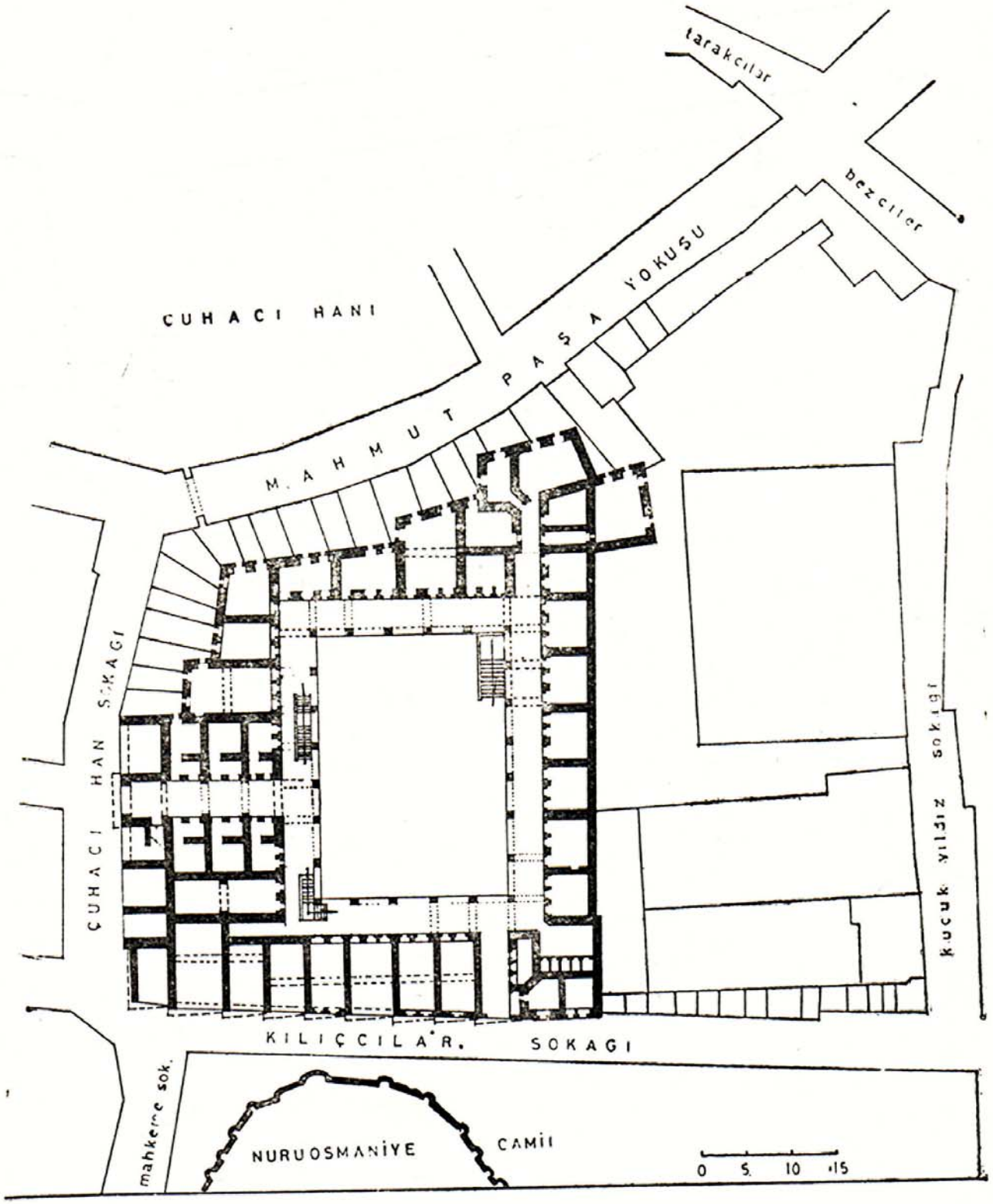

YOLGEÇEN HANI ARSASI
BUYUK SAFRAN HANI
ÇUKUR HANI
MERCAN AĞA HANI
KIZLAR AĞASI HANI
PERDAHÇILAR HANI ARSASI
YAĞLIKÇILAR
TACIRLER SOKAK
ALACA
PERDAHÇILAR
TAKKECILER
TERLIKCILER
ŞAHAFLAR
KAVAFLAR
0
10

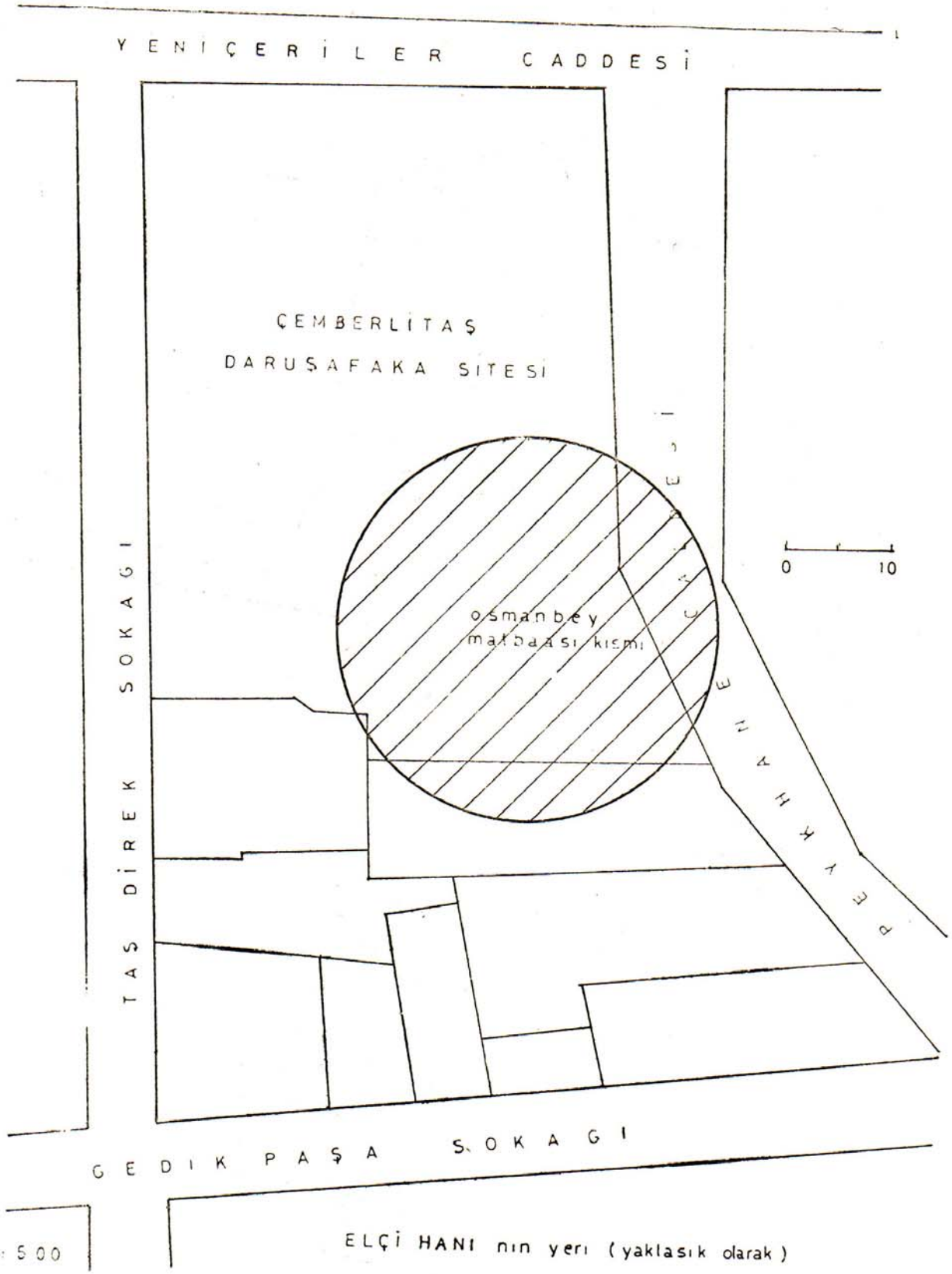

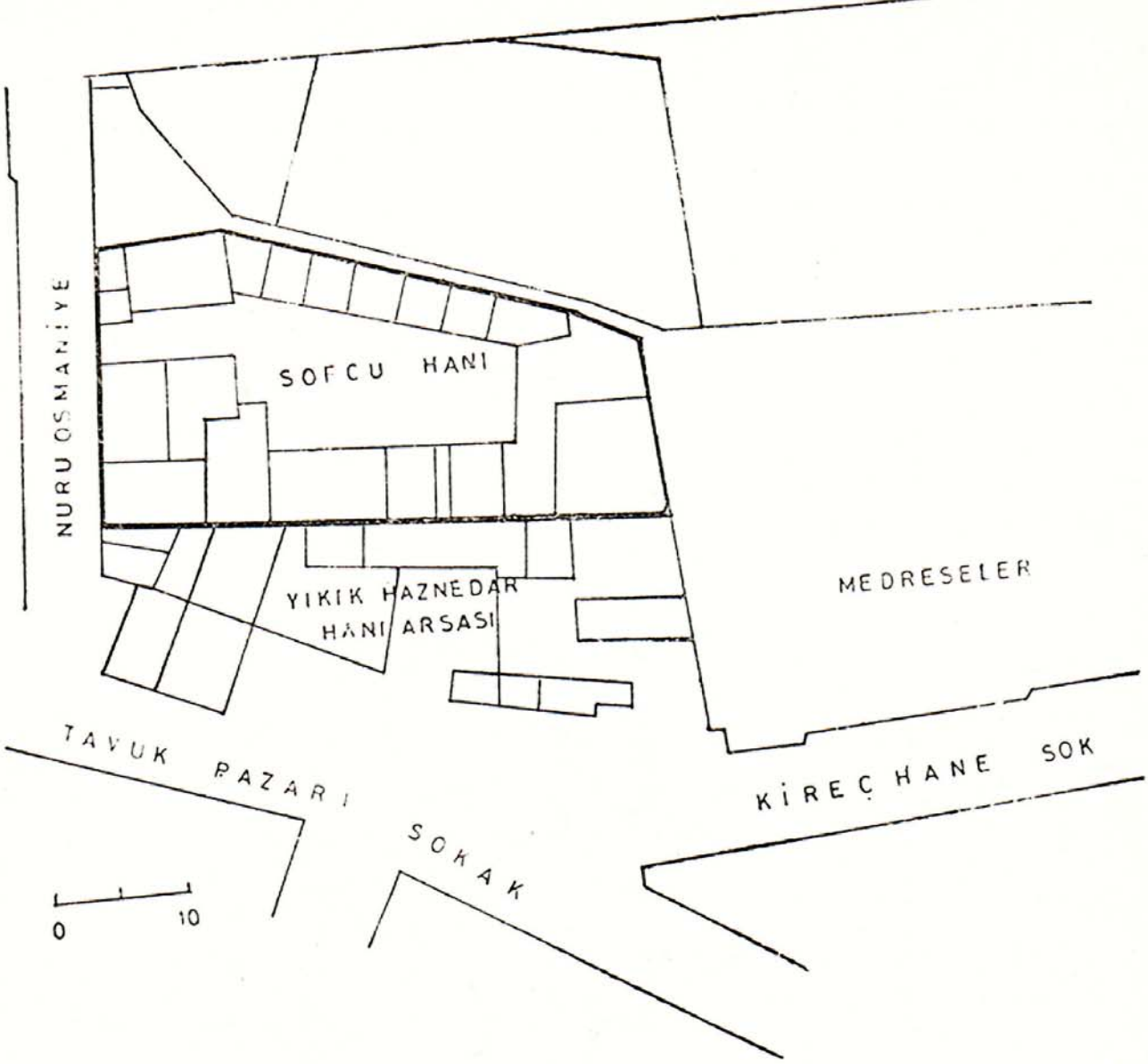
BÜYÜK VALİDE HANI

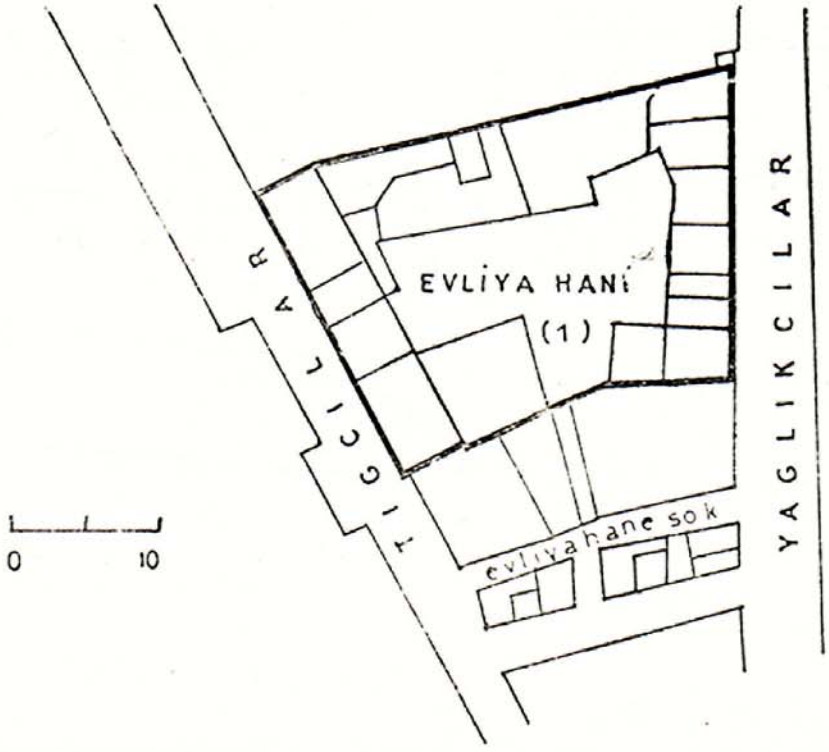

KÜRKÇÜ HANI
ÇARKÇILAR SOKAK
SANDALYECİLER SOKAGI
KUMRULU HAN
KÜÇÜK YENİ HAN
BÜYÜK YENİ HAN
ÇAKMAKCILAR YOKUŞU
0 5 10 20

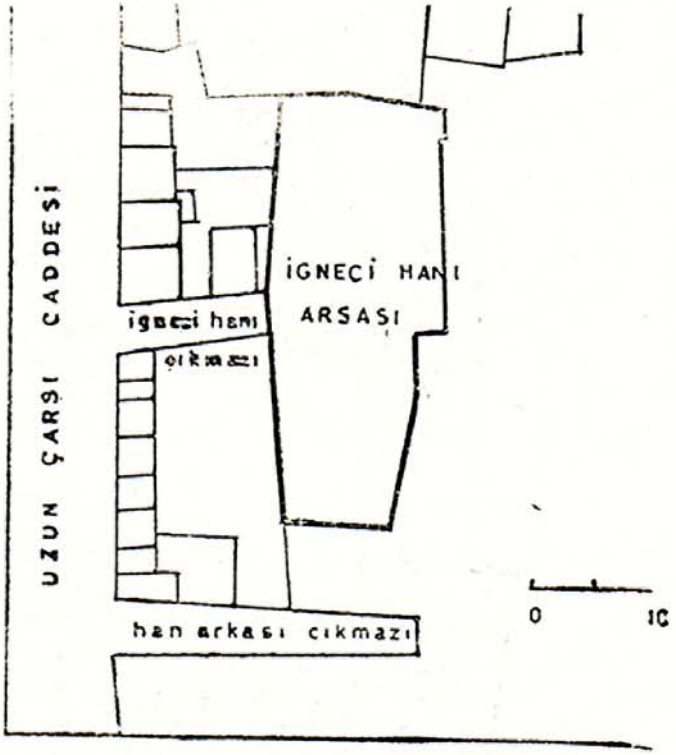

ÇARŞI KAPI SOKAGI
SEPETÇİ HANI
KUYUMCU Sokağı
KALPAKÇILAR
BÜYÜK
YOL GEÇEN HANI
MAKARACILAR SOKAGI
BALMUMCULAR SOKAGI
0
10

tarakcılar
bezciler
CUHACI HANI
M. AHMUT PAŞA YOKUŞU
ÇUHACI HAN SOKAGI
KILIÇCILAR SOKAGI
küçük yıldız sokağı
mahkeme sok.
NURUOSMANİYE CAMİİ
0 5 10 15

YENİÇERİLER CADDESİ
ÇEMBERLİTAŞ
DARUŞAFAKA SİTESİ
osmanbey
matbaası kısmı
TAŞ DİREK SOKAGI
ENAHKAYE
0
10
GEDİK PAŞA SOKAGI
1:500
ELÇİ HANI nın yeri (yaklasık olarak)

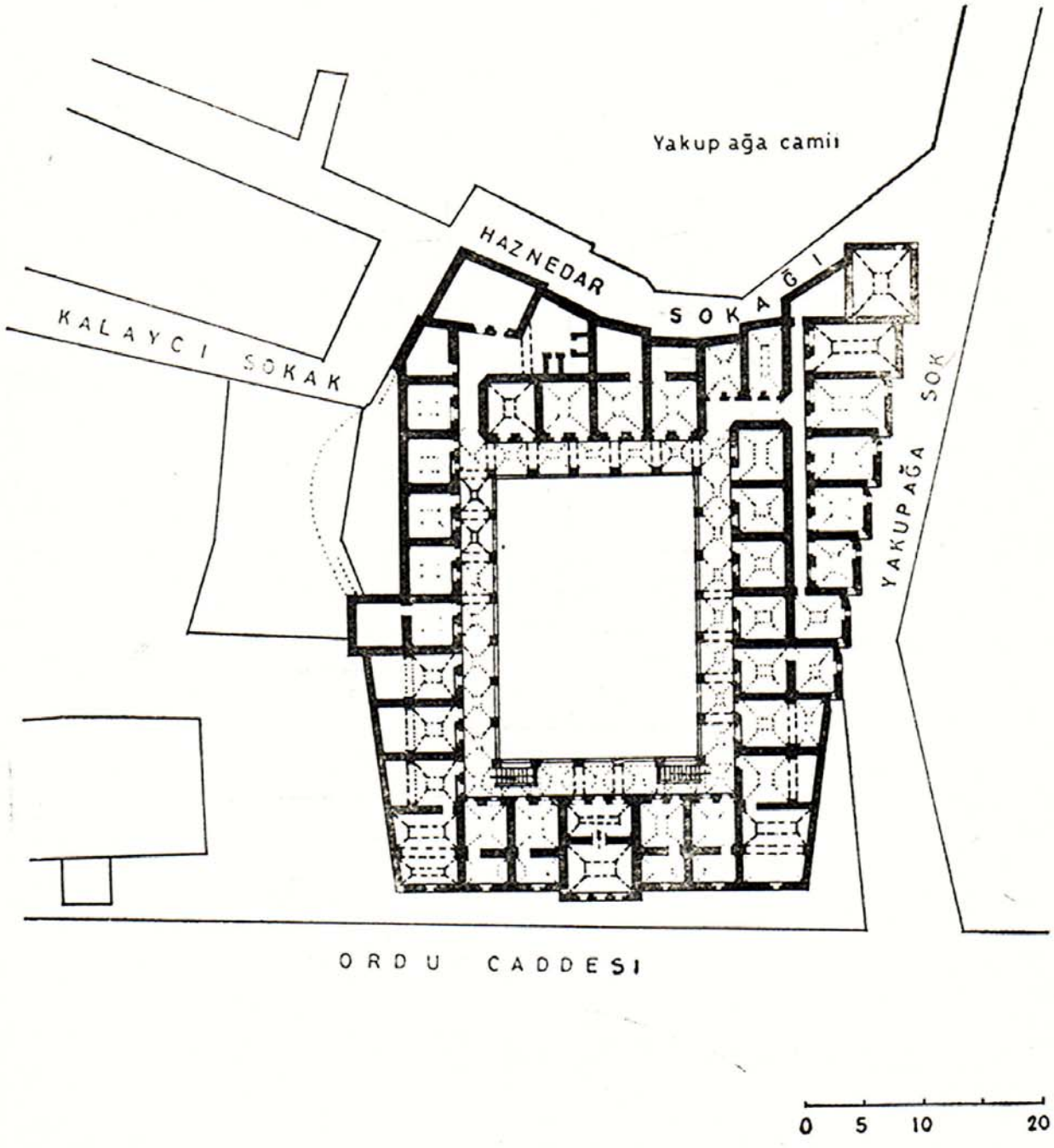

NURU OSMANİYE
SOFCU HANI
YIKIK HAZNEDAR HANI ARSASI
MEDRESELER
TAVUK PAZARI SOKAK
KİREÇ HANE SOK
0
10

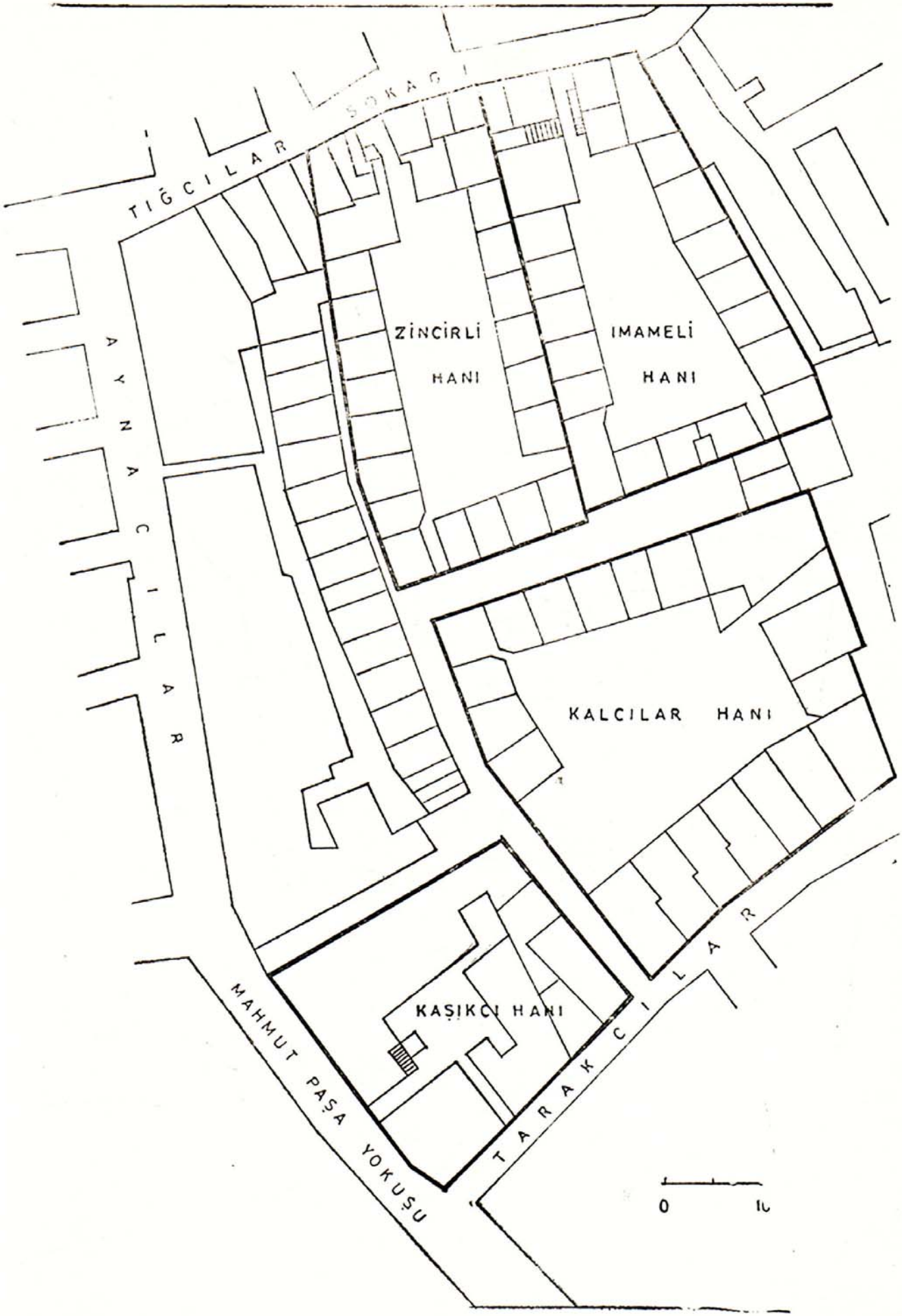

EVLİYA HANİ (1)
YAGLIKCILAR
evliya hane sok
0
10

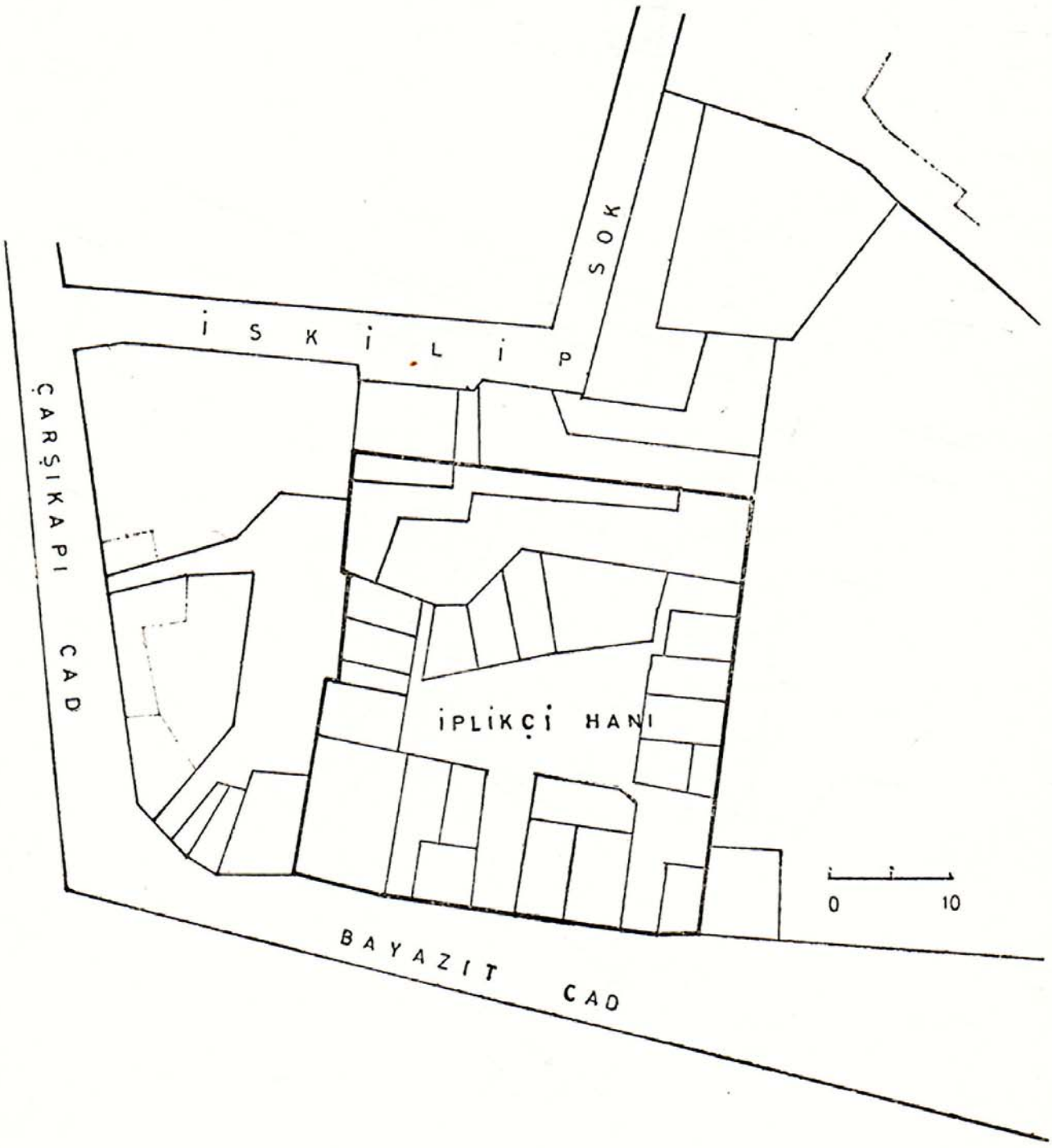

UZUN ÇARŞI CADDESİ
İGNECİ HANI
ARSAŞI
igneci hanı
çıkmazı
han arkası çıkmazı
0
10

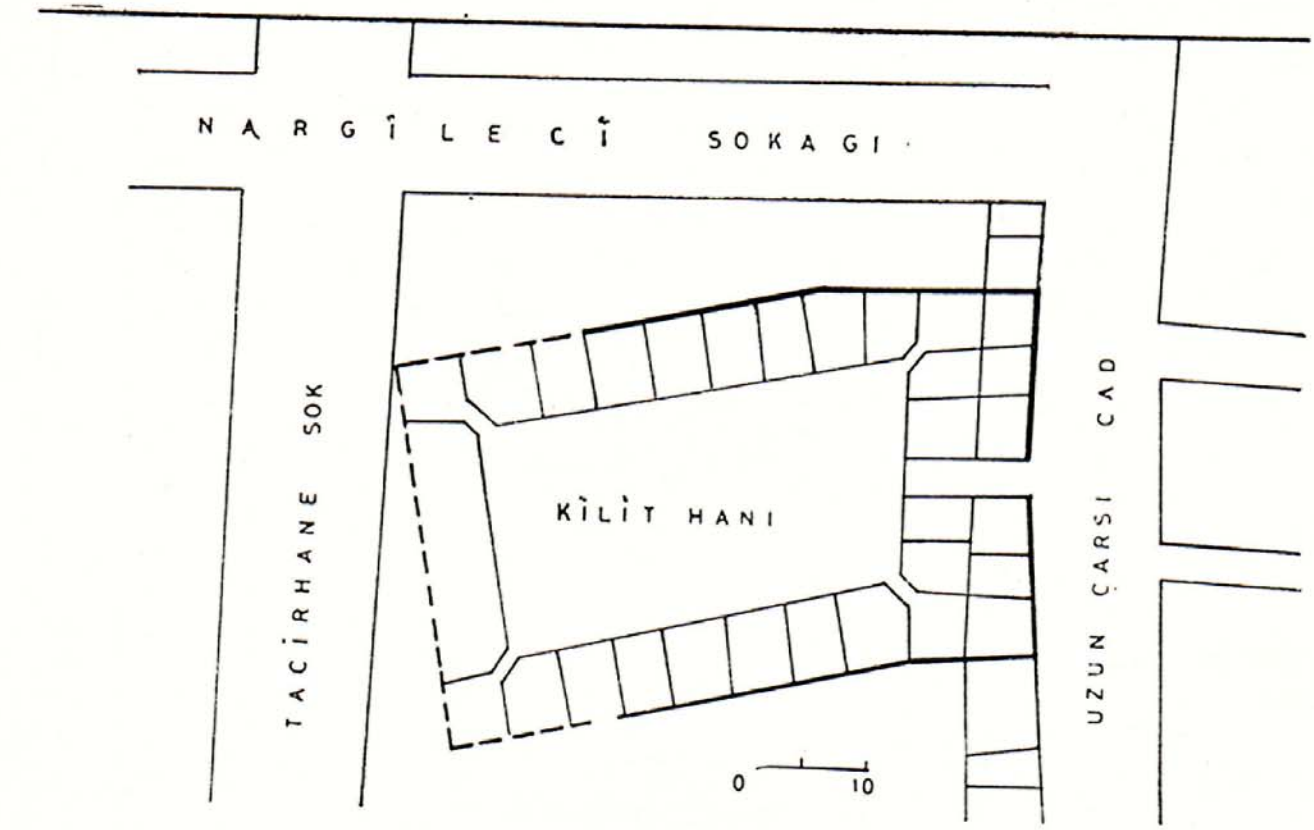
HASAN PAŞA HANI

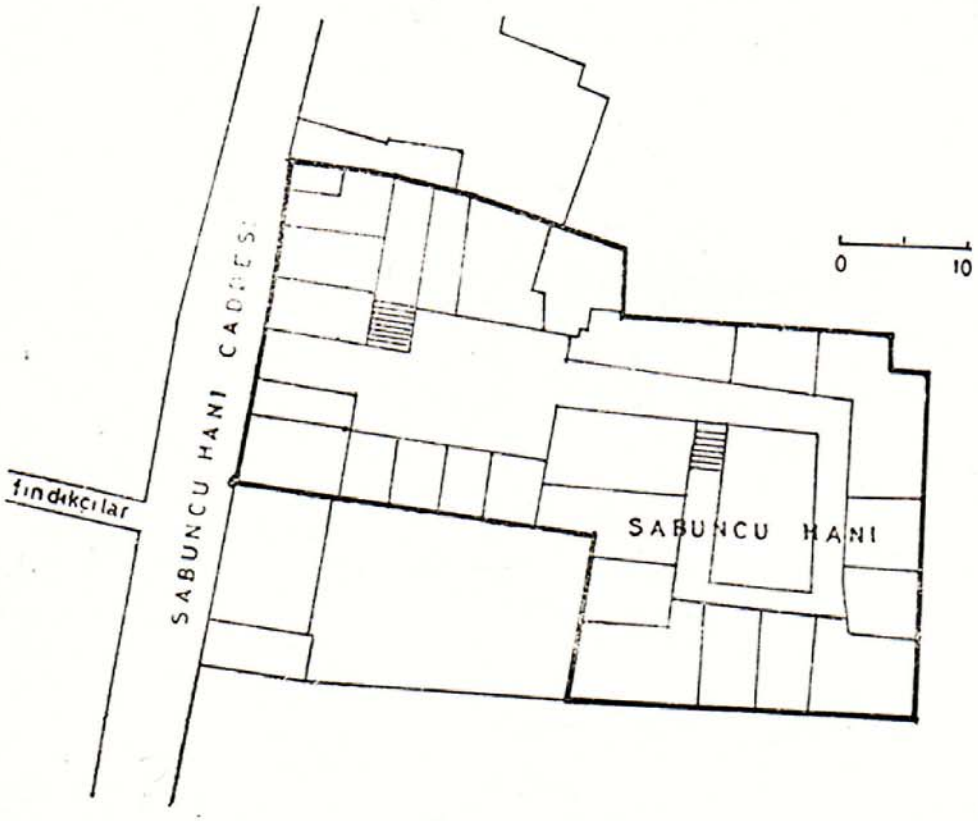
RESTİTÜSİYON

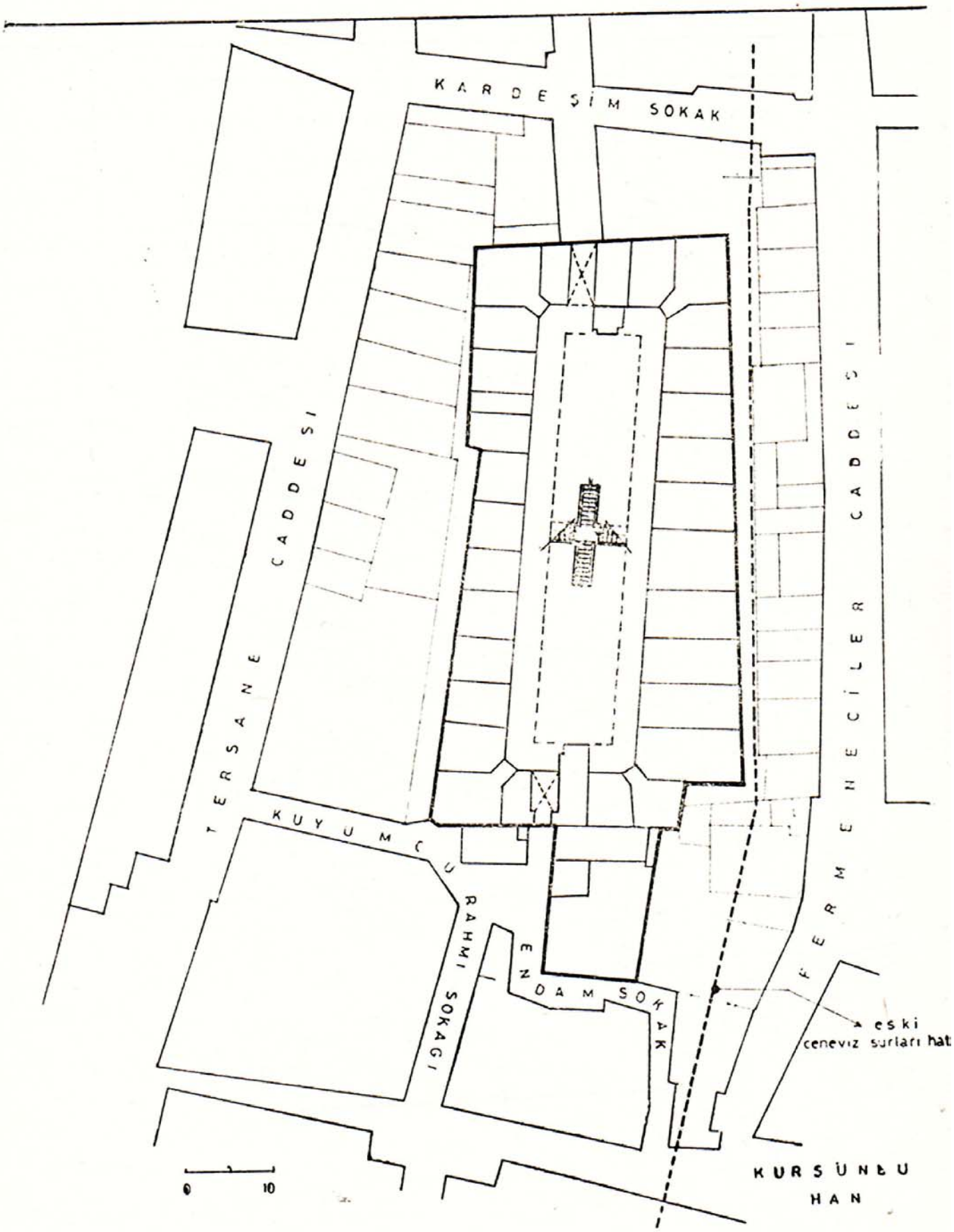

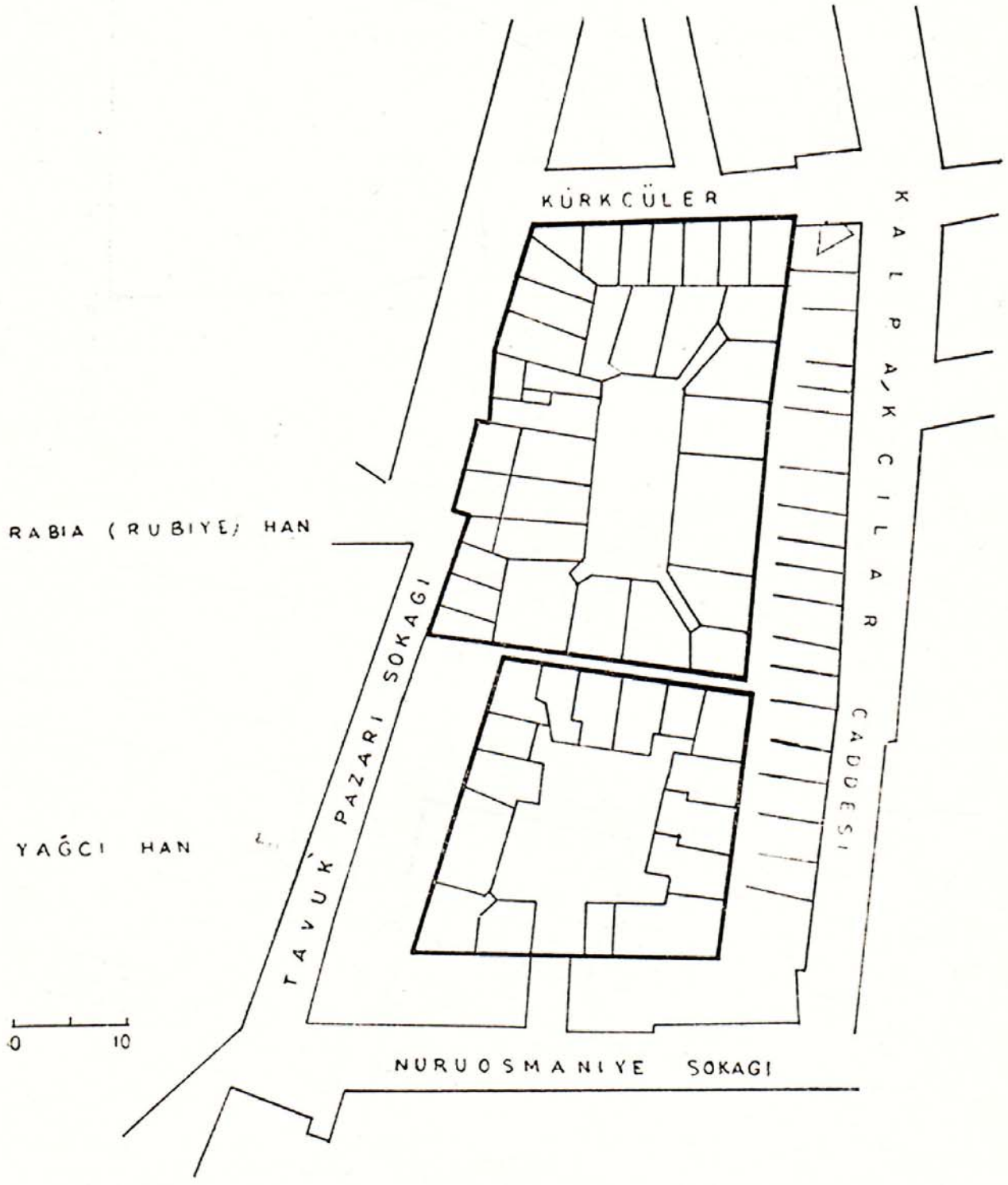

TIĞCILAR SOKAĞI
AYNACILAR
ZİNCİRLİ HANI
IMAMELİ HANI
KALCILAR HANI
KAŞIKCI HANI
MAHMUT PAŞA YOKUŞU
TARAKCILAR
0
10

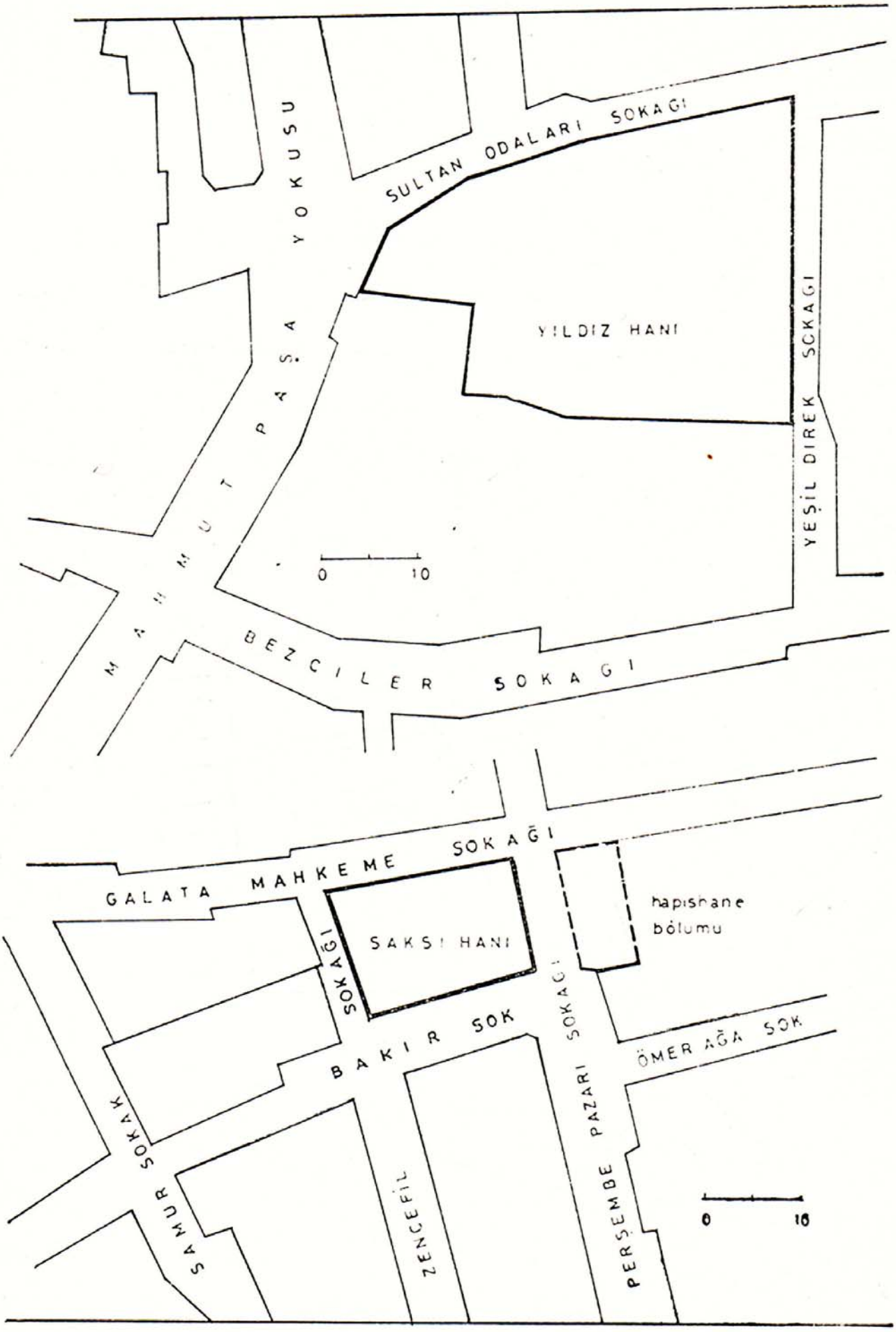

İSKİLİP SOK
ÇARŞIKAPI CAD
İPLİKÇİ HANI
0
10
BAYAZIT CAD

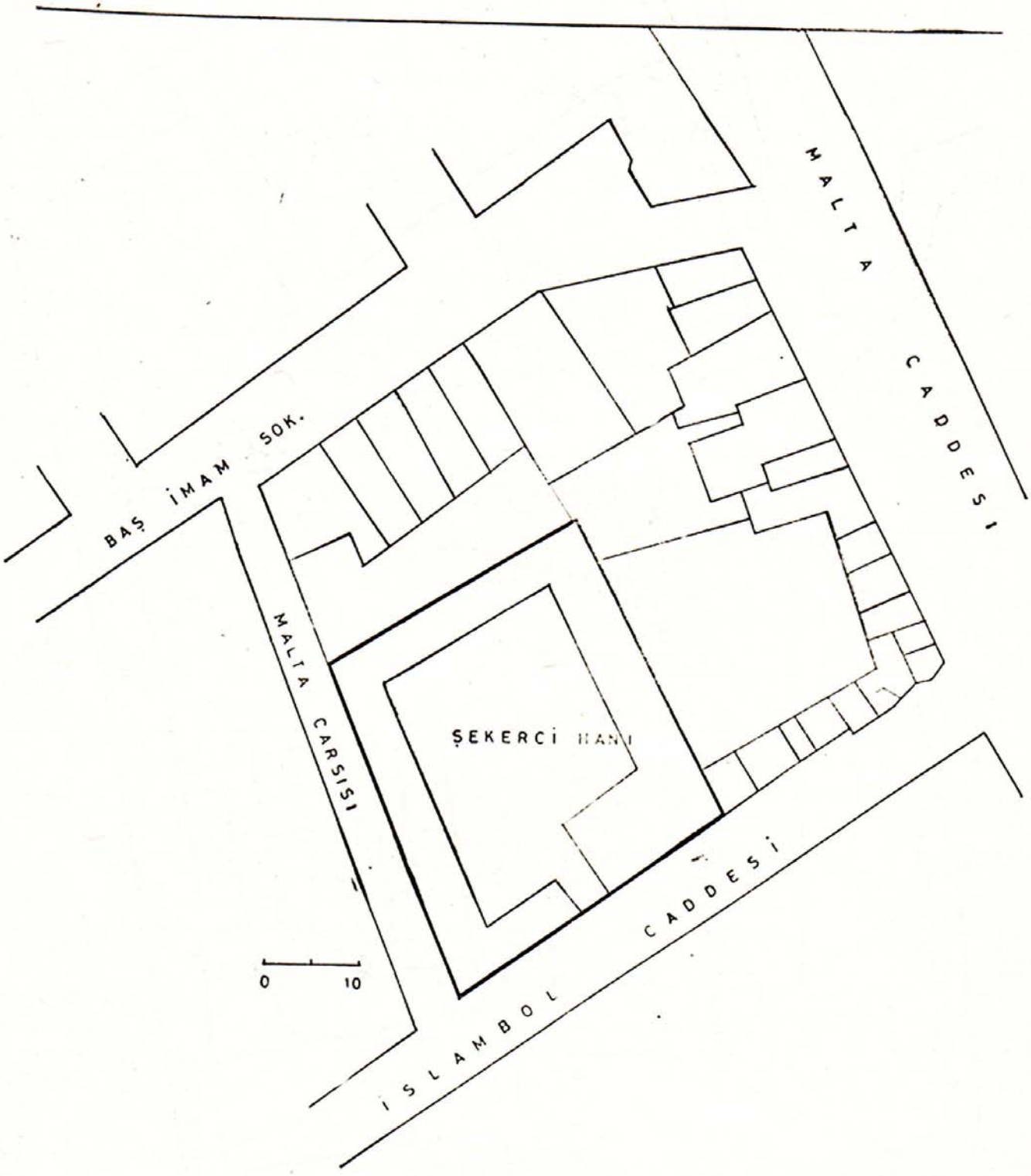

NARGİLECİ SOKAGI
TACİRHANE SOK
KİLİT HANI
UZUN ÇARSI CAD
0
10

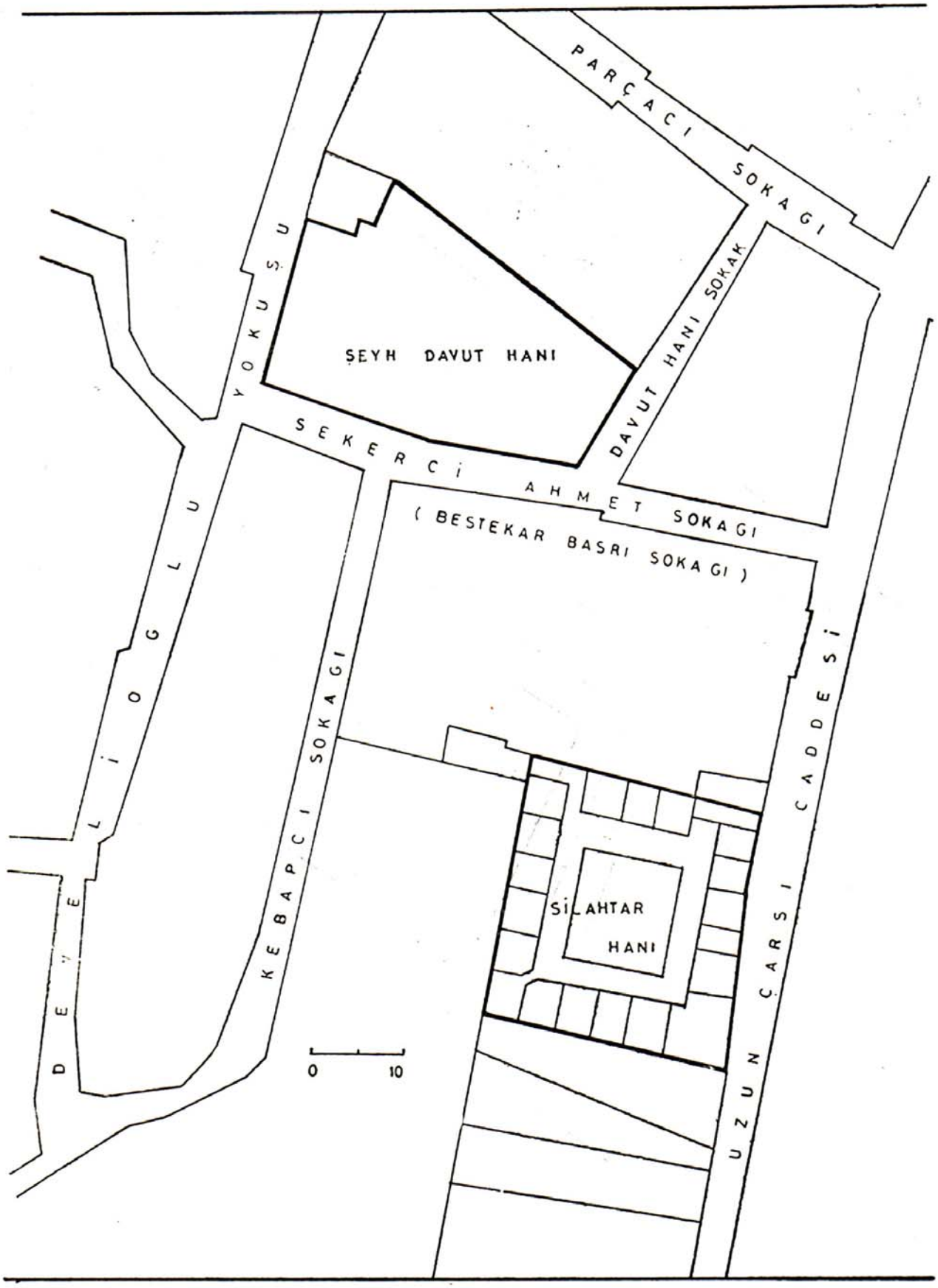

SABUNCU HANI CADDESİ
fındıkçılar
SABUNCU HANI
0
10

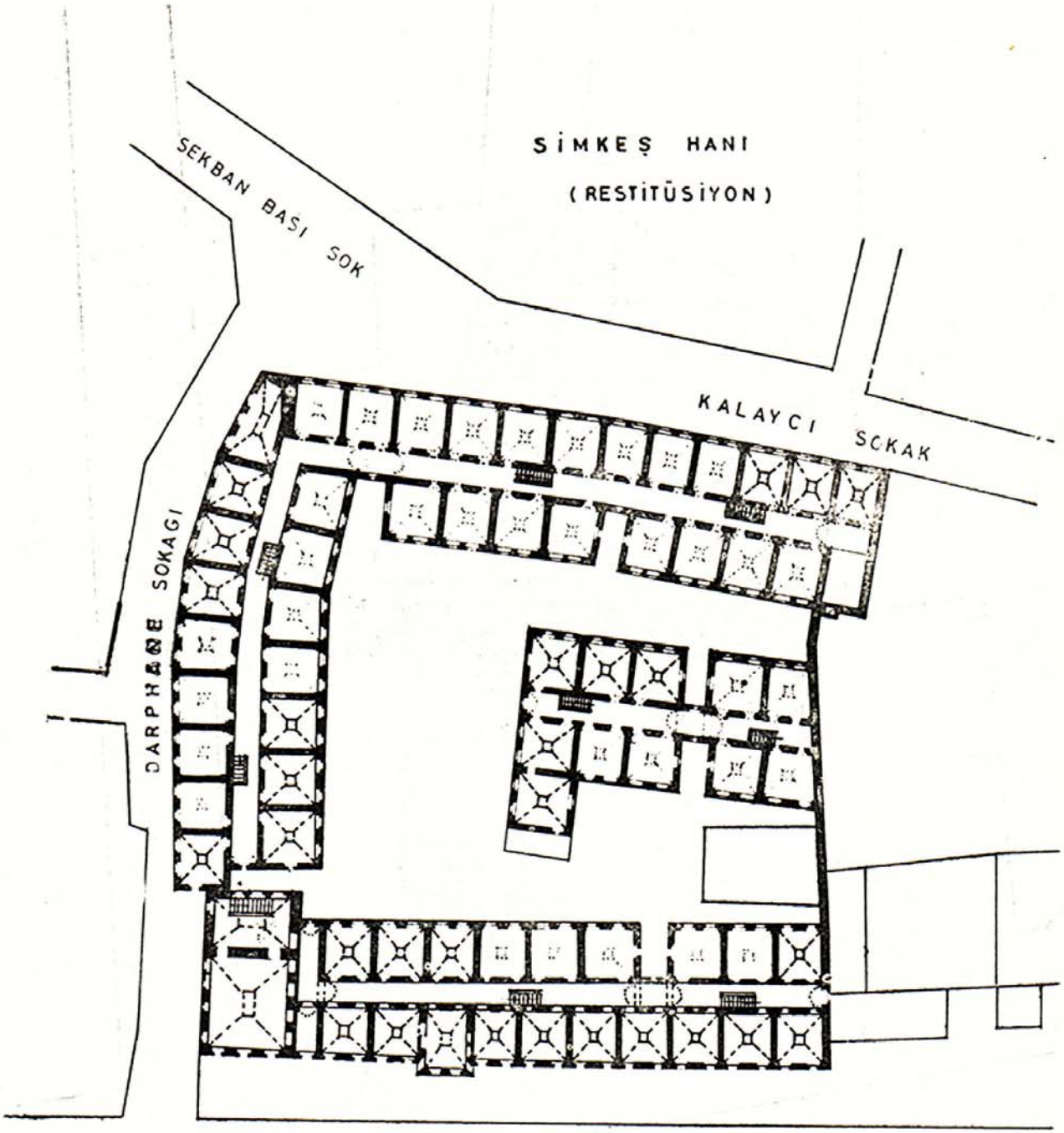

KARDEŞİM SOKAK
TERSANE CADDESİ
KUYUMCU RAHMI SOKAGI
ENDAM SOKAK
FERMENECİLER CADDESİ
eski
ceneviz surları hat
0
10
KURŞUNLU
HAN

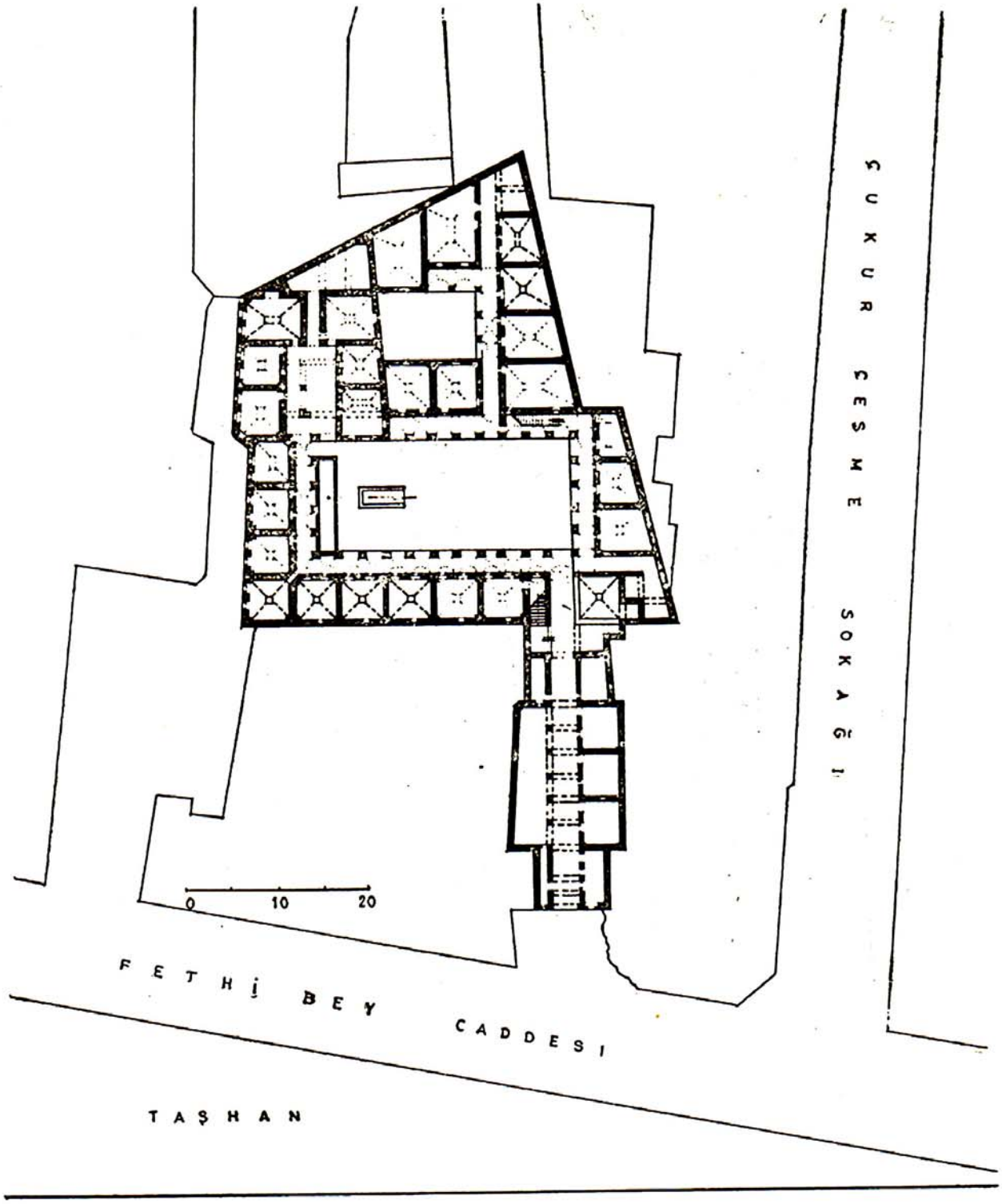

KÜRKCÜLER
KALPAKÇILAR CADDESI
RABIA (RUBIYE) HAN
TAVUK PAZARI SOKAGI
YAĞCI HAN
0
10
NURUOSMANIYE SOKAGI

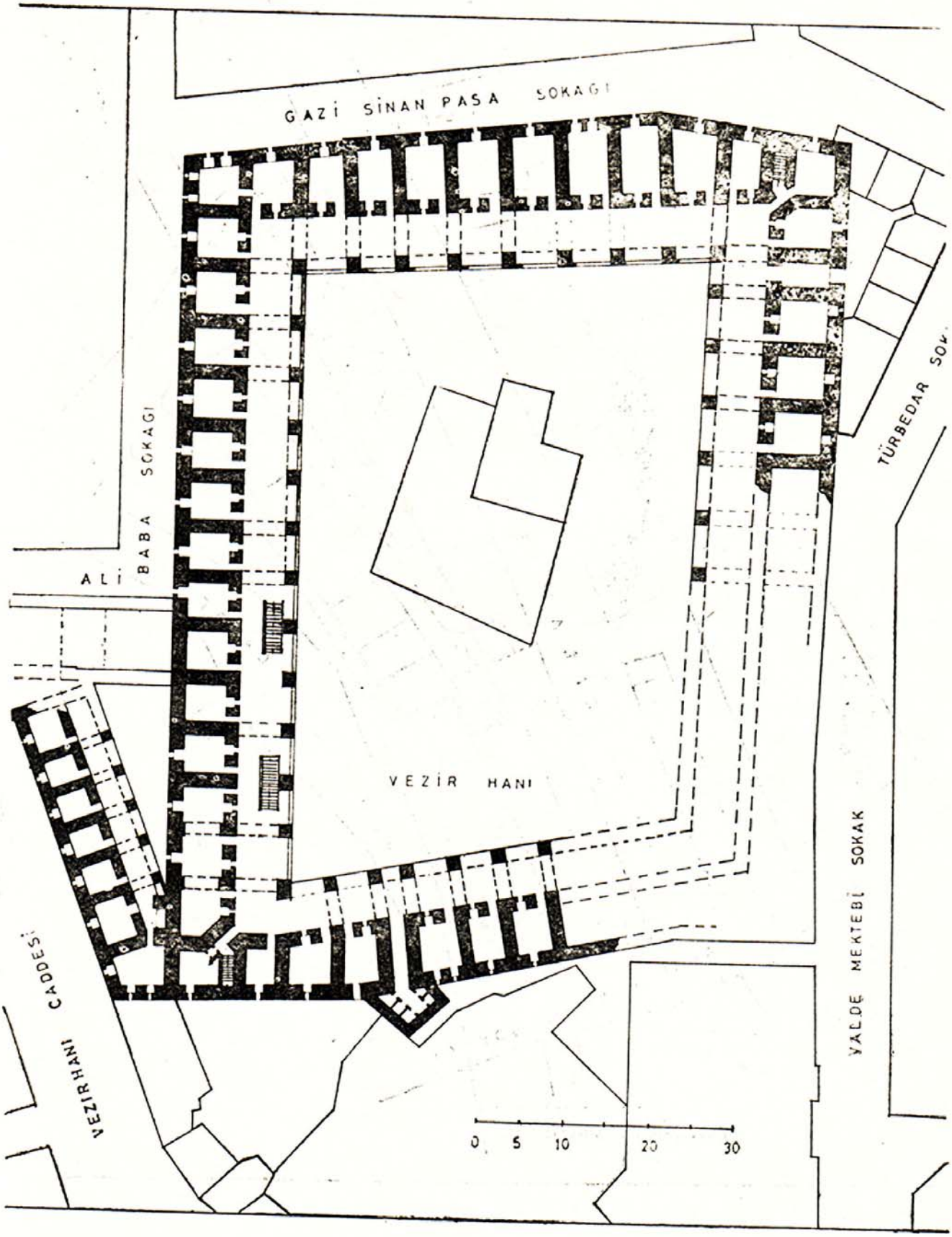

SULTAN ODALARI SOKAGI
MAHMUT PAŞA YOKUSU
YILDIZ HANI
YEŞİL DİREK SOKAGI
0
10
MAHMUT PAŞA
BEZCILER SOKAGI
GALATA MAHKEME SOKAĞI
SAKSI HANI
hapishane bölümü
SOKAĞI
BAKIR SOK
ÖMER AĞA SOK
SAMUR SOKAK
ZENCEFİL
PERŞEMBE PAZARI SOKAGI
0
10

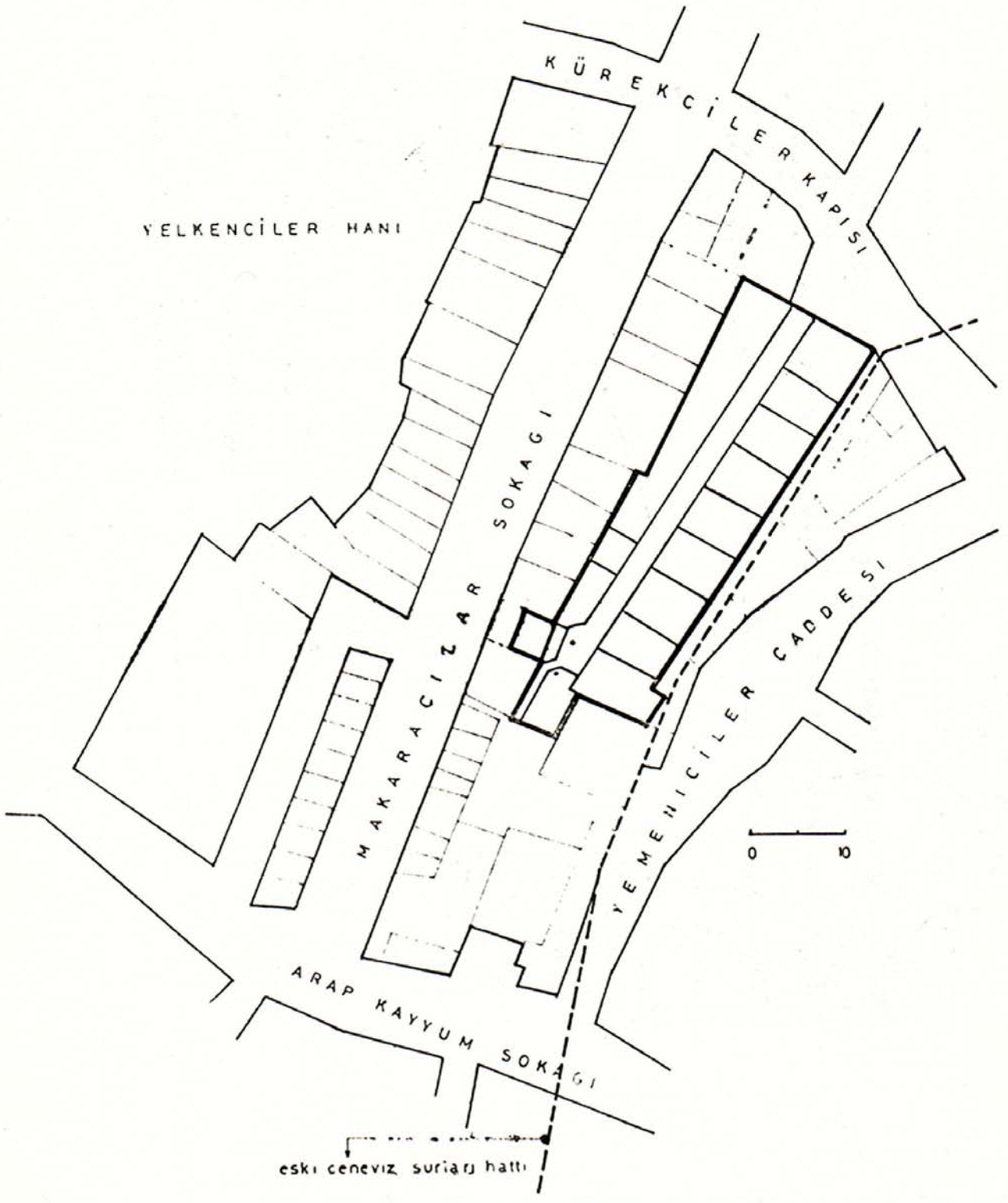

MALTA CADDESİ
BAŞ İMAM SOK.
MALTA CARSISI
ŞEKERCİ HANI
İSLAMBOL CADDESİ
0
10

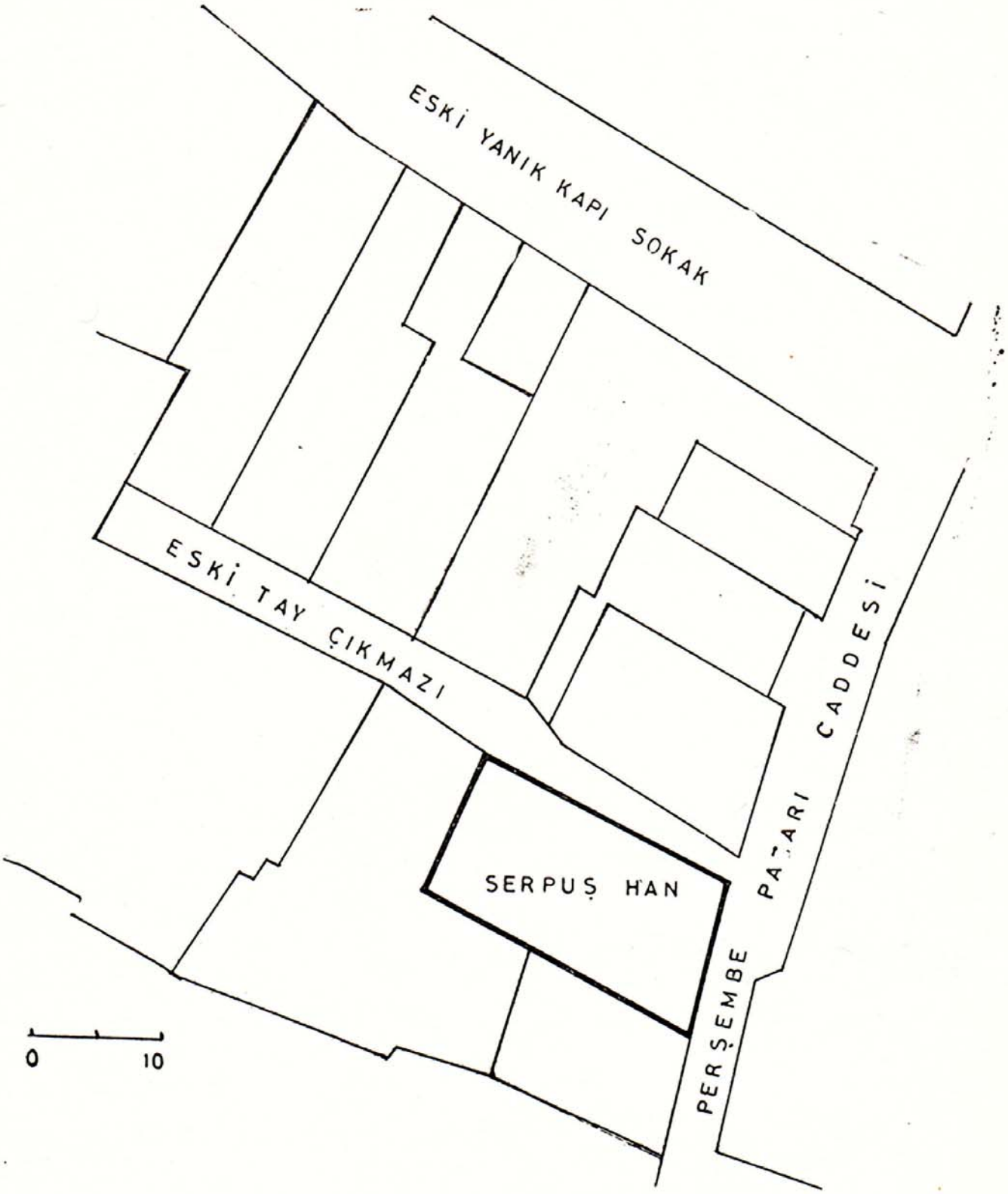

PARÇACI SOKAGI
ŞEYH DAVUT HANI
DAVUT HANI SOKAK
YOKUŞU
SEKERCİ AHMET SOKAGI
(BESTEKAR BASRI SOKAGI)
DELİOĞLU
KEBAPCI SOKAGI
SİLAHTAR HANI
UZUN ÇARSI CADDESİ
0
10

SİMKEŞ HANI
(RESTİTÜSİYON)
SEKBAN BAŞI SOK
KALAYCI SOKAK
DARPHANE SOKAGI

ÇUKUR ÇEŞME SOKAĞI
0
10
20
FETHİ BEY CADDESİ
TAŞHAN

GAZİ SİNAN PAŞA SOKAĞI
ALİ BABA SOKAĞI
TÜRBEDAR SOK.
VEZİR HANI
VEZİRHANİ CADDESİ
VALDE MEKTEBİ SOKAK
0 5 10 20 30

KÜREKCİLER KAPISI
YELKENCİLER HANI
MAKARACIZAR SOKAGI
YEMENICILER CADDESI
0
10
ARAP KAYYUM SOKAGI
eski ceneviz suriarj hattı

ESKİ YANIK KAPI SOKAK
ESKİ TAY ÇIKMAZI
SERPUŞ HAN
PERŞEMBE PAZARI CADDESİ
0
10

FOTOĞRAFLAR

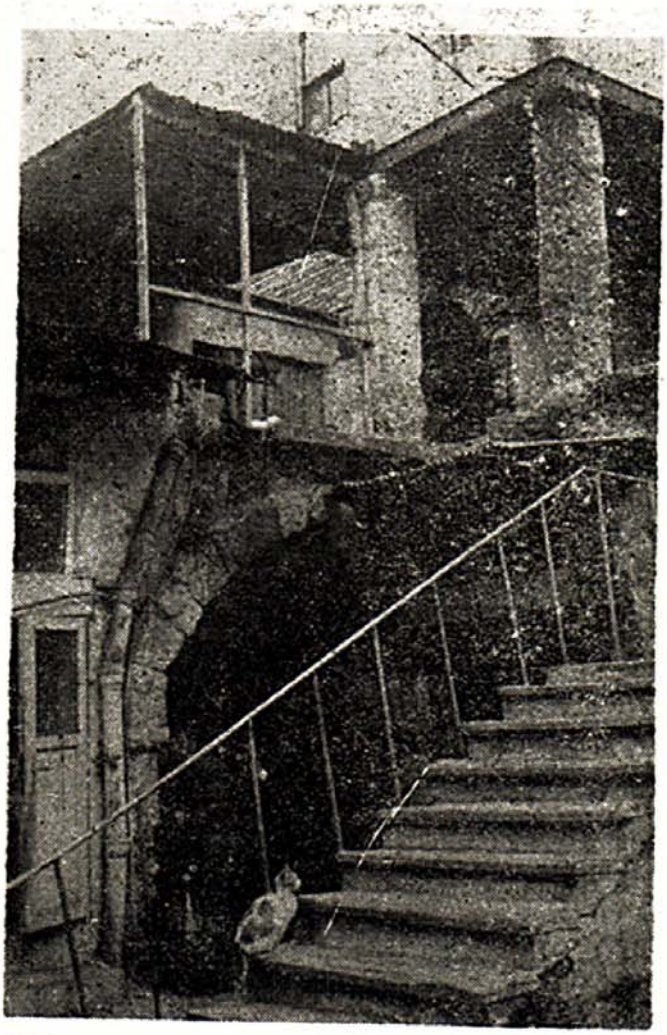
1 — Ali Paşa Hanı (1)

2 — Ali Paşa Hanı (1)

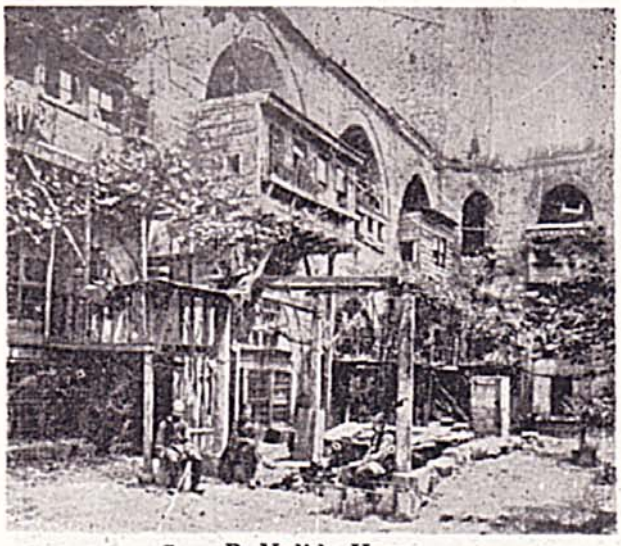
3 — Balkapanı Hanı

4 — Baltacı Münheddim Hanı

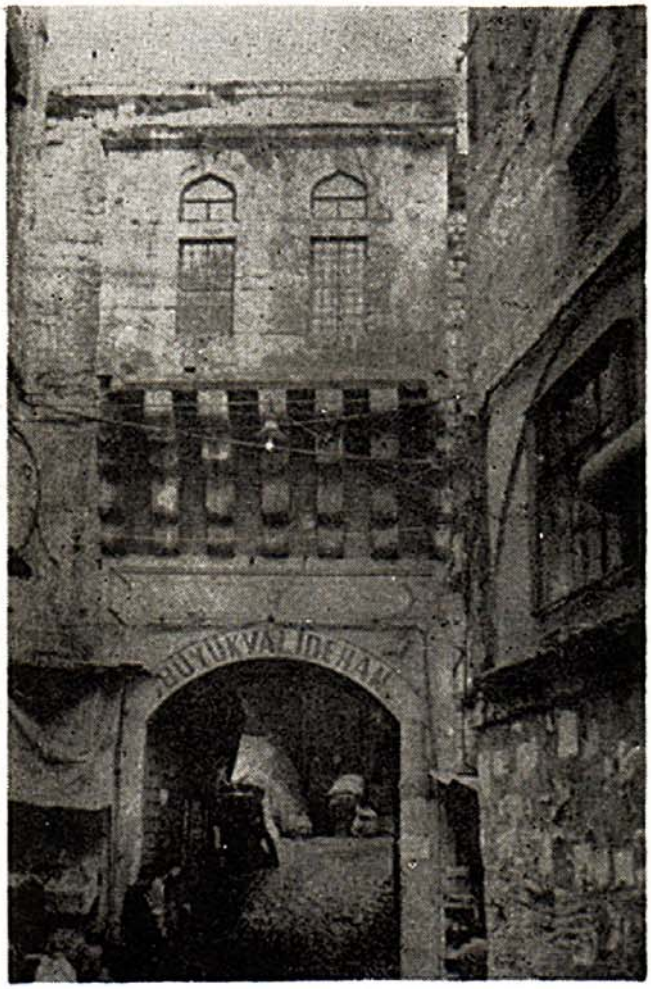
5 — B. Valide Hanı

7 — B. Valide Hanı

6 — B. Valide Hanı

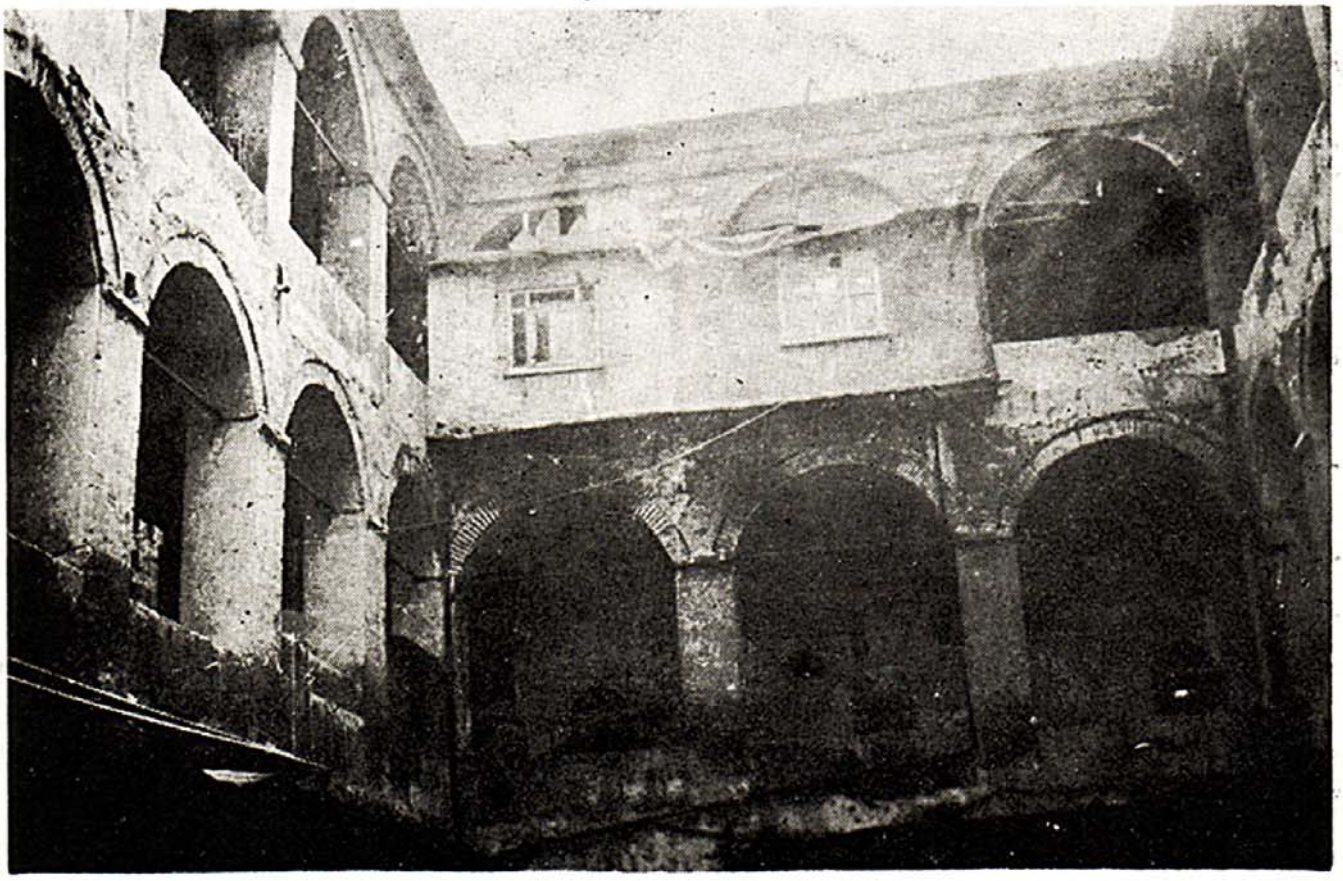

8 — B. Valide Hanı

9 — Büyük Yeni Han

10 — Büyük Yeni Han

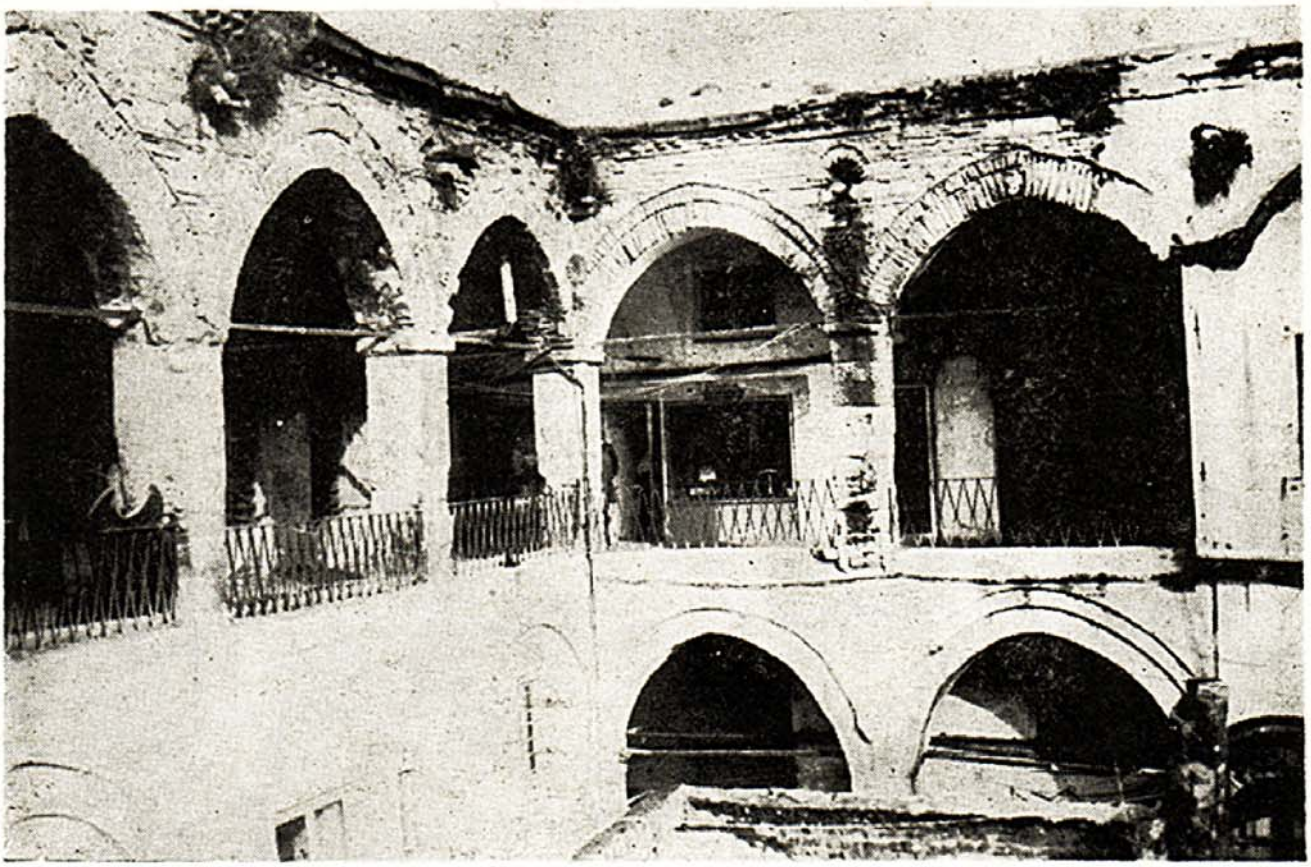

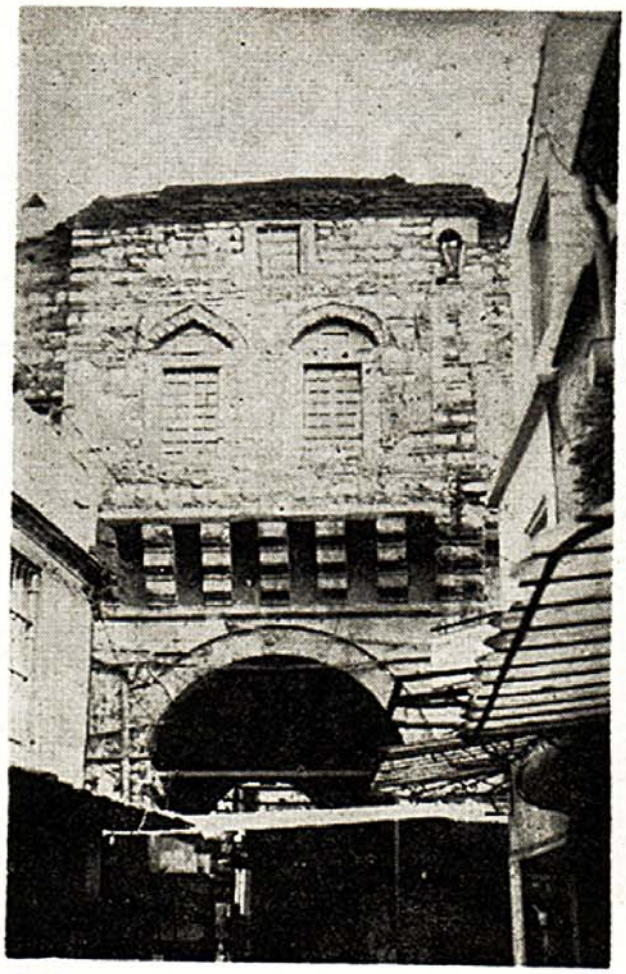
11 — Büyük Yeni Han

12 — Cebeci Hanı

13 — Cuhacı Han

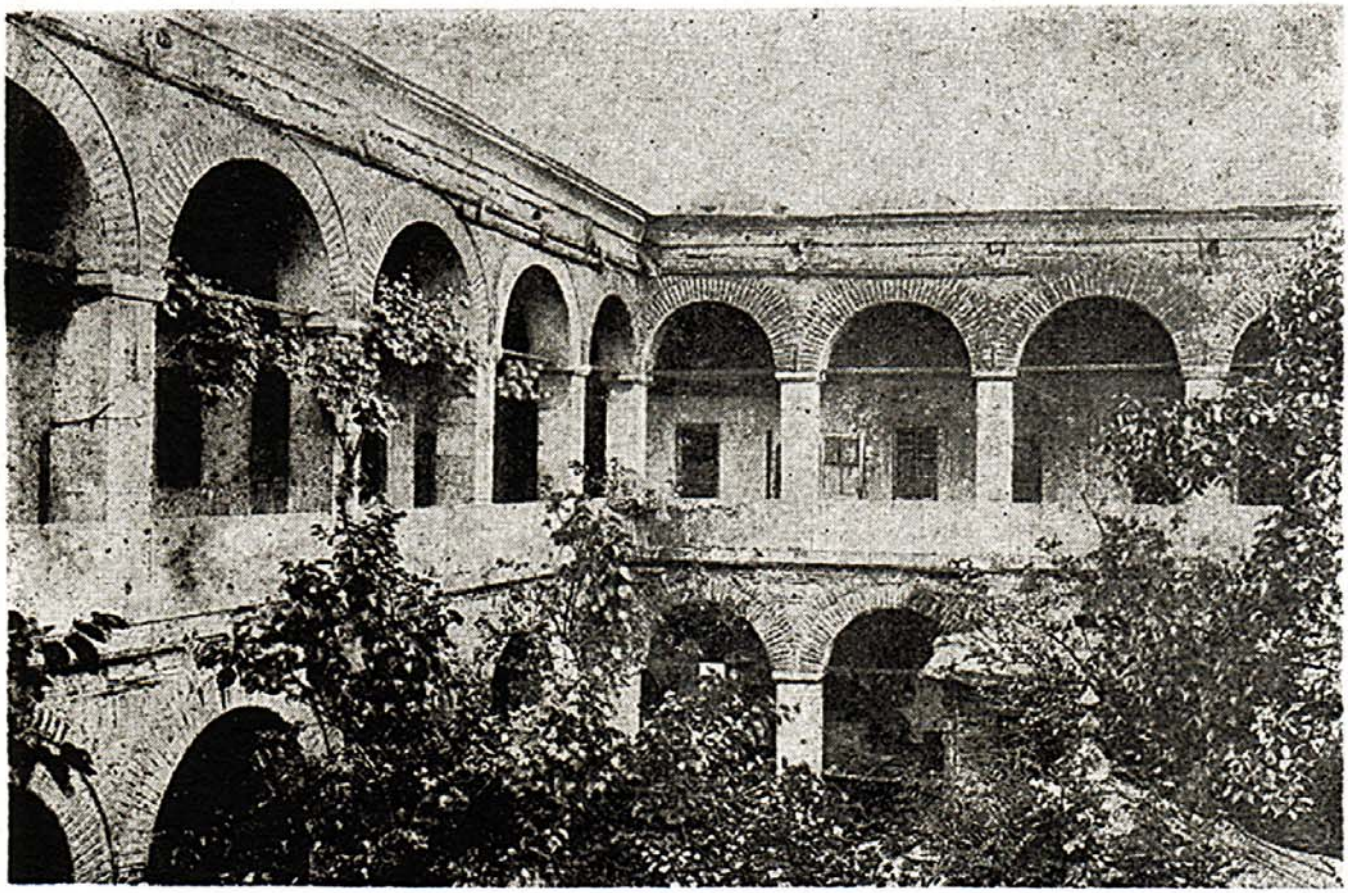
14 — Cuhacı Han:

15 — Hasan Paşa Hanı

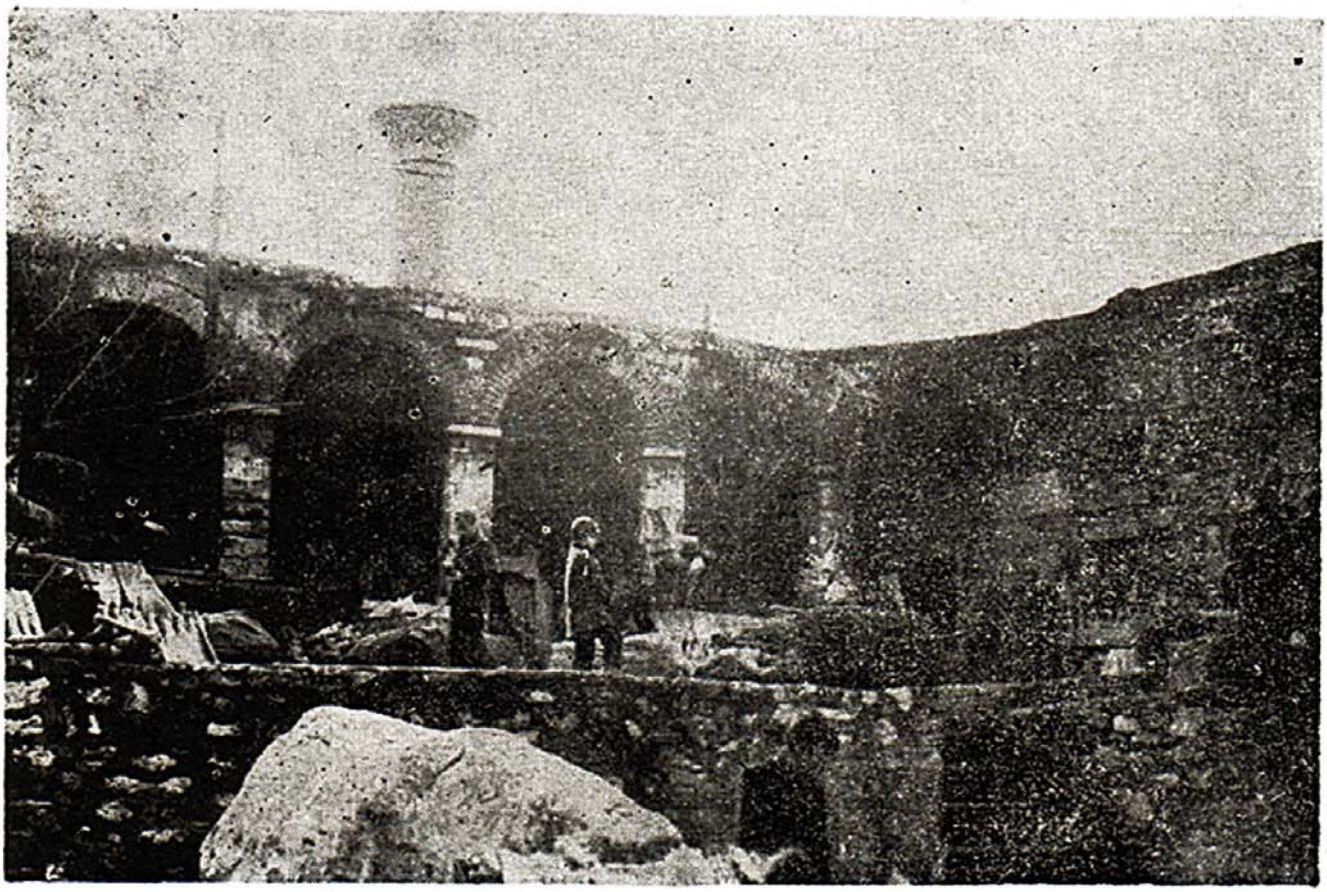
16 — Hasan Paşa Hanı

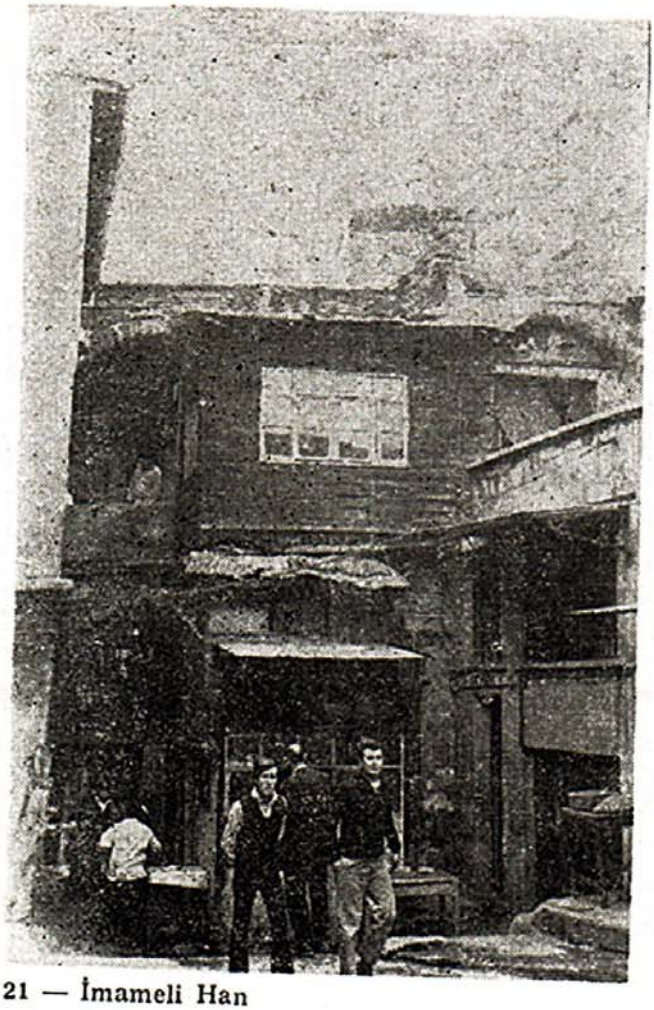

17 — Hasan Paşa Hanı

18 — Hasan Paşa Hanı

21 — İmameli Han

20 — Haznedar Hanı

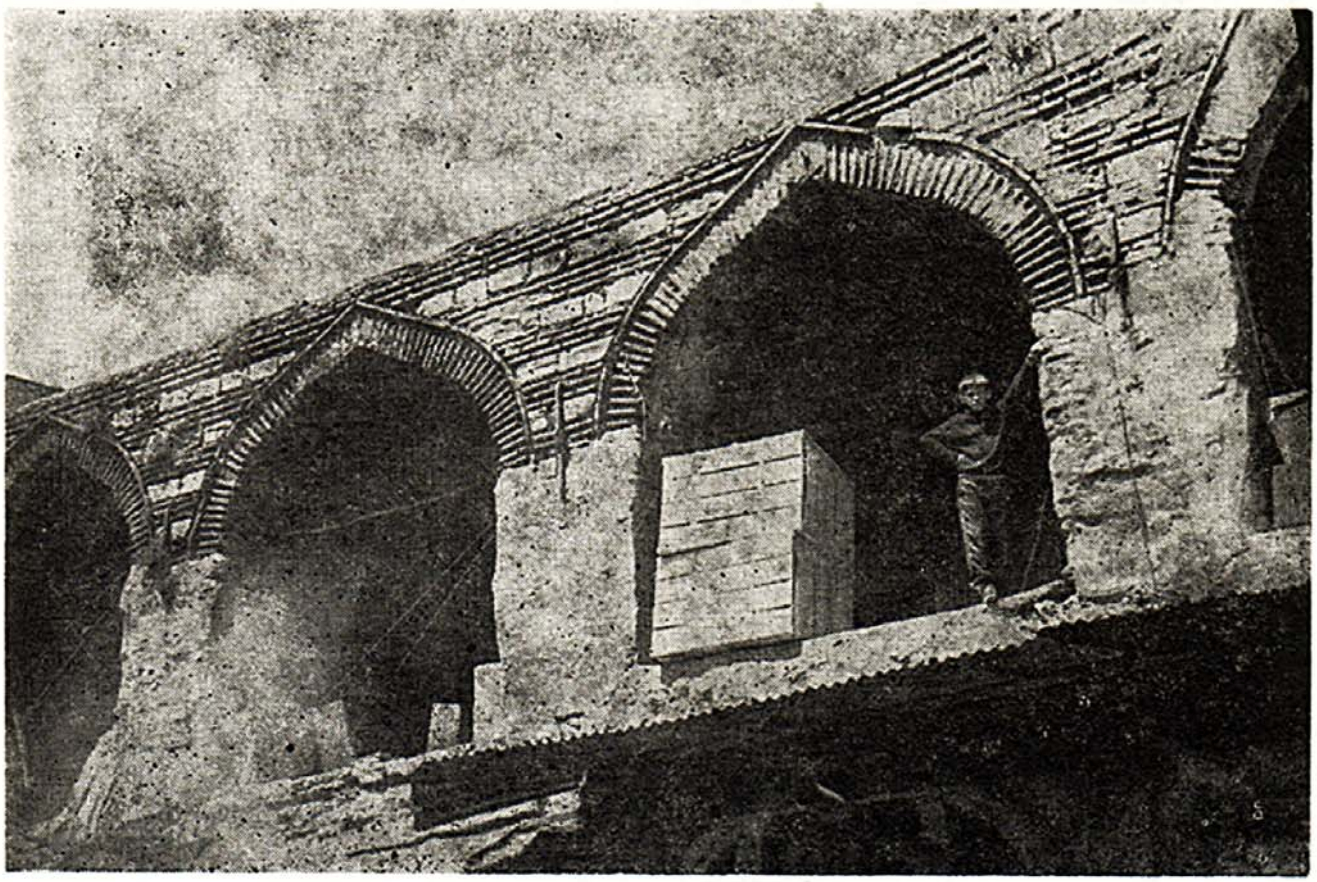

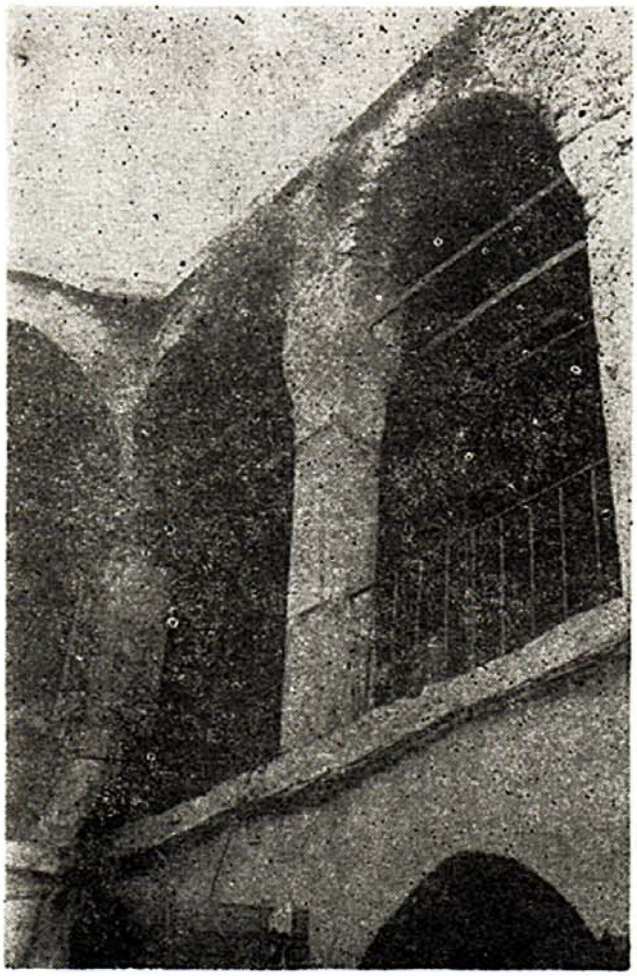
22 — Kalcılar Hanı

23 — Kaşıkçı Hanı

24 — Kilithanı

25 — Kızlar Ağası Hanı

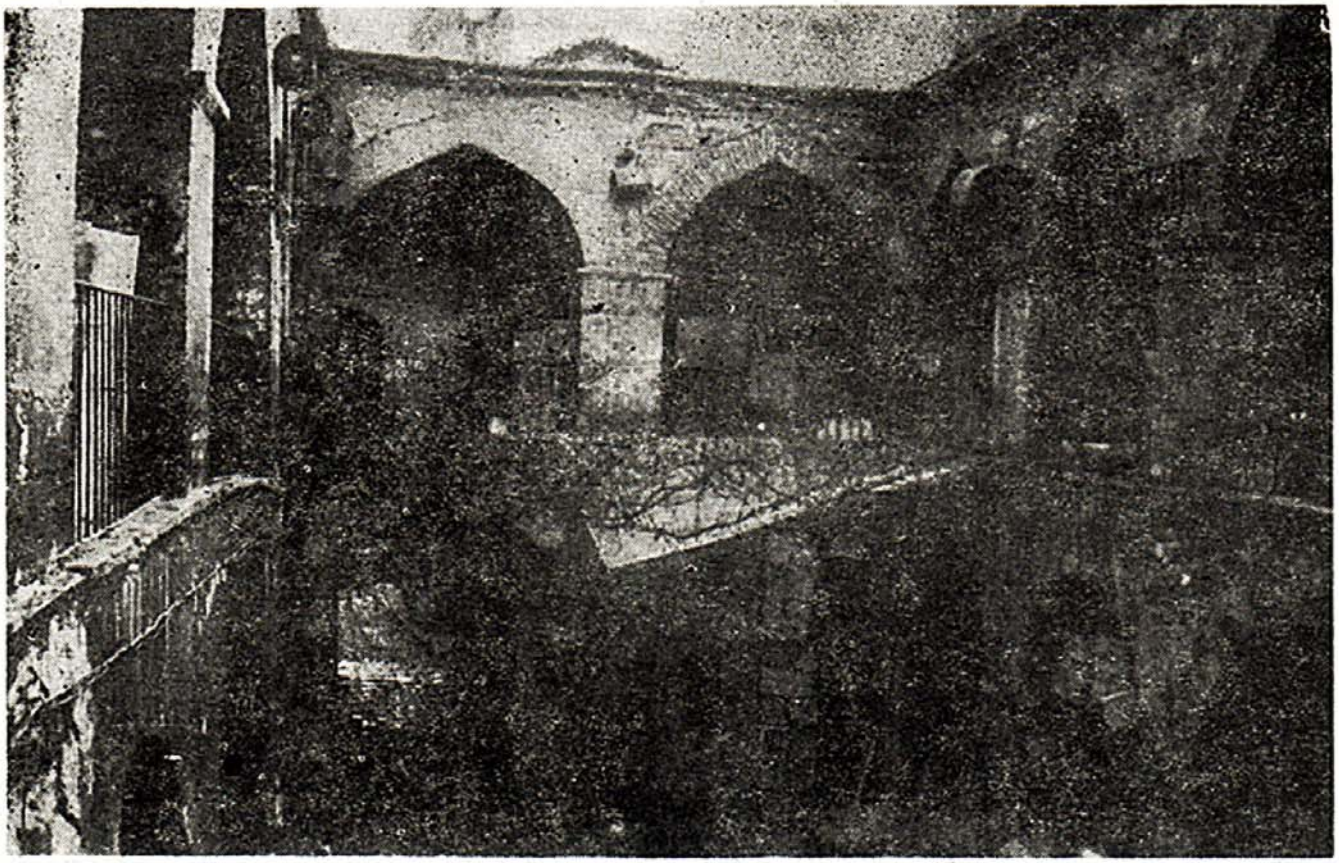

26 — Kumrulu Han

27 — Kurşunlu Han

28 — Kurşunlu Han

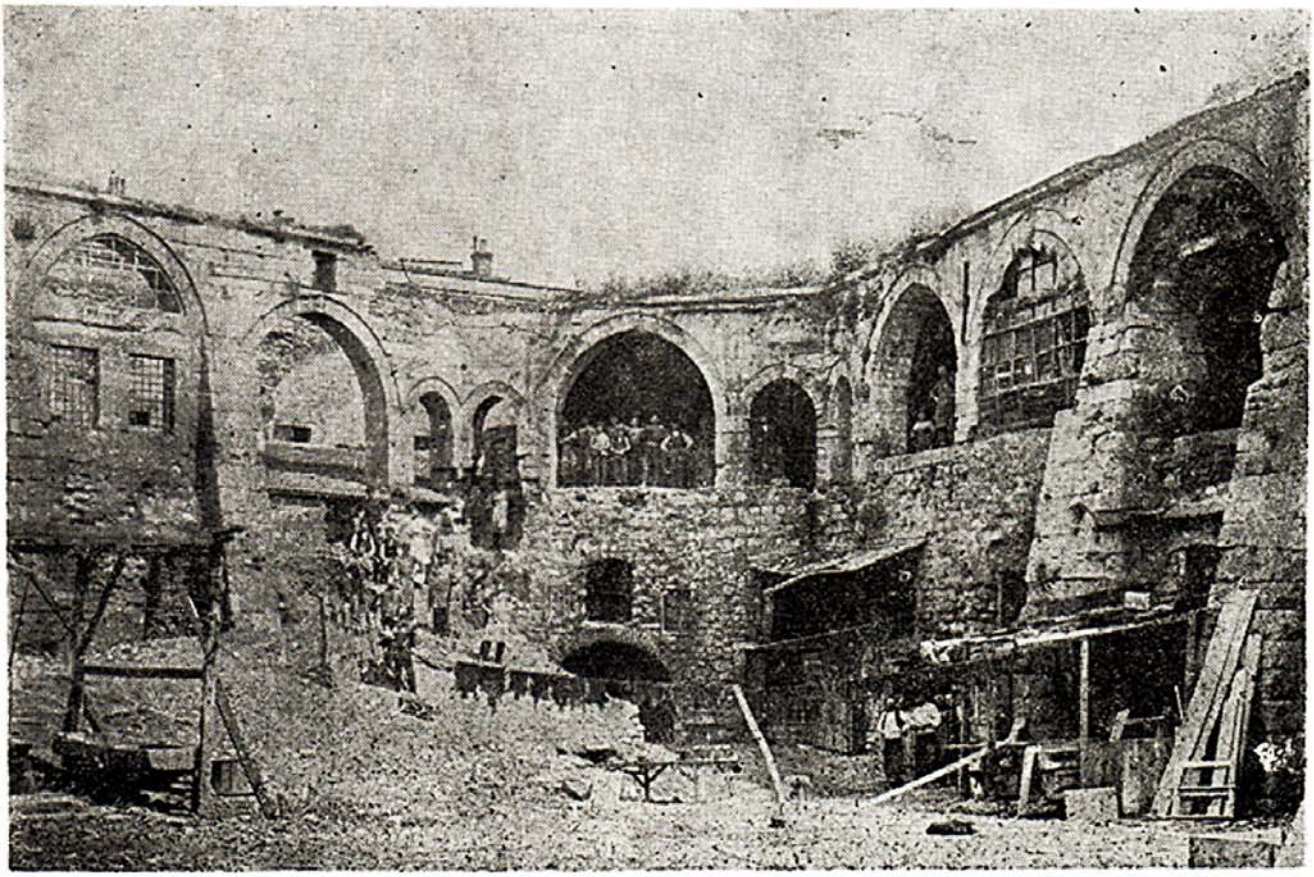

29 — Küçük Yeni Han

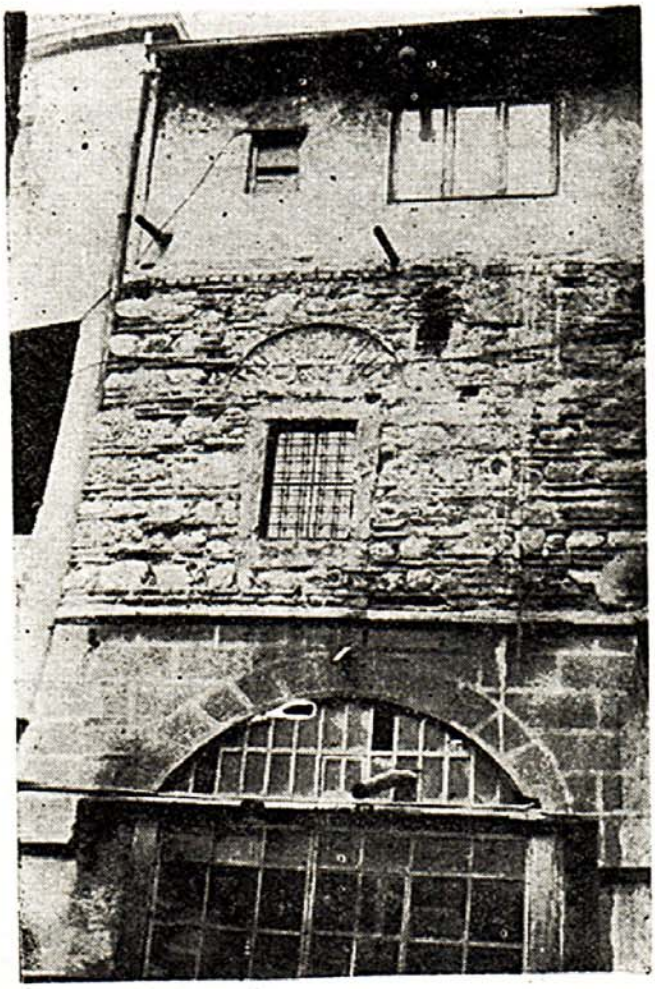
30 — Kürkcü Hanı

31 — Kürkçü Hanı

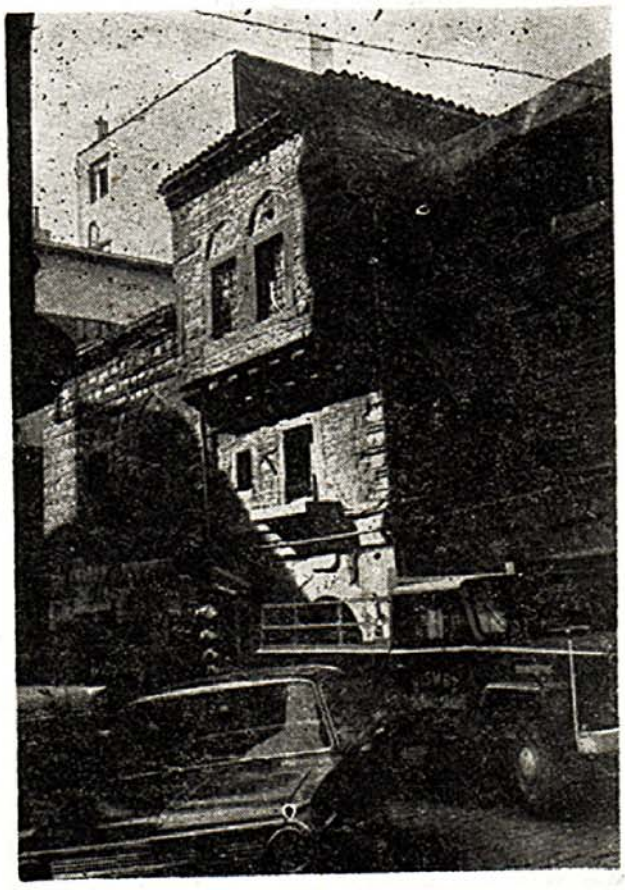
32 — Leblebici Hanı

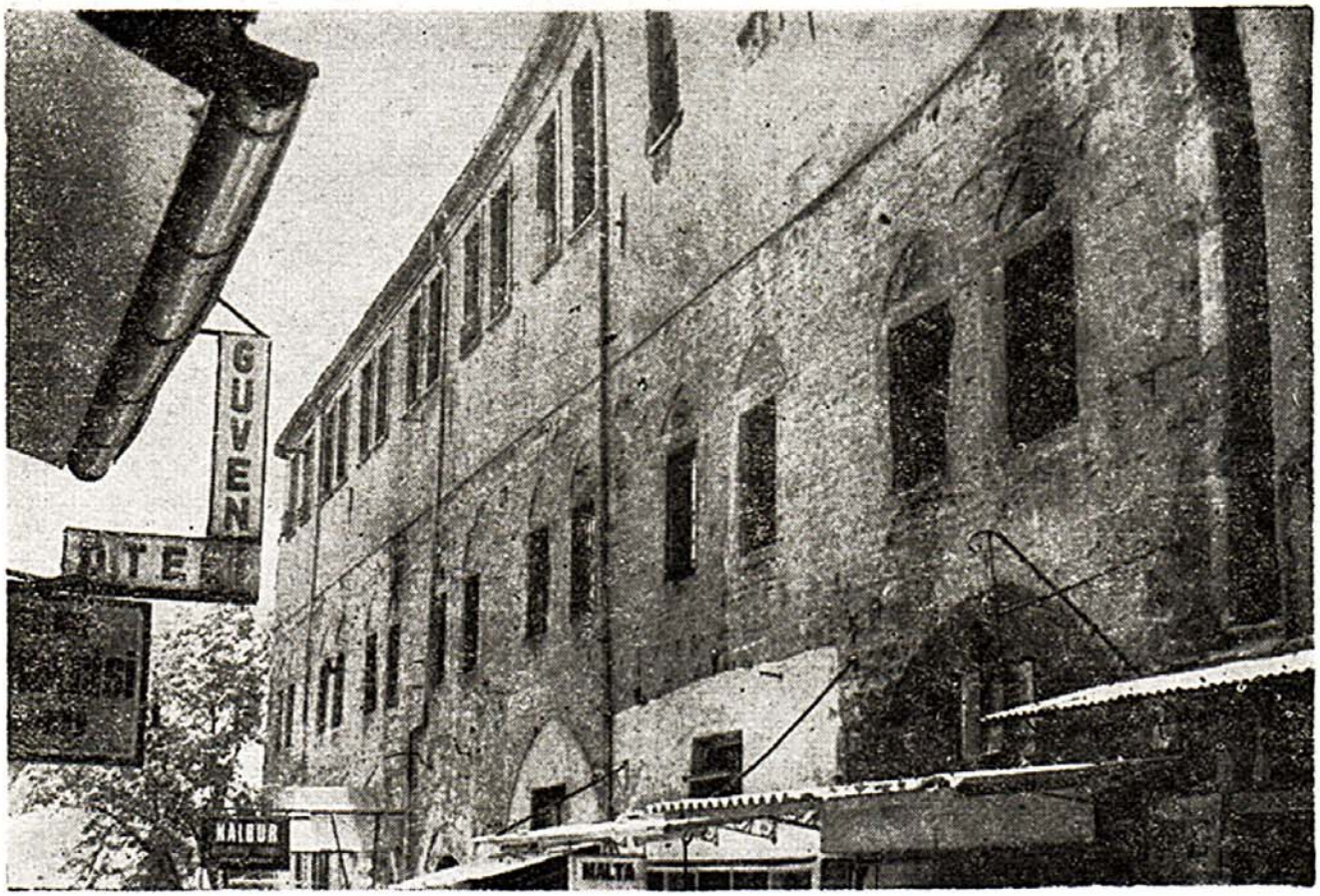
33 — Pastırmacı Hanı

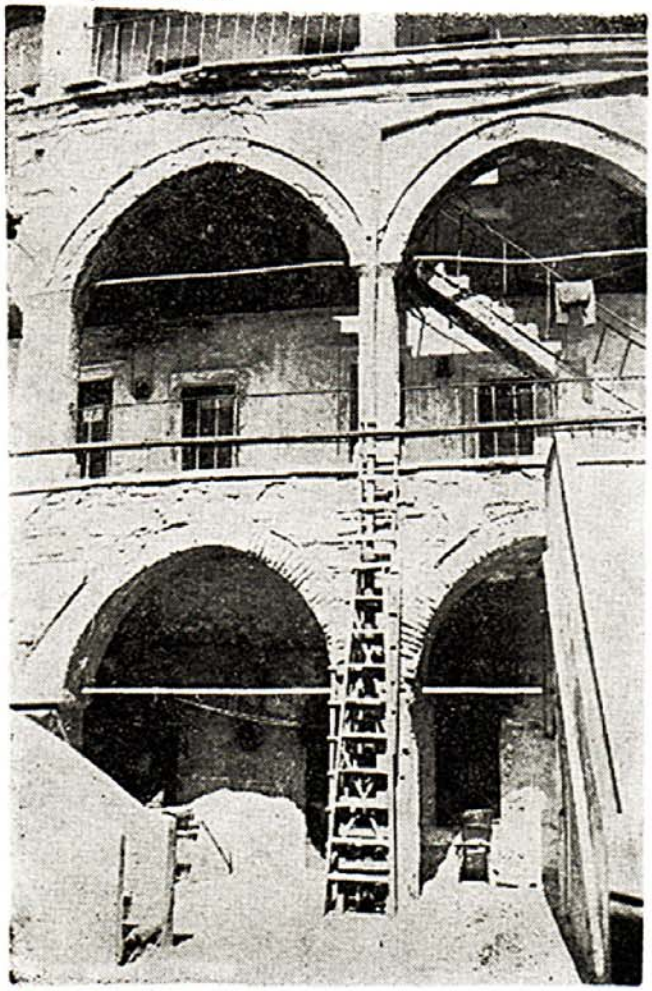
34 — Rabia Hanı

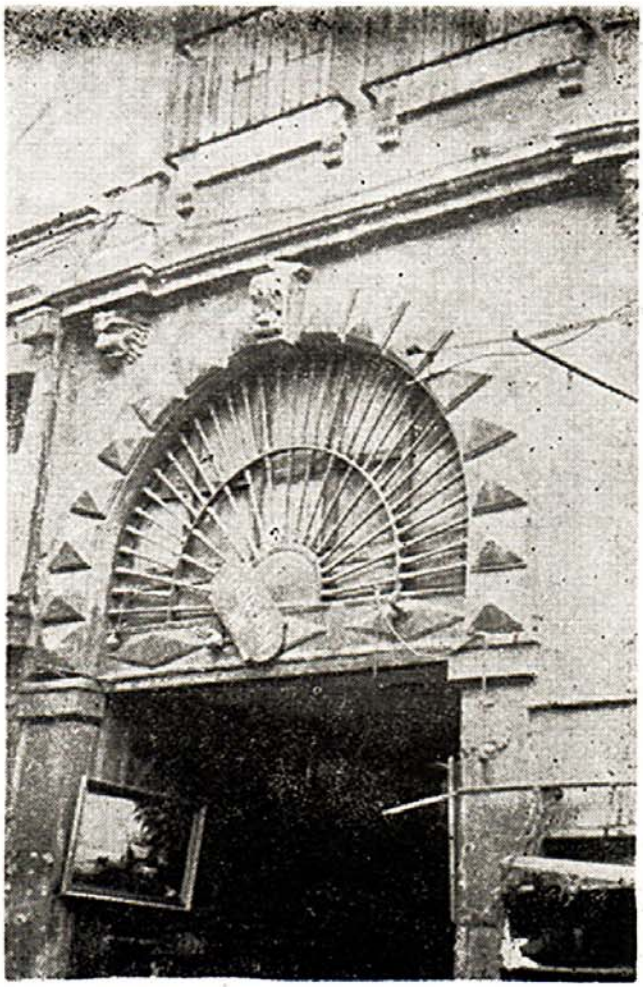
35 — Saksı Hanı

36 — Şeker Hanı

37 — Şeker Hanı

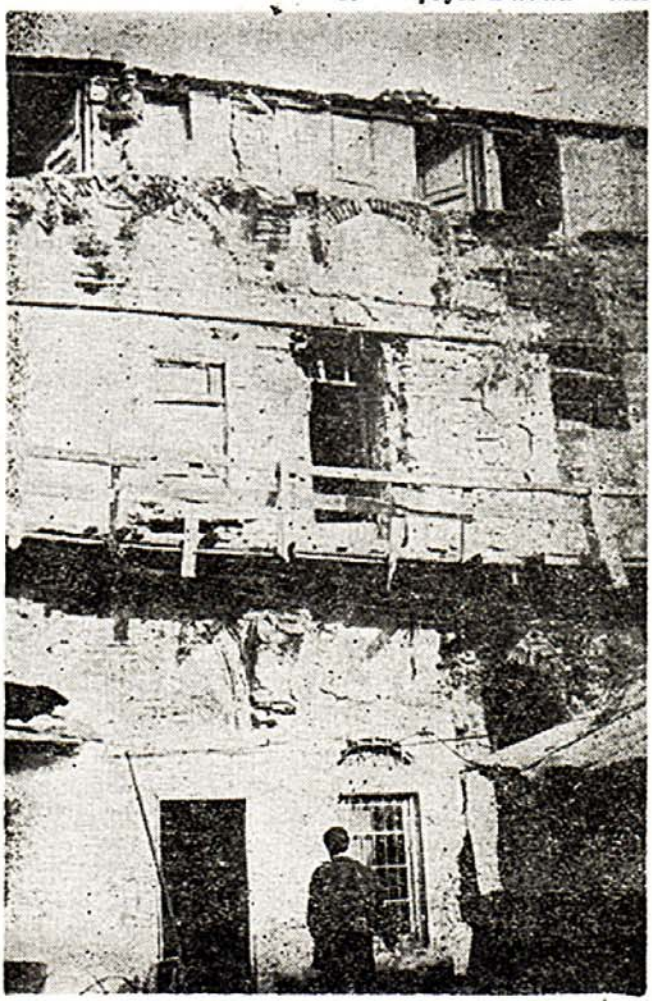
38 — Sepetci Hanı

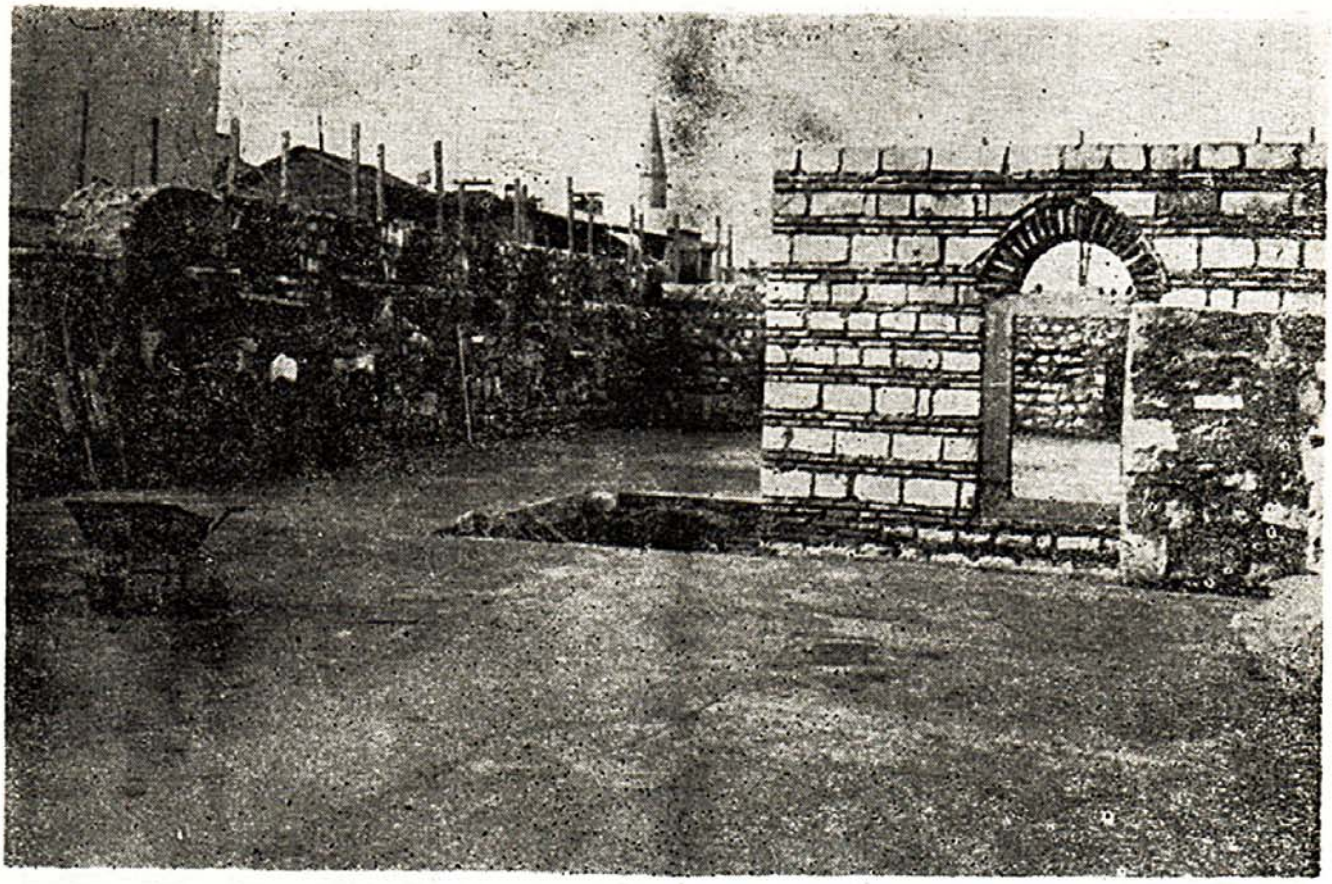
39 — Serpuş Hanı

40 — Şeyh Davud Hanı

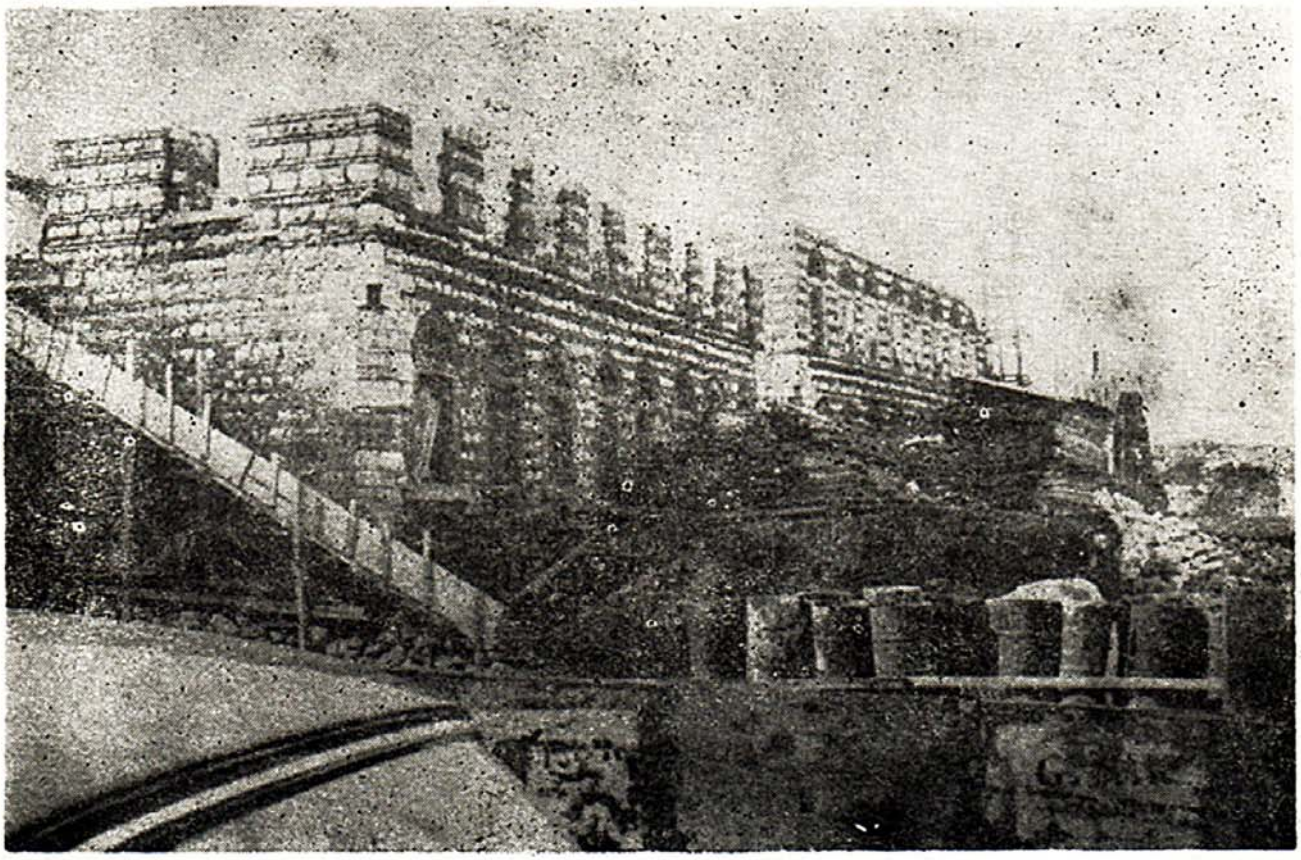

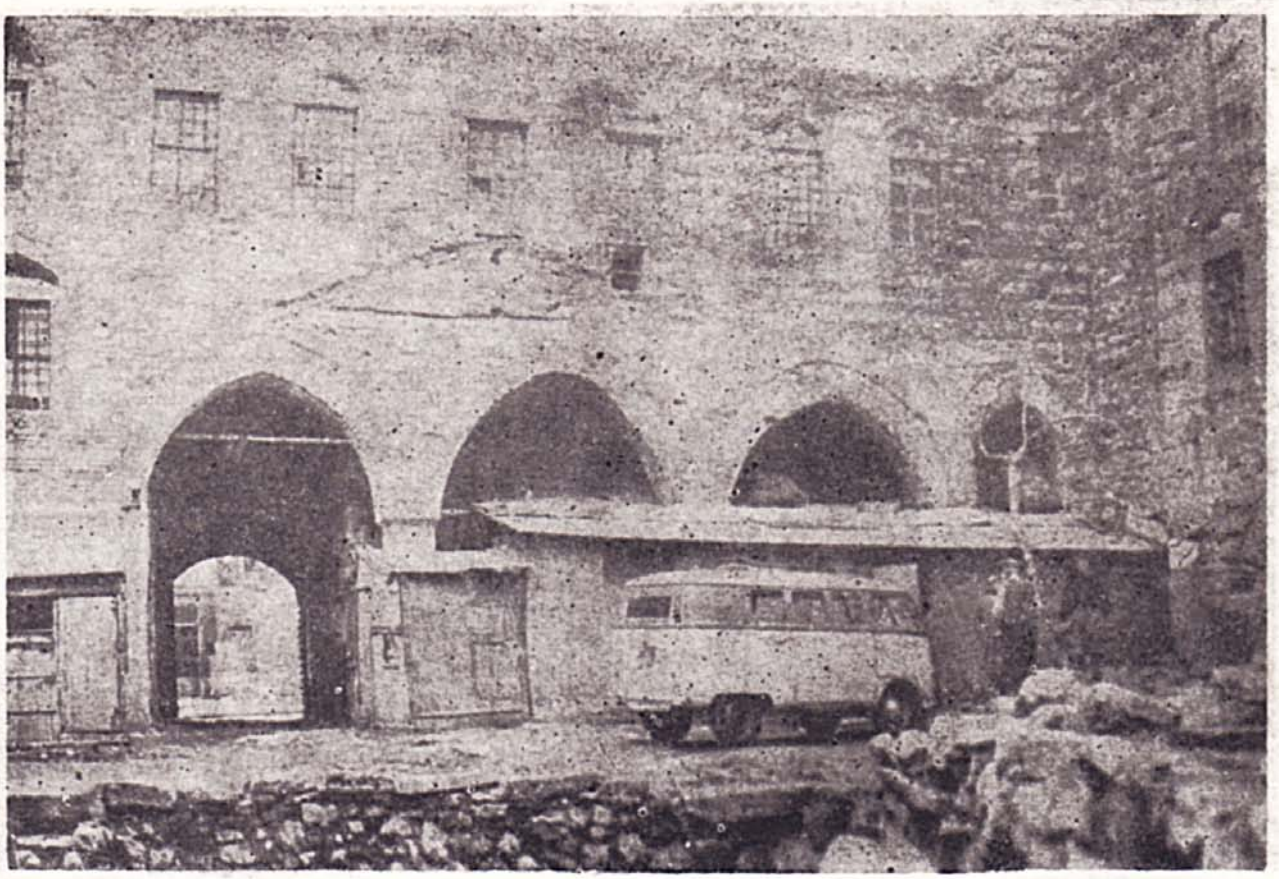
41 — Silahtar Hanı

42 — Simkeşhane

43 — Simkeşhane

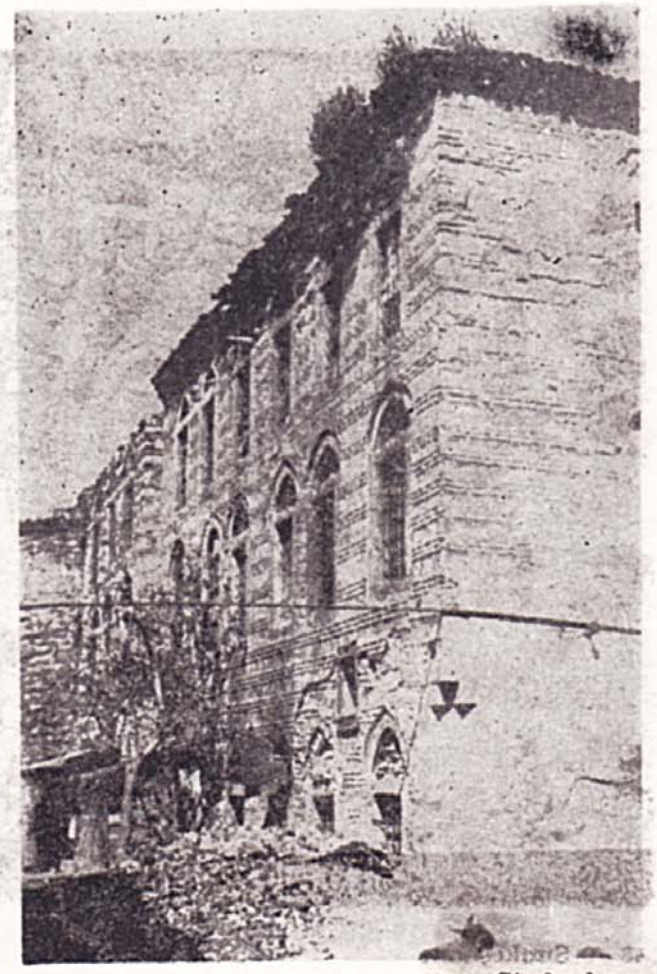

44 — Simkeşhane

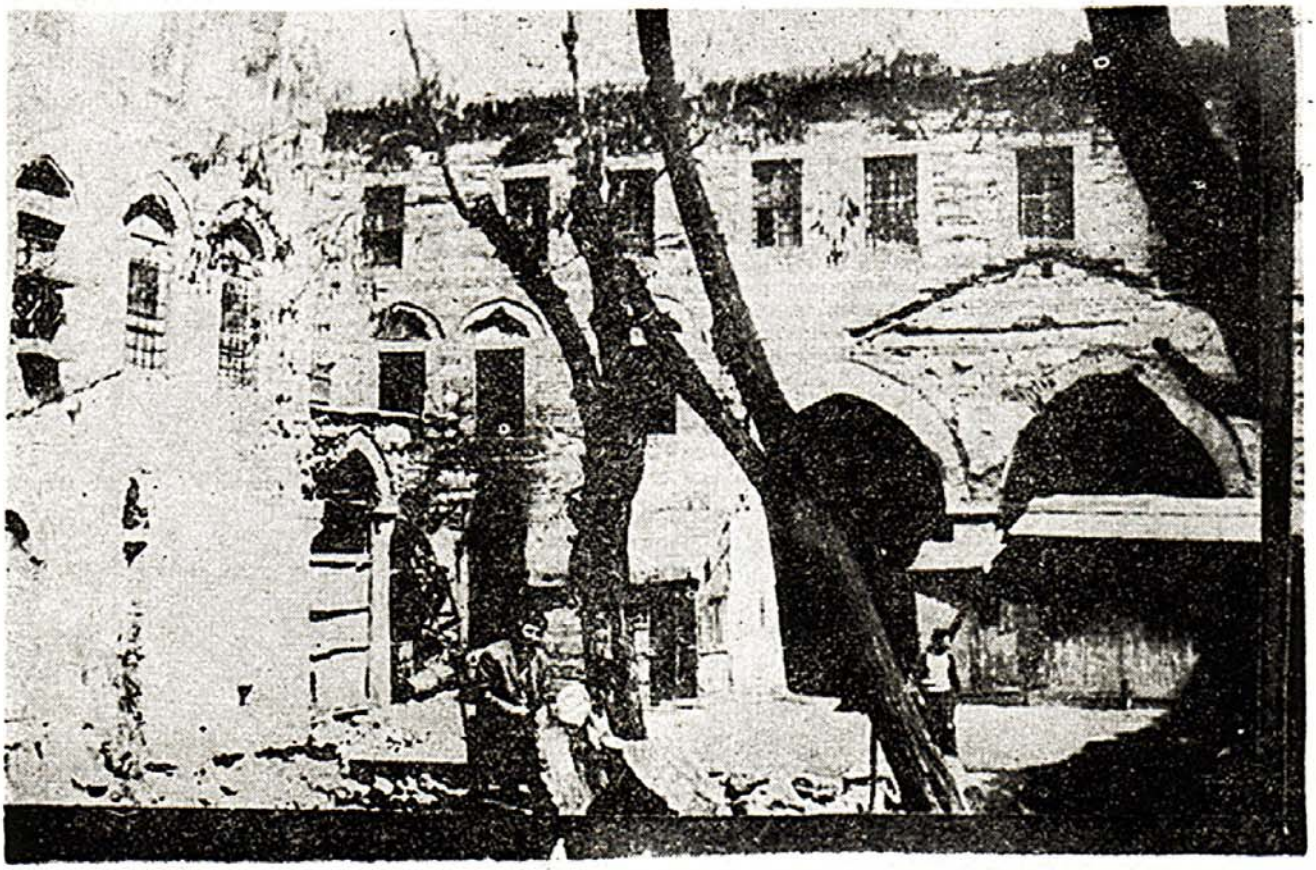
45 — Simkeşhane

46 — Simkeşhane

47 — Simkeşhane

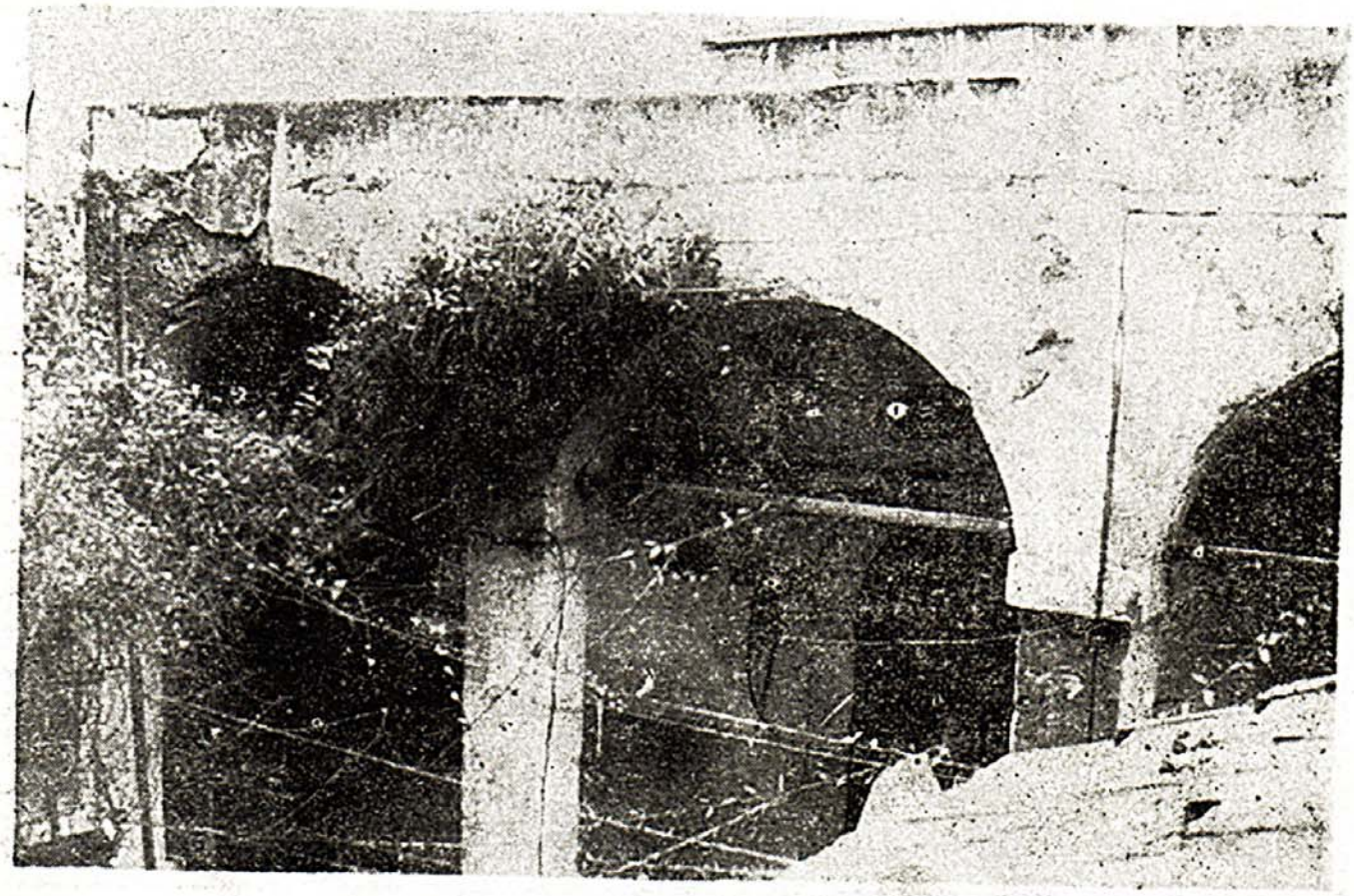

48 — Simkeşhane

50 — Sofcu Hanı

51 — Sorguçlu Han

52 — Sümbüllü Han

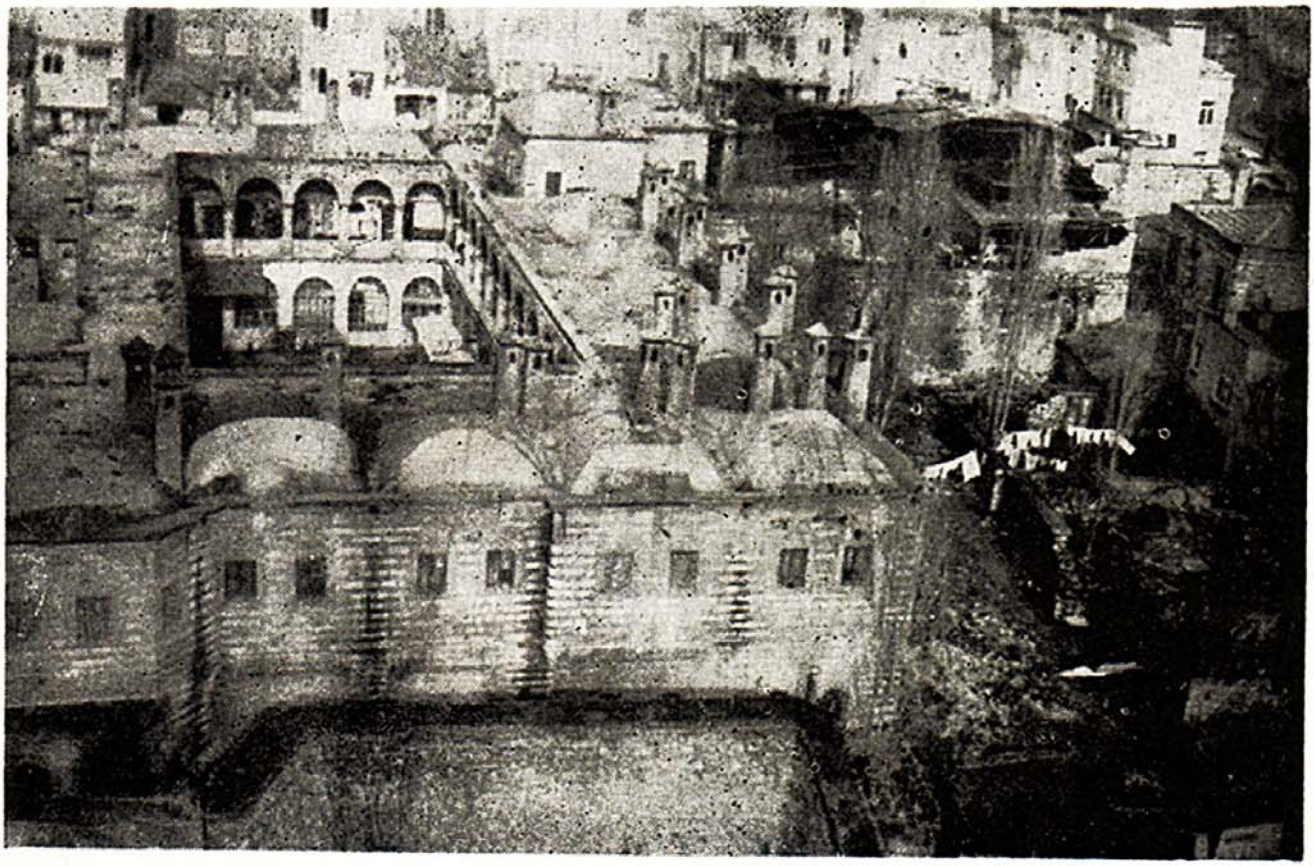
53 - 54 — Taşhan

55 — Taşhan

56 — Taşhan

57 — Taşhan

58 — Vezir Hanı

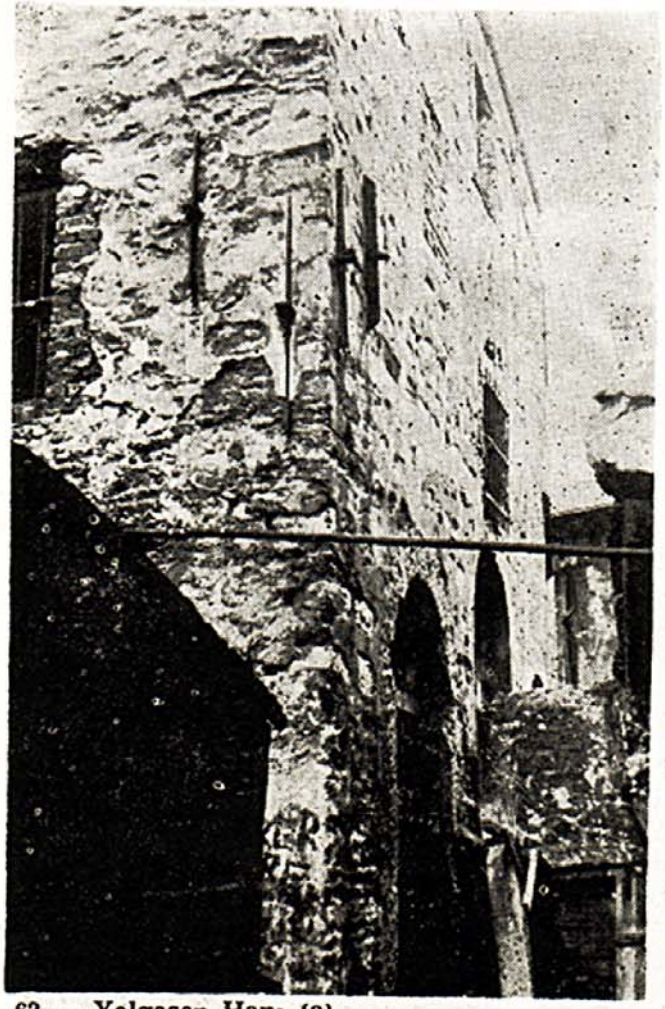
59 — Vezir Hanı

60 — Yağcı Hanı

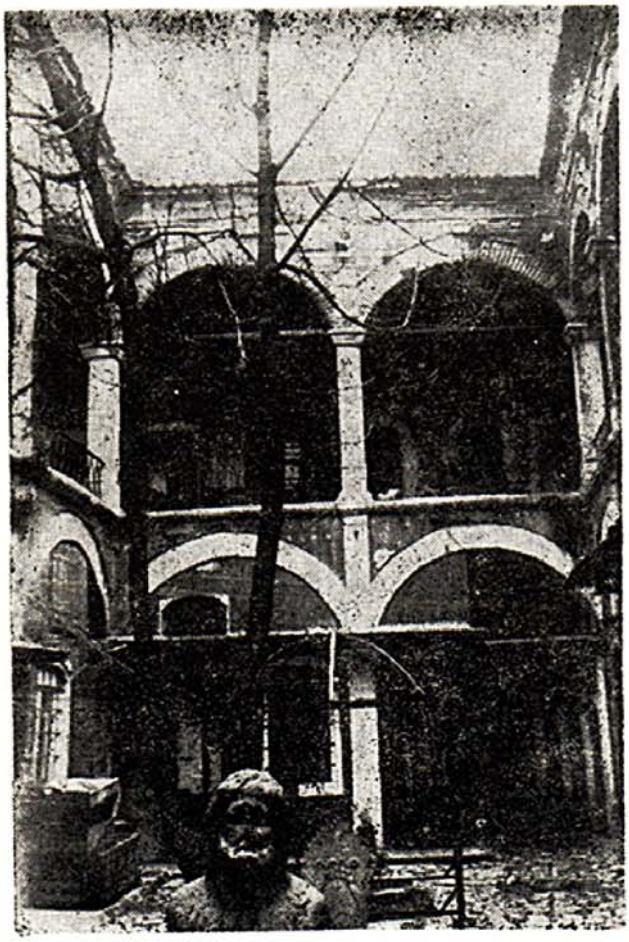
61 — Yıldız Hanı

62 — Yolgeçen Hanı (2)

63 — Yaldızlı Han

64 — Zincirli Han

Tarihi ve manevi değerleri bakımından milletimiz için bir medeniyet hazinesi olan ve maddi varlığı milyarları bulan Vakıflar, atalarımızın hayır yapma amacı ile sonsuzlaşan iradeleri doğrultusunda yüz yıllardan beri halkımıza dini, sosyal ve kültürel alanlarda sürekli hizmet yapan kuruluşlardır. Türkiye Vakıflar Bankası bu varlıkları ekonomik yönden değerlendirmek, malî yönden onlara yardım etmek ve vakıf hizmetlerine katkıda bulunmak amacı ile kurulmuş olan tek bankadır.

Bankanın böyle bir amaçla kurulmuş olması, onun çağdaş bankacılık anlayışını benimsemesinde ve uygulanmasında önemli bir unsur olmuştur.

1954 yılında özel bir kanunla kurulan ve büyük hamleler yaparak Bankacılık sahasında hızla gelişen Türkiye Vakıflar Bankası, Personelinin nitelik ve yeteneği, hizmet binalarının mimarisi, halkla olan ilişkiler, ekonomiye hizmet ve topluma karşı sorumluluk, dış muhabir Bankalarla ilişkiler, muhasebede elektronik beyin ve otomasyon sisteminin uygulanması bakımından çağdaş Bankacılık anlayışına uymayı ve onu gerçekleştirmeyi değişmez temel ilke olarak kabul etmiştir. Onun, büyüme ve gelişme yolunda gösterdiği başarıda böyle bir inancın etkisi büyüktür.

Banka, her türlü banka muamele ve hizmetlerini yapma gibi genel; Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Mülhak Vakıflara ait taşınmaz mallar ile işletmelerin idare, idame ve işletilmeleri için gerekli muamele ve teşebbüslere girişmek, mazbut ve mülhak Vakıfların Bankacılık hizmetlerini ve Vakıfların veznedarlık işlerini yapmak gibi özel bir amaç ile kurulmuştur.

Özel amacın bir gereği olarak Bankaya taşınmaz mal alıp satmak ve taşınmaz mal karşılığında ikraz yapmak yetkisi verilmiştir. Bu bakımdan Bankanın asıl görev ve amacı varlığı milyarları bulan Vakıflar İdaresine ait para ve taşınmaz malların bankacılık tekniği ve özel Hukuk hükümlerine göre İdare idame ve işletilmesidir denilebilir. Banka kanun ile kendisine verilen bu görevler nedeniyle memlektimizdeki Bankacılık sistemi içinde Vakıflar gibi sosyal hizmete dönük bir sektörün tek bankası olmak niteliğini kazanmıştır.

BANKA SERMAYESİNİN HUKUKİ YASASI VE ÖZELLİĞİ :

Banka sermayesi, Bankanın özel amacına uygun bir hukuki yapıya sahiptir.

Bankanın, her biri 500.— TL. değerinde 400 bin paya ayrılmış ikiyüz milyon TL. tutarındaki sermayesi A,B,C ortak gruplarından oluşmaktadır. Sermayesinin % 20 si B grubu ortaklarına, % 25 i C grubu ortaklarına ait bulunmaktadır. A grubu payları Vakıflar Genel Müdürlüğüne, B grubu payları Mülhak Vakıflara, C grubu payları ise gerçek ve tüzel kişilere tahsis olunmuştur. Bir anonim ortaklık şeklinde kurulan Bankanın sermaye dağılımı kuruluş kanunun ile tespit edilmiştir. Kanuna göre A grubu payların satılması yasaktır. B grubu payları ise, ortakların kendi aralarında, grupta istekli çıkmaması halinde ancak T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğüne satılabilir. Bu suretle Banka sermayesinde Vakıfların sahip bulunduğu salt çoğunluk kanunu ile güvence altına alınmıştır.

BANKANIN İDARESİ

Bankanın yetkili uzuvları umumu Heyet, Murakıplar, İdare Meclisi, İdare Komitesi ve Umum Müdürlüktür.

Bankanın muameleleri; biri A grubu hisse senedi sahibi tarafından T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilâtından olmak üzere tayin olunan ve diğer ikisi Umumi Hey'et toplantısında B ve C grupları hisse senetleri sahipleri tarafından ayrı ayrı seçilecek üç Murakıp marifetiyle denetlenir. Hizmet süreleri iki yıl olup müddetleri bitenler tekrar seçilebilirler.

Banka İdare Meclisi; üçü A, biri B ve biri de C grubu hisse senedi sahiplerini temsil etmek üzere beş azadan ibarettir. A grubu azalarından biri T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilâtından olmak üzere Başbakan tarafından diğer ikisi ile B ve C grubu azaları, kendi grupları tarafından seçilmek suretiyle gösterilecek adaylar arasından Umumu Hey'etçe seçilir. Hizmet süreleri üç yıl olup tekrar seçilmeleri mümkündür. Bankanın Genel Müdürü İdare Meclisinin tabii azasıdır.

İdare Komitesi İdare Meclisi tarafından ve azaları arasından seçilecek iki aza ile Genel Müdürden ibarettir.

Bankanın Genel Müdürü, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğünün inhası ile Başbakan tarafından tâyin olunur. Bankayı üçüncü şahıslara ve idarî ve kazaî mercilere karşı haricen Genel Müdür temsil eder. Bankanın bütün memurları Genel Müdürden emir alırlar.

BANKANIN MİLLİ EKONOMİYE VE VAKIFLARA HİZMETİ :

Aşağıda gösterilen bilgilerden anlaşılacağı üzere Banka, 1954-1977 faaliyet döneminde halkımızın gösterdiği ilgi ve güven sayesinde mevduat, plâsman, kâr ve şube sayısı bakımından Banka sistemi içinde ağırlığını duyuracak bir düzeye erişmiştir. Bu mutlu sonucun elde edilmesinde güven ve sevgiden doğan ilişkileri ile mudi ve müşterilerinin, başarılı hizmetleri ile de tüm personelinin katkıları büyük olmuştur.

Banka, plasmanları ve iştirakleri ile memleketimizin ekonomik kalkınmasına kalkınma plânlarının öngördüğü hedefler doğrultusunda önemli hizmetlerde bulunmakta ve kârının % 75 ini Vakıflara ayırmak suretiyle amacını gerçekleştirmektedir.

Bankanın yirmi üç yıllık faaliyeti, beş yıllık dönemler ve 1977 yılı sonu itibariyle aşağıda gösterilmiştir.

Konu	1954	1959	1964	1969	1974	1977
(Milyon olarak)						
Tasarruf Mevduatı	7	96,7	197,2	586	1743,3	3.570
Toplam Mevduat	13,8	176,3	303	903,2	3501,3	9.181
Fiili Plâsman	29,9	203,1	384,4	984,8	3653	10.155
Bilânço kârı	0,6	5,2	6,7	11,3	62,8	224,7
Ödenmiş Sermaye	0,1	38	44,9	50	100	200
İhtiyat Akçeleri	0,1	3	6,6	16,5	49,5	143,5
Aktif Hesaplar	72	256	492	1387	4518,9	14,955
Nazım Hesaplar	72	473	641	1766	8489	23,263
Bilânço Toplamı	147	729	1133	3153	13008	38,218
Şube Sayısı	3	30	49	136	168	208
(Adet olarak)						

Her yıl ve özellikle son yıllarda öğünülecek bir tempo ile artan gelişme sürati, kaynakları ve yurdun her köşesinde açtığı şubeleri Türkiye Vakıflar Bankasını Türkiye ekonomisinin esaslı mali dayanaklarından biri haline getirmiştir.

sanayiimin aradoluda yayılmasına öncülük eden***

BANKAMIZI SEÇTİNİZSE

tercihiniz doğrudur

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

yurt
sathında
yaygın hizmet
veren

bankamızı seçtinizse TERCİHİNİZ DOĞRUDUR

TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI

Bankarnızı Sectinizse

» tercihiniz doğrudur. «

Edirnit Kurşunlu Camii

Kârının %75 ini
vakıf hizmetlerine
ayıran
Bankamızı sectinizse
tercihiniz doğrudur.

TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI

Kapak : Kerim ERDOĞAN

İkbal Matbaası 15 89 67 – 15 45 90